

**T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SOSYAL ÇEVRE BİLİMLERİ
ANABİLİM DALI**

**KOSOVA'DA OSMANLI SİVİL MİMARİ ÖRNEKLERİNİN IŞIĞINDA
KÜLTÜREL MİRASIN KORUNMASI**

Doktora Tezi

Tamer EFE

Ankara - 2013

**T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SOSYAL ÇEVRE BİLİMLERİ
ANABİLİM DALI**

**KOSOVA'DA OSMANLI SİVİL MİMARİ ÖRNEKLERİNİN IŞIĞINDA
KÜLTÜREL MİRASIN KORUNMASI**

Doktora Tezi

Tamer EFE

Tez Danışmanı

Prof. Dr. Hakan YİĞİTBAŞIOĞLU

Ankara - 2013

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SOSYAL ÇEVRE BİLİMLERİ
ANA BİLİM DALI

**KOSOVA'DA OSMANLI SİVİL MİMARİ ÖRNEKLERİNİN
IŞIĞINDA KÜLTÜREL MİRASIN KORUNMASI**

Doktora Tezi

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Hakan YİĞİTBAŞIOĞLU

Tez Jürisi Üyeleri

Adı ve Soyadı

İmzası

Prof. Dr. Berna ALPAGUT

Prof. Dr. Hakan YİĞİTBAŞIOĞLU

Prof. Dr. Ahmet Coşkun ÖZGÜNEL

Prof. Dr. Nesrin ÇOBANOĞLU

Yrd. Doç. Dr. Serdar Hakan ÖZTANER

.....
.....
.....
.....
.....

Tez Sınavı Tarihi :11.03.2013

TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Bu belge ile bu tezdeki bütün bilgilerin akademik kurallara ve etik davranış ilkelerine uygun olarak toplanıp sunulduğunu beyan ederim. Bu kural ve ilkelerin gereği olarak, çalışmada bana ait olmayan tüm veri, düşünce ve sonuçları andığımı ve kaynağını gösterdiğimi ayrıca beyan ederim. (26/03/2013).

Tamer EFE

İÇİNDEKİLER TABLOSU

KISALTMALAR	xxiii
1. GİRİŞ	1
1.1. Araştırmanın Amacı	6
1.2. Araştırmanın Önemi	7
1.3. Araştırmanın Problemi ve Araştırmanın Soruları	10
1.3.1. Araştırma Problemi ve Alt Problemler	10
1.3.2. Alt Problemler	10
1.3.3. Araştırmanın Soruları	11
1.4. Kuramsal Çerçeve ve Araştırmanın Hipotezleri	12
1.4.1. Kuramsal Çerçeve	12
1.4.2. Hipotezler	20
2. BÖLÜM: LİTERATÜR ÇALIŞMASI	22
2.1. Araştırma Bölgesi Kosova Hakkında Genel Bilgiler	22
2.1.1. Kosova' nın Coğrafi Önemi	22
2.1.2. Kosova' nın Tarihi	28
2.1.3. Siyasi Yapısı	40
2.1.4. Ekonomik Durum	40
2.1.5. Nüfusu, Dini ve Etnik Yapısı	43
2.1.6. Tarım ve Hayvancılık	44
2.1.7. Ulaştırma	45
2.1.8. Sanayi	46
2.2. Kavramsal Çerçeve	48
2.2.1. Kültür	48
2.2.2. Kültürel Miras	51
2.2.3. Kültürel Mirasın Korunması	51
2.3. Kültürel Mirası Koruma Nedenleri	55
2.3.1. Kuşaklar Arası Aktarım Amacıyla Koruma	56
2.3.2. Kültürel Sürekliliğin Sağlanması Amacıyla Koruma	57
2.3.3. Kimliğin Yaşatılması Amacıyla Koruma	58

2.3.4. Kültürel Mirasın İnsanlığın Ortak Mirası Olması Amacıyla Koruma	59
2.3.5. Turizm Nedeniyle Koruma	60
2.3.6. Estetik-Sanatsal Değerleri Nedeniyle Koruma	60
2.4. Kültürel Mirası Korumama/Korunamama Nedenleri	61
2.4.1. Savaşlar	61
2.4.2. Kimlik Çatışması/İdeolojik Yaklaşımlar	62
2.4.3. Ekonomik Nedenler	64
2.4.4. Kültürel Miras Bilincinin Yeterli Düzeyde Olmaması	65
2.4.5. Eğitim Eksikliği	66
2.5. Kültürel Mirası Koruma Yaklaşımları	67
2.6. Kosova'ya Osmanlı/Türk Etkileri	70
2.6.1. Somut Etkiler (Kosova'da Osmanlı Mimari Eserleri)	70
2.6.1.1. Osmanlı Evleri	72
2.6.1.2. Çarşılar	77
2.6.1.3. Hamamlar	78
2.6.1.4. Köprüler	81
2.6.1.5. Çeşmeler	83
2.6.1.6. Camiler	85
2.6.1.7. Mescitler	93
2.6.1.8. Namazgâhlar	93
2.6.1.9. Mezarlar	95
2.6.1.10. Türbeler	98
2.6.1.11. Şadırvanlar	101
2.6.1.12. Medreseler	102
2.6.1.13. Rüştîyeler	103
2.6.1.14. Mektepler	104
2.6.1.15. Kütüphaneler	104
2.6.1.16. Han ve Kervansaraylar	105
2.6.1.17. Saat Kuleleri	106
2.6.1.18. Taş Kuleler	108

2.6.1.19.Kaleler	110
2.6.1.20.Askeri Kışla.....	111
2.6.1.21.Saraylar	111
2.6.2. Soyut Etkiler (Kosova’da Türk Gelenek ve Görenekleri)	112
2.6.2.1.Kosova’da Osmanlı Döneminden Kalma Doğum Gelenekleri	115
2.6.2.2.Kosova’da Osmanlı Döneminden Kalma Evlenme Gelenekleri.....	117
2.6.2.3.Kosova’da Osmanlı Döneminden Kalma Ölüm İle İlgili Gelenekler	125
2.7. Kosova’da Osmanlı Kent Dokusunu Yansıtan Şehirler.....	128
2.7.1.Priştine	128
2.7.1.1 Priştine’de Korunma Altında Tutulan Osmanlı Kültürel Mirasından Örnekler:.....	129
2.7.2.Prizren	136
2.7.4. Cakova (Yakova)	142
2.7.5. İpek	142
2.7.6. Gilan.....	144
3. BÖLÜM: YÖNTEM.....	146
3.1. Çalışmada Kullanılan Kavramlar.....	146
3.1.1. Osmanlı Sivil Mimari Örnekleri	146
3.1.2. Kültürel Miras	147
3.1.3. Kültürel Mirasın Korunması	147
3.1.4. Kültür	147
3.1.5. Tarihi Çevre	148
3.1.6. Kültürel Çevre.....	148
3.1.7. Sivil Toplum Kuruluşu	149
3.1.8. Taşınmaz Kültür Varlığı	149
3.1.9. Medreseler.....	150
3.2. Araştırmanın Evren ve Örneklemi:	151
3.3. Veri Toplama Tekniği:.....	153
3.4. Verilerin Analizi	154

4. BÖLÜM: BULGULAR.....	159
4.1. H ₁ 'e (Osmanlı sivil mimari eserleri, Kosova'da kültür gelişme ve zenginleşmesini sağlayan önemli yapılardandır) İlişkin Bulgular.....	159
4.2. H ₂ 'ye (Kosova'daki Osmanlı sivil mimari eserleri, Türk kültürünün Kosova'da devam etmesine katkı sağlamaktadır) İlişkin Bulgular	204
4.3. H ₃ 'e (Kosova halkı, Osmanlı sivil mimari eser ve kültürel değerlerine yeterince sahip çıkmamaktadır) İlişkin Bulgular.....	239
4.4. H ₄ 'e (Türkiye Cumhuriyeti Kosova'daki kültürel mirasın korunmasında yeterli çabayı göstermektedir) İlişkin Bulgular	249
4.5. H ₅ 'e (Kosova'da Osmanlı-Türk kültür ve eserlerinin yok edilmesi yönünde sistematik çabalar mevcuttur) İlişkin Bulgular	274
5.BÖLÜM: BULGULARIN DEĞERLENDİRİLMESİ	309
H ₁ : Osmanlı sivil mimari eserleri, Kosova'da kültür gelişme ve zenginleşmesini sağlayan önemli yapılardandır. (1,2,8,12,13,15,16,21,27)	309
H ₂ : Kosova'daki Osmanlı sivil mimari eserleri, Türk kültürünün Kosova'da devam etmesine katkı sağlamaktadır. (18,19,20,5,11,17,26)	310
H ₃ : Kosova halkı, Osmanlı sivil mimari eser ve kültürel değerlerine yeterince sahip çıkmamaktadır. (3,9)	313
H ₄ : Türkiye Cumhuriyeti Kosova'daki kültürel mirasın korunmasında yeterli çabayı göstermektedir. (4,7,14,24,30)	314
H ₅ : Kosova'da Osmanlı-Türk kültür ve eserlerinin yok edilmesi yönünde sistematik çabalar mevcuttur. (28,6,10,22,23,25,29).....	315
6.BÖLÜM: ÖNERİLER	317
6.1. Politika Önerileri.....	317
6.2. Ekonomik Öneriler.....	324
6.3. Sosyo-Kültürel Öneriler.....	327
ÖZET	330
ABSTRACT.....	333
KAYNAKÇA.....	336
EKLER.....	347

Ek-1: Anket Formları (Arnavutça, Türkçe, İngilizce)	347
Ek-2: Araştırma Bölgesinden Resimler	397

RESİMLER TABLOSU

Resim 1. Prizren’de Osmanlı Döneminden Günümüze Kadar Gelen Osmanlı Evi	397
Resim 2. Prizren’de Osmanlı Döneminden Kalma Osmanlı Evlerinden Genel Görünüm	397
Resim 3. Prizren’de Osmanlı Döneminden Kalma Osmanlı Evlerinden Genel Görünüm	398
Resim 4. Prizren’de Osmanlı Döneminden Kalma Sinan Paşa Camisi	398
Resim 5. Prizren’de Osmanlı Döneminde 1455 yılında inşa edilen “Kırık Camii” adıyla anılan Namazgâh	399
Resim 6. Prizren’de Osmanlı Döneminden Kalma Fatih Sultan Mehmet Namazgâhı	399
Resim 7. Priştine’de Sultan Murat I. Hüdâvendigâr Türbesindeki Mezarlardan Görünüm	400
Resim 8. Priştine’de Sultan Murat I. Hüdâvendigâr Türbesinden Görünüm.....	400
Resim 9. Priştine’de Bayraktar Türbesinden Görünüm.....	401
Resim 10. Priştine’de Sultan Murat I. Hüdâvendigâr Türbesinden Görünüm.....	401
Resim 11. Prizren merkez	402
Resim 12. Kosova’da 23 Nisan Ulusal Egemenlik ve Çocuk Bayramı Kutlamaları	402
Resim 13. Kosova’da 23 Nisan Ulusal Egemenlik ve Çocuk Bayramı Kutlamaları	403
Resim 14. Kosova’da 23 Nisan Ulusal Egemenlik ve Çocuk Bayramı Kutlamaları .	403
Resim 15. Kosova’da 23 Nisan Ulusal Egemenlik ve Çocuk Bayramı Kutlamaları .	404
Resim 16. Kosova’da 23 Nisan Ulusal Egemenlik ve Çocuk Bayramı Kutlamaları .	404
Resim 17. Kosova’da 23 Nisan Ulusal Egemenlik ve Çocuk Bayramı Kutlamaları .	405
Resim 18. Kosova’da 23 Nisan Ulusal Egemenlik ve Çocuk Bayramı Kutlamaları .	405
Resim 19. Kosova’da 23 Nisan Ulusal Egemenlik ve Çocuk Bayramı Kutlamaları .	406
Resim 20. Kosova’da 19 Mayıs Gençlik ve Spor Bayramı Kutlamaları	406

Resim 21. Kosova’da 19 Mayıs Gençlik ve Spor Bayramı Kutlamaları	407
Resim 22. Kosova’da 19 Mayıs Gençlik ve Spor Bayramı Kutlamaları	407
Resim 23. Kosova’da Gerçek Kültür Sanat ve Spor Derneği Faaliyetleri.....	408
Resim 24. Kosova’da Gerçek Kültür Sanat ve Spor Derneği Faaliyetleri.....	408
Resim 25. Kosova’da Gerçek Kültür Sanat ve Spor Derneği Faaliyetleri.....	409
Resim 26. Kosova’da Türk Döner Partisi.....	409
Resim 27. Kosova’da Türk Döner Partisi.....	410
Resim 28. Kosova’da Düğün Törenlerinden Görünüm	410
Resim 29. Kosova Pristine Müzesi	411
Resim 30. Kosova Demokratik Türk Partisi Gilan Şubesi Faaliyetleri	411
Resim 31. Kosova’da Araştırmacı Yazar Sayın Raif VİRMİÇİ ile Görüşme	412
Resim 32. Kosova’da Osmanlı Mezarlarından Görünüm.....	412
Resim 33. Kosova’da Birleşmiş Milletler Polis Çalışmaları	413
Resim 34. Kosova’da Ev Bahçelerinden Görünüm	413
Resim 35. Kosova’da İç Çatışmalardan Görünüm	414
Resim 36. Kosova’da İç Çatışmalardan Görünüm	414
Resim 37. Kosova’da İç Çatışmalardan Görünüm	415

TABLÖLER LİSTESİ

Tablo 1. Demografik Değerlendirme Kategorileri	156
Tablo 2. Osmanlı sivil mimari eserlerinin günümüzdeki Kosova mimarisi üzerindeki etkisinin cinsiyete göre değerlendirilmesi.....	160
Tablo 3. Osmanlı sivil mimari eserlerinin günümüzdeki Kosova mimarisi üzerindeki etkisinin tabiyete göre değerlendirilmesi	161
Tablo 4. Osmanlı sivil mimari eserlerinin günümüzdeki Kosova mimarisi üzerindeki etkisinin yaş gruplarına göre değerlendirilmesi	162
Tablo 5. Osmanlı sivil mimari eserlerinin günümüzdeki Kosova mimarisi üzerindeki etkisinin eğitim düzeylerine göre değerlendirilmesi	163
Tablo 6. Osmanlı eserlerinin Kosova halkının günlük yaşamı üzerindeki kültürel katkısının cinsiyete göre değerlendirilmesi.....	165
Tablo 7. Osmanlı eserlerinin Kosova halkının günlük yaşamı üzerindeki kültürel katkısının tabiyete göre değerlendirilmesi	166
Tablo 8. Osmanlı eserlerinin Kosova halkının günlük yaşamı üzerindeki kültürel katkısının yaş gruplarına göre değerlendirilmesi	167
Tablo 9. Osmanlı eserlerinin Kosova halkının günlük yaşamı üzerindeki kültürel katkısının eğitim düzeylerine göre değerlendirilmesi	168
Tablo 10. Kültürel yönden Osmanlı sivil mimari eserlerinin Kosova'ya katkılarından duyulan memnuniyet düzeyinin cinsiyete göre değerlendirilmesi.....	170
Tablo 11. Kültürel yönden Osmanlı sivil mimari eserlerinin Kosova'ya katkılarından duyulan memnuniyet düzeyinin tabiyete göre değerlendirilmesi	171
Tablo 12. Kültürel yönden Osmanlı sivil mimari eserlerinin Kosova'ya katkılarından duyulan memnuniyet düzeyinin yaş gruplarına göre değerlendirilmesi ..	172
Tablo 13. Kültürel yönden Osmanlı sivil mimari eserlerinin Kosova'ya katkılarından duyulan memnuniyet düzeyinin eğitim düzeylerine göre değerlendirilmesi	173
Tablo 14. Osmanlı sivil mimari eserlerinin Kosova'da kültürün gelişmesini ve zenginleşmesini sağlama düzeyinin cinsiyete göre değerlendirilmesi.....	175

Tablo 15. Osmanlı sivil mimari eserlerinin Kosova’da kültürün gelişmesini ve zenginleşmesini sağlama düzeyinin tabiyete göre değerlendirilmesi	176
Tablo 16. Osmanlı sivil mimari eserlerinin Kosova’da kültürün gelişmesini ve zenginleşmesini sağlama düzeyinin yaş gruplarına göre değerlendirilmesi	177
Tablo 17. Osmanlı sivil mimari eserlerinin Kosova’da kültürün gelişmesini ve zenginleşmesini sağlama düzeyinin eğitim düzeylerine göre değerlendirilmesi	178
Tablo 18. Türk kültürünün Kosova’daki varlığının algılanma düzeyinin cinsiyete göre değerlendirilmesi.....	180
Tablo 19. Türk kültürünün Kosova’daki varlığının algılanma düzeyinin tabiyete göre değerlendirilmesi.....	181
Tablo 20. Türk kültürünün Kosova’daki varlığının algılanma düzeyinin yaş gruplarına göre değerlendirilmesi	182
Tablo 21. Türk kültürünün Kosova’daki varlığının algılanma düzeyinin eğitim düzeylerine göre değerlendirilmesi	183
Tablo 22. Kosova’daki Türk sivil toplum kuruluşlarının Kosova’daki Türk kültürünün ve kimliğinin korunup yaşatılmasındaki etkisinin cinsiyete göre değerlendirilmesi.....	220
Tablo 23. Kosova’daki Türk sivil toplum kuruluşlarının Kosova’daki Türk kültürünün ve kimliğinin korunup yaşatılmasındaki etkisinin tabiyete göre değerlendirilmesi.....	221
Tablo 24. Kosova’daki Türk sivil toplum kuruluşlarının Kosova’daki Türk kültürünün ve kimliğinin korunup yaşatılmasındaki etkisinin yaş gruplarına göre değerlendirilmesi.....	222
Tablo 25. Kosova’daki Türk sivil toplum kuruluşlarının Kosova’daki Türk kültürünün ve kimliğinin korunup yaşatılmasındaki etkisinin eğitim düzeylerine göre değerlendirilmesi.....	223
Tablo 26. Kosova’da Osmanlı sivil mimari eserlerinin korunmasında mevcut mimari eserlerin kayıtlarının ve listesinin çıkarılması ve bu eserlerin korunması ile restorasyonunda ortak standartlar belirlenmesinin gerekliliğinin cinsiyete göre değerlendirilmesi.....	225

Tablo 27. Kosova’da Osmanlı sivil mimari eserlerinin korunmasında mevcut mimari eserlerin kayıtlarının ve listesinin çıkarılması ve bu eserlerin korunması ile restorasyonunda ortak standartlar belirlenmesinin gerekliliğinin tabiyete göre değerlendirilmesi.....	226
Tablo 28. Kosova’da Osmanlı sivil mimari eserlerinin korunmasında mevcut mimari eserlerin kayıtlarının ve listesinin çıkarılması ve bu eserlerin korunması ile restorasyonunda ortak standartlar belirlenmesinin gerekliliğinin yaş gruplarına göre değerlendirilmesi.....	227
Tablo 29. Kosova’da Osmanlı sivil mimari eserlerinin korunmasında mevcut mimari eserlerin kayıtlarının ve listesinin çıkarılması ve bu eserlerin korunması ile restorasyonunda ortak standartlar belirlenmesinin gerekliliğinin eğitim düzeylerine göre değerlendirilmesi.....	228
Tablo 30. Kosova halkının Osmanlı sivil mimari eserlerine sahip çıkma düzeyinin cinsiyete göre değerlendirilmesi	240
Tablo 31. Kosova halkının Osmanlı sivil mimari eserlerine sahip çıkma düzeyinin tabiyete göre değerlendirilmesi	241
Tablo 32. Kosova halkının Osmanlı sivil mimari eserlerine sahip çıkma düzeyinin yaş gruplarına göre değerlendirilmesi.....	242
Tablo 33. Kosova halkının Osmanlı sivil mimari eserlerine sahip çıkma düzeyinin eğitim düzeylerine göre değerlendirilmesi.....	243
Tablo 34. Kosova’da Türk kültürünün yaşatılması ve korunması anlamında yapılan etkinliklerin yeterlilik düzeyinin cinsiyete göre değerlendirilmesi.....	245
Tablo 35. Kosova’da Türk kültürünün yaşatılması ve korunması anlamında yapılan etkinliklerin yeterlilik düzeyinin tabiyete göre değerlendirilmesi	246
Tablo 36. Kosova’da Türk kültürünün yaşatılması ve korunması anlamında yapılan etkinliklerin yeterlilik düzeyinin yaş gruplarına göre değerlendirilmesi	247
Tablo 37. Kosova’da Türk kültürünün yaşatılması ve korunması anlamında yapılan etkinliklerin yeterlilik düzeyinin eğitim düzeylerine göre değerlendirilmesi ...	248
Tablo 38. Kosova ile Türkiye arasındaki kültürel işbirliğinin cinsiyete göre değerlendirilmesi.....	250

Tablo 39. Kosova ile Türkiye arasındaki kültürel işbirliğinin tabiyete göre	251
Tablo 40. Kosova ile Türkiye arasındaki kültürel işbirliğinin yaş gruplarına	252
Tablo 41. Kosova ile Türkiye arasındaki kültürel işbirliğinin eğitim düzeylerine	253
Tablo 42. Kosova'daki Osmanlı sivil mimari eserlerinin ve Türk kültürünün ve kimliğinin korunup yaşatılmasında Türkiye Cumhuriyetinin üzerine düşen görevleri yapma düzeyinin cinsiyete göre değerlendirilmesi	255
Tablo 43. Kosova'daki Osmanlı sivil mimari eserlerinin ve Türk kültürünün ve kimliğinin korunup yaşatılmasında Türkiye Cumhuriyetinin üzerine düşen görevleri yapma düzeyinin tabiyete göre değerlendirilmesi.....	256
Tablo 44. Kosova'daki Osmanlı sivil mimari eserlerinin ve Türk kültürünün ve kimliğinin korunup yaşatılmasında Türkiye Cumhuriyetinin üzerine düşen görevleri yapma düzeyinin yaş gruplarına göre değerlendirilmesi	257
Tablo 45. Kosova'daki Osmanlı sivil mimari eserlerinin ve Türk kültürünün ve kimliğinin korunup yaşatılmasında Türkiye Cumhuriyetinin üzerine düşen görevleri yapma düzeyinin eğitim düzeylerine göre değerlendirilmesi	258
Tablo 46. Kosova halkının kültürel çevre bilinci ve duyarlılığının cinsiyete göre değerlendirilmesi.....	280
Tablo 47. Kosova halkının kültürel çevre bilinci ve duyarlılığının tabiyete göre değerlendirilmesi.....	281
Tablo 48. Kosova halkının kültürel çevre bilinci ve duyarlılığının yaş gruplarına göre değerlendirilmesi.....	282
Tablo 49. Kosova halkının kültürel çevre bilinci ve duyarlılığının eğitim düzeylerine göre değerlendirilmesi	283
Tablo 50. Osmanlı Devleti döneminde Kosova'da kültür sömürüsü veya asimilasyonu yapılıp – yapılmadığının cinsiyete göre değerlendirilmesi	285
Tablo 51. Osmanlı Devleti döneminde Kosova'da kültür sömürüsü veya asimilasyonu yapılıp – yapılmadığının tabiyete göre değerlendirilmesi	286
Tablo 52. Osmanlı Devleti döneminde Kosova'da kültür sömürüsü veya asimilasyonu yapılıp – yapılmadığının yaş gruplarına göre değerlendirilmesi	287

Tablo 53. Osmanlı Devleti döneminde Kosova’da kültür sömürüsü veya asimilasyonu yapıp – yapılmadığının eğitim düzeylerine göre değerlendirilmesi 288

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 1. Osmanlı sivil mimari eserlerinin günümüzdeki Kosova mimarisi üzerindeki etkisi	159
Şekil 2. Osmanlı eserlerinin Kosova halkının günlük yaşamı üzerindeki	164
Şekil 3. Kültürel yönden Osmanlı sivil mimari eserlerinin Kosova'ya katkılarından duyulan memnuniyet düzeyi	169
Şekil 4. Osmanlı sivil mimari eserlerinin Kosova'da kültürün gelişmesini ve zenginleşmesini sağlama düzeyi	174
Şekil 5. Türk kültürünün Kosova'daki varlığının algılanma düzeyi	179
Şekil 6. Osmanlı eserlerinin Kosova halkının günlük yaşamındaki etki alanları	184
Şekil 7. Osmanlı eserlerinin Kosova halkının günlük yaşamındaki etki alanlarının cinsiyete göre değerlendirilmesi	185
Şekil 8. Osmanlı eserlerinin Kosova halkının günlük yaşamındaki etki alanlarının tabiyete göre değerlendirilmesi	186
Şekil 9. Osmanlı eserlerinin Kosova halkının günlük yaşamındaki etki alanlarının yaş gruplarına göre değerlendirilmesi	187
Şekil 10. Osmanlı eserlerinin Kosova halkının günlük yaşamındaki etki alanlarının eğitim düzeylerine göre değerlendirilmesi	188
Şekil 11. Kosova'daki Türk kültür ve kimliğinin korunup yaşatılmasındaki roller	189
Şekil 12. Kosova'daki Türk kültür ve kimliğinin korunup yaşatılmasındaki rollerin cinsiyete göre değerlendirilmesi	190
Şekil 13. Kosova'daki Türk kültür ve kimliğinin korunup yaşatılmasındaki rollerin tabiyete göre değerlendirilmesi	191
Şekil 14. Kosova'daki Türk kültür ve kimliğinin korunup yaşatılmasındaki rollerin yaş gruplarına göre değerlendirilmesi	192
Şekil 15. Kosova'daki Türk kültür ve kimliğinin korunup yaşatılmasındaki rollerin eğitim düzeylerine göre değerlendirilmesi	193

Şekil 16. Osmanlı mimarisinde önemli bir yere sahip olan hamamların Kosova'daki toplum yaşantısına etkileri	194
Şekil 17. Osmanlı mimarisinde önemli bir yere sahip olan hamamların Kosova'daki toplum yaşantısına etkilerinin cinsiyete göre değerlendirilmesi	195
Şekil 18. Osmanlı mimarisinde önemli bir yere sahip olan hamamların Kosova'daki toplum yaşantısına etkilerinin tabiyete göre değerlendirilmesi	196
Şekil 19. Osmanlı mimarisinde önemli bir yere sahip olan hamamların Kosova'daki toplum yaşantısına etkilerinin yaş gruplarına göre değerlendirilmesi	197
Şekil 20. Osmanlı mimarisinde önemli bir yere sahip olan hamamların Kosova'daki toplum yaşantısına etkilerinin eğitim düzeylerine göre değerlendirilmesi	198
Şekil 21. Kosova'da en fazla beğenilen Türk yemek kültürü unsurları.....	199
Şekil 22. Kosova'da en fazla beğenilen Türk yemek kültürü unsurlarının cinsiyete göre değerlendirilmesi.....	200
Şekil 23. Kosova'da en fazla beğenilen Türk yemek kültürü unsurlarının tabiyete göre değerlendirilmesi.....	201
Şekil 24. Kosova'da en fazla beğenilen Türk yemek kültürü unsurlarının yaş gruplarına göre değerlendirilmesi	202
Şekil 25. Kosova'da en fazla beğenilen Türk yemek kültürü unsurlarının eğitim düzeylerine göre değerlendirilmesi	203
Şekil 26. Kosova'da en sık rastlanan Osmanlı mimari eserleri	204
Şekil 27. Kosova'da en sık rastlanan Osmanlı mimari eserlerinin cinsiyete göre değerlendirilmesi.....	205
Şekil 28. Kosova'da en sık rastlanan Osmanlı mimari eserlerinin tabiyete göre değerlendirilmesi.....	206
Şekil 29. Kosova'da en sık rastlanan Osmanlı mimari eserlerinin yaş gruplarına göre değerlendirilmesi.....	207
Şekil 30. Kosova'da en sık rastlanan Osmanlı mimari eserlerinin eğitim düzeylerine göre değerlendirilmesi	208
Şekil 31. Kosova'da Osmanlı Sivil Mimari eserlerinin en yoğun bulunduğu şehir	

.....	209
Şekil 32. Kosova’da Osmanlı Sivil Mimari eserlerinin en yoğun bulunduğu şehrin cinsiyete göre değerlendirilmesi	210
Şekil 33. Kosova’da Osmanlı Sivil Mimari eserlerinin en yoğun bulunduğu şehrin tabiyete göre değerlendirilmesi	211
Şekil 34. Kosova’da Osmanlı Sivil Mimari eserlerinin en yoğun bulunduğu şehrin yaş gruplarına göre değerlendirilmesi	212
Şekil 35. Kosova’da Osmanlı Sivil Mimari eserlerinin en yoğun bulunduğu şehrin eğitim düzeylerine göre değerlendirilmesi	213
Şekil 36. Kosova’da Türk gelenek ve göreneklerinin en canlı olarak yaşandığı bölge	214
Şekil 37. Kosova’da Türk gelenek ve göreneklerinin en canlı olarak yaşandığı bölgenin cinsiyete göre değerlendirilmesi	215
Şekil 38. Kosova’da Türk gelenek ve göreneklerinin en canlı olarak yaşandığı bölgenin tabiyete göre değerlendirilmesi	216
Şekil 39. Kosova’da Türk gelenek ve göreneklerinin en canlı olarak yaşandığı bölgenin yaş gruplarına göre değerlendirilmesi	217
Şekil 40. Kosova’da Türk gelenek ve göreneklerinin en canlı olarak yaşandığı bölgenin eğitim düzeylerine göre değerlendirilmesi	218
Şekil 41. Kosova’daki Türk sivil toplum kuruluşlarının Kosova’daki Türk kültürünün ve kimliğinin korunup yaşatılmasındaki etkisi	219
Şekil 42. Kosova’da Osmanlı sivil mimari eserlerinin korunmasında mevcut mimari eserlerin kayıtlarının ve listesinin çıkarılması ve bu eserlerin korunması ile restorasyonunda ortak standartlar belirlenmesinin gerekliliği	224
Şekil 43. Kosova’daki Türk kültürünün ve kimliğinin korunup yaşaması için yapılması gerekli faaliyetler	229
Şekil 44. Kosova’daki Türk kültürünün ve kimliğinin korunup yaşaması için yapılması gerekli faaliyetlerin cinsiyete göre değerlendirilmesi	230
Şekil 45. Kosova’daki Türk kültürünün ve kimliğinin korunup yaşaması için yapılması gerekli faaliyetlerin tabiyete göre değerlendirilmesi	231

Şekil 46. Kosova'daki Türk kültürünün ve kimliğinin korunup yaşaması için yapılması gerekli faaliyetlerin yaş gruplarına göre değerlendirilmesi	232
Şekil 47. Kosova'daki Türk kültürünün ve kimliğinin korunup yaşaması için yapılması gerekli faaliyetlerin eğitim düzeylerine göre değerlendirilmesi	233
Şekil 48. Kosova'da yaşamakta olan Türk kültürünün ve kimliğinin korunup yaşatılmasında en önemli faaliyetleri yapan kültür sanat dernekleri	234
Şekil 49. Kosova'da yaşamakta olan Türk kültürünün ve kimliğinin korunup yaşatılmasında en önemli faaliyetleri yapan kültür sanat derneklerinin cinsiyete göre değerlendirilmesi	235
Şekil 50. Kosova'da yaşamakta olan Türk kültürünün ve kimliğinin korunup yaşatılmasında en önemli faaliyetleri yapan kültür sanat derneklerinin tabiyete göre değerlendirilmesi	236
Şekil 51. Kosova'da yaşamakta olan Türk kültürünün ve kimliğinin korunup yaşatılmasında en önemli faaliyetleri yapan kültür sanat derneklerinin yaş gruplarına göre değerlendirilmesi	237
Şekil 52. Kosova'da yaşamakta olan Türk kültürünün ve kimliğinin korunup yaşatılmasında en önemli faaliyetleri yapan kültür sanat derneklerinin eğitim düzeylerine göre değerlendirilmesi	238
Şekil 53. Kosova halkının Osmanlı sivil mimari eserlerine sahip çıkma düzeyi	239
Şekil 54. Kosova'da Türk kültürünün yaşatılması ve korunması anlamında yapılan etkinliklerin yeterlilik düzeyi	244
Şekil 55. Kosova ile Türkiye arasındaki kültürel işbirliği	249
Şekil 56. Kosova'daki Osmanlı sivil mimari eserlerinin ve Türk kültürünün ve kimliğinin korunup yaşatılmasında Türkiye Cumhuriyetinin üzerine düşen görevleri yapma düzeyi	254
Şekil 57. Kosova'da yaşayan Türklerin, Türk kültürünün yaşaması ve korunması için yaptıkları etkinlikler	259
Şekil 58. Kosova'da yaşayan Türklerin, Türk kültürünün yaşaması ve korunması için yaptıkları etkinliklerin cinsiyete göre değerlendirilmesi	260
Şekil 59. Kosova'da yaşayan Türklerin, Türk kültürünün yaşaması ve korunması	

için yaptıkları etkinliklerin tabiyete göre değerlendirilmesi	261
Şekil 60. Kosova’da yaşayan Türklerin, Türk kültürünün yaşaması ve korunması için yaptıkları etkinliklerin yaş gruplarına göre değerlendirilmesi	262
Şekil 61. Kosova’da yaşayan Türklerin, Türk kültürünün yaşaması ve korunması için yaptıkları etkinliklerin eğitim düzeylerine göre değerlendirilmesi	263
Şekil 62. Türkiye Cumhuriyetinin Kosova’daki Osmanlı sivil mimari eserlerinin, Türk kültürünün ve kimliğinin korunup yaşatılması için yapması gerekenler	264
Şekil 63. Türkiye Cumhuriyetinin Kosova’daki Osmanlı sivil mimari eserlerinin, Türk kültürünün ve kimliğinin korunup yaşatılması için yapması gerekenlerin cinsiyete göre değerlendirilmesi.....	265
Şekil 64. Türkiye Cumhuriyetinin Kosova’daki Osmanlı sivil mimari eserlerinin, Türk kültürünün ve kimliğinin korunup yaşatılması için yapması gerekenlerin tabiyete göre değerlendirilmesi.....	266
Şekil 65. Türkiye Cumhuriyetinin Kosova’daki Osmanlı sivil mimari eserlerinin, Türk kültürünün ve kimliğinin korunup yaşatılması için yapması gerekenlerin yaş gruplarına göre değerlendirilmesi	267
Şekil 66. Türkiye Cumhuriyetinin Kosova’daki Osmanlı sivil mimari eserlerinin, Türk kültürünün ve kimliğinin korunup yaşatılması için yapması gerekenlerin eğitim düzeylerine göre değerlendirilmesi	268
Şekil 67. Türkiye ile Kosova arasındaki mevcut ilişkilerin değerlendirilmesi...269	
Şekil 68. Türkiye ile Kosova arasındaki mevcut ilişkilerin cinsiyete göre değerlendirilmesi.....	270
Şekil 69. Türkiye ile Kosova arasındaki mevcut ilişkilerin tabiyete göre değerlendirilmesi.....	271
Şekil 70. Türkiye ile Kosova arasındaki mevcut ilişkilerin yaş gruplarına göre değerlendirilmesi.....	272
Şekil 71. Türkiye ile Kosova arasındaki mevcut ilişkilerin eğitim düzeylerine göre değerlendirilmesi.....	273
Şekil 72. Osmanlı Sivil Mimari Eserlerinin günümüzdeki mevcut durumları ...274	
Şekil 73. Osmanlı Sivil Mimari Eserlerinin günümüzdeki mevcut durumlarının	

cinsiyete göre değerlendirilmesi	275
Şekil 74. Osmanlı Sivil Mimari Eserlerinin günümüzdeki mevcut durumlarının tabiyete göre değerlendirilmesi	276
Şekil 75. Osmanlı Sivil Mimari Eserlerinin günümüzdeki mevcut durumlarının yaş gruplarına göre değerlendirilmesi	277
Şekil 76. Osmanlı Sivil Mimari Eserlerinin günümüzdeki mevcut durumlarının eğitim düzeylerine göre değerlendirilmesi	278
Şekil 77. Kosova halkının kültürel çevre bilinci ve duyarlılığı	279
Şekil 78. Osmanlı Devleti döneminde Kosova’da kültür sömürüsü veya asimilasyonu yapıp – yapılmadığının değerlendirilmesi	284
Şekil 79. Osmanlı sivil mimari eserlerinin büyük ölçüde tahribat görmesi ve yok olmasındaki faktörlerin değerlendirilmesi	289
Şekil 80. Osmanlı sivil mimari eserlerinin büyük ölçüde tahribat görmesi ve yok olmasındaki faktörlerin cinsiyete göre değerlendirilmesi	290
Şekil 81. Osmanlı sivil mimari eserlerinin büyük ölçüde tahribat görmesi ve yok olmasındaki faktörlerin tabiiyete göre değerlendirilmesi	291
Şekil 82. Osmanlı sivil mimari eserlerinin büyük ölçüde tahribat görmesi ve yok olmasındaki faktörlerin yaş gruplarına göre değerlendirilmesi	292
Şekil 83. Osmanlı sivil mimari eserlerinin büyük ölçüde tahribat görmesi ve yok olmasındaki faktörlerin eğitim düzeylerine göre değerlendirilmesi	293
Şekil 84. 1999 Kosova Savaşının Osmanlı sivil mimari eserlerine etkileri	294
Şekil 85. 1999 Kosova Savaşının Osmanlı sivil mimari eserlerine etkilerinin cinsiyete göre değerlendirilmesi	295
Şekil 86. 1999 Kosova Savaşının Osmanlı sivil mimari eserlerine etkilerinin tabiiyete göre değerlendirilmesi	296
Şekil 87. 1999 Kosova Savaşının Osmanlı sivil mimari eserlerine etkilerinin yaş gruplarına göre değerlendirilmesi	297
Şekil 88. 1999 Kosova Savaşının Osmanlı sivil mimari eserlerine etkilerinin eğitim düzeylerine göre değerlendirilmesi	298
Şekil 89. Osmanlı sivil mimari eserlerinin ve Kosova’daki Türk kültürünün ve	

kimliğinin korunup yaşatılmasındaki engellerin değerlendirilmesi.....	299
Şekil 90. Osmanlı sivil mimari eserlerinin ve Kosova'daki Türk kültürünün ve kimliğinin korunup yaşatılmasındaki engellerin cinsiyete göre değerlendirilmesi	300
Şekil 91. Osmanlı sivil mimari eserlerinin ve Kosova'daki Türk kültürünün ve kimliğinin korunup yaşatılmasındaki engellerin tabiiyete göre değerlendirilmesi	301
Şekil 92. Osmanlı sivil mimari eserlerinin ve Kosova'daki Türk kültürünün ve kimliğinin korunup yaşatılmasındaki engellerin yaş gruplarına göre değerlendirilmesi	302
Şekil 93. Osmanlı sivil mimari eserlerinin ve Kosova'daki Türk kültürünün ve kimliğinin korunup yaşatılmasındaki engellerin eğitim düzeylerine göre değerlendirilmesi.....	303
Şekil 94. Osmanlı Devletinin Kosova'da uyguladığı iskân politikasının değerlendirilmesi.....	304
Şekil 95. Osmanlı Devletinin Kosova'da uyguladığı iskân politikasının cinsiyete göre değerlendirilmesi.....	305
Şekil 96. Osmanlı Devletinin Kosova'da uyguladığı iskân politikasının tabiiyete göre değerlendirilmesi.....	306
Şekil 97. Osmanlı Devletinin Kosova'da uyguladığı iskân politikasının yaş gruplarına göre değerlendirilmesi	307
Şekil 98. Osmanlı Devletinin Kosova'da uyguladığı iskân politikasının eğitim düzeylerine göre değerlendirilmesi	308

TEŞEKKÜR

İnsanın gereksinim duyarak uygarlık tarihi içinde doğrudan ve çevresiyle birlikte yarattığı kültürel mirası koruma, çağımızda insanlığın ortak sorunu olarak kabul edilen bir olgudur. Kültürel miras değerleri, insanlığın geçmişi ile geleceğini birbirine bağlayan çok değerli tarihi, kültürel ve doğal çevre hazineleridir. Bu anlamda, kültürel mirasın korunması, hem ulusal hem de uluslararası alanda önemini hiçbir zaman yitirmeyen bir çevre sorunudur.

Günümüzde, kültürel mirası koruma sorunu “insanlığın ortak mirası” anlayışının güçlenmesiyle beraber uluslararası bir sorumluluk olarak değerlendirilmektedir. Bu çerçevede, tarihsel ve kültürel çevre değerleri olan kültürel mirasın korunmasına yönelik çalışmaların ortaya konması gerekmektedir.

Kosova’daki Türkler, pek az toplumun sahip olabileceği köklü bir tarih ve kültürel mirasın varisleridir. Kosova’daki Osmanlı kültürel mirası bunun en önemli örneklerini oluşturmaktadır. Gereği gibi korunamayan bu mirasın büyük bölümü günümüze kadar çeşitli sebeplerle yok edilmiştir. Ne yazık ki, kültürel kimliğin yanında, tarihe de tanıklık eden söz konusu kültürel mirasın tahribatı da sürmektedir.

Kosova’da çeşitli sebeplerle yok olmaya ve tahribat görmeye devam eden kültürel mirasın korunmasının sağlanması, tahrip edilen kültürel miras değerlerinin onarılması, mevcut değerlerin korunması ve korunarak yaşatılmasının sağlanması için henüz geç kalınmadığını vurgulayarak bu konuda etkin çalışma yapmanın önemi büyüktür. Bir toplumun tarihsel ve kültürel birikiminden oluşan kültürel mirasın yok edilmeleri halinde yerine yenilerinin konulmasının mümkün olamaması da bu

Çalışmanın önemini daha da çok artırmaktadır.

Bu alışma boyunca gösterdiği rehberlik, ilgili, anlayışlı ve güven verici yaklaşımıyla desteğini ve yardımlarını esirgemeyen çok değerli danışmanım **Prof. Dr. Hakan YİĞİTBAŞIOĞLU’na** minnettarlık duyuyorum.

Doktora öğrenimim süresince, kazandırdığı bilgi ve beceriler ile çalışmanın olgunlaşması yönünde yapmış olduğu büyük katkıları, anlayışı, şefkati ve her türlü desteği için çok değerli hocam ve büyüğüm **Prof. Dr. Berna ALPAGUT’a** en derin saygılarımı sunar ve teşekkür ederim.

Tez konusu seçiminde beni teşvik eden, bana yol gösteren ve çalışmanın her aşamasında görüşlerini, desteğini ve bilgisini benden esirgemeyen değerli hocam **Prof. Dr. Coşkun ÖZGÜNEL’e** teşekkür ederim.

Kosova’daki çalışmalarım sırasında kaynakları sağlamamda yardım eden araştırmacı – yazar Raif VİRMİÇA’ ya, araştırmacı – yazar Ahmet İĞCİLER’e, gazeteci- yazar Altay Suroy RECEPOĞLU’na, Anıtlar Kurumu’ndan Mimar Fikret TİKVEŞ’e, Priştine Üniversitesinin değerli hocalarına, Kosovalı Türklere ve Kosovalı Arnavutlara sonsuz teşekkür ve şükranlarımı sunarım.

Görüşme yaptığım, gönüllü olarak anketi dolduran değerli katılımcılara; verilerin analizinde ve anketin değerlendirilmesinde değerli fikirleriyle bana yol gösteren Dr. Ferhat ASLAN’a teşekkür ederim.

Çalışmam sırasında her zaman yanımda bulunan, sabır gösteren, manevi destek veren ve büyük sevgisini benden esirgemeyen hayat arkadaşım ve mutluluk kaynağım **eşim Sevdâ EFE’ye** ve oğullarıma teşekkür ederim.

KISALTMALAR

a.g.e.	: Adı geçen eser
a.g.m.	: Adı geçen makale
s.	: Sayfa
ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
AGİT	: Organization on Security and Cooperation in Europe (Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı)
ARGE	: Araştırma ve Geliştirme
AT	: Avrupa Topluluğu
BM	: Birleşmiş Milletler
EGM	: Emniyet Genel Müdürlüğü
FBI	: Federal Bureau of Investigation (Amerika Birleşik Devletleri Federal Soruşturma Bürosu)
GSYİH	: Gayri Safi Yurtiçi Hasıla
ICOMOS	: International Council on Monuments and Sites (Uluslararası Anıtlar ve Sitler Konseyi)
ICTY	: International Criminal Tribune for Former Yugoslavia (Eski Yugoslavya İçin Uluslararası Ceza Mahkemesi)
ICRROM	: International Centre for the Study of the Preservation and Restoration of Cultural Property (Uluslararası Kültürel Değerleri Koruma ve Araştırma Merkezi)
LDK	: Kosova Demokratik Birliği
TMMOB	: Türk Mühendis ve Mimar Odaları Birliği

KFOR	: Kosova Barış Gücü
K.K.T.C.	: Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti
KOMDB	: Kaçakçılık ve Organize Suçlarla Mücadele Daire Başkanlığı
KVM	: Kosova Verification Mission (Kosova Denetleme Misyonu)
km	: Kilometre
m.	: Madde
mm	: milimetre
NATO	: North Atlantic Treaty Organization (Kuzey Atlantik Anlaşması Örgütü)
T.C	: Türkiye Cumhuriyeti
TİKA	: Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı Başkanlığı
TÜBİTAK	: Türkiye Bilimsel ve Teknik Araştırmalar Kurulu
TÜİK	: Türkiye İstatistik Kurumu
UÇEP	: Ulusal Çevre Stratejisi ve Eylem Planı
UÇK	: Ushtria Çlirimtare e Kosoves (Kosova Kurtuluş Ordusu)
UNESCO	: United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization (Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Kurumu)
UNFPA	: United Nations Population Fund (Birleşmiş Milletler Nüfus Fonu)
UNMIK	: United Nations Interim Administration Mission in Kosovo (Birleşmiş Milletler Kosova İçin Geçici Yönetim Birimi)
PDK	: Kosova Demokrasi Partisi
vb.	: ve benzeri
vd.	: ve diğerleri
yy.	: Yüzyıl

1. GİRİŞ

Kosova, 1389'dan 1912–1913 Balkan savaşlarının sona ermesine kadar, beş yüz yılı geçen bir zaman Osmanlı Devleti'nin yönetimi ve sınırları içerisinde kalmıştır. Osmanlı mimarisi bu zaman içinde Kosova'nın tüm şehir ve yerleşim yerlerinde egemen olmuştur.¹ Osmanlı idaresi döneminde inşa edilen askeri, sivil ve dini mimari örneklerinden birçoğunu bugün hala Kosova'da görmek mümkündür.

Milletlerin kimliğini oluşturan en önemli unsurlarından biri de kültürel miraslarıdır. Kültürel miras çok yönlü yaşam birikimidir, yaşamdan beslenir, yaşar ve yaşamı da besler. Yani yaşayan ve yaşatan birikimlerdenir. İnsanlarla beraber gelişir ve insanları da geliştirir. İnsanoğlunun gelişiminin belgesi ve güvencesidir. Bu nedenle, Türk kültür ve medeniyetinin ulaştığı noktayı en iyi yansıtan kültürel mirası tanımak, tanıtmak ve korumak Türk kültürünün geleceği adına gerçekten çok büyük önem arz etmektedir. Kosova'da da Osmanlı idaresi döneminde çeşitli amaçlarla inşa edilen, çeşme, hamam, çarşı, köprü, cami, türbe, tekke, han, kervansaray, saat kulesi, kale gibi mimari eserlerde de Türk kültürü ve zevki bütün incelik ve detaylarıyla yansıtılmıştır. Ancak tarihe tanıklık eden ve tüm insanlığın ortak mirası haline gelen Osmanlı mimari eserleri tarihi çevrenin korunmasına yönelik toplumsal bilincin yeterince gelişmemiş olması, kentleşmenin hız kazanması, imar planlarına hatalı yaklaşımlar, ekonomik yetersizlik, tarihi çevreyi korumak, onarmak için yeterli kaynak bulunmaması, eğitim eksiklikleri, çevreden verilen ödünler, siyasi sebepler ve savaşlarla yok olmaya devam

---

¹ Raif, VİRMİÇA, Kosova Tekkeleri, Türbeleri ve Kitabeli Mezar Taşları, Sufi Kitap, İstanbul, 2010, s. 25.

etmektedir. Çağdaş bir toplum olabilmenin koşullarından biri, kuşkusuz Türk kültürünü ve kültürel mirası toplumun ve insanlığın ortak mirası olduğu bilinciyle korumak ve gelecek kuşaklara taşımaktır. Bu bilinç, Türk kültür tarihine ve geleceğine karşı duyulan bir sorumluluk olduğu kadar, kültürel kimliğin zenginleşmesi ve pekişmesi için de gerekmektedir.

Kosova, dünya haritasına bakıldığında, yüzölçümü çok az olmasına rağmen, çok stratejik bir konuma sahiptir. Coğrafi konum olarak, Avrupa kıtasının güneyinde, Balkan yarımadasının kuzeybatısında yer alan Kosova Türkiye ile Batı Avrupa ülkeleri arasında köprü görevini görmektedir. Anadolu Yarımadası ile birlikte Avrupa ve Asya Kıtalarını birbirine bağlayan bir köprü durumundaki bu coğrafyanın Türkiye için stratejik önemi, Orta ve Doğu Avrupa’da başlayan, Anadolu ve Türk Boğazları’nın emniyeti bakımından oldukça önemlidir.

Bir ülkenin beka ve güvenliği kendi coğrafi sınırlarına dayandırılırsa o ülkenin güvenliğinden bahsedilemeyeceği gibi Türkiye’nin, beş yüz yılı geçen bir zaman Osmanlı Devleti’nin egemenliği altında kalmış bu coğrafyaya kayıtsız kalması düşünülemez. Bu bağlamda Türkiye açısından Balkanlar ve bu coğrafyanın merkezi konumundaki Kosova, Trakya ile birlikte bütün Balkan Yarımadası ile Türk Boğazlarını ilerden koruyan ve Türkiye için kritik bir ileri savunma bölgesi durumundadır. Bölgenin Türkiye için jeoekonomik bakımdan önemi ise, Türkiye’yi Avrupa’ya bağlayan en kısa kara ve hava ticaret yolu imkânını sağlamasıdır. Avrupa’da yaşayan 3,5 milyona yakın Türk’ü Anayurda bağlayan yolun Balkanlardan geçmesi sebebiyle bölgede meydana gelen her türlü gelişme Türkiye’yi doğrudan ilgilendirmektedir. Ayrıca bu ülkede yaşayan Türk azınlık ve Osmanlı İmparatorluğu’nun etkisi ile Türk gibi düşünen ve

yaşayan, ortak tarih ve kültür değerlerinin paylaşıldığı, Türkiye'ye büyük ilgi ve bağlılıkları halen devam eden Müslüman nüfusun varlığı da bölgenin Türkiye için ayrı bir önemini ifade etmektedir.

Kosova'da Türk varlığının devam etmesi, Türkiye için gerek güvenlik gerekse milli menfaatler açısından gereklidir. Beş yüz yılı geçen bir zaman Osmanlı Devleti'nin yönetimi ve sınırları içerisinde kalan Kosova, Türk Dünyası için vazgeçilemez bir bölgedir. Bu bölgedeki kültürel mirasın korunması geleceğin Türkiye'si için çok önemlidir.

Ayrıca Kosova Balkan toprakları içinde stratejik konum, fiziksel coğrafya, özellikle etnik ve dinsel yapı itibarıyla bölgenin stratejik ve jeopolitik çekirdeği konumundadır. Bu bağlamda 21. yüzyılda en etkili siyasal ve sosyal dinamik olacağı öngörülen gücün milletlerin kültür ve kültürel mirasları olacağından Kosova'daki kültürel mirasın korunması Türkiye'nin geleceği açısından büyük öneme sahiptir.

Kosova topraklarına sahip olmak Bosna, Kuzey Arnavutluk, Sırbistan ve Makedonya üzerinde etki sahibi olmak anlamına da gelmektedir.² Kosova, Katolik Hristiyan, Ortodoks Hristiyan ve Müslümanların buluştuğu bir coğrafyada yer alması nedeniyle din faktörü açısından da oldukça hassas bir konumdur.

Kosova din faktörü açısından incelendiğinde, Katolik Hristiyan-Ortodoks Hristiyan ve İslam Dünyası'nın Avrupa kıtasında buluştuğu konumda yer alan Müslüman bir ülke olduğu görülmektedir. Bir bakıma İslam Dünyası'nın Avrupa'da Hristiyan ülkelerine sokulduğu bir ülke olduğu kadar, Katolik Hristiyan olan Batı

---

² Noel MALCOLM, Kosova: Balkanları Anlamak İçin, Çeviren: Özden ARIKAN, Sabah Kitapları, İstanbul, 1999, s. 26.

Avrupa ülkeleri ile Ortodoks Hristiyan Avrupa ülkelerinin buluşma noktasındadır. Her şeyden önce, bütün çabalarına rağmen bir türlü sıcak denizlere açılmayan Rusya Federasyonu’nun Adriyatik denizine açılma umudunun olduğu bir konumda yer alır. Bu jeopolitik özellikleri ile Kapitalist Batı Dünyası ile (eski) Komünist Doğu Dünyası’nın menfaatlerinin kesiştiği bir coğrafyayı teşkil eder. Bu manada Kosova’da Osmanlı Devletinin yönetimi zamanında inşa edilen büyük değerlere sahip Osmanlı sivil mimari örneklerinin ışığında kültürel mirasın korunması sorunu üzerinde çalışılması gereken bir konudur.

Ayrıca Kosova’da Osmanlı Türk kültür ve eserlerinin yok edilmesi yönünde sistematik çabaların mevcut olduğu yönünde tartışmalar mevcuttur. Bu konuda araştırma yaparken İstanbul Milletvekili Bülent AKARCALI’nın 6 Kasım 2000 tarihinde Türkiye Büyük Millet Meclisine verdiği yazılı soru önergesi ve önergeye ilişkin cevaplar konumuz açısından önem arz etmektedir.³

“Kosova’daki 300 yıllık “Hasan Bey” ya da “Dört Hülle” adıyla bilinen Osmanlı Camisi’nin buldozerle yıkıldığı doğru mudur?” sorusuna verilen cevap Kosova’daki kültürel mirasın korunması konusundaki kaygılarımızı doğrular niteliktedir.

Priştine’de Kosova İslam Birliği’nin kontrolünde bulunan ve halk arasında önündeki dört gözlü çeşme nedeniyle “Dört Lüle Camisi” olarak tanınan “Hasan Bey” Camisinin yerine Suudi Arabistan tarafından sağlanan maddi katkıyla yeni bir cami yapılmak üzere tamamen yıkıldığı doğrudur.⁴

---

³ 6 Kasım 2000 tarihli 7/2508 sayılı Türkiye Büyük Millet Meclisine verilen yazılı soru önergesi.

⁴ 14 Kasım 2000 tarihinde Sayın İsmail CEM imzalı Dışişleri Bakanlığı, Siyaset Genel Müdürlüğünün 584 sayılı yazısı.

Kosova İslam Birliği Başkanı'ndan alınan bilgilerden, caminin çok eskimiş ve çökmek üzere olduğu ve onarımının yüksek maliyeti nedeniyle yıkılarak yerine bir yenisinin yapılmasının uzun süredir düşünüldüğü öğrenilmiştir. Bunun için daha önce Sırp idaresi döneminde de bir proje hazırlanarak gerekli izin alınmış, ancak, maddi kaynak bulunamaması nedeniyle uygulamaya geçilememiş olduğu, daha sonra Suudi Arabistan ve Kuveyt'ten bazı yardım kuruluşlarının destek sağlamaları üzerine projenin uygulamaya konulduğu öğrenilmiştir.

Belgrat Türk Büyükelçiliği'nce bölgede yapılan araştırmalardan, Hasan Bey Camisinin dışında Ramazan avuş Camisinin Suudi tarzı restorasyona tabi tutulduğu, camilerin avlularına dükkân inşa edilmesi gibi ticari yönü ağır basan bazı düşüncelerin olduğu ve Kosova İslam Birliği'nin konunun daha çok bu yönünü teşvik ettiği anlaşılmaktadır.

Son yıllarda Suudi Arabistan, 1999 Kosova Savaşının ve i ayaklanma ve bölgesel çatışmaların yaralarını sarmak bahanesiyle Kosova'da hasar gören Osmanlı eserlerini restore etmeye talip olmuştur. Restorasyon adı altında, özellikle Vahhabi inancına göre put olarak gördükleri Osmanlı mezar taşlarını tahrip etmişlerdir.⁵ Yine bazı Osmanlı camilerini yıkarak, Arap mimarisine uygun yeni cami inşa etmişlerdir. Haverford niversitesi'nden Sırp asıllı Prof. Dr. Michael SELLS yazısında “Suudiler ayakta kalmış önemli kültürel eserleri ve anıtları yerle bir ettiler. Klasik Balkan mimarisinin tüm özelliklerini silerek yerlerine beyaz kutular yaptılar.

---

⁵ Yılmaz, ERGÜVENÇ, Yayın Tarihi: 13.03.2008, <http://www.kenthaber.com/Haber/Genel/Kose/yilmaz-erguvenc/kosova-iii> (Erişim Tarihi: 04.06.2010 Saat: 20:09)

Camilerin, kütüphanelerin iç mimarisindeki süslemelerini put diye nitelendirerek söktüler, yerlerine beyaz badana çektiler.” demiştir.⁶

Bu tür uygulamaların olması Kosova’da Osmanlı kültürel mirasının yok edilmesi yönünde sistematik çabaların mevcut olduğu yönünde tartışmaları destekleyici mahiyettedir.

Bu tez çalışmasında, çeşitli sebeplerle yok olmaya ve tahribat görmeye devam eden Kosova’daki kültürel mirasın yıkılmadan korunmasının veya kültürel mirasın özgünlüğünün korunarak yaşatılmasının sağlanması için gerekli politika ve çözüm önerileri geliştirilmeye çalışılacaktır.

1.1. Araştırmanın Amacı

Kültürel miras bir toplumun tarih boyunca yaratarak sonraki kuşaklara bıraktığı, maddi ve manevi değerler bütünüdür. Kültürel miras binlerce yılın yadigârıdır. Kosova’daki Osmanlı kültürel mirası bölgede yaşayan insanların ve insanlığın ortak mirası ve zenginliğidir. Bu anlamda Kosova’da Osmanlı Devletinin yönetimi zamanında Türk zevkinin ürünü olarak inşa edilen büyük değerlere sahip Osmanlı sivil mimari örneklerinin ışığında kültürel mirasın korunması sorunu üzerinde hassasiyetle durulması gereken bir konudur. Diğer taraftan beş yüz yılı geçen bir zaman Osmanlı Devleti’nin yönetimi ve sınırları içerisinde kalan Kosova, Türk Dünyası için gerek coğrafi konum gerekse stratejik konumu açısından vazgeçilemez bir bölgedir. Bu bölgedeki kültürel

---

⁶ Yılmaz, ERGÜVENÇ, Yayın Tarihi: 13.03.2008, <http://www.kenthaber.com/Haber/Genel/Kose/yilmaz-erguvenc/kosova-iii> (Erişim Tarihi: 04.06.2010 Saat: 20:09)

mirasın korunması geleceğin Türkiye'si için çok önemlidir.

Bu çalışma da “Kosova’da Osmanlı sivil mimari örneklerinin ışığında kültürel mirasın korunması nasıl algılanmaktadır?” sorusuna yanıt aranacaktır.

Kosova’daki kültürel mirasın Kosovalı Türkler ve Kosovalı Arnavutlar üzerindeki etkileri ve bu eserler hakkındaki düşünceleri ile eserlerin bölge kültürüne katkıları araştırılacaktır.

Ayrıca söz konusu zengin kültürel mirasın yaşatılması, tanıtılması ve korunması için gerekli çözüm önerileri geliştirilmeye çalışılacaktır.

1.2. Araştırmanın Önemi

Osmanlı Devletinin sivil mimari eserleri Osmanlı hâkimiyetinin yayıldığı tüm coğrafi bölgelerde egemen olmuştur. 15. yüzyılın ortalarından 20. yüzyılın başlangıcına kadar Osmanlı mimarisi Kosova şehir ve diğer yerleşim yerlerinde de etkisini göstermiştir. Bu yüzden Osmanlı döneminde Kosova’da inşa edilen çok sayıda askeri, sivil ve dini mimari eserleri halen etkisini göstermektedirler.

Osmanlı idaresinin son bulmasından günümüze kadar Kosova’nın tüm yerleşim yerlerinde dış ve sanatsal özellikleriyle bir birinden farklı dönemleri yansıtan Osmanlı sivil mimari eserleri Kosova Türklerinin ve burada yaşamakta olan diğer Kosova halkının günlük yaşamının bir parçasını oluşturmuştur.⁷

---

⁷ Raif VİRMIÇA, Kosova’da Osmanlı Mimari Eserleri 1, T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, Osmanlı Eserleri Dizisi 13, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1999, s.1.

Osmanlı eserleri Kosova coğrafyasında her yerleşim bölgesine hoş ve güzel bir görüntü sağlayarak, yöre halkının Türk kültür ve geleneklerinden etkilenmesinde önemli bir paya sahip olmuştur.

Ancak Kosova’da büyük değerlere sahip Osmanlı mimari eserleri koruma ve bakım açısından gereken ilgiyi görmemekte, diğer yandan örneğin camiler 10– 15 yıl içerisinde en azından birer onarım görmüşlerse de bu onarımlarda, çoğu Türk kültürünün özellikleri kaldırılıp bu eserlerin (aslına uygun olmayan) yeni bir kimlik kazanmasına neden olmuştur. Bu yüzden Kosova’da siyasi ya da tarihi sebeplerle Osmanlı mimari eserlerinin tahribata uğradığı bir dönemde eserlerin yıkılmadan korunmasının veya kültürel mirasın özgünlüğünün korunarak yaşatılmasının sağlanması için gerekli politika ve çözüm önerileri geliştirilmesi ve aslına uygun bir şekilde onarılmalarının sağlanması Türk kültürünün yaşatılması ve geleceği açısından çok önemlidir.

Osmanlı yönetiminin sona ermesinden günümüze kadar Kosova’da meydana gelen iç ayaklanma, bölgesel çatışmalar, sosyal karışıklıklar ve diğer sebeplerden dolayı çoğu mimari eserlerin yıkılıp yok olduğunu, o zamandan günümüze kadar kalan belgelerin yanı sıra, 1999 yılında Kosova’da meydana gelen savaş da kanıtlamaktadır. Bu sebeplerin başında siyasi nedenler gelirken, ardından kentlerin yeni kalkınma ve modernleşmesi yanı sıra bakımsızlık nedenleri yüzünden de zamanın acımasız şartlarına yenik düşen çoğu mimari eserler yok olmuş veya yok olma eşiğine gelmiştir. Hatta 1999 Kosova Savaşı’nda yüzyıllık eserler ağır darbelere maruz kalmışlardır.

Yüzlerce eser, kütüphane, evrak yok olmuştur. Bu yıkımdan Kosova tarihi eserleri, evrakları ve yüzlerce arkeoloji, etnoloji mirasları da kurtulamamıştır.

Kosova’da belirli bir tarih döneminde, toplumsal, ekonomik ve sosyal-politik koşullar altında inşa edilen bu mimari eserler, kültürel ve maddi değerler içinde yer alırken, bugün onların araştırılması ve gün yüzüne çıkarılması, buralarda yaşamakta olan Türk halkının geçmişinin araştırılması ve gün yüzüne çıkarılması yönünden, özel bir önem taşımaktadır. Kosova’da Osmanlı kültürel mirasları var oldukça, bu coğrafyada yüzyıllara uzanan Türk kimliği, Türk dili ve Türk kültürü de yarınlara taşınacak, Türk uygarlık tarihi bu topraklarda daha uzun yıllar yaşayacaktır.

Bir toplumun tarihsel ve kültürel birikiminden oluşan kültürel mirasın yok edilmeleri halinde yeniden üretimleri söz konusu olamayacağından, bu konuda yapılacak çalışmalar Türk kültürünün geleceği ve yaşatılması adına gerçekten önem arz etmektedir. Aynı zamanda, kültürel miras yok edilirken bunların içinde yer aldıkları doğal çevre de zarar görmektedir.

Osmanlı dönemine ait anıtsal, dinsel ve sivil mimari örnekleri Kosova’nın her yöresinde zenginlikleriyle bulundukları yöreyi karakterize eden etkin elemanlardır. Sivil mimarinin en güzel örneklerine sahip kent dokuları kendine has çıkmaz sokakları, iç içe girmiş evleri, çeşmeleri, meydanları ile açık hava müzesi niteliğindedir. Binlerce yıllık uygarlık tarihi içinde insanın doğrudan veya doğa ile birlikte yarattığı ve bugün “Kültürel ve Doğal Miras” diye adlandırılan değerlerin korunması, çağımızda insanlığın ortak sorunu olarak kabul edilen ve üzerinde önemle durulması gereken bir konudur.

Yirminci yüzyılın son çeyreğinde gelişen çevre düşüncesi, çevre hakkı gibi kavramları, insanoğlunun geçmiş uygarlıklarının ürününe, tarihi çevrelerine, insanlığın ortak mirası adı altında sahip çıkması ile sonuçlanmıştır.

Kosova’da kültürel mirasın korunmasına yönelik toplumsal bilincin yeterince gelişmemiş olması, kentleşmenin hız kazanması ile kentsel arsa rantının çok yüksek düzeylere ulaşması, imar planlarına hatalı yaklaşımlar, ekonomik yetersizlik, tarihi çevreyi korumak, onarmak için yeterli kaynak bulunmaması, eğitim eksiklikleri, çevreden verilen ödünler, yerel yönetimlerin ve yöneticilerin duyarsızlığı gibi nedenlerle Osmanlı sivil mimari eserlerinin ve kültürel değerlerin tahribi sürmektedir.

Bu aşamada; Kosova’da tahrip edilen değerleri onarmak, mevcut değerleri korumak için henüz geç kalınmadığını dikkate alarak bu konuda daha etkin çalışmalar yapmanın önemi büyüktür.

1.3. Araştırmanın Problemi ve Araştırmanın Soruları

1.3.1. Araştırma Problemi ve Alt Problemler

Bu çalışma da “Kosova’da Osmanlı sivil mimari örneklerinin ışığında kültürel mirasın korunması nasıl algılanmaktadır?” sorusuna yanıt aranacaktır.

1.3.2. Alt Problemler

- Kosova’daki kültürel mirasın korunmasının Türk kültürü açısından önemi nedir?
- Kosova’daki kültürel mirasın korunmasının Kosovalı Türkler ve Kosovalı Arnavutlar üzerindeki etkileri nelerdir?

- Kosova'daki kültürel mirasın korunmasında Türkiye'nin rolü nedir?

1.3.3 Araştırmanın Soruları

- 1- Kosova'da yaşanan/yaşayan Türk kültürünün varlığının sürdürülmesi kültürel mirasın korunmasına mı bağlıdır?
- 2- Kosova'daki Osmanlı Devleti döneminden kalan kültürel mirasın korunmasının kültürel açıdan önemi nedir?
- 3- Kültürel mirasın Kosovalı Türkler ve Kosovalı Arnavutların günlük yaşamı üzerindeki etkileri nelerdir?
- 4- Kosova'da Türk kültürünün korunması ve yaşatılması için neler yapılmaktadır?
- 5- Kosovalı Türkler ve Kosovalı Arnavutlar Osmanlı Sivil Mimari eserlerine (kültürel mirasa) ne derece sahip çıkmaktadırlar?
- 6- Kosova'daki kültürel mirasın korunması için Türkiye Cumhuriyetinin üzerine düşen görevler nelerdir? Üzerine düşen görevi yapmakta mıdır?
- 7- Kosova'daki Osmanlı Devleti döneminden kalan kültürel mirasın yok edilmesi yönünde sistematik çalışmalar var mıdır?
- 8- Kosova'daki kültürel mirasın günümüzdeki mevcut durumu nasıldır?
- 9- Kosova'daki Osmanlı Devleti döneminden kalan kültürel miras Kosovalı Türk ve Kosovalı Arnavutlar tarafından nasıl algılanmaktadır?
- 10- Kosova'daki kültürel mirasın korunamamasının veya yok olmasının sebepleri nelerdir?
- 11- Kosova'daki kültürel mirasın yaşatılması, tanıtılması ve korunması için neler yapılmalıdır?

1.4. Kuramsal Çerçeve ve Araştırmanın Hipotezleri

1.4.1. Kuramsal Çerçeve

Kültürel miras değerleri, toplum bireylerinin yaşam biçimini belirleyen, yaşanıldığı döneme ait ipuçları ile geçmişi tanımaya ve anlamaya yarayan, geçmişle geleceğin bağıını kuran varlıklardır.

İçinde yaşadığımız yirmi birinci yüzyılda giderek artan çevre sorunları tüm dünya ülkelerinde gündemin ilk sıralarında yer almaya başlamıştır. Yaşanan savaşlar, açlık ve yoksulluk ile doğal afetlerin meydana getirdiği felaketlerin yanında, insanlığın ortak mirası olan kültürel miras değerleri de hızla yitirilmektedir. Binlerce yıllık uygarlık tarihi içinde insanlığın belirli doğal ortamlarda yarattığı kültürel mirasın korunması da, çağımızda tüm toplumların ortak sorunu olarak algılanmaktadır.⁸

Kiper'e göre kültürel mirasın korunmasında amaçlanan, geçmişten günümüze kadar gelen kültürel birikim ve değerleri, özgünlüklerinden bir şey kaybettirilmeksizin, zamanla farklılaşan değerler ile bütünleştirerek toplum ve bireyler için sağlıklı yaşam çevreleri oluşturmak olmalıdır.⁹

---

⁸ Zekai GÖRGÜLÜ, "Kültürel Mirasımızın Korunması Üzerine Bir Kez Daha Düşünürken", Kent ve Planlama Geçmişi Korumak Geleceği Tasarlamak, Editör: Ayşegül MENGİ, İmge Yayınevi, Ankara, 2007, s.39.

⁹ Perihan, KİPER, Küreselleşme Sürecinde Kentlerin Tarihsel- Kültürel Değerlerin Korunması, Sosyal Araştırmalar Vakfı, İstanbul, 2006, s.19.

Kültürel mirası korumanın gerekliliği 4 genel amaç içinde toplanabilir;

- 1- Kuşaklararası aktarım (kültür ürünü olarak önceki kuşaklardan alınan kültürel mirasın sonraki kuşaklara aktarılması) amacıyla korunması¹⁰
- 2- Kimliğin yaşatılması amacıyla korunması¹¹
- 3- Kültürel mirasın insanlığın ortak mirası, eserlerin evrensel değere sahip olması amacıyla korunması¹²
- 4- Kültürel mirasın estetik-sanatsal değerlerinin yaşatılması amacıyla korunması¹³

Tekeli'ye göre kültürel miras değerlerinin, kültür ürünü olarak önceki kuşaklardan alınan mirasın sonraki kuşaklara aktarılması, bir ulusal kimliğin yaşatılması (kültür sürekliliğinin sağlanması), kültürel mirasın estetik- sanatsal değerlerinin yaşatılması, amacıyla korunması gerekmektedir.¹⁴

Özel'e göre kültürel miras, aynı zamanda insanlığın ortak mirası olduğu ve gelecek kuşakların da bu mirası görebilmesi için çok iyi korunmaları gerekmektedir. İkinci Dünya Savaşının neden olduğu yıkımlar ile kültürel mirasın korunması sorunu uluslararası gündeme taşınmış, korumanın uluslararası bir sorumluluk olduğu anlayışını daha da yaygınlaştırmıştır.¹⁵

---

¹⁰ Perihan, KİPER, a.g.e., s.22.

¹¹ Perihan, KİPER, a.g.e., s.15.

¹² Sibel, ÖZEL, Uluslararası Alanda Kültür Varlıklarının Korunması, Alkım Yayınları, İstanbul,1998, s.29.

¹³ Perihan, KİPER, a.g.e., s.22.

¹⁴ Perihan, KİPER, a.g.e., s.22.

¹⁵ Sibel, ÖZEL, a.g.e., s.29.

Kültürel miras değerleri, ulusal kimliğin yaşatılmasını ve kuşaklararası iletişimi sağlayan, toplumda tarih ve aidiyet bilincini yaratan değerlerdir. Kültürel mirasın yok olması ya da azalması toplumdaki iletişimi ve dayanışmayı zayıflatmakta, giderek kimlik bunalımı ya da bir yere ait olamama duygusunu ortaya çıkarmaktadır. Çünkü ulusları birbirinden ayıran ya da bir ulusa özgü ruhu teşkil eden, mimari, güzel sanatlar, gelenek, görenek ve inanç gibi göstergeler, hep kültüre ait değerlerdir. Kültürel mirasın korunması, ulusların kimlik sorunları tartışmalarının temelini oluştururken, bu değerlerin insanlığın ortak mirası olduğu, başka bir ifade ile ulus ötesi niteliğe sahip olduğu ve bu anlayışla korunmaları gerektiği de unutulmamalıdır.¹⁶

İnsanoğlunun bilinçli olarak doğrudan veya doğa aracılığı ile oluşturduğu kültürel mirasın sonraki kuşaklara aktarılması amacıyla korunması anlayışı, hem bugünkü kuşakların yararlanmasına sunulması, hem de gelecek kuşaklara aktarılması, gelecekteki yaratılara örnek olması, çeşitliliğin ve sürekliliğin toplumsal yapı ile bütünleşerek korunmasının sağlanmasını amaçlayan koruma yaklaşımıdır.

Kültürel mirasın korunmasında yapıtların estetik-sanatsal değerlerinin yaşatılması boyutunun da dikkate alınması gereklidir. Kültürel miras eserleri sadece geçmişi anımsattıkları, ulusal ve evrensel kültürel kimliği tanımladıkları için değil, estetik-sanatsal boyutlarıyla insan yaşamını görsel, duygusal ve düşünsel olarak zenginleştirdikleri, daha yaratıcı bir çevre oluşturdukları inancı ile de korunmalıdırlar.¹⁷

---

¹⁶ Perihan, KİPER, a.g.e., s.15.

¹⁷ Doğan, KUBAN, Tarihi Çevre Korumanın Mimarlık Boyutu, Birinci Baskı, YEM Yayıncılık, İstanbul, 2000.

Kültürel miras değerleri, geçmiş uygarlıkların yaşayan kanıtları olarak yapıldıkları dönemin estetik ve sanatsal tarzlarını yansıtır. Bu açıdan kültürel mirasın günümüzde yaşayan ve gelecekte yaşayacak olan nesillere evrensel kültürün sembolleri olarak yararları olacaktır.

Koruma kavramı, Dünya Mirası Anlaşması çerçevesinde; “anıtlar, yapı grupları ve sitlerle tanımlanan kültürel mirası anlamak, malzemesinin korunmasını sağlamak ve gerekli olduğu halde tanıtımı, restorasyonu ve gelişimi için kullanılan yöntemlerin tümü” olarak tanımlanmaktadır.¹⁸ Korumanın nesnesi olan kültürel mirasın ve onun bileşenlerini oluşturan kültür varlığının tanımının ve kapsamının anlaşılmasına ve nasıl korunacağına ilişkin tartışmalar, 18. yüzyılın sonundan itibaren korumanın kendi başına bir disiplin olarak ele alınmasını gerektirecek biçimde yoğunlaşmıştır.

Korumanın temel soruları olan “neyin, neden, nasıl korunacağı” ile ilgili bilimsel temellere dayanan araştırma ve tartışma süreci ve modern koruma anlayışının temelinin atılması, 18. yüzyıl sonlarında gerçekleşmiştir.

Koruma ile ilişkilendirilen temel kavramların, ölçütlerin ve değerlerin tanımları, içeriği ve birbirleriyle ilişkisi, 18. yüzyılın sonundan günümüze bu alandaki düşünsel gelişmelerin etkisi ile tartışılmış, koruma ile ilişkilendirilen değerlere yenileri eklenmiştir. 18. yüzyıldan günümüze kadar, tarihi anıtların restorasyonunda uygulanan çeşitli yaklaşımlar, o dönemlerin koruma yaklaşımları olarak tartışılmıştır.

---

¹⁸ <http://whc.unesco.org/en/conventiontext>

Koruma düşüncesinin gelişiminde ilk aşama olarak Viollet le Duc (1814-1879) ve Sir Gilbert Scott'un (1811-1877) öncülük ettiği "üslup birliği ya da stil birliğine ulaşma" anlayışıyla Fransa, İngiltere ve İtalya'da yapılan gelişigüzel onarımlar; bunun tartışmaya yol açmasıyla tepki olarak hiç restorasyon yapılmamasını isteyen John Ruskin (1819-1900) ve William Morris'in (1834-1896) öncülük ettiği "romantik görüş"ün ileri sürülmesi sürecin ana parçalarıdır.¹⁹ Romantik görüş, yapıya hiç müdahale etmemeyi, sürekli bakımın yapının sağlam kalmasına yeteceğini savunmaktadır. "Romantik görüş" yaklaşımının öncüsü Ruskin'e göre; bir kültürel miras onu yapan tarafından ona özel bir tarihsel bağlamda yaratılan özgün bir yaratıdır. Kişisel özverinin sonucu ortaya çıkan bu yaratı, Tanrı'nın yansımasının, doğadaki güzelliğin algılanmasını sağlamaktadır. Yaşlanma süreci bu güzelliğe katkıda bulunur. Yaşlanma izleri bir nesnenin sahip olduğu temel niteliklerdendir ve güzelliğin yüzyıllar içinde olgunlaşması olarak değerlendirilebilir. Ruskin, romantik akım etkisindeki görüşlerinde, tarihsellik barındıran kültürel mirasın toplumsal hafıza ve "tarihi belge niteliği"ni de vurgulamıştır. Kültürel miras olmadan yaşayabiliriz, kültürel miras olmadan inanabiliriz ancak kültürel miras olmadan hatırlayamayız.²⁰

Viollet le Duc ve Sir Gilbert Scott'un öncülük ettiği "üslup birliği ya da stil birliğine ulaşma" anlayışıyla "romantik görüş"ün ikisini de ret ederek koruma anlayışının gelişiminde yapıların restorasyonunda ayrıntılı bir tarihi araştırma ile yapının eksik bölümlerine müdahale etmeyi öneren "tarihi restorasyon" anlayışı Luca Beltrami (1854-1933) öncülüğünde geliştirilmiştir. Bu tarihi süreçte en son olarak Camilo

---

¹⁹ Zeynep, AHUNBAY, Tarihi Çevre Koruma ve Restorasyon, YEM Yayıncılık, İstanbul, 1996, s.8.

²⁰ Jukka JOKILEHTO, A History of Architectural Conservation, Butterworth-Heinemann, Oxford, 1999, s.300

Boito'nun (1839-1914) önlülük ettiği “çağdaş restorasyon anlayışı/bilimsel restorasyon kuramı” oluşturulmuştur. Bilimsel restorasyon kuramına göre, tüm restorasyonlardan önce ayrıntılı bir tarihi araştırma ve belgeleme yapılmalı, bu bilgiler ışığında restorasyonlar gerçekleştirilmeli ve yapıların eksik bölümlerinin tarihi bilgilere dayanarak yapılan yenilemelerinde, kullanılan malzemelerle bu bölümlerin sonradan yapıldığı açıkça gösterilmelidir.²¹ Kuban, Boito'yu, bu yaklaşımıyla restorasyon konusunda bugünkü anlayışa en yakın yargıları ortaya koyan bir kuramcı olarak tanımlamıştır.²²

Çağdaş restorasyon kuramının uluslararası düzeyde kabulü ve yayılması Gustavo Giovannoni'nin (1873-1947) katkılarıyla gerçekleşmiştir.²³ Giovannoni, restorasyonların daha bilimsel yapılması ve anıtların çevreleri ile birlikte korunması görüşünü savunmaktaydı. Giovannoni bu görüşlerini, oluşumuna çok katkı sağladığı 1931 yılındaki “Tarihi Anıtların Korunması ile İlgili Mimar ve Teknisyenlerin I. Uluslararası Konferansı” nda dile getirmiştir. Atina Bildirgesi olarak da adlandırılan bu toplantıda, belgeleme ve uluslararası iş birliğinin önemi üzerinde durularak, her ülkenin anıt belgeliğini oluşturması ve koruma konusunda uluslararası bilgi ve deneyim alışverişi, işbirliği yapılması önerilmiştir. Bu toplantının ardından İtalya'da Giovannoni'nin görüşleri daha ayrıntılı olarak bir araya getirilmiş ve 1932'de Carta del Restauro (Restorasyon Tüzüğü) olarak yasal bir kimlik kazanmıştır.²⁴

Zamanla, koruma alanında oluşan yeni sorunlara çözüm olamayan Atina Bildirgesi'nin ardından, 25-31 Mayıs 1964 tarihlerinde “İkinci Uluslararası Tarihi

---

²¹ Zeynep, AHUNBAY, a.g.e., s.15.

²² Doğan, KUBAN, a.g.e., s.29.

²³ Zeynep, AHUNBAY, a.g.e., s.16.

²⁴ Zeynep, AHUNBAY, a.g.e., s.18.

Anıtlar Mimar ve Teknisyenler Kongresi” Venedik’te düzenlenmiştir. Bu toplantıda alınan kararlar “Venedik Tüzüğü” olarak adlandırılmıştır. Venedik Tüzüğü’nün ilk maddesinde “tarihi anıt” kavramı yeniden tanımlanmıştır. Tek yapıdan “belli bir uygarlığın tanıklığını yapan kentsel ya da kırsal yerleşme” boyutuna ulaştırılan “anıt” kavramı, ayrıca “yalnız büyük sanat eserlerini değil, zamanın geçmesiyle kültürel anlam kazanmış daha basit eserleri” de içine alacak biçimde genişletilmiştir. Tüzüğün ilk maddesinden anlaşıldığı gibi, yalnızca anıtsal yapıların korunmaya değer eser oluşu anlayışı değiştirilmiş, sivil mimarlık eserlerinin de tek tek ya da bir doku oluşturacak şekilde çevresel ölçekte yer aldığı yeni koruma alanlarının ilk defa tanımı yapılmıştır.²⁵

Venedik Tüzüğü ayrıca, anıtların korunmasında ve yaşatılmasındaki amacın, onların bir sanat yapıtı olması yanında, bir tarihsel belge olmasından da doğduğunu vurgulamaktadır. Böylece kültürel mirasın neden korunması gerektiği sorunsalının yanıtı da verilmiş olmaktadır. Venedik Konferansında ayrıca, Uluslararası Anıtlar ve Sitler Konseyinin de temeli atılmıştır.²⁶

1975 yılında Avrupa Konseyi tarafından “Geçmişimiz İçin Bir Gelecek” sloganı ile başlatılan “Avrupa Mimari Miras Yılı” kapsamında Amsterdam Bildirgesi yayınlanmıştır. Amsterdam Bildirgesi’nde mimari mirasın korunması kentsel ve bölgesel planlamanın hedeflerinden biri olarak belirlenmiştir. Bu bildirgeyle de, hedefin “bütünleşik koruma” olduğu belirtilmiş ve ekonomik, sosyal, yönetsel ve yasal yönleri gözetilen bir koruma modeli olarak tanımlanan bu yaklaşımın gerçekleştirilmesi için

---

²⁵ Zeynep, AHUNBAY, a.g.e., s.17.

²⁶ Enis, YETER, Kentsel Gelişme ve Kültür Değerleri, Ankara Üniversitesi, Sosyal bilimler Enstitüsü, Kamu Yönetimi ve Siyaset Bilimi Anabilim Dalı, Basılmamış Doktora Tezi, Ankara, 2007, s. 77.

gerek duyulan araçlar tanımlanmaya başlanmıştır.²⁷

1970'lere gelindiğinde koruma alanında tüm dünyada oldukça fazla yol kat edilmiştir. Yalnızca anıtsal yapıların korunmaya değer görüldüğü bir anlayıştan, tüm tarihi ve kültürel değerleri dünyanın ortak mirası olarak korumaya çalışan bir anlayışa ulaşılmıştır. Bu aşamada, koruma alanında çok daha titiz ve ayrıntılı çalışmalar yürütülmektedir. Tüm bu çalışmaları yürüten, organize eden uluslararası örgütler oluşturulmuştur. UNESCO (The United Nations Organization for Education, Science and Culture), ICOMOS (International Council on Monuments and Sites, 1965), ICRROM (International Centre for the Study of The Preservation and Restoration of Cultural Property, Rome, 1959) ve Avrupa Konseyi gibi uluslararası kuruluşlar, tüm dünyadaki koruma alanındaki faaliyetlerin organizasyonu görevlerini yürütmektedirler.²⁸

Yirminci yüzyılla birlikte, koruma kavramı uluslararası alanda tartışılan bir olgu haline almıştır. Dünya ülkeleri koruma alanında yaşadığı tecrübelerini, bilgi ve birikimlerini uluslararası platformlarda dile getirmekte, yaşadığı sorunlara çözüm aramakta ya da bu alanda uyguladığı teknikleri diğer ülkelerle paylaşmaktadır. Bu anlamda birçok toplantı düzenlenmekte ve bu toplantılara katılımın uluslararası ölçekteki boyutu görülerek, uluslararası örgütlenmeye gidilmektedir.

Uluslararası örgütlerin oluşumu ve koruma alanındaki yoğun faaliyetlerinden anlaşılacağı gibi, artık koruma alanında çok daha detaylı araştırma-inceleme ve uygulamalar yürütülmektedir. Tüm dünyanın malı olarak kabul edilen kültürel miras ayrıntılı olarak sınıflandırılmakta, tanımlanmakta ve her biri için ayrı bilimsel

---

²⁷ Zeynep, AHUNBAY, a.g.e., s.18.

²⁸ Emre, MADRAN, Nimet, ÖZGÖNÜL, Kültürel ve Doğal Değerlerin Korunması, TMMOB Mimarlar Odası Yayınları, Ankara, 2005, s. 78.

alışmalara gidilmektedir. Günümüze gelindiğinde artık korumanın kuramsal ve yasal altyapısı tamamlanmıştır.

Koruma anlayışı; önceleri tarihi yapı veya kültürel mirasın tek tek korunmasından bütünleşik korumaya, salt kültürel mirasın korunmasından ona o ruhu veren değerlerin de korunmasına, tecritsel korumadan sürdürülebilir korumaya doğru ilerlemiş ve bugün kısa tarihine rağmen ilkeler açısından belki de son halini almıştır.

Yeter'e göre de, bütüncül bir evre anlayışı, hem tarihi ve doğal çevrenin hem de bu çevrenin öğeleri olan yapıların korunmasını kolaylaştırabilecektir. İnsan-toplum-doğa ve fiziksel evre ilişkileri bir bütün olarak ele alınır ve bu ilişkiler yaşam kalitesiyle ilintilendirilirse ve değerlendirilirse, kültürel mirası ve tarihi çevreyi korumak daha da önemsenecek ve kolaylaşacaktır.²⁹

1.4.2. Hipotezler

Tezin hipotezleri aşağıda sıralanmıştır;

1. Osmanlı sivil mimari eserleri, Kosova'da kültür gelişme ve zenginleşmesini sağlayan önemli yapılardandır.
2. Kosova'daki Osmanlı sivil mimari eserleri, Türk kültürünün Kosova'da devam etmesine katkı sağlamaktadır.
3. Kosova halkı, Osmanlı sivil mimari eser ve kültürel değerlerine yeterince sahip çıkmamaktadır.

---

²⁹Enis, YETER, a.g.e., s.66.

4. Türkiye Cumhuriyeti Kosova'daki kültürel mirasın korunmasında yeterli çabayı göstermektedir.
5. Kosova'da Osmanlı-Türk kültür ve eserlerinin yok edilmesi yönünde sistematik çabalar mevcuttur.

2. BÖLÜM: LİTERATÜR ÇALIŞMASI

2.1. Araştırma Bölgesi Kosova Hakkında Genel Bilgiler

2.1.1. Kosova' nın Coğrafi Önemi

Siyasi, ekonomik, jeostratejik ve kültürel yönden önemli bir konuma sahip olan Kosova, tarih boyunca birçok savaşa sahne olan bir coğrafya da bulunmaktadır. Kosova 1914 yılına kadar insanlığın o güne kadar görmediği büyük bir savaş olan Birinci Dünya Savaşı'nın başladığı ve İkinci Dünya Savaşı'nda da önemli bir rol oynayan bölge olan Balkanların merkezinde yer almaktadır.³⁰ Akdeniz ve Adriyatik arasındaki en kısa bağlantı yollarından biri konumunda, Orta Avrupa'ya ve Akdeniz'e uzanan jeostratejik konumu itibariyle son derece kritik bir coğrafyada yer almaktadır. Bu stratejik konumu dolayısıyla, Avrupa Kıtası'na, Akdeniz, Ortadoğu politika ve stratejilerine etki etme olanağı sağlamaktadır. Stratejik seviyede Avrupa'nın güvenliği açısından da çok önemli bir fonksiyonu olmakla birlikte, Avrupa'dan başlayarak Boğazlar ve Süveyş bölgeleriyle ana petrol alanlarını hedef alan askeri harekâtın üs ve destek bölgesi olma özelliğini taşımaktadır. Bu bölgeden Orta Avrupa, Ukrayna ve Rusya koridoruna kolayca ulaşılmasına; batı, güney ve doğudan ise Adriyatik, Akdeniz ve İstanbul Boğazı aracılığıyla Anadolu ve Akdeniz dünyasının Avrupa'ya açılmasına imkân sağlamaktadır. Ayrıca Kosova, batı-doğu, kuzey-güney yönündeki ticaret yolunun kesiştiği “demiryolu makası” olarak tanımlanmaktadır.³¹

---

³⁰ Halil AKMAN, “Paylaşılamayan Balkanlar”, IQ Kültür Sanat, İstanbul, 2006, s.227.

³¹Diana JOHNSTONE, “Ahmakların Seferi- Yugoslavya, NATO ve Batı'nın Aldatmacaları”, Çeviren: Emre Ergüven –Ergin Bulut, İstanbul, Bağlam Yayıncılık, 2004, s.310.

Anadolu Yarımadası ile birlikte Avrupa ve Asya Kıtaları'nı birbirine bağlayan bir köprü durumundaki bu coğrafyanın Türkiye için stratejik önemi, Orta ve Doğu Avrupa'da başlayan, Anadolu ve Türk Boğazları'nın emniyeti bakımından oldukça önemlidir.³²

Kosova, yüzölçümü çok az olmasına rağmen, çok önemli bir konuma sahiptir. Coğrafi konum olarak, Avrupa kıtasının güneyinde, Balkan yarımadasının kuzeybatısında yer alan Kosova Türkiye ile Batı Avrupa ülkeleri arasında köprü görevini görmektedir.³³

Büyük bir jeopolitik öneme sahip olan Kosova, Avrupa'da, yenedünya düzenini temsil eden Batı ülkelerinin doğuya doğru, Rusya Federasyonu yanlısı sosyalist ülkelerin batıya doğru, İslam Dünyası'nın kuzeye doğru yayılma kavşağında coğrafi konum olarak önemli bir ülkedir.³⁴

Balkanların tam ortasında bulunan Kosova, dünya üzerinde jeopolitik öneme sahip nadir ülkelerden biridir. Batı Avrupa'nın, Amerika'nın, Rusya'nın ve İslam dünyasının etkili olmaya çalıştığı bir bölgenin kesişme noktasında yer almaktadır.³⁵

Kosova İstatistik Kurumu tarafından açıklanan 2011 yılı Nisan ayında yapılan son nüfus sayımına göre Kosova'nın nüfusu 1milyon 739 bin 825'tir.³⁶

---

³²Mustafa, DURMUŞÇELEBİ, Bedrettin, KORO, "XX. Yüzyılda Kosova'da Türkçe Öğretim Programlarının Uygulanması, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Sayı: 32, Yıl: 2012/1, s. 137-154.

³³Mustafa, DURMUŞÇELEBİ, Bedrettin, KORO, "XX. Yüzyılda Kosova'da Türkçe Öğretim Programlarının Uygulanması, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Sayı: 32, Yıl: 2012/1, s. 137-154.

³⁴ Berna, BABAYONUZ, Kosova'da Türkçe Eğitim Kapsamında Verilen Tarih Eğitiminin Program ve Ders Kitapları Yönünden İncelenmesi, Balıkesir Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü İlköğretim Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Balıkesir, 2012, s.16.

³⁵ Halil, AKMAN, Paylaşılamayan Balkanlar, IQ Kültür Sanat, İstanbul, 2006, s. 227.

³⁶ <http://www.kosovahaber.net> (Erişim Tarihi: 07 Kasım 2012 Saat: 10.00)

Kosova etnik yönden homojen bir yapı sergilemektedir. Nüfusun yaklaşık %88’lik çoğunluğu Arnavut’tur. %8 i Sırp ve Karadağlı, %4 ü ise Türk ve Bosnalıdır. Arnavutlar Kosova’da %90 oranında Müslüman’dır. Geriye kalan %10’luk kesim Katolik ve Ortodoks Hristiyanlardan oluşmaktadır.³⁷

Kosova, Yugoslavya’nın güneydoğu kısmında 10.887 km² yüzey ölçümüyle yer almaktadır.³⁸ Deniz yüksekliğiyle ikiye ayrılan bu ülke, 500–750 metre deniz yüksekliği olan Kosova ve 350–450 metre yüksekliğinde olan Metohiya adındaki iki büyük tektonik düzlükten oluşmaktadır. Bu iki düzlük aynı zamanda her iki taraftan dağlarla çevrilmiş bulunmaktadır.³⁹

Kosova’nın denize doğrudan sınırı yoktur, dört tarafı dağlarla çevrilidir ve bu dağların yüksekliği bazı yerlerde 2656 metreyi bulmaktadır. Kosova topraklarının % 63’ü dağlardan oluşmaktadır.⁴⁰ Kosova’nın dağlık güney kesimleri kış turizmi için büyük bir potansiyele sahiptir. Kosova’nın dağlık olması kış turizmi yatırımcıları için önem taşımaktadır.

Makedonya sınırı boyunca uzanan Şar Dağları, bugün ülkenin en önemli turizm bölgelerindendir ve bu bölgede yer alan Brezovica en önemli kış turizmi kentlerinden birisidir.⁴¹

---

³⁷ Osman, KARATAY, Balkanların Gülen Çehresi, Spor Kitabevi, Ankara, 1999, s.169.

³⁸ Mehmet Z. İBRAHİMGİL, Neval KONUK, Kosova’da Osmanlı Mimari Eserleri, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Tarih Kurumu Yayınları, I. Cilt, Ankara, 2006, s. 21.

³⁹ Raif VİRMİÇA, Kosova’da Osmanlı Mimari Eserleri 1, T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, Osmanlı Eserleri Dizisi 13, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1999, s.5.

⁴⁰ Fatmir TOÇİ, Kosova ne Veshtrim Enciklopedik, Tiran: Akademia e Shkencave Qendra e Enciklopedis Shqiptare Botimet Toena, 1999, s. 7.

⁴¹ Bahtiyar, SİPAHİOĞLU, Tarihi ve Siyasi Yönüyle Kosova, Balkan Aydınları ve Yazarları Yayınları: 51, Prizren- Kosova, 2009, s.11.

Kosova, stratejik konumu dışında yeraltı ve yerüstü kaynakları ile de önemli bir bölgedir. Avrupa’da zengin maden yataklarıyla tanınan Kosova, Eski Yugoslavya döneminde ülkenin linyit kömürü rezervlerinin %60’a yakını tek başına temin etmekteydi. Bölge aynı zamanda kurşun, çinko ve magnezyum yönünden de oldukça zengindir. Ülkenin kuzey kesiminde çinko, kurşun ve alüminyum yatakları ile bunların işlenmesi için fabrikalar mevcuttur. Kosova, kurşun, çinko, nikel, gümüş ve altın yataklarının yanı sıra galium, germanium, talium, demir, bakır ve mangan gibi madenler bakımından da son derece zengindir. En meşhur maden ocakları Trepça, Tregu i vjeter, Novoberda ve Ajvali’dir.⁴² Kosova, Balkanlar’da tarım ve hayvancılık yapmaya en uygun yerlerden biridir. Coğrafi olarak üç tarafı dağlarla çevrili olan ülkenin ortası çevresine göre daha düzlüktür. Topraklarının % 52’si tarıma elverişlidir.

Kosova’nın genelinde yeşil bitki örtüsü görmek mümkündür. Dağlar genellikle ormanlarla kaplıdır. Kosova’da yazlar sıcak ve kurak, kışlar soğuk ve kar yağışlı olmak üzere, tipik kara iklimi hüküm sürmektedir.⁴³ Ortalama yağış 80–120 mm. arasındadır. Kış aylarında yoğun kar yağışı nedeniyle yüksek kesimlerdeki ilçe ve köy yolları ulaşımına kapanmaktadır. Kışın ortalama sıcaklık -3 derece olmasına rağmen, Şar Dağları bölgesinde bulunan Dragaş Bölgesinde zaman zaman -35 dereceye kadar düştüğü görülmektedir. Kışın genellikle sisli hava hâkimdir. Zaman zaman görüş mesafesi 10–20 metreye kadar düşmektedir.

Kosova, çoğunluğu Ekim - Aralık arasında olmak üzere hemen her mevsimde yağış alan bir iklime sahiptir. 2.000 metrenin üzerinde hemen her mevsimde kar

---

⁴² Muhammet ARUÇI, Kosova, İslam Ansiklopedisi, C.26, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 2002, s.216.

⁴³ Kosova Cumhuriyeti Ülke Raporu, Etüd Araştırma Servisi, Konya, Haziran 2009, s.10.

görülebılır, ancak 1.500 metrenin altına ancak Aralık - Mart arasında kar düşer. Coğrafi olarak, güney ve batı kesimi tamamen dağlık, kuzey ve kuzey doğusu nispeten daha küçük tepeciklere sahiptir. Ülkenin ortasında, muhtelif kıvrımlarla güneyden kuzeye uzanan bir başka tepeler silsilesi daha bulunmaktadır. Bunun dışındaki arazi oldukça düz ovalar şeklindedir ve toprakları çok verimlidir. En güneyde Şar Dağları, Batıda Arnavutluk Alpleri, Karadağ sınırı bölgesinde Mokra Dağları, kuzeydoğuda Golyak Tepeleri ve ortada merkez tepeleri bulunmaktadır. Kosova'yı koruyucu bir dağ zinciri çepeçevre sarmaktadır.

En önemli akarsuları; Kosova'dan doğan ve Arnavutluk'ta denize dökülen Belli Drim nehri, Sırbistan'dan doğan ve Kosova'yı geçerek Makedonya'ya akan Morova nehri ile Sırbistan'dan doğan Kosova topraklarından devam ederek tekrar Sırbistan topraklarına akan İbar nehridir. Morova ve İbar, Sırbistan'da Tuna nehrine dökülür. İbar nehrinin en önemli özelliği Kosova'nın ana problem sahalarından biri olan Mitroviça şehrini ikiye bölmesidir. Mitroviça'da İbar nehrinin kuzeyinde Kosovalı Sırplar, güneyinde ise Kosovalı Arnavutlar çoğunluğu teşkil etmektedir. Mitroviça'nın kuzeydoğusundan aşağı hilal çizerek süzölen ve şehir merkezinden geçen nehir, pusula ibresine benzetilmiş ve İbar/İbra ismi Osmanlılar tarafından verilmiştir.⁴⁴

Kosova, Balkanlarda yüksek ve merkezi bir konuma sahiptir. Kosova'dan çıkan ırmaklar, Balkanlara kıyısı bulunan üç denizin (Ege, Karadeniz, Adriyatik) üçüne de dökölür: Lepenac, güneye doğru akarak Makedonya'dan Yunanistan kıyılarına geçer ve Vardar ile birleşir. İbar, kuzeye doğru akarak Sırbistan'ın orta kesiminden geçer,

---

⁴⁴ Bahtiyar, SİPAHİOĞLU, Dünden Bugüne Balkanlar, Akademi Matbacılık, İstanbul, 2010, s. 157.

Belgrad yakınlarında Tuna ile birleşen Morava ırmağına karışır. Sırbistan – Makedonya sınırının yakınındaki en önemli kaynak suları, Kosova’nın güneydoğu köşesinden çıkıp gelen akarsulardır. Drina, Arnavutluk’un kuzeyindeki dağlık bölgeyi batı yönünde kat ederek İşkodra’yı geçip Adriyatik’e dökülür.⁴⁵

Bir ova olması ve dağlarla çevrili olması nedeniyle ılıman bir iklime sahip olan Kosova’da birçok tarım ürünü yetiştirilmektedir. Aynı zamanda, küçükbaş hayvancılık da bölgede yaşayan insanların önemli geçim kaynaklarından biridir.

Kosova, kelimesi, Eski Bulgar ve Çek dillerinde “Karataş” anlamına gelen Kos’dan türemiştir.⁴⁶ Kosova, tarih boyunca birçok kavmin saldırısına uğramış bir coğrafyadır. Orta Avrupa’ya açılan yol üzerinde olması stratejik değerini artırmaktadır. Kosova, Balkan yarımadasının merkezinde küçük ve denize kıyısı olmayan bir ülkedir. Kosova’nın Makedonya, Arnavutluk, Sırbistan ve Karabağ’a sınırları bulunmaktadır.⁴⁷ Kosova, 41–50–58 ve 43–15–42 kuzey 20–01–30, 21–48–02 doğu enlem ve boylamlarında yer alan dünyanın en yeni devletidir.⁴⁸

Kosova genelde ticaretini Türkiye, Makedonya, Yunanistan, Bulgaristan ve Arnavutluk ile yapmaktadır. Almanya, Fransa ve İngiltere’de son dönemlerde Kosova pazarında yer edinmeye başlamışlardır. Türkiye’den daha çok elektronik malzeme özellikle televizyon ve uydu görüntü sistemleri, gıda ve giyecek maddeleri ile ayakkabı, ziynet, oyuncak ve süs eşyaları ithal edilmektedir. Türkiye’den yapılan ithalat genellikle

---

⁴⁵ Noel MALCOLM, Kosova: Balkanları Anlamak İçin, Çeviren: Özden ARIKAN, Sabah Kitapları, İstanbul, 1999, s. 24.

⁴⁶ Raif VİRMİÇ, Kosova’da Fatih Devri Eserleri, Kosova Türk Araştırmacılar Derneği Kitap Yayınları, Prizren, 2009, s.12.

⁴⁷ Kosova Cumhuriyeti Ülke Raporu, Etüd Araştırma Servisi, Konya, Haziran 2009, s.10.

⁴⁸ Bahtiyar, SİPAHİOĞLU, Tarihi ve Siyasi Yönüyle Kosova, Balkan Aydınları ve Yazarları Yayınları: 51, Prizren- Kosova, 2009, s.11.

Makedonya üzerinden tırlar ile yapılmaktadır.

Kosova'nın başkenti yarım milyondan fazla nüfusu ile Priştina'dır. Diğer önemli şehirleri Prizren, Gilan, İpek, Ferizay, Cakova, Mitrovitça olarak sayılabilir. Kosova, Balkanlardaki diğer ülkelere nazaran 1389 Kosova Meydan Savaşından sonra, Osmanlı yönetimi altına girerek bazı şehirleri Türk yönetiminin idari ve kültür merkezleri olmuştur.⁴⁹

2.1.2. Kosova'nın Tarihi

Kosova ovası coğrafi konumu bakımından orta ve yeni zamanlarda ticaret yollarının birleştiği önemli bir merkez olmasından dolayı; İlkçağ'lardan itibaren birçok kavmin istilasına uğramıştır.⁵⁰ Bu coğrafya tarih boyunca İliryalılar, Bizanslar, Hunlar, Bulgar Türkleri, Avarlar, Slavlar, Osmanlı Türkleri, Sırp lar ve Arnavutlar arasında sürekli el değiştirmiştir.⁵¹

Kosova coğrafi konumu itibarıyla Balkanların düğüm noktasını teşkil etmektedir. Bu bölgeye hâkim olan medeniyet Asya ve Avrupa arasındaki boğazlar üzerinden en kısa geçiş yolunu kontrol edebilmiştir. Tarih boyunca Asya ve Avrupa arasında süregelen savaşlar Kosova'nın kritik bir bölge olarak önemini arttırmıştır.⁵²

---

⁴⁹ Ahmet İGCİLER, Prizren'de Yok Olan Osmanlı İzleri, Kosova Türk Araştırmacılar Derneği Kitap Yayınları, Prizren, 2004, s.7.

⁵⁰ Muhammet ARUÇI, "Kosova", İslam Ansiklopedisi, C.26, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 2002, s.216.

⁵¹ Bahtiyar, SİPAHİOĞLU, Tarihi ve Siyasi Yönüyle Kosova, Balkan Aydınları ve Yazarları Yayınları: 51, Prizren- Kosova, 2009, s.14 – 81.

⁵² Bahtiyar, SİPAHİOĞLU, a.g.e., s.14.

Kosova'nın coğrafi bir bölge olarak tarihe geçmesine neden olan iki savaş vardır. Bunlardan birincisi 1389 yılındaki Birinci Kosova Savaşı'dır. Bu savaşın Kosova ovasında gerçekleşmesi, hem Kosova'nın coğrafi bir bölge olarak tarihteki yerini almasına, hem de, bu tarihten sonra Balkanların büyük bir kısmının Kosova olarak tanınmasına neden olmuştur.⁵³ İkincisi ise, 1449 yılında II. Murat'ın Macarlara ve Avusturyalılara karşı kazandığı savaştır.

Kosova'ya, komşu her devlet yakın ilgi göstermektedir. Çünkü Kosova kültürel olarak da, Ortaçağ'da zaman zaman Sırp Krallığı'nın başkentliğini yapmış, çeşitli din ve ırkların bir arada yaşadığı ve yaşamakta olduğu, ticaret ve kültür merkezi özelliğindedir.⁵⁴

Önceden kısaca değinildiği gibi ilk kez 12. Yüzyılda kullanılmaya başlanan “Kosova” kelimesi Slavcada bir tür “kuş ovası” (karatavuk, karatavuk tarlası) anlamına gelmektedir. Kosova kelimesi eski Slav, Bulgar ve Çek dillerinde “karatavuk” manasına gelen “kos'tan-müştak” olup karatavukluk demektir. Bu isim 19. yüzyılın sonlarına doğru Osmanlı Devleti'nin bir vilayetine de verilmiştir⁵⁵.

Arkeolojik ve tarihi araştırmalar sayesinde Kosova'da daha taş devrinde insanların yaşadıkları belirlenmiştir. Bu coğrafyada en eski ahaliler olarak İlrler, Traçanlar, Dardanlar ve Yunanlıların yaşadığı bilinmektedir. Kosova tüm Balkanlar gibi daha eski çağda çeşitli işgalcilerin istilasına uğramıştır.

---

⁵³ Skender RİZAJ, Falsifikimet e Historiografis Serbe, Shtypshkronja a-print, 1. Basım, Pristine, 2006, s.27.

⁵⁴ Bahtiyar, SİPAHİOĞLU, Tarihi ve Siyasi Yönüyle Kosova, Balkan Aydınları ve Yazarları Yayınları: 51, Prizren- Kosova, 2009, s.15.

⁵⁵ Pars TUĞLACI, Osmanlı Şehirleri, Milliyet Gazetesi Yayınları, İstanbul 1985, s.365.

Önce Roma ve Bizans imparatorlukların hedefi olmuştur.⁵⁶ 7. yüzyıldan 9. yüzyıla kadar geçen süre içerisinde Balkanlar’a Slavlar, ondan önce, Hunlar, daha sonraları Avar, Peçenek, Gagauz ve Kuman Türkleri gelip yerleşmişlerdir. Kosova tarih boyunca “Via de Zenta” veya “İpek Yolu” denilen yolun önemli bir kısmını oluşturmaktaydı.⁵⁷

Kosova 11. yüzyıla kadar Bizans İmparatorluğuyla bir sınır bölgesini oluştururken, 12. yüzyılın sonlarına doğru Stevan Nemanya Sırp Devletini, Kosova topraklarını ele geçirmekle genişletmiştir ve o zamandan Osmanlı Devletinin gelişine kadar Kosova Orta Çağ Sırp Çarlığı’nın önemli bir bölgesi olarak kalmıştır. Örneğin, Çar Dušan ve Çar Uroş’un döneminde Prizren bir süre Sırp Çarlığı’nın taht yeri olmuştur. İpek ise Sırp Patrikhanesi’nin merkezi olarak anılmıştır. 12. yüzyıldan Osmanlıların gelişine kadar süren bu devirde Kosova’da sanayi dallarından madencilik, zanaatçılık, hayvancılık ve tarımcılık gelişmişti. Bu dönemlerde kurşun, gümüş ve altın üretimiyle ünlü olan Nobırda ve Trepçe maden ocaklarından çok sayıda maden çıkarılmıştır.⁵⁸ 1389 yılında meydana gelen Kosova Savaşından sonra da Kosova Osmanlı Devletinin himayesi altında bulunan Sırp Despotluğu çerçevesinde kalmıştır. Sırp Despotluğun çöküşünden sonra, 1455–1459 yılında, Osmanlılar Kosova’yı tamamen ele geçirmiş, 1912 yılına kadar askeri ve idari açıdan burada kendi hükümlerini sürdürmüşlerdir.⁵⁹ Bölgede Osmanlı hâkimiyetinin tesis edilmesinde, büyük toprak

---

⁵⁶ Raif VİRMİÇA, Kosova’da Fatih Devri Eserleri, Kosova Türk Araştırmacılar Derneği Kitap Yayınları, Prizren, 2009, s.12.

⁵⁷ Araştırmacı Raif VİRMİÇA’nın Kosova Tarihi ile ilgili Araştırma Çalışması (Raif VİRMİÇA, Kişisel Konuşma, 8 Kasım 2007)

⁵⁸ Araştırmacı Raif VİRMİÇA’nın Kosova Tarihi ile ilgili Araştırma Çalışması (Raif VİRMİÇA, Kişisel Konuşma, 8 Kasım 2007)

⁵⁹ Raif, VİRMİÇA, Kosova’da Osmanlı Mimari Eserleri 1, T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, Osmanlı Eserleri Dizisi 13, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1999, s.6.

mülkiyetine dokunulmaması, Arnavutların kendi mallarının mülkiyetine sahip olmalarına izin verilmesi etkili olmuştur.⁶⁰

1540–1570 tarihleri arasında kısa dönemlerle Bosna ve Kosova’nın bazı bölgeleri Buda (Budapeşte) eyaletine bağlanmıştır ve 17. yüzyıl başlarında da Kosova’nın bir süre yine bu eyalete katıldığı anlaşılmaktadır. Bunun dışında bütün Kosova toprakları Rumeli eyaletinde yer almaktaydı. Kosova’daki yönetim birimleri Osmanlı hâkimiyetinin ilk iki yüzyılında değişiklikler geçirdiyse de, bölge esas olarak Vuçitern sancağı, Prizren sancağı, İşkodra sancağı ve Dukagjin sancaklarına bölünmüştür. Özellikle Vuçitern ve Prizren kentleri, yönetim merkezi olarak üstlendikleri yeni rollerinden yarar sağlayarak canlanma göstermiş; bunun yanı sıra Prizren, ticaret ve ekonomik hayatta önemli bir merkez haline gelmiştir⁶¹.

Kosova sahrası, Osmanlı egemenliğine geçtikten yaklaşık 2,5 yüzyıl sonra, kısa bir süre için Avusturya’nın istilasına uğramıştır. 1683 yılında II. Viyana başarısızlığı üzerine Macaristan’ı işgal eden Avusturya ordusu 1688–1689 yıllarında Balkanlar’a da girerek Kosova’yı baştanbaşa eline geçirmiştir. Ancak bu işgal 1690’a kadar sürmüştür. Sırlar, Avusturya’ya yardımcı olmuşlar, Avusturyalılar ise Sırları, Osmanlı yönetimine karşı isyana zorlama yönünde çaba harcamışlardır. 17. yüzyıl Avusturya İmparatorluğu’nun Osmanlı Devleti’nin Doğu Avrupa ve Balkan topraklarına yönelik saldırılarının yoğunlaştığı bir zaman dilimidir. Osmanlı İmparatorluğu’na karşı ilk Balkan ayaklanması Sırlar tarafından başlatılmıştır. Bu nedenle 1690 tarihi Kosova açısından önem taşımaktadır. Birçok Sırp tarihçi açısından Kosova Sırlarının bölgeden

---

⁶⁰ Raif, VİRMIÇA, (1999), a.g.e., s. 6.

⁶¹ Noel MALCOLM, Kosova: Balkanları Anlamak İçin, Çeviren: Özden ARIKAN, Sabah Kitapları, İstanbul, 1999, s. 131.

göçü büyük ölçekte bu tarihte gerçekleşmiştir. Bunun anlamı bir bakıma Kosova'nın etnik-demografik tarihiyle bağlantılı olmasındadır. 1690 öncesinde Arnavutların Kosova'da kayda değmeyecek bir azınlık oluşturduğu öne sürülmekte; ancak Sırp göçünden sonra oluşan boşluğu doldurmak üzere buraya Arnavutların akın ettiğine inanılmaktadır.⁶² Osmanlı'nın kuzeye her ilerleyişinde (Slavonya, Krayina ve Voyvodina'ya) göç eden Sırp'ların yerini Arnavutlar ve Türkler doldurmaya başladı. 1815 yılında Osmanlı, kurulan Sırp Devleti'ne, kendi kendini yönetme hakkı vermeye razı olmuştur. 1817'de resmen kurulan bu küçük devlet bir tek Belgrad bölgesinden oluşmaktaydı; halen Osmanlı egemenliğine bağlıydı ve Osmanlı garnizonları buradan çekilmemişti. Ancak özerkliği giderek genişleyecek ve 1878'de, artık Balkanların en güçlü Hıristiyan devleti haline geldiğinde, sonunda tam bağımsızlığı tanınacaktı.⁶³

10 Haziran 1878'de, Berlin Kongresi'nden üç gün sonra, Arnavut nüfusun yoğun olduğu dört vilayetten gelen 80 Arnavut, Prizren'de, Arnavut milli istişare meclisi şeklinde olan ve Arnavut milliyetçiliği çizgisindeki Prizren Birliği'ni kurdular. Birliğin amacı Arnavutların yaşadığı bölgelerin bütünlüğünü korumak ve nihayetinde Osmanlı'dan ayrılmaktı.⁶⁴ 1899'da da yine özerklik amacıyla İpek Birliği kuruldu. Uzun yıllar Osmanlı hâkimiyetinde kalan Kosova 1912 yılında Balkan Savaşı'nda, Sırbistan'ın Arnavutluk ve Kosova'yı işgal etmesiyle Osmanlı Devleti'nin elinden çıkmıştır. Böylelikle Kosova'daki Türk hâkimiyeti 1913'te tam olarak son bulmuştur.⁶⁵

---

⁶²Noel MALCOLM, Kosova: Balkanları Anlamak İçin, Çeviren: Özden ARIKAN, Sabah Kitapları, İstanbul, 1999, s. 177-178.

⁶³Malcolm, (1999), a.g.e., s. 223.

⁶⁴Osman, KARATAY, Kosova Kanlı Ova, İstanbul, İz Yayıncılık, 1998.

⁶⁵ Raif VİRMİÇ, Kosova'da Fatih Devri Eserleri, Kosova Türk Araştırmacılar Derneği Kitap Yayınları, Prizren, 2009, s.17.

1912 yılından Yugoslavya Cumhuriyeti'nin kurulduğu 1946 yılına kadar olan dönemde çok çalkantılı bir dönem geçiren Kosova birçok el değiştirmiş ve etnik gruplar arasında egemenlik mücadelesine sahne olmuştur.

1946 yılında Güney Slav ulusları, Tito liderliğinde, Federal Yugoslavya Halk Cumhuriyeti adı altında, Makedonya, Sırbistan, Hırvatistan, Slovenya, Karadağ ve Bosna-Hersek cumhuriyetlerini tanıyan bir anayasa kabul etmişlerdir. Kosova ve Voyvodina ise aynı anayasa ile özerk bölgeler olarak tanınmışlardır. Bu anayasa Yugoslav halkının kabul etmiş olduğu dinleri tanımış ve tüm bölgelerdeki azınlıklara gerek etnik gerekse dini olarak çeşitli güvenceler vermiştir.

1946 anayasasına rağmen Kosova'da komünist yönetimin ilk 20 yılı sert geçmiştir. Arnavutların çoğunluk olmalarına rağmen, devlet yönetiminde Sırp ve Karadağlıların egemen olması gösteri ve tepkilere neden olmuştur⁶⁶. Neticede 1974 Anayasasıyla Kosova'nın özerklik hakları genişletilmiş ve Yugoslavya'yı oluşturan diğer Cumhuriyetler gibi özgür kimliğe kavuşmuştur. Buna rağmen ülkede tansiyon düşmemiştir. İktisadi sıkıntılar ve işsizlik, Kosova'da milliyetçiliği hep diri tutmuştur. Bölgede bu süreçte 1981-1989 yılları arasında 9 örgüt ve 94 yasadışı grup ortaya çıkmıştır⁶⁷.

Kosova'da 1961 ve 1981 yılları arasında radikal bir demografik değişim gözlenmiştir. Arnavutların toplam nüfustaki oranı hızlı bir biçimde artmıştır. Kosovalı Arnavutların doğum oranları Yugoslavya ortalamasının çok üzerindedir. 1968'den sonra Slav nüfus, etnik tansiyonun artması, Karadağ'dan, Güney Sırbistan'dan ve

---

⁶⁶ Malcolm, (1999), a.g.e., s. 375.

⁶⁷ Osman, KARATAY, Kosova Kanlı Ova, İstanbul, İz Yayıncılık, 1998, s.104.

Makedonya'dan gelen Arnavutların ve Sancak'tan gelen Müslümanların Kosova'ya yerleşmelerinden dolayı Kosova'yı terk etmeye başlamıştır⁶⁸.

1989'da Slobodan Miloseviç 1974 Federal Anayasasının güvence altına aldığı Kosova'nın özerklik hakkını iptal etmiştir. 28 Mart 1989'da yeni anayasa açıklanmış ve Kosova doğrudan Sırbistan'a bağlı duruma getirilerek sadece bölgesel bir özerklik tanımı yapılmıştır. Böylece 1963–1974 arasındaki süreçte verilen tüm haklar geri alınmış ve Kosova 1946 yılındakinden çok daha kötü bir duruma düşürülmüştür. Arnavut halkın bu duruma büyük tepki göstermesi, kitle gösterileri sırasında çatışmalar çıkmasına ve çok sayıda insanın hayatını kaybetmesine neden olmuştur⁶⁹. Kosova Arnavutları Sırp tarafından tüm kamu hizmetlerinden çıkarılmış, Priştine radyo ve televizyonu kapatılmış ve Arnavut gazetesi Rilindja yasaklanmıştır. 1991 ve 1994 yılları arasında yaklaşık olarak dört yüz bin Arnavut Avrupa'nın çeşitli ülkelerine Sırp baskısından kurtulmak için göç etmek durumunda kalmıştır⁷⁰.

Tüm bu uygulamalara karşı Arnavutlar pasif direniş başlatarak teşkilatlanmış, kendi eğitim sistemlerini kurmuş ve Arnavutça eğitim vermeye başlamışlardır. Örgütlenme sonunda 19 Ekim 1991'de bağımsızlık ilanı ile geçici bir hükümet kurmalarına kadar dayanmıştır. Bu arada 1991 yılında Tito Yugoslavyası da dağılmıştır.

1996 yılına gelindiğinde ise Kosova Arnavutları pasif direnişe son vererek aktif direnişe başlamışlar ve kurulan Kosova Kurtuluş Ordusu (Ushtria Çlirimtare e Kosoves - UÇK) aracılığıyla Sırp ile silahlı mücadeleye girişmişlerdir. Bunun neticesinde

---

⁶⁸ Aydın, BABUNA, "The Albanians of Kosovo and Macedonia: Ethnic Identity Superseding", Nationalities Papers, Vol:28, issue 1, 2000, s. 70.

⁶⁹ Karatay, (1998), a.g.e., s.106.

⁷⁰ Babuna, (2000), a.g.e., s.72.

Kosova sorunu uluslararası camiada daha fazla hissedilir bir niteliğe dönüşmüştür. UÇK faaliyetlerine karşı artan Sırp şiddeti uluslararası toplumun bakışlarını Kosova'ya çevirmesi durumunu zorunlu hale getirmiştir.⁷¹

Kosova'da şiddetin karşılıklı olarak artması neticesinde uluslararası toplum uyuşmazlığın çözümü için çalışmalara başlamıştır. Güvenlik Konseyi 31 Mart 1998 tarihinde aldığı 1160 Sayılı Karar ile Yugoslavya üzerine silah ambargosu koymuş ve tarafları Kosova sorununa politik çözümü sağlayacak gerekli önlemleri derhal almaya çağırmıştır.⁷² Aynı zamanda sivillere ve Kosova'daki barışçı gösterilere aşırı güç kullanan Sırbistan Polisi ve Kosova Kurtuluş Ordusu'nun eylemleri kınanmıştır.⁷³

Güvenlik Konseyi 23 Eylül 1998 tarihli 1199 sayılı kararı ile ise, Kosova'daki durumun kötüye gitmesinin uluslararası barış ve güvenliğe tehdit oluşturduğunu belirterek ve çatışan tarafları sürdürülebilir bir ateşkese ve 1160 sayılı kararda belirtilen önlemleri almaya davet etmiştir. Ancak bu kararlar Kosova'daki insani krize son vermek ve bölgede barış ile düzeni sağlamak için, askeri bir müdahale öngörülmemiş sadece taraflar sorunun çözümü için diyalog ve işbirliği gibi barışçı yöntemleri uygulamaya çağırılmıştır.⁷⁴

Bunun yanında 1160 ve 1199 sayılı kararlarda Kosova'daki durumu gözlemlemesi için bir gözlemci gücünün yerleştirilmesi için Avrupa Güvenlik İşbirliği Teşkilatı (AGİT) yetkilendirmiştir. Miloseviç ile AGİT Başkanı Bronislaw GEREMEK

---

⁷¹ Emir, TÜRKOĞLU, "Kosova Arnavutlarının Milliyetçiliği", Balkan Diplomasisi, ASAM Yayınları: 21, Balkan Araştırmaları Dizisi: 3, Ankara, 2001, s.119.

⁷² Sipahioğlu, (2009), a.g.e., s.128.

⁷³ Gökçen, ALPKAYA, Eski Yugoslavya İçin Uluslararası Ceza Mahkemesi, Turhan Kitabevi, Ankara, 2002, s. 37-77.

⁷⁴ Sipahioğlu, (2009), a.g.e., s.128.

arasında 16 Ekim 1998’de Belgrat’ta imzalanan anlaşma ile 2.000 sivilden oluşan silahsız AGİT Kosova Gözlem Gücü (*The OSCE Kosovo Verification Mission OSCE-KVM*) oluşturulmuştur. Temel amacı Sırp güçlerinin ve Kosova Kurtuluş Ordusu militanlarının karşı karşıya gelmesini engellemek ve insan hakları ihlallerini gözlemek olan AGİT Kosova Gözlem Gücü daha sonra gözlemlerini ve yaşanan şiddet ile ağır insan hakları ihlallerini yayınladığı bir rapor ile açıklamıştır⁷⁵.

Güvenlik Konseyi, 24 Ekim 1998 tarih ve 1203 sayılı NATO müdahalesinden önceki son kararında Kosova’da çözülemeyen durumun, bölgede barış ve güvenliğe sürekli bir tehdit oluşturduğunu teyit ederek Yugoslavya’nın NATO ve AGİT ile 1199 sayılı kararın uygulanmasını denetlemek üzere yaptığı anlaşmaları desteklediğini belirtmiştir. Ancak Kosova’ya müdahale etmesi için NATO’ya herhangi bir izin vermemiştir.

15 Ocak 1999 tarihinde Sırp Güçlerin Reçak Köyü’nde 45 Arnavut sivili katletmeleri şiddetin had safhaya ulaştığının kanıtı sayılmış ve uluslararası toplumun müdahalesini hızlandırmıştır.⁷⁶ Şubat 1999’da uluslararası toplumun baskıları sonucu taraflar Fransa’nın başkenti Paris’in dışındaki Rambouillet Şatosu’nda bir araya gelerek görüşmelere başlamışlardır. Ancak ABD tarafından hazırlanan anlaşma Kosova temsilcileri tarafından tamamıyla kabul edilmesine rağmen Sırp tarafının NATO’nun harekât tehdidi de olsa Anlaşma’nın askeri şartlarını kabul etmemesi görüşmelerin kesilmesine neden olmuştur.

---

⁷⁵ <http://www.osce.org/item/17755.html?ch=506> (erişim tarihi: 28.12.2009) OSCE, (1999), Kosovo As Seen, As Told, An analysis of the human rights findings of the OSCE Kosovo Verification Mission October 1998 to June 1999, OSCE Office for Democratic Institutions and Human Rights.

⁷⁶ Sipahioğlu, (2009), a.g.e., s.128.

Kosova’da yaşanan bu olaylar sonucunda, yeni bir Balkan Savaşı tehlikesinden bahsedilmeye başlanınca, Birleşmiş Milletler, diyalog yolu ile sorunun çözülmesine yanaşmayan Sırlara karşı, NATO müdahalesi düzenlenmesine karar verdi. Neticede NATO Kosova’da yaşanan insanlık dramına son vermek için 24 Mart 1999’da Sırbistan kuvvetlerine karşı düzenlediği Müttefik Güç Harekâtı (*Operation Allied Force*) adı verilen hava saldırısını düzenlemek zorunda kalmıştır.⁷⁷ 78 gün süren NATO operasyonu 10 Haziran 1999 tarih ve 1244 sayılı Güvenlik Konseyi Kararı ile Kosova’da Birleşmiş Milletler geçici yönetiminin oluşturulması ve imzalanan Kumanova Anlaşması ile Sırp Kuvvetlerinin geri çekilmesiyle sona ermiştir.⁷⁸

Çok kısa bir süre içinde, Kosovalıların büyük bir bölümü evlerine geri dönebilmişlerdir. Balkanlar’da Sırbistan, Karadağ, Makedonya ve Arnavutluk devletlerine sınırı olan Kosova, Haziran 1999’dan 17 Şubat 2008 tarihine kadar Birleşmiş Milletler tarafından yönetilmiştir. Kosova 17 Şubat 2008 tarihinde Türkiye saati ile 16.39’da tek taraflı olarak bağımsızlığını ilan ederek dünyanın son bağımsız ülkesi sıfatı, Karadağ’dan Kosova’ya geçmiştir⁷⁹.

İlk yerel seçimler 2000 yılında yapılırken, şimdiye kadar üç yerel ve parlamento seçimi yapılmıştır. Son seçimleri eski UÇK komutanlarından Haşim Taçi’nin liderliğindeki Kosova Demokrasi Partisi (PDK) kazanarak, Kosova Demokratik Birliği (LDK) ve Kosova Demokratik Türk Partisi’nin de ortak olduğu koalisyon hükümeti kurulmuştur.

---

⁷⁷ Sipahioğlu, (2009), a.g.e., s.128.

⁷⁸ Mehmet Z. İBRAHİMGİL, Neval KONUK, a.g.e., 20.

⁷⁹ <http://www.cnnturk.com/2008/dunya/02/17/kosova.artik.bagimsiz/429252.0/index.html> (Erişim Tarihi: 21 Kasım 2010 Saat: 21.56)

Kosova’da bağımsızlık ilanının ardından, denetim Birleşmiş Milletlerden Avrupa Birliğine geçmiştir. Kosova ile Sırbistan arasında sınır oluşturularak Kosova’daki Avrupa Birliği temsilciliği, bundan sonra Uluslararası Sivil Temsilcilik adı altında hizmet vereceğini açıklamıştır. Böylece Birleşmiş Milletlerin de 1999 yılından bu zamana kadar Kosova’da üstlendiği yönetim sona ermiştir. Halen Kosova’da Avrupa Birliği ülkelerinden bin 900 polis ve yargı mensubu görev yapmaktadır⁸⁰.

Kosova’yı ilk tanıyan ülke Kosta Rika, ikinci ülke Amerika Birleşik Devletleri olmuştur. Türkiye, Arnavutluk, İngiltere, Afganistan, Japonya ve Hırvatistan da Kosova’yı tanıyan ilk ülkelere dendir.⁸¹ Sırbistan Türkiye’ye tanıma ile ilgili olarak nota vermiştir.

Kosova’nın uluslararası alanda ve dış politikasını belirleyen önemli unsurlardan birisi devlet olarak tanınmasıdır. Beşinci bağımsızlık yılında Kosova’nın 17 Şubat 2008’de tek taraflı olarak ilan ettiği bağımsızlığını resmen tanıyan ülke sayısı 98 olmuştur.⁸² Bu tanıma süreci sürekli gelişerek devam edecek bir seyir izlemektedir. Kosova’nın bağımsızlığını tanımayacağını ilan eden Yunanistan, Güney Kıbrıs Rum Yönetimi, Sırbistan ve Rusya’ya göre burası hâlen Sırbistan’a bağlı özerk bir bölgedir.

Güney Kıbrıs ve Yunanistan’ın bağımsızlığa karşı çıkma nedeni, Kosova’nın, KKTC için bir örnek olmasıdır. Fakat Rusya’nın mazereti ise tam tersine, batılı devletlerin diğer yeni bağımsız olan ülkeleri (Abhazya, Güney Osetya, Kuzey Kıbrıs

---

⁸⁰ <http://www.tumgazeteler.com/?a=2574438> (Erişim Tarihi: 21 Kasım 2010 Saat: 22.11)

⁸¹ <http://www.btso.org.tr/databank/countryreport/34-kosova.pdf>, Kosova Ülke Raporu, (Erişim Tarihi: 25 Kasım 2012 Saat: 22.43)

⁸² Taner, BOYNİK, “Beşinci Bağımsızlık Yılında Kosova” Paradigma Dergisi, Yıl:3, Sayı:7, Prizren, 2013, s.5.

vb.) tanımadıkları için uyguladıkları çifte standart gösterdiklerini ileri sürmüştür.⁸³

Rusya Devlet Başkanı Putin, KKTC'nin 40 yıldır tanınmadığı halde batılı devletlerin Kosova'yı hemen bağımsız hale getirmelerini sağladıkları için batılı devletleri "ikiyüzlü" olarak nitelendirmiştir ve "Bundan utanmalısınız..." demiştir. Kosova 17 Şubat 2008 pazar günü bağımsızlığını ilan etmiştir. Bağımsızlık ilanı Arnavutların 600 yıllık Sırp istilası ve genel olarak yabancı güçlerin tahakkümünden kurtulmaları yönünde önemli bir adım olarak görülmektedir. Tek taraflı bağımsızlık ilanı üzerine Sırbistan ve Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi daimi üyesi Rusya, Birleşmiş Milletleri acil toplantıya çağırılmışlardır.⁸⁴

Kosova'nın bağımsızlığının Bosna Hersek sınırları içerisinde bulunan Sırp Cumhuriyeti'nin bağımsızlık taleplerinin artmasına ve Sırbistan içerisinde bulunan Voyvodina özerk bölgesindeki etnik istikrarsızlığın artarak sürmesine yol açması beklenmektedir. Yunanistan ise Makedonya bölgesindeki bağımsızlık taleplerinin şiddetlenmesinden endişe etmektedir. KKTC'nin başarılı bir dış politika ile bağımsızlık yolunda önemli bir adım atması da beklenenler arasındadır.⁸⁵

---

⁸³ Esin, ÖMER, Kosova'nın AB'ye Üyelik Sürecinde Uyum Politikaları, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Avrupa Birliği Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2011, s.25.

⁸⁴ Esin, ÖMER, a.g.e., s.25.

⁸⁵ Tefvik, UYAR, Balkan Haritası Yine Değişti, Yine Değişecek mi? <http://www.tevfikuyar.com/balkan-haritasi-yine-degisti-yine-degisecek-mi/balkan-haritasi-yine-degisti-yine-degisecek-mi/> (Erişim Tarihi: 25 Kasım 2010 Saat: 23.05)

2.1.3. Siyasi Yapısı

Kosova, Cumhuriyet rejimine sahip bir ülkedir. Kosova, 15 Haziran 2008 tarihinde yürürlüğe giren anayasasında belirlendiği şekilde, yetki paylaşımı ve paylaşım kontrolü ile dengesi ilkesine dayanan Demokratik Cumhuriyettir.⁸⁶

Başbakan hükümetin başı Cumhurbaşkanı ise devletin başı olarak tasvir edilmiştir ve çok partili bir siyasi sisteme sahiptir. 17 Şubat 2008 Pazar günü, saat 16.00 itibarıyla Sırbistan'dan ayrıldığını ve bağımsızlığını ilan eden Kosova'nın ilk Cumhurbaşkanı Agim CEKU olurken, ilk başbakanı da Haşim TAÇİ olmuştur. Kosova Cumhuriyeti laik bir devlet olup, din ve vicdan meselelerinde tarafsızdır.

2.1.4. Ekonomik Durum

Kosova Cumhuriyeti ekonomik düzeninin temeli, serbest rekabetli piyasa ekonomisidir.⁸⁷ Kosova, tarih boyu hep bir devletin egemenliği altında kaldığından ekonomik açıdan da bu ülkelerin uygulamalarına bağımlı olmuştur. Zengin maden yataklarına sahip olan Kosova'da halkın geçim kaynağı daha çok tarım ve hayvancılıktır. Bu anlamda son zamanlarda küçük değişiklikler yaşansa da kırsal nüfus kentli nüfustan fazladır. Tarım ve hayvancılık yanında diğer önemli geçim kaynakları ormancılık ve madenciliktir. Avrupa'da yeraltı zenginlikleri ile meşhur olan Kosova, Tito Yugoslavya'sı döneminde, sahip olduğu linyit yatakları ile Yugoslavya

---

⁸⁶<http://www.kushtetutakosoves.info/repository/docs/Kosova.Cumhuriyeti.Anayasasi.pdf> (Erişim Tarihi: 11 Haziran 2011 Saat: 13.35)

⁸⁷ <http://www.kushtetutakosoves.info/repository/docs/Kosova.Cumhuriyeti.Anayasasi.pdf> (Erişim Tarihi: 11 Haziran 2011 Saat: 14.10)

rezervlerinin %58'ini teşkil etmekteydi. Kosova genç bir nüfusa sahiptir. Ülkenin % 50'den fazlası 19 yaşı altı gençlerden oluşmaktadır. İşsizlik oranının yüksekliği özellikle bu grubu çok zor durumda bırakmıştır.⁸⁸

Kosova ekonomisi 1999 Kosova Savaşı'ndan ve iç çekişme ve çatışmalardan büyük zarar görmüştür. Her ne kadar ülkede mevcut az sayıdaki fabrika tahrip olmamış ise de fabrikalarda çalışan personel işsiz kalmış, sigorta, emeklilik haklarını kaybetmiş ve maaşlarını alamamışlardır. Bu durum işsizliğin % 90'lara ulaşmasına neden olmuştur. Kosova, 17 Şubat 2008 tarihinde bağımsızlığını ilan ederek, dünyanın en genç devletlerinden birisi olmuştur. Yeni kurulan bir devlet olan Kosova ekonomisi, çok az bir süre zarfında, piyasa ekonomisine geçişte ve makroekonomik istikrarı korumada önemli bir süreç göstermiştir. Ancak hala yüksek oranda uluslararası topluma, finansal ve teknik yardım için diasporaya⁸⁹ ihtiyacı var. Diasporadan gönderilen havaleler daha çok Almanya ve İsviçre'den olmak üzere Gayri Safi Yurtiçi Hasılanın %15'i olarak hesaplanmaktadır. Diğer %15'i ise bağış finansları ve yardımlar almaktadır. Kosova'nın insanları sadece 2,300 dolarlık kişi başı yıllık geliri ile Avrupa'nın en fakir halkı durumundadır.⁹⁰ Nüfusun %40'ına yaklaşan işsizlik dışa göçe sebep olan ve kara borsa aktivitelerini cesaretlendiren en önemli problemlerdir. Kosova nüfusunun çoğu, başkent

---

⁸⁸ <http://www.esnaf-ks.org/Kosova>, (Erişim Tarihi: 08.08.2010 Saat: 14:15)

⁸⁹ Diaspora veya diyaspora, Eski Yunanca'da "saçılma, tohum saçma, zerreler halinde dağılma" anlamına gelmektedir. Esasında Biyolojik bir terim olan diaspora çok uzun bir zamandan beri bir kavim veya ulusun anavatanından çıkarak başka ülkelere dağılmasına verilen ad olmuştur. Sözcük hem dağılma eylemini hem de dağılmış olarak yaşayan toplulukları ifade eder. Uluslararası Göç Örgütü diasporayı daha geniş bir ifadeyle vatanından ayrılmış, fakat bağlarını sürdüren, etnik ve ulusal toplum üyeleri olarak tanımlanmaktadır. ([http://www.dtik.org.tr/DC/Editor/File/Dünyada Diaspora Stratejileri.pdf](http://www.dtik.org.tr/DC/Editor/File/Dünyada_Diaspora_Stratejileri.pdf). Erişim Tarihi: 17 Aralık 2011 Saat: 13.10)

⁹⁰ Kosova Cumhuriyeti Ülke Raporu, Etüd Araştırma Servisi, Konya, Haziran 2009, s.11.

Priştina'nın dışındaki kırsal şehirlerde yaşamaktadır.

Uluslararası yardım ile Kosova'da kamu girişimlerinin sayıca %50'si, değer bakımından ise %90'ı özelleştirildi. Linyit, Lead, Bakır, Nikel, Krom, Alüminyum, Magnezyum ve beyaz inşaat malzemeleri, sanayinin bel kemiklerinden birisi olarak şekillendirildi. Ancak, çıktı düzeyi, azalan yatırımlar ve çürüyen ekipman yüzünden düştü. Sınırlı ve güvenilir olmayan elektrik üretimi teknik ve finansal problemle ilgili olarak ekonomik gelişmenin önünde duran en büyük engellerden birisidir.

Kosova'da para birimi olarak önceleri Sırp Dinarı kullanılırken, 2002 yılında Euro yeni para birimi olarak benimsenmiştir. Sırp Dinarı da Sırp'ların yaşadıkları merkezlerde kullanılmaktadır.⁹¹

Kosova ekonomisi küresel krize rağmen, 2008 yılında reel GSYİH'si %5,4 oranında artış göstermiştir. Ekonomik büyüme temel olarak özel tüketim ve kamu yatırımlarındaki artışla oluşmuştur. Gayri Safi Yurtiçi Hasıla büyük oranda, bankacılık sektörü borçları, dışardan gelen işçi dövizleri, yabancı yardımlar ve artan bütçe harcamaları ile finanse edilmiştir. 2008 yılı boyunca bütçe harcamaları GSYİH'in %0,2'sine denk gelerek rekor kırmıştır. Kosova, bağımsızlık ilanının verdiği ivme ve ekonomi politikalarındaki bazı iyileştirmeler sonucunda son dört yıl içinde ortalama %4,4 oranında istikrarlı bir büyüme göstermiştir. Dünya ekonomisini yöneten büyük ekonomilerde yaşanan küresel krizin etkisi 2008 yılının son çeyreğinden itibaren Kosova'yı da etkilemiştir. Krizin Kosova ekonomisine etkisi daha çok ihracat oranlarında düşme ve doğrudan yabancı yatırımların azalması şeklinde olmuştur. Fakat

---

⁹¹ Fehmi, AĞCA, Batı Balkanların Geleceğinde Avrupa Birliği ve Türkiye'nin Rolü, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Girişimcilik ve Kalkınma Dergisi, Cilt:5, Sayı:1, Çanakkale, 2010, s.60.

buna rağmen 2010 yılındaki büyüme ve 2011 yılı için öngörülen tahminler istikrarını korumuştur.⁹²

2.1.5. Nüfusu, Dini ve Etnik Yapısı

Kosova İstatistik Kurumu tarafından açıklanan 2011 yılı Nisan ayında yapılan son nüfus sayımına göre Kosova'nın nüfusu 1 milyon 739 bin 825'tir.⁹³ Bölgenin demografik yapısına baktığımızda, Kosova nüfusunun % 90-92'sini Arnavutlar, ortalama % 5'ni ise Sırp'ların oluşturduğu belirtilmektedir. Sırp'lar, Arnavutlardan sonra en büyük nüfusa sahip ikinci ulustur. Kosova'da yaşayan diğer etnik gruplar olarak Türkler, Boşnaklar, Makedonlar, Romlar, Askaliler, Çerkezler, Goraniler ve Mısırlılar sayılabilir.⁹⁴

Din açısından her ne kadar Arnavutluk'taki Arnavutlar parçalı bir yapı gösterebilir de (%75 Müslüman, %25 Katolik ve Ortodoks Hristiyan) Kosova nüfusunun %90'ından fazlasını oluşturan Arnavutların %3'lük Katolik nüfusu hariç tamamının Müslüman olduğu söylenmektedir. Ülkedeki Sırp'lar, Karadağlılar ve Çingeneler dışında kalan Boşnak, Türk ve diğer milletlerin büyük ölçüde Müslüman olduğu ifade edilmektedir. Bu anlamda Kosova nüfusunun %95'e varan bir kısmı Müslüman'dır.⁹⁵

Bu coğrafyanın dini açıdan tarihi seyrine bakacak olursak Yunanlıların milattan sonra 2. yüzyılda Arnavut topraklarına Hristiyan piskoposlar göndererek onları etkiledikleri görülmektedir. Fakat dağlık ve iç bölgelerdeki daha kapalı kabileler

---

⁹² Kosova İstatistik Kurumu (Enti Statistika e Kosoves), <http://esk.rksgov.net> (Erişim Tarihi: 11 Kasım 2011 Saat: 14.00)

⁹³ <http://www.kosovahaber.net> (Erişim Tarihi: 07 Kasım 2012 Saat: 10.00)

⁹⁴ Mustafa SELVER, Balkanlara Stratejik Yaklaşım ve Bosna, IQ Yayıncılık, İstanbul, 2003, s. 121.

⁹⁵ [http://www.albanur.net/kosovo/religion in Kosovo kosova.html](http://www.albanur.net/kosovo/religion%20in%20Kosovo/kosova.html) (Erişim Tarihi: 10 Haziran 2010 Saat: 14.00)

üzerinde etkili olamamışlardır. 9. yüzyılda Bizans döneminde misyonerler, Arnavutlara yönelik faaliyetlerini arttırmışlar ve neticede daha çok bugünkü Arnavutluk'un kuzeyinde kalan Arnavutlar, Roma Katolik Kilisesi'nin etkisiyle Katolikleşmiş, güneydekiler ise Ortodoks Bizans etkisiyle bu mezhebe girmişlerdir. Bundan sonra ise kuzey ve güney arasında kalan bölgede Ortodoks ve Katolik kiliselerinin arasında çatışma görülmüştür. Bu dönemde Arnavutların din ile olan ilişkilerine bakıldığında esnek bir yapı görülmüştür. Bunun en güzel kanıtı da o dönemlerden kalma ne yerleşik bir kilise örgüt yapısı ne de kendi dillerinde yazılmış bir İncil bulunmaması olarak gösterilebilir.

2.1.6. Tarım ve Hayvancılık

Toprakları son derece verimli olan Kosova'da tarım ve hayvancılık yaygın bir iş sahasıdır.⁹⁶ Ülkenin geniş ve verimli topraklarında tahıl, bezelye, fasulye, patates, tütün ve elma yetiştirilebilmektedir. Priştina, İpek ve Prizren bölgelerinde geniş alanlarda bağcılık ve şarap üretimi yapılmaktadır.⁹⁷ Kosova, kümes hayvancılığı ve küçükbaş hayvancılıkta kendi kendine yeterli durumdadır. Büyükbaş hayvancılık genellikle mandıralarda yapılmaktadır.

---

⁹⁶ Bahtiyar, SİPAHİOĞLU, Dünden Bugüne Balkanlar, Akademi Matbacılık, İstanbul, 2010, s. 158.

⁹⁷ Rezarta, LOXHA, Kosova Eski Konutları ve Osmanlı Sivil Mimarisindeki Yeri, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Sanatı Anabilim Dalı, İzmir, 2008, s. 7.

Kosova’da su kaynakları oldukça sınırlı seviyededir. Suların çoğu yerel su kaynaklarından veya bireysel su kuyularından oluşmaktadır. Bu su kaynaklarının korunması devlet açısından su güvenliğinin önemli birer parçasıdır. Yeraltı suları temel olarak Kosova’nın kuzey kısımlarındadır. Bunun yanında, ülkede sınırlı sayıda doğal ve faydalı göl bulunmaktadır.

Uluslararası kuruluşların da desteği alınarak Kosova’da tarım ve hayvancılığın geliştirilmesi, kırsal alanda yaşayan insanların ekonomik sıkıntılarının giderilmesi için çeşitli faaliyetler yürütülmektedir.

Kosova, ekonomisi geri kalmış olmasına rağmen doğal kaynaklar bakımından zengin bir bölgedir. Kosova’da yeraltı zenginliği olarak; 18,3 milyar ton kömür, 6 milyar ton boksit, 21,6 milyar ton kurşun ve çinko, 14 milyon ton feronikel, 4,5 milyon ton manyezit bulunduğu tahmin edilmektedir.⁹⁸ Zengin maden yataklarının olduğu Mitrovica’daki “Trepça” madenleri bir dönem Avrupa’nın en zengin altın, gümüş ve magnezyum yataklarıydı.

2.1.7. Ulaştırma

Kosova Ulaştırma ve Haberleşme Bakanlığı bilgilerine göre karayollarının uzunluğu 1925 km’dir. Kosova’da karayolların alt yapısı çok eski olduğundan genellikle dardır.⁹⁹ 2008 yılında bağımsızlığın ilanından sonra karayollarının bakım ve onarım

---

⁹⁸ Türkiye’nin Belgrad Büyükelçiliği, Priştina Eşgüdüm Başkanlığı Verileri, Şubat 2005.

⁹⁹ Lorik Fejzullahu, Republika e Kosoves, Ministria e Ekonomisë dhe Financave, Partneritetet Kosova, İstanbul, 2010

faaliyetleri hızlandırılarak yeni alternatif yollarda yapılmaya başlanmıştır. Üsküp – Priştine - Mitroviça arasında güneyden kuzeye doğru uzanan ulaştırma hattı, bölgeye giden ana karayolu ve demiryolunu içermektedir.¹⁰⁰

Kosova’da demiryollarının uzunluğu ise 430 km’dir. Osmanlı devrinde kurulan demiryolu Üsküp – Kosova Ovası arasını birbirine bağlamıştır. Osmanlı Döneminde Kosova Vilayetinin güney sınırlarından orta kısmına doğru ulaşım demiryolu vasıtasıyla da sağlanmıştır.¹⁰¹

Priştine Uluslararası Havalimanı Kosova’da kullanılmakta olan tek hava meydanıdır. Türk Hava Yollarında her gün karşılıklı olarak İstanbul – Priştine arasında uçak seferleri bulunmaktadır. Priştine – Üsküp arasının karayolu ile yaklaşık bir saat sürmesi nedeniyle Üsküp havaalanında kullanılmaktadır.

2.1.8. Sanayi

Kosova’da tekstil endüstrisi ve sanayi gelişmişti. Ancak gelişen sanayi Yugoslavya’nın dağılmasıyla duraklama noktasına gelmiş, 1999 yılında NATO müdahalesiyle de tamamen durmuştur.¹⁰² Binlerce işçinin çalıştığı birçok fabrikanın makineleri hurda fiyatına satılmıştır. Çalışamaz duruma gelen fabrikalar NATO askerlerinin kışlası haline getirilmiştir.¹⁰³ Kosova’nın kuzey kesiminde çinko, kurşun yatakları ile bunların işlenmesi için fabrikalar mevcuttur. Savaş sırasında tahrip olan ve

---

¹⁰⁰ Bahtiyar, SİPAHİOĞLU, Tarihi ve Siyasi Yönüyle Kosova, Balkan Aydınları ve Yazarları Yayınları: 51, Prizren- Kosova, 2009, s.13.

¹⁰¹ <http://tr.wikipedia.org/wiki/Ka%C3%A7anik> (Erişim Tarihi: 15 Haziran 2012 Saat: 15.00)

¹⁰² Bahtiyar, SİPAHİOĞLU, Dünden Bugüne Balkanlar, Akademi Matbacılık, İstanbul, 2010, s. 158.

¹⁰³ Bahtiyar, SİPAHİOĞLU, a.g.e., s.158.

henüz işletilemeyen maden ocakları ile fabrikaların özelleştirilmesi için çalışmalar yapılmaktadır. Trepçe maden ocağı dünyada tanınmış, Avrupa’da bakır üretiminde önemli bir yeri olan ocaktır. Ayrıca Kosova’da eski teknoloji ile donatılmış tekstil fabrikalarının küçük bir kısmı halen çok düşük kapasite ile çalıştırılabilmektedir.¹⁰⁴

Türkiye’deki ticari işletmeler, Kosova’daki özelleştirme faaliyetlerini yakından takip etmelidir. Çok uygun fiyatlar ile ihaleye çıkarılan tesislerin Türk şirketleri tarafından satın alınması, iki ülke arasındaki sıcak bağları kuvvetlendirecek ve Türk yatırımcılara karlı fırsatlar doğurabileceği düşünülmektedir.

---

¹⁰⁴ Bahtiyar, SİPAHİOĞLU, a.g.e., s.158.

2.2. Kavramsal Çerçeve

2.2.1. Kültür

Kültür, “culture” Latince kökenli Fransızca bir kelime olarak 18. yüzyıl ortalarında Voltaire tarafından kullanılmıştır.¹⁰⁵ Latince “culture”, ekip, biçmek, sürmek ve toprağı karıştırmak anlamlarına gelmektedir. Beyhan’a göre bir topluluğun yaşam tarzı, atalarından gelen maddi ve manevi değerler toplamı olan kültür, bilgiyi, sanatı, ahlakı, örf-âdeti ve insanın toplumun bir üyesi olması nedeniyle kazandığı tüm yetenekleri içinde barındıran bir bütündür.¹⁰⁶

Kültür kavramının tanımında özellikle bunun bir insan eseri olduğu belirtilmelidir. Kültür, insanın düşünce, niyet ve amaçları doğrultusunda ve yine insan eliyle yaratılmış olan her şeydir. Kültür insanların yaşama tarzıdır.¹⁰⁷

“Bilimsel anlamda kültür, toplumun üyesi olarak insanın, yaşayarak, yaparak öğrendiği ve aktarıp öğrettiği maddi manevi her şeyden oluşan karmaşık bütündür.”¹⁰⁸

Kültür kavramının çok sayıda tanımı bulunmaktadır. Örneğin, İngiliz antropologu Edward Burnett Taylor ise kültürü şöyle tanımlamıştır; “Kültür ya da uygarlık bir toplumun üyesi olarak insanoğlunun öğrendiği bilgi, sanat, gelenek-görenek ve benzeri yetenek, beceri ve alışkanlıkları içine alan karmaşık bir bütünlüktür”¹⁰⁹ İçgüdüsel ve kalıtsal olmayan kültür, her bireyin doğduktan sonraki yaşantısı içinde kazandığı alışkanlıklardır. Bu durumda kültür öğrenilen, eğitimle kazanılan bir şeydir.

---

¹⁰⁵ Tuncer, BAYKARA, Türk Kültürü Araştırmaları, Akademi Kitabevi, İzmir, 1997, s.5.

¹⁰⁶ Mehmet Ali, BEYHAN, Zengin Bir Kültür Kaynağımız Olarak Osman Arşivleri, 2. Milli Kültür Şurası Bildirileri(5-8 Aralık 1989), Ankara, T.C. Kültür Bakanlığı Araştırma Planlama ve Koordinasyon Kurulu Başkanlığı Yayın No: 3, C. 1, 1990, s. 47-55.

¹⁰⁷ Doğan, ÖZLEM, Kültür Bilimleri ve Kültür Felsefesi, İnkılâp Yayınevi, İstanbul, 2000, s.165.

¹⁰⁸ Bozkurt, GÜVENÇ, Kültürün ABC’si, YKY Yayınları, İstanbul, 2004, s. 14.

¹⁰⁹ Bozkurt, GÜVENÇ, İnsan ve Kültür, Remzi Yayınları, İstanbul, 2002, s. 101.

Bu nedenle de, öğrenmenin kurallarına, yasalarına ve ilkelerine uygun olmalıdır.¹¹⁰

Kültür, toplumların zaman içinde ürettiği maddi ve manevi değerlerin bütünüdür ve her kültür diğer kültürlerle bir etkileşim içindedir.

Nermi Uygur’a göre kültür, “doğanın insanlaştırılma biçimi, bu insanlaştırılmaya özgü süreç ve verimdir. Kültür, insanın kendini kendi evinde duymasını sağlayacak bir dünya ortaya koymasıdır.”¹¹¹ İnsanın özünü nasıl gördüğü, düşündüğü, duyduğu, istediği, yaptığı; değerlerini, ülkülerini, isteklerini nasıl düzenlediği; hususları kültürün birer ögesidir. İnsanın ne tür bir yaşama biçimi, ne tür bir var olma programı, ne tür bir eylem kalıbı benimsediği kültürdür. Bilim, teknik, ekonomi, hukuk, estetik, devlet, yöntem, insanın ortaya koyduğu, içinde insanın var olduğu her şey kültüre girer. İnsanlar arasındaki her çeşit karşılıklı etkileşimlere, her türlü yapıp yaratma alışkanlıklarına, bütün “manevi” ve “maddesel” yapıt ve ürünlere kültür denir.¹¹²

Ünvar Günay’ın tanımlamasıyla: “Genellikle bilgi, inanç, sanat, ahlak, hukuk, örf ve adetler ve insanın toplumun bir üyesi olarak elde ettiği bütün yetenekler şeklinde tanımlanan kültür, bir başka bakımdan da insanın ve insan topluluklarının hayat tarzını ve sosyal problemlere ürettikleri çözümleri ifade eder. Şu halde kültürü meydana getiren insanlar ve toplumun kendisidir.”¹¹³

Sosyolojik anlamda kültür; insanların edindiği gelenek, görenek, eğitim, öğretim, hukuk, siyasal kurumlar gibi yollarla birbirine ve daha sonraki kuşaklara ilettikleri nesnelerle, bilgi, sanat, hüner ve alışkanlıklar, inanç ve değerlerin

---

¹¹⁰ Bozkurt, GÜVENÇ a.g.e., s.101.

¹¹¹ Nermi, UYGUR, Kültür Kuramı, Remzi Yayınları, İstanbul, 1984, s.17.

¹¹² Nermi UYGUR, Kültür Kuramı, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 1996, s.17.

¹¹³ Ünver, GÜNAY, Din Sosyolojisi, İnsan Yayınları, 6.Baskı, İstanbul, 2005, s.28.

toplamdır.¹¹⁴ Kültür, toplumun maddi ve manevi değerler bütününü ifade eder. İnsanlar kültürü boşlukta değil belli bir toplumda yaratırlar.

Kültür, toplumda yaşıyan insanlarca birlikte oluşturulur ve ortaklaşa paylaşılır. Toplumsal etkileşimde, sosyal kurumların yapısı ve işleyişinde birinci derece öneme sahip olan kültür sosyoloji bilimiyle yakından alakalıdır. Kültüründe, sosyolojinin de temelinde toplum ve toplumsal etkileşimler vardır. En basit tanımıyla kültür toplumların yaşam biçimidir, sosyoloji de toplumsal kurumları ve toplumların bütünleşmelerini incelerken kültürel yapıyı referans almaktadır.

Sanatsal anlamda kültür; insanın ürettiği, içinde insanın var olduğu tüm gerçekliklerdir. Sanat alanında ressamın yaptığı tablo, şairlerin şiirleri, heykeltıraşın yaptığı heykel vb. insanın elinden çıkan kültürel ürünler insan varlığının kanıtlarıdır.¹¹⁵

Arkeolojik ve Antropolojik Anlamda kültür; arkeologlar için kültür, aralarında bir bağlantı olan ve sürekli olarak yinelenen nitelikler toplamıdır. Gordon Childe' ye göre insan yaşamını şekillendiren sosyal kuralların toplum tarafından öğrenilmesi kültür sayesinde. İnsanlar toplumda nasıl davranılması gerektiğini kültürel aktarım yoluyla öğrenirler. Kültürün antropoloji ve arkeolojiyle ilişkisi toplumda bir arada yaşıyan insanların eylemlerine dayanmaktadır.¹¹⁶

Antropolojik kültür, kültürün maddi unsurlarından yola çıkararak insan davranışlarını, maneviyatını belirlerken, arkeolojik kültür sadece maddi kültür unsurları

---

¹¹⁴ Görsel Ansiklopedisi, Görsel Büyük Kültür Ansiklopedisi “kültür” maddesi, 9. Cilt, Görsel Yayınları, 1984.

¹¹⁵ Nermi, UYGUR, Kültür Kuramı, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 1996, s.17.

¹¹⁶ Gordon, CHİLDE, Toplumsal Evrim,  ev. Cemal Balcı, Alan Yayıncılık, İstanbul, 1994, s.29.

yapıtlardan yola çıkarak hangi topluluklara, medeniyetlere ait olduğunu bulmaya çalışır.¹¹⁷

2.2.2 Kültürel Miras

Kültürel miras eserleri, insanlığın geçmişi ile geleceğini birbirine bağlayan çok değerli tarihsel ve kültürel çevre hazineleridir. Kiper'e göre kültürel miras, geçmişle gelecek arasında bağ kuran, kimlik sorununu çözebilen, tarih derinliği ve bilinci yaratan, kuşaklararası iletişimi sağlayabilen, yenilenemez, sınırlı kaynak niteliği olan değerlerdir.¹¹⁸

Akipek'e göre, bir toplumun yaşam şeklini, düşüncelerini, ruhsal birikimini, belirli bir konuda tamamlayıcı davranış biçimini yansıtan taşınır ve taşınmaz kültür varlıklarının bütünü kültürel miras olarak kabul edilmektedir.¹¹⁹

2.2.3. Kültürel Mirasın Korunması

“Kültürel miras yaratıldığı toplumun yaşadığı zaman sürecinde, o toplumun siyasal, sosyal olaylarının içinde yetişen ve nesneyi o toplumun gözüyle gören, düşünen ve değerlendiren sanatçılar veya zanaatçılar tarafından o dönemin teknolojisi ile üretilmiştir.”¹²⁰ Bu kültür varlıklarının yapıldığı dönemden bugüne kadar gelebilmesi

---

¹¹⁷ Gordon, MARSHALL, Sosyoloji Sözlüğü, Çev. Osman AKINHAY, Derya Kömürcü, Bilim ve Sanat Yayınları, Ankara, 1999, s.442.

¹¹⁸ Perihan, KİPER, Küreselleşme Sürecinde Kentlerin Tarihsel- Kültürel Değerlerin Korunması, Sosyal Araştırmalar Vakfı, İstanbul, 2006, s.15.

¹¹⁹ Serap, AKİPEK, Ulusal ve Uluslararası Hukuk Açısından Kültür Malları, Turhan Yayınevi, Ankara, 1999, s.21.

¹²⁰ “Eski Eser Kaçakçılığının Nedenleri”, 1998 Yılı Anadolu Medeniyetleri Müzesi Konferansları, T.C. Kültür Bakanlığı Anadolu Medeniyetleri Müzesi Yayınları, Ankara, 1999, s. 15 - 58

büyük bir mucizedir ve insanoğlu için büyük bir şanstır. Çünkü bunların benzerleri yapıldığı dönemde yok olup gitmiştir. Dolayısıyla geçmiş zamanlardan günümüze gelebilen kültürel miras örnekleri azdır. Bir kısmı da çok nadirdir. Bir emeğin, bir sanatın ürünü olduğu ve yaratıldığı dönemle ilgili bilgi verdiği için de sanatsal ve bilimsel açılardan değerlidir. Bu eserlerin günümüz teknolojileri ile benzerleri aslının aynı gibi yapılabilir, ancak bunlar, taklit eser konumunda olurlar ve değersizlerdir.

Kültürel mirasın korunması çağdaş ülkelerin ve toplumların öncelikli ulusal ve evrensel görevleri arasındadır.

Kosova topraklarında Osmanlı döneminde 543 yıl boyunca inşa edilmiş, yaratılmış ve hizmet etmiş kültür mirası örnekleri Türk insanının yapıcı, barışçı, dostçu ve hayırsever kimliğinin belgesidir. Osmanlı kültür mirasının korunması, zenginleşmesi, yeni nesillerin de bu özelliklere sahip olmasına hizmettir. Çünkü kültürel mirasa sahip olmayan veya sahip olduğu kültür mirasını koruyup yarınlara taşıyamayan milletler kimliklerini yaşatamamışlardır.

Kosova’da Osmanlı döneminde, şehir merkezlerinde sivil mimari ile cami, mescit, namazgâh, türbe gibi dini; köprü, hamam, çeşme, saat kulesi gibi sosyal; kale, kışla gibi askeri; kütüphane, medrese, mektep gibi eğitim amaçlı yapılar inşa edilmiştir. Osmanlı döneminde inşa edilen bu yapılarla Kosova’da yeni bir hayat tarzı ve kültür anlayışı yerleşmiştir.¹²¹

Osmanlı Devletinin geçmişte uzun yıllar hâkim olduğu bu coğrafyada o dönemden günümüze, çeşitli etkenlerle birçoğunun tahrip olmasına ve ortadan

---

¹²¹Ahmet İĞCİLER, Prizren’de Yok Olan Osmanlı İzleri, Kosova Türk Araştırmacılar Derneği Kitap Yayınları, Prizren, 2004, s.9.

kalkmasına rağmen bazı eserler halen mevcudiyetini korumaktadır. Aslında mevcut eserler, dünya kültür mirası içinde telakki edilmelidir. Bu nedenle kültürel eserlerin korunması, aslına uygun bir şekilde restore edilmesi ve kullanılması, Kosova ile Türkiye Cumhuriyeti ilişkileri açısından büyük önem taşımaktadır.

Kosova’da bazı ülke dernek veya kuruluşlarının sağladıkları maddi destekle, Osmanlı Devleti zamanında inşa edilen kültürel mirasın, sanat ve mimari özelliklerinin bilinçli olarak tahrip edildiği ve telafisi mümkün olmayan ikinci bir tahribata sebep olduğu ortaya çıkmıştır.¹²²

Örneğin cami minarelerindeki şerefeler, köşklü Arap şerefelerine dönüştürülmüş, yapıların tarihi ve mimari özelliğini yansıtan almasıık duvar tarzı sıvayla kapatılmıştır. Cami içinde dönemin sanat ve kültürünü aksettiren duvar süslemeleri ya tahrip edilmiş, ya da badana ile örtülmüş, cami hazirelerindeki mezar taşları ortadan kaldırılmıştır. Minber, mahfil, kapı ve pencere gibi Osmanlı dönemine ait ahşap yapı elemanlarının yerini, beton ve demirden yapılmış yenileri almıştır. Osmanlı eserlerinin mimari özelliklerini göz önünde bulundurmaksızın bilinçli olarak yapılan bu tarz onarımlar, hem eserin ortadan kalkmasına, hem de insanlığın ortak mirası olan bir yapının tüm özellikleriyle birlikte kaybolmasına sebep olmaktadır.¹²³

Kültürel miras geçmişteki toplumsal değerleri günümüze taşıyan ve günümüzden de geleceğe taşıyacak olan tarihi ve kültürel değerlerdir. Kültürel mirasın korunması

---

¹²² Yusuf HALAÇOĞLU (Sunuş), Mehmet Z. İBRAHİMGİL, Neval KONUK, Kosova’da Osmanlı Mimari Eserleri, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Tarih Kurumu Yayınları, I. Cilt, Ankara, 2006, s. 1.

¹²³ Yusuf HALAÇOĞLU (Sunuş), Mehmet Z. İBRAHİMGİL, Neval KONUK, Kosova’da Osmanlı Mimari Eserleri, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Tarih Kurumu Yayınları, I. Cilt, Ankara, 2006, s. 2.

dendiğinde ise akla ilk gelen bu varlıkların fiziki yapılarının devamlılığının sağlanmasıdır. Devamlılıklarının sağlanması için de bu yapıların tahribattan, parçalanmadan, yağma ve talandan korunmaları gerekmektedir. Her topluluk için oldukça önemli bir yere sahip olan kültürel mirasın gelecek kuşaklara aktarılması her şeyden önce bunların çok sağlam bir şekilde korunması ile ilgilidir. Aynı zamanda fiziksel korunma dendiğinde kastedilen, bu varlıkların doğal koşullar, şehirleşme, sanayileşme ya da çevre faktörlerinin bu yapılar üzerindeki olumsuz etkilerini de içerisine almaktadır.¹²⁴

İnsanlık açısından büyük öneme sahip kültürel mirasın korunması olgusu 20.yüzyılın son çeyreğinde çevre sorunu olarak algılanmaya başlanılmıştır. Medeniyet tarihi içerisinde her türlü kültürel miras eserinin bilimsel kurallar çerçevesinde teknolojik imkânlardan istifade edilerek korunduğu ve toplumda yaşayan fertlerin beğenisine sunulan ve gelecek kuşaklara aktarılan askeri, sivil ve dini mimari kültürel miras örnekleri tarihsel ve kültürel çevreleri oluşturmaktadır.

Küreselleşen dünyada doğal ve kültürel miras değerlerinin sadece bir ülkenin sahip olduğu varlık olarak değerlendirilemeyeceği, onların insanlığın ortak mirası olduğu anlayışı yaygınlaşmaktadır.¹²⁵

İletişim çağı, yaşadığımız yüzyılda ülke sınırlarına bakılmaksızın kültürel mirasa sahip çıkma bilincini güçlendirmiş, bu olguyu uygar olmak ile özdeşleştirerek evrensel

---

¹²⁴ Sibel ÖZEL, Uluslararası Alanda Kültür Varlıklarının Korunması, Alkım Yayınları, İstanbul, 1998, s.86.

¹²⁵ İlhan TEKELİ, Kültür Politikaları ve İnsan Hakları Bağlamında Doğal ve Tarihi Çevreyi Korumak, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2009, s.29.

ortak bir dil ile sorumluluğu sahiplenme ve taşımasına neden olmuştur.¹²⁶

Kültürel mirasın korunmasında pratik anlamda pozitif davranışlar öncelikle kültür bütünlüğünü bozmamakla oluşmalıdır. Küreselleşen yenedünya düzeninde, ben güçlüyüm, zenginim diyerek kültürel mirası yok etmeye çalışmak, kültürel varlıkları yağmalamak bir insanlık ayıbı ve uluslararası bir sorun olarak algılanmaktadır.¹²⁷

2.3. Kültürel Mirası Koruma Nedenleri

Kültürel mirasın korunup gelecek kuşaklara aktarılması birçok açıdan büyük önem arz etmektedir. Öncelikle kültürel mirasın ve bu mirası kucaklayan doğal çevrenin korunması, çağdaş ülkelerin ve toplumların öncelikli ulusal ve evrensel görevleri arasındadır.¹²⁸

Kültürel miras örneklerini incelemek topluma geçmişteki sanatçıların mimari çözümlerine, yaratıcılığına ilişkin ipuçları verir; bugün belki tasarlanması hayal bile edilemeyecek özel yaşam mekânlarının gerisindeki yaratıcı kaynağın gücünü duyumsatır. İçinde yaşayanlar yok olsa da, onları çevreleyen mekânların ayakta olması günümüz insanı ve gelecek kuşaklar için yaşayan tarih olarak çok önemlidir. Kültürel

---

¹²⁶ Zekai GÖRGÜLÜ, “Kültürel Mirasımızın Korunması Üzerine Bir Kez Daha Düşünürken”, Kent ve Planlama Geçmişi Korumak Geleceği Tasarlamak, Editör: Ayşegül MENGİ, İmge Yayınevi, Ankara, 2007, s.40.

¹²⁷ Coşkun, ÖZGÜNEL, “Kültürel Mirasımızın Korunması Üzerine Bir Kez Daha Düşünürken”, Kent ve Planlama Geçmişi Korumak Geleceği Tasarlamak, Editör: Ayşegül MENGİ, İmge Yayınevi, Ankara, 2007, s.48.

¹²⁸ Sibel, ÖZEL, a.g.e., s.29.

miras değerleri, günümüze ulaşamayan ve hakkında çok az yazılı bilgi olan yaşam biçimlerinin anlaşılmasına ve kültürel sürekliliğin sağlanmasına katkıda bulunmaktadır.¹²⁹

Kültürel mirasın korunması, geçmiş değerleri gelecek nesillere tanıtılabilmek amacının yanında, geçmiş birikimin geleceğin yaratılmasında en önemli kaynak olarak değerlendirilmesi bakımından da önem taşımaktadır. Kültürel mirasın korunmasının önemi ve gerekliliği farklı gerekçeler ile temellendirilebilir.¹³⁰

2.3.1. Kuşaklar Arası Aktarım Amacıyla Koruma

Kültürel miras, geçmişin somut bir belgesi olarak önceki kuşaklardan alınan bir bilgi kaynağıdır. Daha iyi bir gelecek için hem insanların hem de toplumların geçmişi bilmeleri gerekmektedir. Geçmişten günümüze gelen kültürel miras, uygarlığın belleğinin görsel kanıtıdır ve önceki kuşaklardan bu yana yaşamış olan insanların yaşamları ile ilgili temel kayıttır. Geçmişin kanıtı olan kültürel miras günümüzü zenginleştirmekte, bireylere ve toplumlara geçmişi anlamayı sağlamaktadır.¹³¹

---

¹²⁹ Zeynep, AHUNBAY, Tarihi  evre Koruma ve Restorasyon, YEM Yayıncılık, İstanbul,1999, s.116.

¹³⁰ İlhan, TEKELİ, Kentsel Korumada Değişik Yaklaşımlar  zerine Düşünceler, Mimarlık, S.88/2, 1988, s.58.

¹³¹ Perihan, KİPER, Küreselleşme Sürecinde Kentlerin Tarihsel- Kültürel Değerlerin Korunması, Sosyal Araştırmalar Vakfı, İstanbul, 2006, s.22.

2.3.2. Kültürel Sürekliliğin Sağlanması Amacıyla Koruma

Kültürel miras, insanın binlerce yıllık yaşam deneyiminin ve yaratıcılığının kayıtlarıdır.¹³² Kültürel miras, insanın bilinen tüm zaman dilimleri içinde yaşadığı, biriktirdiği, geliştirerek, yeni sentezlerle zenginleştirerek ve sürekliliğini sağlayarak kendinden sonrakilere aktardığı veriler dizisi olarak, insanın bir anlamda yaşam karşısındaki duruşu, varlığının kanıtıdır.

Uluslar tarihi süreç içerisinde kültürel değerlerine sahip çıkarak gelişirler. Kültür bağlarının kopması, yabancı kültürlerin benimsenmesine olanak sağlar ve toplum karakterini yitirir. Geçmiş ile gelecek arasında köprülerin sağlam tutulması kültürel mirasın korunup yaşatılmasına bağlıdır.

Ulusların kültürel sürekliliğinin devamını sağlayan, inşa edildikleri dönemdeki toplumun düşüncelerini ve yaşam tarzlarını yansıtan kültürel miras değerleri; belgesel, arkeolojik, estetik, mimari, tarihsel ve doğal görünüm değerlerini taşımaktadırlar. Bu kültürel değerlerin günümüzde yaşayan ve gelecekte yaşayacak olan nesillere de yararı olacaktır.¹³³

---

¹³² Deniz, ÜNSAL, Gül PULHAN, Kültürel Miras Yönetimi, Anadolu Üniversitesi Yayını, Eskişehir, 2012, s.34.

¹³³ Asu, AKSOY, Zeynep ENLİL, Kültürel Miras Yönetimi, Anadolu Üniversitesi Yayını, Eskişehir, 2012, s.8.

2.3.3. Kimliğin Yaşatılması Amacıyla Koruma

İnsan yaşamış olduğu çevre ile bir uyum ve birliktelik ortaya koyarken çeşitli bilgi ve davranış geliştirmede edinmiş olduğu birikimleri çeşitli kalıplar içerisine koyarak gelecek kuşaklara aktarmaktadır. İnsanın doğrudan ve çevresiyle birlikte ortaya çıkardığı maddi kültür kalıntıları devamlı olarak gelecek nesiller için bir miras niteliği taşımaktadır.¹³⁴ Ortaya çıkan her kültürel miras aynı zamanda kimlikleşmeyi de gündeme getirmektedir. Kültürel miras değerleri bulunmuş olduğu toplumun kimliğini tanımlaması bakımından da önemli bir yere sahiptir. Tarihsel süreç içerisinde oluşturulmuş olan bir kültürel mirasa sahip çıkmak aynı zamanda o mirası ortaya koyan topluluğun kimliliğine de sahip çıkma anlamına gelmektedir.

Tunçer'e göre, geçmiş birikimin geleceğin yaratılmasında en önemli kaynaklardan biri olarak değerlendirilmesi yaşamsal bir zorunluluktur.¹³⁵ Kişilikli bir toplum olarak gelişebilmek için ulusların geçmiş birikimlerini yeni yaşam çevreleriyle entegre etmeleri gereklidir. Geçmişinden kopuk yaşayan uluslar, benliğini yitirmiş, kimliksiz toplumlar haline gelmişlerdir. Kültürel miras değerleri milleti millet yapan, bireye o millet içinde aidiyet biçen kimlik unsurudur ve ulusal kimliğin yaşatılması amacıyla kültürel mirasın korunması gereklidir.¹³⁶ Bunun yanında, bir kültürel eserin korunma gerekçeleri arasında tarihsel açıdan fonksiyonel, düşünsel, sosyal, ekonomik,

---

¹³⁴ Yüksel, GÖĞEBAKAN, Türk Kültüründeki Hoşgörü Anlayışının Tarihsel ve Kültürel Kaynakları ve Bu Anlayışın Kültür Varlıklarına Yansımaları, İnönü Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 1.Cilt Sayı:2, Güz 2010, s.223.

¹³⁵ Mehmet, TUNÇER, Ayşe, İŞBİLEN, Türkiye'de Tarihsel ve Kültürel Çevreleri Koruma Olgusu Bağlamında; Taşınır ve Taşınmaz Kültürel Ögelerin İrdelenmesi Sorunlar ve Politikalar, <http://mehmet-urbanplanning.blogspot.com>. (Erişim Tarihi: 27.09.2012, saat: 13:20)

¹³⁶ Perihan, KİPER, a.g.e., s.15.

dinsel önemli kişi ya da olaylarla ilişkili olma gibi hususlar da bulunmaktadır. Ayrıca, insanların kendilerini güvende hissetmeleri için geçmişle bir şekilde bağlarının bulunduğuna ve bunun sürekli olmasına yönelik isteklerini de göz ardı etmemek gerekmektedir.¹³⁷

2.3.4. Kültürel Mirasın İnsanlığın Ortak Mirası Olması Amacıyla Koruma

Her toplum hem kendi toplumsal bilinci hem de evrensel bilinci için kültürel mirasın günlük yaşantı içinde değerlendirilip geleceğe uyum içinde aktarmanın bilincinde ve sorumluluğunu yüklenmekle görevli olmalıdır. Bu anlayış hem geçmişle ve gelecek kuşaklarla diyalog kurmanın onlara saygının belirtisidir hem de evrensel bir sorumluluktur. İnsanlığın ortak malı olan kültürel mirasın korunması, insanlığın ortak sorunu olarak kabul edilmeli, tüm uluslarca uluslarüstü bir ortak çabayla ele alınmalı, dayanışma ve fikir birliği içinde birbiri ile tutarlı koruma politikaların izlenmesinin de sürekliliği sağlanmalıdır.¹³⁸ Ortak miras bilinciyle, ulusal sınırları içinde dünyanın kültürel mirasının herhangi bir kısmını bulunduran uluslar bu mirası en iyi şekilde korumak ve gelecek kuşaklara aktarılmasını sağlamak yükümlülüğüne sahip olmalıdır.

---

¹³⁷ Enis, YETER, a.g.e., s.58.

¹³⁸ Zekai GÖRGÜLÜ, a.g.e., s.39.

2.3.5. Turizm Nedeniyle Koruma

Kültürel mirasın korunması, kültürel turizm yoluyla bölgeye kazanç sağlayacak ve koruma bölgeleri, trafik, gürültü ve kaza kirliliğinden uzak, daha yeşil, emniyetli, huzurlu ortamlar olarak ortaya çıkacaktır. Bu özellikleriyle kültürel mirasın bulunduğu tarihi alanlar, modern kent içinde soluk alınabilecek, çöl içinde vaha gibi algılanabilecektir.¹³⁹

Ayrıca, kültürel mirasın korunması, sosyal birlikteliğin güçlenmesine katkı sağlayan bir unsurdur. Sosyal birlikteliğin güçlenmesini sağlayan kültürel mirasın, kültürel turizm yoluyla kentleri canlı tuttuğu ve büyük bir çekim gücü oluşturduğu düşünülmektedir.

2.3.6. Estetik-Sanatsal Değerleri Nedeniyle Koruma

Kültürel mirasın korunmasının amacı, geçmişin estetiğini, sanatını, emeğini, aklını, geleceğe aktararak, bir evrensel çeşitlilik ve farklılık ortaya koymaktır. Bir kültürel miras, güzel olduğu için estetik açıdan ve taşıdığı sanatsal değeri ile kültürel özellikleriyle bilgi ilettiği içinde belgesel açıdan korunmalıdır.¹⁴⁰

Her kültürel miras çok uzun birikimleri ve geçmiş deneyimleri yansıttığı için ilgi çekici özelliklere ve estetik güzelliklere sahip olabilmektedir. Bir kültürel mirasın, bu yargılar ışığında, yaşamasını istemek, onu bugünün yaşamına şu ya da bu şekilde katmak, tamamen çağdaş bir davranıştır.¹⁴¹

---

¹³⁹Doğan, KUBAN, Tarihi Çevre Korumanın Mimarlık Boyutu, Yapı-Endüstri Merkezi Yayını, İstanbul, 2000, s.12-15.

¹⁴⁰Enis, YETER, a.g.e., s.59.

¹⁴¹Enis, YETER, a.g.e., s.61.

2.4. Kültürel Mirası Korumama/Korunamama Nedenleri

2.4.1. Savaşlar

İnsanlık tarihinin günümüze ulaşan kanıtları diye tanımlanabilen kültürel mirası; insani ve doğal etkenlerin yanı sıra savaşlar ve bölgesel çatışmalar ciddi ölçüde tehdit etmektedir.¹⁴² İnsanlık tarihi bunun örnekleri ile doludur. Savaşlar ve bölgesel çatışmalarda toplum tarafından kutsal sayılan veya değer verilen kültürel mirasın geri dönülemez bir şekilde yok olduğunun görülmesiyle kültürel değerlere sahip yapıları ve nesneleri koruma kavramı ortaya çıkmıştır. Bu konu uluslararası gündeme alınmış, “savaşlar önlenemese de hiç değilse çatışmalar sırasında kültürel mirasa zarar verilmemesi” gereği dile getirilmiştir.¹⁴³ Özellikle II. Dünya Savaşı'nın neden olduğu toplu yıkımlar dünya ülkelerini bu konuda karar almaya itmiştir. 1954 yılında imzalanan La Haye Sözleşmesi ile bölgesel çatışmalar sırasında kültürel mirasa zarar verilmemesi öngörülmüştür.¹⁴⁴

Kosova'daki geleneksel Osmanlı kent dokusu da 1999 yılı Kosova Savaşı sonrası çok ciddi tahribatlara uğramıştır. Sivil mimari başta olmak üzere kültürel miras da bu tahribattan payını almıştır.¹⁴⁵ Kosova Savaşı sonrasında 2000-2007 yılları arasında %60'a varan ciddi bir oranda geleneksel doku tahribata uğramıştır. Bu dönemde koruma kurulu tarafından tescillenen kültürel miras yapılarının yanlarında ya da bitişik olarak

---

¹⁴² Saadet, GÜNER, Beykent Üniversitesi Stratejik Araştırmalar Merkezi, 21. Yüzyılda Ulusal Savunma Sempozyumu, “Kültürel Miras ve Savaşlar” Başlıklı Bildirisi, 2009, s.2.

¹⁴³ Perihan, KİPER, a.g.e., s.44.

¹⁴⁴ Perihan, KİPER, a.g.e., s.44.

¹⁴⁵ Sebil, PAJKO (Mimar), Kosova Geleneksel Konutlarının Osmanlı Sivil Mimarisindeki Yeri ve Prizren Şehzade Musa Konağı Örneğinde Koruma Yaklaşımı, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Mimarlık Fakültesi, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, 2011, s.62.

“bilinçli ya da bilinçsizce” yeni inşaatların yapılmasına göz yumulmuştur.¹⁴⁶

Kosova’da da kültürel mirasın istenilen şekilde korunamamasının nedenlerinden biri de, savaş ve bölgesel çatışmalardan dolayı göç dalgalarının engellenememesidir. Kosova’da 1999 yılı savaşı sırasında nüfusun büyük bir kısmı göç etmek durumunda kalmıştır ve boşalan yerlerdeki kültürel miras değerlerinin bazıları yanmış, bazıları da hasar görmüştür.¹⁴⁷

2.4.2. Kimlik Çatışması/İdeolojik Yaklaşımlar

Kosova’da Türk halkının eritilmesi, Osmanlı Türk kültür ve eserlerinin yok edilmesi yönünde ideolojik çabaların mevcut olduğu yönünde tartışmalar mevcuttur. Bu konuda araştırma yaparken İstanbul Milletvekili Bülent AKARCALI’nın¹⁴⁸ 6 Kasım 2000 tarihinde Türkiye Büyük Millet Meclisine verdiği yazılı soru önergesi ve önergeye ilişkin cevaplar konu açısından önem arz etmektedir.

“Kosova’daki 300 yıllık “Hasan Bey” ya da “Dört Hülle” adıyla bilinen Osmanlı Camii’nin buldozerle yıkıldığı doğrumudur?” sorusuna verilen cevap Kosova’daki kültürel mirasın korunamaması konusundaki kaygıları doğrular niteliktedir.

Priştine’de Kosova İslam Birliği’nin kontrolünde bulunan ve halk arasında önündeki dört gözlü çeşme nedeniyle “Dört Lüle Camii” olarak tanınan Hasan Bey Caminin yerine Suudi Arabistan tarafından sağlanan maddi katkıyla yeni bir cami

---

¹⁴⁶ Sebil, PAJKO, a.g.e., s.62.

¹⁴⁷ Sebil, PAJKO, a.g.e., s.63.

¹⁴⁸ Anavatan Partisi Eski İstanbul Milletvekili

yapılmak üzere tamamen yıkıldığı doğrudur.

Kosova İslam Birliği Başkanı'ndan alınan bilgilerden, caminin çok eskimiş ve çökmek üzere olduğu ve onarımının yüksek maliyeti nedeniyle yıkılarak yerine bir yenisinin yapılmasının uzun süredir düşünüldüğü öğrenilmiştir. Bunun için daha önce Sırp idaresi döneminde de bir proje hazırlanarak gerekli izin alınmış, ancak, maddi kaynak bulunamaması nedeniyle uygulamaya geçilememiş olduğu, daha sonra Suudi Arabistan ve Kuveyt'ten bazı yardım kuruluşlarının destek sağlamaları üzerine projenin uygulamaya konulduğu öğrenilmiştir.

Belgrat Türk Büyükelçiliği'nce mahallinde yapılan araştırmalardan, Hasan Bey Camiinin dışında Ramazan Çavuş Camiinin Suudi tarzı restorasyona tabi tutulduğu, camilerin avlularına dükkân inşa edilmesi gibi ticari yönü ağır basan bazı mülahazaların olduğu ve Kosova İslam Birliği'nin konunun daha çok bu yönünü teşvik ettiği anlaşılmaktadır.

Son yıllarda Suudi Arabistan 1999 Kosova Savaşının ve iç ayaklanmaların yaralarını sarmak bahanesiyle Kosova'da hasar gören Osmanlı eserlerini restore etmeye talip olmuştur. Restorasyon adı altında, özellikle Vahhabi¹⁴⁹ inancına göre put olarak gördükleri Osmanlı mezar taşlarını tahrip etmişlerdir.¹⁵⁰ Yine bazı Osmanlı camilerini yıkarak, Arap mimarine uygun yeni cami inşa etmişlerdir. Haverford Üniversitesi'nden Sırp asıllı Prof. Dr. Michael SELLS yazısında "Suudiler ayakta kalmış önemli kültürel eserleri ve anıtları yerle bir ettiler. Klasik Balkan mimarisinin tüm özelliklerini silerek

---

¹⁴⁹ Vahhâbîlik ismi Suudi Arabistan'ın Necd bölgesinde doğmuş olan Muhammed bin Abd ul-Vahhab'tan gelmektedir. 18. yüzyılda başlamıştır. Batı dünyası Vahhabiliğin Sünni mezheplerden olduğunu düşünmektedir. Vahhabilik, Suudi Arabistan'da resmi mezhep konumundadır.

¹⁵⁰ Yılmaz, ERGÜVENÇ, Yayın Tarihi: 13.03.2008, <http://www.kenthaber.com/Haber/Genel/Kose/yilmaz-erguvenc/kosova-iii> (Erişim Tarihi: 04.06.2010 Saat: 20:09)

yerlerine beyaz kutular yaptılar. Camilerin, kütüphanelerin iç mimarisindeki süslemelerini put diye nitelendirerek söktüler, yerlerine beyaz badana çektiler.” demiştir.¹⁵¹ Bu tür çalışmaların olması, Kosova’da Osmanlı kültürel mirasının yok edilmesi yönünde ideolojik çabaların mevcut olduğu yönündeki tartışmaları destekleyici mahiyettedir.

2.4.3. Ekonomik Nedenler

Korumacılık anlayışındaki gelişmeye paralel olarak, 19. yüzyılda daha çok tek tek yapıların korunması söz konusu iken, zaman içinde kültürel mirasın çevresi ile birlikte, hatta bu çevre içindeki kültürel doku ve yaşam biçiminin de, korunması ve yaşatılması gündeme gelmiştir. Kültürel mirasın bulunduğu çevre ile birlikte, korunması ve yaşatılması için gerekli bakım, onarım ve restorasyon çalışmalarının kesintisiz sürdürülmesi gerekmektedir. Bu çalışmalar için gerekli ödenek aktarımının yapılamaması kültürel mirasın korunmasında aksaklıklara neden olmaktadır. Kültürel mirasın korumasında sürekliliğin sağlanabilmesi ve koruma faaliyetinin başarısını kolaylaştırmak için ekonomik bir temele oturtulması gerekmektedir.

Kosova, bağımsızlığını elde edene kadar, bir devletin egemenliği altında kaldığından ekonomik açıdan da bu devletlerin uygulamalarına bağımlı olmuştur. 17 Şubat 2008 tarihinde bağımsızlığını kazanan Kosova’da kültürel mirasın korunması için ülkenin ekonomi politikasında gerekli kararların alınması ve kaynakların oluşturulması

---

¹⁵¹Yılmaz, ERGÜVENÇ, Yayın Tarihi:13.03.2008, <http://www.kenthaber.com/Haber/Genel/Kose/yilmaz-erguvenckosova-iii> (Erişim Tarihi: 04.06.2010 Saat: 20:09)

gerekmektedir. Çalışmamızda uygulanan ankette de katılımcılar; Kosova'daki Osmanlı sivil mimari eserlerinin ve Türk kültürünün ve kimliğinin korunup yaşatılmasında en büyük engelin maddi imkânların yetersiz olması (ekonomik nedenler) olduğunu düşünmektedirler.

2.4.4. Kültürel Miras Bilincinin Yeterli Düzeyde Olmaması

Geçmişin tarihsel ve kültürel boyutunun günümüze kadar yansımış şekli olarak tarihe tanıklık eden kültürel miras değerlerinin korunamamasında birçok neden sayılabilir. Kültürel miras bilincinin yetersizliği, bu mirasın yok olmasında en önemli nedenlerin başında gelmektedir.¹⁵² Kültürel mirası korumanın, ona sahip çıkmanın en önemli yolu; korumayı amaçlayan bilgilenme, ilgilenme ve bilinçlenmenin gerçekleşmesiyle olur. Kültürel mirasın korunmasındaki başarı, toplumsal bilinçlenme ya da mirasa sahip çıkmada ortak bilinç, kaynak yaratma ve kamu yararı üçlüsünün koruma politikalarına egemen olması ile eş anlamlıdır.¹⁵³

Kültürel miras bilinci toplumun her kesimine iyice benimsetilip yerleştirilmediği sürece, yasaların ve yetişmiş uzmanların varlığı kültürel mirasın korunmasında yeterli olamamaktadır.¹⁵⁴

---

¹⁵² Yüksel, SAYAN, "Türk Kültür Mirasının Korunması ve Tarihi Çevre Bilinci Üzerine, Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi, Cilt IX, Sayı 1, İzmir, 2009, s.153-156.

¹⁵³ Zekai, GÖRGÜLÜ, a.g.e., s.40.

¹⁵⁴ Yüksel, SAYAN, a.g.e., s.154.

2.4.5. Eğitim Eksikliği

Kültürel miras değerleri, insan elinden çıkan estetik, fonksiyon ve sanat bakımından değer taşıyan nesnelerdir. Onlar bir ulusun tarihinin, coğrafyasının, kültür ve sanatının yaşayan ve sürekliliği olan belgeleridir. Kültürel mirasın tarihi, maddi ve sanat değerleri yanında en önemli bir özellikleri de hangi tür ve boyutta olursa olsunlar insan emeğinin ürünü olmalarıdır. Kültürel mirasın korunması, onarılması ve değerlendirilmesi ulusal kültürün canlı tutulması, toplum fertlerinin birleştirilmesi ve zengin tarihi çevrenin yaşatılması için gereklidir. İnsanların bilerek veya bilmeyerek kültürel mirasa verdikleri zararlar tabiatınkinden daha fazladır ve çok çeşitlidir.¹⁵⁵

Kültürel mirasın korunmasında yapılacak işlerin başında insanın koruma konusunda eğitimi gelmektedir. Ancak bu yolla koruma konusunda daha kesin ve uzun süreli bir çözüm bulunabilir. İnsanları, bir toplumun düşüncelerini ve yaşam şeklini açıklayan kültürel mirasın önemini kavramış aydın birer birey haline getirmek için genel bir eğitimden geçirmek gereklidir. Bununla birlikte kültürel mirası koruma, onarıp değerlendirme konularında karar ve uygulama yetkisi kazandırılacak toplum bireyleri için özel eğitim programlarının düzenlenmesi büyük önem taşımaktadır.¹⁵⁶ Verilecek eğitim programlarında kültürel mirasın insanlığın ortak mirası olduğu özellikle vurgulanmalıdır.

---

¹⁵⁵ Haşim, KARPUZ, “Eski Eser ve Anıtların Korunmasında Halkın Eğitimi”, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi, Cilt:34, 1990, s.405-408.

¹⁵⁶ Rüçhan, ARIK, “Türkiye’de Eski Eser Kaçakçılığı, Tahribatı ve Korunması Sempozyumu”, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi, No: 364, 1991, s.293-297.

Özgünel'e göre de, kültürel mirasın korunmasına yönelik en önemli adım, çocukluktan itibaren başlayan tarihsel ve kültürel eğitimin hayata geçirilmesidir.¹⁵⁷

Çalışmamızda uygulanan ankette de katılımcılar; Kosova'daki Osmanlı sivil mimari eserlerinin ve Türk kültürünün korunup yaşatılmasında engellerin başında maddi imkânların yetersiz olmasını (ekonomik nedenler), ikinci sırada bilinç ve duyarlılığın yeterli olmayışını, daha sonra da eğitim eksikliğinin olduğunu düşünmektedirler.

2.5. Kültürel Mirası Koruma Yaklaşımları

Koruma insanlığın nereden nereye geldiğini ve gelişimin hangi koşullarda oluştuğunu gösteren kültürel bir eylem olduğu kadar, geleceği planlamamıza yarayan bir yol göstericidir.¹⁵⁸ Koruma konusunda farklı yaklaşımlar ortaya konulmaktadır, ancak koruma özünde ekonomik, politik, toplumsal ve mekânsal boyutları da olan kültürel bir eylemdir. Koruma temelde bilinçlenme ve kültür sorunudur. Koruma eylemi şu sınıflandırmaya tabi tutulabilir.¹⁵⁹

a. Preservasyon (Preservation): Tümüyle, hiçbir değişiklik yapılmaksızın, aynen korumadır.¹⁶⁰

b. Restorasyon (Restoration) : Eserin orijinaline yönelik onarımını ve sağlıklılaştırılmasını da içeren korumadır.¹⁶¹

---

¹⁵⁷ Coşkun, ÖZGÜNEL, “Kültürel Mirasımızın Korunması Üzerine Bir Kez Daha Düşünürken”, Kent ve Planlama Geçmişi Korumak Geleceği Tasarlamak, Editör: Ayşegül MENGİ, İmge Yayınevi, Ankara, 2007, s.47-52.

¹⁵⁸ Reha, GÜNAY, Kültür Mirasını Korumada Çeşitli Yaklaşımlar, Colloquium Anatolicum VI, İstanbul, 2007, s.1.

¹⁵⁹ Perihan, KİPER, a.g.e., s.18.

¹⁶⁰ Enis, YETER, a.g.e., s.64.

¹⁶¹ Perihan, KİPER, a.g.e., s.19.

c. Konservasyon ve Konsolidasyon (Conservation ve consolidation):

Konservasyon uygulaması bütünün öz yapısının korunmasını içerir.¹⁶²

Yapısal bütünlüğü sürdürecekt şekilde, orijinal yapıya fiziki müdahaleyi de içeren korumadır.

d. Reconstitüsyon (Reconstitution): Yapının parçalara ayrılarak aynı bölge ya da

başka bir alanda korunan parçalarla yapının yeniden yapılması olup, özellikle yangın, deprem gibi afet ya da savaş sırasında yıkılan parçaların yeniden bir araya getirilmesi reconstitüsyon koruma anlayışına örnektir.¹⁶³

e. Restitüsyon (Restitution): Yapının eldeki belgelere dayanılarak yeniden

inşa edilmesi ile eskinin canlandırılmasına yönelik koruma anlayışı ve daha çok, yitirilen kültürel mirasın yeniden inşasına yönelik bir çabadır.¹⁶⁴

f. Rekonstruksiyon (Reconstruction): Özellikle yangın, deprem ya da savaş

gibi toplu yıkımlarda yıkılan yapının aynı anlamda yeniden yapılmasıdır. Tarihi sürekliliği yansıtabilmek amacıyla başvurulmuş bu koruma yaklaşımında kültürel mirasın yok olan kısımlarının eldeki fotoğraf, bilgi ve belgelere dayanarak yeniden yapımı söz konusudur.¹⁶⁵

---

¹⁶² Hasan Hüseyin, ÖZTÜRK, Tarihi ve Kültürel Çevrenin Korunmasında Sivil Toplumun Rolü: Hamamönü Örneği, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2007, s.19.

¹⁶³ Perihan, KİPER, a.g.e., s.19.

¹⁶⁴ Enis, YETER, a.g.e., s.64.

¹⁶⁵ Hasan Hüseyin, ÖZTÜRK, a.g.e., s.20.

g. Replika (Replication): Yapının aynısını başka mekânlarda da kopyalamak anlamına gelmektedir. Genelde orijinal yapı ile aynı zamanda farklı mekânlarda bulunmaktadır.¹⁶⁶

Koruma yaklaşımlarının içerisinde en ideali “preservasyon” dur. Bu yaklaşım kültürel mirasın tahribine neden olan şartlara engel olup, eserleri yapıldıkları şekliyle yaşatmak demektir.¹⁶⁷ Ancak sadece bu yaklaşımı uygulamanın yeterli olacağını söylemek mümkün olamayacağından, diğer koruma yöntemleri, özellikle restorasyon yöntemini daha çok uygulama olanağı bulunmaktadır.

---

¹⁶⁶ Perihan, KİPER, a.g.e., s.19.

¹⁶⁷ Enis, YETER, a.g.e., s.65.

2.6. Kosova'ya Osmanlı/Türk Etkileri

2.6.1. Somut Etkiler (Kosova'da Osmanlı Mimari Eserleri)

Kosova, 1389'dan 1912–1913 Balkan savaşlarının sona ermesine kadar, beş yüz yılı geçen bir zaman Osmanlı Devleti'nin yönetimi ve sınırları içerisinde kalmıştır. Osmanlı hâkimiyeti zamanında Kosova'da yoğun bir imar faaliyeti sürdürülmüştür. Osmanlı mimarisi bu zaman içinde Kosova'nın tüm şehir ve yerleşim yerlerinde egemen olmuştur. Türk şehir dokusu anlayışının Kosova'da hâkim olması neticesinde bölgeye yeni bir yaşama tarzı, hayat anlayışı ve medeniyet getirilmiştir. Osmanlı idaresi döneminde inşa edilen askeri, dini ve sivil mimari örneklerinden birçoğunu bugün hala Kosova da görmek mümkündür.¹⁶⁸

Milletlerin kimliğini oluşturan en önemli unsurlarından biride kültürel miraslarıdır. Kültürel miras çok yönlü yaşam birikimidir. Yaşamdan beslenir, yaşar ve yaşamı da besler. Yani yaşayan ve yaşıtan birikimlerimizdendir. İnsanlarla beraber gelişir ve insanları da geliştirir. İnsanoğlunun gelişiminin belgesi ve güvencesidir.¹⁶⁹

Osmanlı idaresi döneminde Kosova'da amaçları çeşitli olan çok sayıda cami, medrese, çeşme, çarşı, kütüphane, mektep, hamam, türbe, tekke, şadırvan, han, kervansaray, saat kulesi, köprü, kale, zaviye, imarethane ve diğer eserler inşa edilmiştir. Osmanlı döneminde inşa edilen kültürel mimari eserlerin gerçek sayısı, doğal şartlara ve zamanın acımasız şartlarına yenik düşen kültürel mirasın günümüze kadar

---

¹⁶⁸ Ahmet İĞCİLER, Prizren'de Yok Olan Osmanlı İzleri, Kosova Türk Araştırmacılar Derneği Kitap Yayınları, Prizren, 2004, s.9.

¹⁶⁹ Sultan, KARAOĞLU ŞAHİN, Saadet GÜNER, Kültürel Miras Korunması ve Sivil Toplum Örgütleri Arasındaki İlişki, Uluslararası Geleneksel Sanatlar Sempozyumu, Dokuz Eylül Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi, Sabancı Kültür Merkezi, İzmir, 2006, s. 548.

yaşatılmaması, izlerinin silinmesi ve birçok kitabenin kaybolması sebepleriyle bilinmemektedir.¹⁷⁰

Türk kültürünün ürünü olan tüm bu eserlerle Türk milletinin yaşam tarzı, estetik anlayışı, zevki, dili Kosova’da kabul görmüştür.

Kosova topraklarında en değerli Osmanlı eserleri Fatih Sultan Mehmet döneminde inşa edilmiştir. Kosova’da Osmanlı mimarisinin önemli örneklerini oluşturan eserlerin başında bugün Priştine’de mevcut olan Fatih Sultan Mehmet Han Camisi ve Hamamı, Sultan Murat Camisi, Kosova sahrasında Sultan Murat Hüdavendigâr Türbesini saymak mümkündür¹⁷¹.

Prizren’de Sinan Paşa Camisi, Gazi Mehmet Paşa Camisi ve Hamamı, Suzi Camisi, Kaçanik’te Koca Sinan Paşa Camisini, Yakova’da Bizeban Süleyman Efendi - Hadım Ağa Camisi, İpek’te Fatih Sultan Mehmet Han (Bayraklı) Camisini de Osmanlı mimarisinin önemli örnekleri arasında olduğunu belirtmek gerekir.¹⁷²

Önemli değerlere sahip olan bu kültürel eserler Osmanlı mimarisinin en seçkin örneklerini oluşturmaktadır. Bu eserlerin iç mekânını bütün incelikleriyle yansıtan dış görünüşü üstün bir mimari zekânın ürünüdür. Hatları, süslemeleri, renkli camları, taş ve ahşap işçiliğiyle Türk sanatının Kosova topraklarında en muhteşem örneklerini göstermektedirler. Osmanlıların Kosova’ya gelmesiyle bu coğrafyada yeni sanat anlayışları kısa bir zaman içerisinde yaygınlaşmaya başlamıştır. Kosova’da 15. ve 16. yüzyılda inşa edilen Osmanlı mimari eserlerinin çoğunda özellikle camilerde

---

¹⁷⁰ Raif, VİRMİÇA, (1999), a.g.e., s. 2.

¹⁷¹ Raif VİRMİÇA, Kosova’da Fatih Devri Eserleri, Kosova Türk Araştırmacılar Derneği Kitap Yayınları, Prizren, 2009, s.29.

¹⁷² Raif, VİRMİÇA, a.g.e., s.29.

mimarcılık, ressamcılık ve estetik işlemleri Osmanlı-Klasik üslubunu göstermektedir¹⁷³.

Osmanlıların 500 yıldan fazla hüküm sürdükleri zaman diliminde Kosova’da çok sayıda mimari eserlerin inşa edildiğine ilişkin o günlerden günümüze kalan: Tahrir, Sicil, Tapu ve Evkaf Kuyudi Kadimesi Defterlerinin yanında Salnameler, Vakıfnameler, Beratlar ve diğer yazılı kaynaklar bulunmaktadır. Ancak yazılı kaynaklara rağmen Osmanlı döneminde inşa edilen mimari eserlerin gerçek sayısı bilinmemektedir. Çünkü zamanın acımasız şartlarına yenik düşen kültürel mirasın büyük bir bölümünün bugüne kadar yaşatılmaması, izlerinin silinmesi, adlarının bilinmemesi ve çoğu kitabelerin yok olması, kültürel eserlerin gerçek sayısının saptanmasını imkânsız hale getirmektedir.¹⁷⁴

2.6.1.1.Osmanlı Evleri

Müzelerde zaman ve mekândan soyutlanmış olarak sergilenen parçalar yerine, ayakta duran, yaşayan bir kentin bileşenleri olan evleri ve onlara ait öğeleri: kapı, dolap, ocak, pencere, tavan ve cumbaları yerinde, özgün konumunda görmek ve çevrenin bütünlüğünü kavramak çok daha ilginç ve etkileyicidir.

İnsan hayatıyla son derece ilgili ve her şeyden önce yaşama birimi olan “ev” tarih boyunca değişerek gelişen bir yapıcılık ve sanat anlayışını beraber getirmiştir. Böylece önemli sivil mimarlık ürünleri arasında “ev mimarisi” ayrıcalıklı bir yere sahiptir.¹⁷⁵

---

¹⁷³ Raif, VİRMİÇA, a.g.e., s.30.

¹⁷⁴ Raif VİRMİÇA, Kişisel Konuşma, 8 Kasım 2007.

¹⁷⁵ Yüksel, SAYAN, Uşak Evleri, Ankara, 1997, s.1.

Osmanlı evleri sergiledikleri mimarlık üslupları, mekân tasarımları ve yapım teknikleriyle yörenin mimari kimliğini tanımlayan tarihi veriler olarak değerlidirler. Osmanlı evleri Kosova’da kendi özellikleriyle yerleşmiş, gelişmiş ve egemen olmuş bir ev tipidir. Dar ve kıvrımlı sokaklarda, yüksek bahçe duvarlarının ardında kalan evler Osmanlı kent dokusunun ana niteliklerinden biridir. Osmanlıların Kosova topraklarına gelmeleriyle, onların bu yörelerdeki halkın muhafaza ettikleri ev ve meskenlerini ellerinden almadıkları bilinen bir gerçektir. Yalnız boş bırakılan mesken ve evlere yerleşmeleriyle yanı sıra nüfusun artmasıyla Türk Müslüman hayatına uygun olan tertibatta yeni evlerin inşa edilmesine gidilmiştir. Eskiden Kosova’da evlerin çoğu ahşap ve kerpiçten inşa edildiği için, zamanın acımasız şartlarına dayanamayıp ilk örnekleri korunmuş durumda değildir. Bu yüzden bugün Kosova’da mevcut olan bu tür evler 18. yüzyılın sonlarından ve 19. yüzyılın başlarından kalan evlerdir. Bugün bazı şehir semtlerinde hala egemen olan bu tür mimari örnekleri nedeniyle sokakların eğri bükü ve dar oldukları görülmektedir.

Kosova şehir evleri denildiğinde, Osmanlı sivil mimari tarzında ve Osmanlı mimarisinin unsurlarına yer veren evler akla gelmektedir. Duvarlarla çevrilmiş büyük bahçelerin içinde iki katlı planlanmış Kosova evleri, geleneksel malzemelerle inşa edilmiştir. Kosova’da Osmanlı konut mimarisinin etkisi en çok şehirlerde görülmektedir. Yüksek duvarlarla sınırlanmış bahçelerin içinde inşa edilmiş iki katlı Kosova evlerinin ön cepheleri soğuk iklimin sertliğini önlemek için güneğe açılmaktadır.¹⁷⁶

---

¹⁷⁶ Sebil, PAJKO, a.g.e., s.29.

Özellikle İstanbul ve Edirne konut mimarisinin etkilerinin görüldüğü Balkan bölgelerinde sadece plan kurgusu değil; dış mimaride pencereler, çıkmalar ve saçaklarda, iç mimaride ise sekiler, sedirler, yüklükler, Barok kapı kemerleri ve göbekli tavanlarda, kısaca Anadolu ve Balkan bölgelerindeki ortak konut kültürünün unsurları arasında benzerlik görülmektedir.¹⁷⁷

İki katlı evlerde alt kat gündüz yapılan işler için ayrılmıştır. Büyük evlerde ocak evi ve mutfak bölümü bahçede yer aldığı için, evin alt katı ailenin yaşam alanı olarak kullanılmıştır. Üst katında ise, misafirler için özel ayrılan büyük oda ve evin planını belirleyen diğer mekânlar bulunurdu. Kosova şehir evlerinde kadınlarla erkeklerin oturma mekânları ayrı tasarlanmıştır. Bazı konakların bahçelerinde erkek misafirler için özel “Misafir Evi” veya “Selamlık” binasına yer verildiği bilinmektedir. Günümüzde bir tek Emincikler Konağının “Misafir Evi” ayakta durmaktadır.¹⁷⁸

Kosova evlerinin üst kat oda kapıları sofaya¹⁷⁹ açılır. Sedat Hakkı ELDEM’in sınıflandırılmasına göre, Kosova evlerinin planlarını belirleyecek olursak, 19. yüzyıl Kosova şehir evleri plan açısından İç ve Orta Sofalı Planı Tipleri şeklinde sınıflandırılabilir.¹⁸⁰

Evin içinde, iki yanda dizilmiş mekânlarla oluşan iç sofalı plan tipi kurgusuna “Karnı Yarık” adı da verilir. Bu plan tipi özellikle Anadolu’nun kuzey bölgelerinde 19. yüzyılda yaygınlaşmaya başlamıştır. Genellikle soğuk iklim bölgelerinde ve şehir

---

¹⁷⁷ Doğan, KUBAN, Osmanlı Mimarisi, İstanbul, 2007, s.496.

¹⁷⁸ Rezarta, LOXHA, a.g.e., s.117.

¹⁷⁹ Evlerde odalar arasında geçişi sağlayan, oda kapılarının açıldığı genişçe yer, hol anlamında kullanılmaktadır. Sofa Kosova evlerinin planını belirleyen ana öğedir. Kosova evlerinde salon terimi ile adlandırılır.

¹⁸⁰ Rezarta, LOXHA, a.g.e., s.117.

evlerinde uygulanmıştır. Kosova şehir bölgelerinde en yaygın olan iç sofa plan kurgusudur.¹⁸¹

Orta sofalı plan tipi üst katın merkezinde konumlanmasıyla elde edilen bu tip evlerde dört yönde oda ve oda aralarında bulunan açık mekânlar mevcuttur. Orta sofalı plan tipi Kosova'da sayısı az olmakla beraber Prizren ve İpek şehirlerindeki evlerde görülmüştür.¹⁸²

Genelde Kosova'da evler tek ve iki katlı kâgir bina olarak inşa edilmiştir. Bazı Osmanlı evlerinde alt kat planları arazinin bozukluğu nedeniyle düzgün değildir. Ancak bu düzensizlik üst katlar için geçerli değildir. Çünkü sokağa doğru cumba¹⁸³ tipindeki çıkıntılarla bu bölümler düzgün bir plana göre uygulanmamıştır. Osmanlı evlerinde cumbalar alt katın duvarlarına bindirilerek desteklerle veya konsollarla tutturulmuştur.¹⁸⁴

İki katlı evlerde kat tavanları genelde ahşaptan olup düz olarak bırakılmıştır. Özel yapılan evlerde bu tür düz tavanlar nakışlarla süslüdür. Kosova'nın tüm eski evleri genellikle eski Türk kiremit ile örtülü çatılarla kaplıdır. Kosova'da eski evlerin genelde büyük avlu ve bahçeleri vardı ve avlularda her türlü çiçekler yetiştirilmekteydi.¹⁸⁵ Zamanında eski evlerde çok güzel çeşme ve şadırvanlar da vardı. Günümüzde Kosova'nın eski evlerinde yapılan onarımlar nedeniyle bu evlerin birçoğunun eski mimari özelliği kaybolmuştur.

---

¹⁸¹ Rezarta, LOXHA, a.g.e., s.118.

¹⁸² Rezarta, LOXHA, a.g.e., s.118.

¹⁸³ Cumba, eski Türk evlerinde zemin katın üzerindeki birinci ya da müteakip katlarda dışa taşan kafesli oda bölmesine denir. Dışa taşıdığı için alttan desteksiz kalan cumba, çökmelere karşı binanın ön cephesine yaslanan payandalarla desteklenirdi. Türk mimarisinin ağırlıklı olarak ahşaba dayandığı dönemlerde yoğun olarak kullanılan ve şehirlerdeki Türk mahallelerine damgasını vuran bu üslup, taş ve betonarme yapılar yaygınlaştıkça terk edilmeye başlanmıştır. (<http://tr.wikipedia.org/wiki/Cumba>, Erişim Tarihi: 09.08.2010, Saat: 22:45)

¹⁸⁴ Vırmiça (2007), a.g.e., s.19.

¹⁸⁵ Rezarta, LOXHA, a.g.e., s.119.

Günümüzde Kosova’da en çok sayıda kalan eski Osmanlı evleri Prizren’de, Yakova’da, İpek’te bulunmaktadır.¹⁸⁶

Osmanlı Devletinin Kosova topraklarına gelmeleriyle, yeni bir medeniyetle birlikte Osmanlı mimarisi de yayılmaya ve kısa bir zaman için de bölgede egemen olmaya başlamıştır. Bu alanda özellikle şehir dokusunun elverişli yerlerinde ve diğer belli yerlerde inşa edilen Osmanlı mimari eserlerinin hem yararlı olma niteliği göz önünde tutulmuş hem de estetik değerleri sergilenmeye çalışılmıştır. Bugün Kosova’da Osmanlı zamanında kurulan şehir ve kasabalar da vardır: Kaçanik, Yakova, Mamuşa vb.

Kosova, 1389’dan 1912–1913 Balkan savaşlarının sona ermesine kadar, beş yüz yılı geçen bir zaman Osmanlı Devleti’nin yönetimi ve sınırları içerisinde kalmıştır. Osmanlı mimarisi bu zaman içinde Kosova’nın tüm şehir ve yerleşim yerlerinde egemen olmuştur. Osmanlı idaresi döneminde inşa edilen askeri, sivil ve dini mimari örneklerinden birçoğunu bugün hala Kosova da görmek mümkündür.

Ancak son yıllarda Suudi Arabistan 1999 Kosova Savaşının ve iç ayaklanmaların yaralarını sarmak bahanesiyle Kosova’da hasar gören Osmanlı eserlerini restore etmeye talip olmuştur. Restorasyon adı altında, özellikle Vahhabi inancına göre put olarak gördükleri Osmanlı mezar taşlarını tahrip etmişlerdir.¹⁸⁷ Yine bazı Osmanlı camilerini yıkarak, Arap mimarine uygun yeni cami inşa etmişlerdir. Haverford Üniversitesi’nden Sırp asıllı Prof. Dr. Michael SELLS yazısında “Suudiler ayakta kalmış önemli kültürel eserleri ve anıtları yerle bir ettiler. Klasik Balkan mimarisinin tüm özelliklerini silerek yerlerine beyaz kutular yaptılar. Camilerin, kütüphanelerin iç mimarisindeki

---

¹⁸⁶ Vırmiça (2007), a.g.e., s.19.

¹⁸⁷ Yılmaz, ERGÜVENÇ, Yayın Tarihi:13.03.2008, <http://www.kenthaber.com/Haber/Genel/Kose/yilmaz-erguvenc/kosova-iii> (Erişim Tarihi: 04.06.2010 Saat: 20:09)

süslemelerini put diye nitelendirerek söktüler, yerlerine beyaz badana çektiler.” demiştir.¹⁸⁸

2.6.1.2.Çarşılar

Osmanlı Türk kültüründe çarşılar toplumun tüm kesimleri tarafından kullanılan önemli mimari yapılardır. Osmanlılar döneminde Kosova şehirlerinin kalkınmasına çarşıların kurulması büyük etki etmiştir. Kosova’da çarşılar en fazla yolların birbiriyle bağlandığı şehir merkezlerinde inşa edilirdi. Her kasabanın merkezinde tek ve iki katlı dükkânların inşa edilmesi o yerde önemli çarşıların meydana gelmesine neden olmuştur. Çarşılar, içlerinde bulunan dükkânlarda yapılan zanaat ve ticaret işlerinin adlarına göre adlandırılırdı.¹⁸⁹ Örneğin Prizren’de Kuyumcular Çarşısı, Tüfekçiler Çarşısı, Bıçakçılar Çarşısı, Boyacılar Çarşısı, Kazancılar Çarşısı gibi daha birçok çarşı adlarını böyle almışlardır. Mimari açıdan önemli bir değer taşıyan çarşılardan kapalı olanların çok zengin olduklarını söylemek gerekir. Arasta adıyla anılan bu kapalı çarşıların en önemlisi Prizren’de bulunmaktaydı. Zamanında Kosova’da mevcut olan bu çeşit eski çarşıların Yakova, İpek ve Priştine’de bulunduklarını bildirirken, onların açık olduklarını ve içlerinde bedestanların¹⁹⁰ da bulunduğunu söylemek gerekir. Kosova’da kapalı çarşıların I. Dünya Savaşı’na kadar çalıştıkları bilinmektedir. Osmanlı döneminde

---

¹⁸⁸ Yılmaz, ERGÜVENÇ, Yayın Tarihi: 13.03.2008, <http://www.kenthaber.com/Haber/Genel/Kose/yilmaz-erguvenç/kosova-iii> (Erişim Tarihi: 04.06.2010 Saat: 20:09)

¹⁸⁹ Ahmet İĞCİLER, Prizren’de Yok Olan Osmanlı İzleri, Kosova Türk Araştırmacılar Derneği Kitap Yayınları, Prizren, 2004, s. 162.

¹⁹⁰ Farsça’dan gelen değerli, kıymetli kumaşlar, mücevherler ve buna benzer eşyanın satımına mahsus üstü kapalı, mahfuz çarşıların bütününe verilen addır. Osmanlıda, kumaş, mücevher ve çeşitli kıymetli eşyaların alım satımının yapıldığı, eşit büyüklükte kubbelerle örtülü, bir çeşit kapalı çarşı olup, bu yapıların ilk örneklerine 13. Yüzyıl başlarında Anadolu’da rastlanmıştır.

Kosova’da inşa edilen çarşı yapısı sade ve fonksiyoneldir.

Yine Kapalı Çarşı Prizren’in en eski Osmanlı sivil mimari eserlerinden biri olarak sayılırdı. Bu çarşı günümüzde yok olan kültürel eserler arasındadır. Kapalı Çarşı günümüzde yeni köprü adıyla anılan Arasta köprüsünden başlayarak Gazi Mehmet Paşa Hamamı’na kadar uzanan alanda bulunurdu.¹⁹¹ Kapalı çarşı gündüz açılır, geceleri kapanırdı. Kapalı Çarşının gece bekçileri de vardı. Kapalı Çarşı en büyük yangına 1853 yılında uğramıştır. 1913 yılında meydana gelen yangından sonra bu çarşı bir daha onarılmamış ve ortadan yok olmuştur.¹⁹²

Kosova’da her çarşıda ayrı ayrı işler yapılır ve ayrı ayrı mallar satılırdı. Bu da her çarşının kendine has özelliğinin olmasını sağlardı. Bundan dolayı her çarşı kendi adıyla anılırdı. Makasçılar Çarşısı, Tüfekçiler Çarşısı, Kuyumcular Çarşısı, Nalıncılar Çarşısı, Demirciler Çarşısı gibi örnekler saymak mümkündür.

2.6.1.3.Hamamlar

Türk milletinin çağlar boyu temizliğe verdiği önem Türk Hamam mimarisinin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Hamamlar mimari yapıları, süslemeleri, ısıtma sistemleri ile dikkate değer yapılardan olmuştur.

Osmanlı Devleti Kosova’ya gelmesi ve yerleşmesiyle beraber diğer mimari eserler gibi hamamların inşasına da önem vermişlerdir. Osmanlı mimarisinde önemli bir

---

¹⁹¹ Ahmet, İĞCİLER, a.g.e., s.163.

¹⁹² Ahmet, İĞCİLER, a.g.e., s.163.

yere sahip olan hamamlar yıkanmaya özgü olan yapılardır.¹⁹³ Bu işlevleriyle toplum yaşantısında önemli bir yer tutarlar. Osmanlıların Kosova'ya gelmesiyle yapımı başlayan hamamların sağlık açısından önemli olduğu kadar toplumsal önemi de oldukça büyüktür. Diğer yerlerde gibi Kosova'da da gelenek halini almış çoğu camilerin yakınlığında kurulan hamamlar hayır kurumlarına gelir sağlayan yapılar olarak inşa edilmiştir.¹⁹⁴

Osmanlı Hamamları, genel itibariyle dıştan gösterişsiz, içten ise oldukça vurgulanmış mimari özellikleri ile karşımıza çıkmaktadır. Plan şeması, yapı elemanları ve abartıya kaçmayan süsleme programları ile son derece başarılı bir şekilde düzenlenmiştir. Temizliğin yanı sıra doğum, evlilik, sünnet gibi birçok sosyal olaya sahne olması açısından da önemli bir zenginliğe sahip Osmanlı Hamamları, köklü bir kültürün yansımaları halinde karşımıza çıkar.

Kosova hamamlarıyla ilgili yapılan araştırmalarda, hamamların büyük bir bölümünün 15 ve 16. yüzyıllarında inşa edildiği tespit edilmiştir. Ayrıca Kosova'da birçok hamamın aynı adı taşıyan cami yakınında inşa edildiği de kanıtlanmıştır.¹⁹⁵ Hamamların çoğu Kosova'nın kaza ve sancak merkezlerinde inşa edilmiştir.¹⁹⁶

---

¹⁹³ Raif, VİRMİÇA, Kosova Hamamları, T.C. Kültür Bakanlığı Sanat Eserleri, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 2002, s.3.

¹⁹⁴ Raif, VİRMİÇA, a.g.e., s.12.

¹⁹⁵ Prizren'de Gazi Mehmed Paşa Hamamı ve Camisi; Priştine'de Fatih Sultan Mehmed Han Hamamı ve Camisi; Vıçitırın'da Gazi Ali Bey Hamamı ve Camisi; İpek'te Mere Hüseyin Paşa Hamamı ve Camisi; Kaçanik'te Koca Sinan Paşa Hamamı ve Camisi; Zinova'da Kukli Mehmed Bey Hamamı ve Camisi.

¹⁹⁶ Raif, VİRMİÇA, Kosova Hamamları, T.C. Kültür Bakanlığı Sanat Eserleri, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 2002, s.4.

Bugüne kadar Kosova’da kaç hamamın inşa edildiği bilinmemektedir. Araştırmalar bu sayının 16’dan fazla olmadığını göstermiştir.¹⁹⁷ Bugün Kosova’da tespit edilen 16 hamamdan sadece 6’sı büyük tahribat görmelerine rağmen, halen varlıklarını sürdürürken diğer 10 tanesi mevcudiyetini koruyamamıştır. Mevcut olan bu 6 hamamdan bugün hiçbirisi kullanılamaz durumdadır. Mevcut hamamların da bir bölümü bakımsızlık yüzünden büyük tahribatlar görmüştür.¹⁹⁸ Bazıları da uzun zamandır depo olarak kullanılmaktadır.

Zamanında Kosova’da büyük hamamların çok güzel beyaz mermerle döşeli olduklarını bazı belgelerden ve yaşlılardan öğrenmiş oluyoruz. Kosova’da bütün hamamlar moloz inşaatıdır. Soğukluklar¹⁹⁹ genelde kubbeli olup, kiremit örtülüdür, halvetler²⁰⁰ ise kurşun kaplamalıdır. Hamamlardaki ışıklandırma halvet kubbelerindeki tepe camlarıyla gerçekleşmektedir. Kosova’da bugün mevcut olan hamamların II. Dünya Savaşına kadar çalıştıkları bilinmektedir. Priştine’deki Fatih Sultan Mehmet Han Hamamının ve Vıçitrin’daki Gazi Ali Bey Hamamının 1971 yıllarına kadar çalıştıkları bilinmektedir.²⁰¹

Kosova’da hamamlar tek veya çift hamam olarak inşa edilmiştir. Tek hamamlar sadece bir cinsiyete tahsis edilirken, çifte hamamlar her iki cinsiyete tahsis görülmüştür.

---

¹⁹⁷Prizren’de Şemsuddin Ahmed Bey Hamamı, Gazi Mehmed Paşa Hamamı, Bülbüldere Hamamı, Priştine’de Fatih Sultan Mehmed Han Hamamı, Koca Sina Paşa Hamamı, Eski Çarşı Hamamı, Vıçitrin’de Gazi Ali Bey Hamamı, İpek’te Mere Hüseyin Paşa Hamamı, Mitroviça’da Zeynullah Bey Hamamı, Kaçanik’te Koca Sinan Paşa Hamamı, Zinova’da Kukli Mehmed Bey Hamamı, Gilan’da iki Çarşı hamamı, Yakova’da bir hamam, Yanova’da bir hamam, Nobirda’da bir hamam. (Raif Vırmıça, Kosova Hamamları, TC Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 2002).

¹⁹⁸ Priştine’de Fatih Sultan Mehmet Han Hamamı. Bu hamam devlet himayesi altındadır.

¹⁹⁹ Soyunmalık, soyunma ve kabul işlemlerinin yapıldığı hamamın ilk bölümüdür. Isıtılmayan hamamın bu bölümü genellikle kubbeyle örtülüdür. Soğukluk bazı yayınlarda soyunmalık olarak da adlandırılmaktadır.

²⁰⁰ Halvet, hamamda özel yıkanma ve çok sıcak hücreler veya ayrılmış odalardır.

²⁰¹ Raif, VİRMİÇA, (1999), a.g.e., s. 6.

Yukarıda anılan hamamlardan Prizren’de Gazi Mehmet Paşa Hamamı, Priştine’de Fatih Sultan Mehmet Han Hamamı ve İpek’te Mere Hüseyin Paşa Hamamı çifte hamam olurken diğer hamamlar tek olarak inşa edilmiştir.²⁰² Bugün koruma ve bakım açısından mevcut olan Kosova hamamları devlet himayesi altında bulunmalarına rağmen çoğu hemen hemen hiçbir ilgi görmemektedir. Bugün mevcut olan hamamlardan sadece Gazi Mehmet Paşa Hamamının²⁰³ onarım kitabesi korunmuştur, diğerlerinin ise kitabeleri zaman süresince yok olup kaybolmuştur.

2.6.1.4.Köprüler

Kosova’da genellikle Osmanlı köprülerin inşası, 15. ve 16. yüzyıla Fatih Sultan Mehmet dönemine dayanmaktadır. Zaten, “Köprülerin altın dönemi” denilen bu dönemde en önemli ve en güzel köprüler inşa edilmiştir. Ancak 16. yüzyıldan günümüze kadar kalan köprülerin sayısı çok azdır. Beş yüzyıl kadar bir zaman diliminde köprülerde yapılan onarımlar sonucu, çoğu köprü değişmiş ve yenilenmiş bölümleriyle günümüze kadar gelmiştir. Kosova’da, Osmanlıların gelmesinden önce de köprülerin olduğu ve bu köprülerin çoğunun, Sırp kaynaklarına göre Roma ve Orta Çağ Sırp Devleti dönemine ait olduğu ve bugün hemen hemen hiç birinin mevcut olmadığı bildirilmektedir. Ayrıca Kosova’daki Osmanlı köprülerine ilişkin yapılan açıklamalarda bazı köprülerin eski Roma köprüleri üzerinde inşa edildiği vurgulanarak, yanlış bilgilere de yer

---

²⁰² Raif, VİRMİÇA, Kosova Hamamları, T.C. Kültür Bakanlığı Sanat Eserleri, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 2002, s. 27-43.

²⁰³ Gazi Mehmed Paşa Hamamı günümüzde Kosova’da Osmanlılardan kalan hamamların en büyüğünü oluşturmaktadır. Hamam Prizren’in merkezinde yer almaktadır.

verilmektedir. Mimarinin her alanında olduğu gibi Kosova köprülerinin yapımında da Osmanlı üslubunu yansıtan yeni bir Osmanlı Köprü Mimarisinin başlatıldığını da söylemek gerekir. İlk dönemlerde ihtiyaç olan çeşitli köprüler inşa edilmeye başlanmıştır. Bu köprülerin birincisini savaş ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla yapılan köprüler oluştururken, daha sonra bu coğrafyada Osmanlı hâkimiyetinin sağlanmasıyla, her türlü ihtiyaç için daha büyük kâgir²⁰⁴ veya taş köprülerin inşasına gidilmiştir.

Kosova’da tespit edilen Osmanlı köprülerinin çoğunun yapılış tarihi bilinmemektedir. Araştırmacı Raif VİRMİÇA’nın yapmış olduğu araştırmalar sonucunda, Osmanlılar döneminde Kosova’da köprülerin bir hayrat olarak sadece halk tarafından değil, zanaat teşkilatları tarafından, bazılarının da devlet tarafından inşa edildiği tespit edilmiştir. Bu köprüler genelde ayakları yonma veya dere taşından olmak üzere ahşap köprülerdi. Kosova’daki taş köprüler, Türkiye’deki taş köprülere kıyasen daha küçük olmalarına rağmen yapılış üsluplarıyla ve güzellikleriyle o köprülerin birer benzerini oluşturmaktadırlar.²⁰⁵

Kosova köprülerinin çoğunda kemer yüzlerinin ve diğer önemli alınlarn kesme taştan, ayakların da genelde yonma taştan inşa edildiği görülmektedir. Köprülerin bazılarında taş süslemelerine de rastlanmaktadır. Osmanlı döneminde inşa edilen köprülerin hiçbirinde, Yakova’daki Terzi ve Tabaklar Köprüsü hariç, kitabeye rastlanmamıştır.²⁰⁶

---

²⁰⁴ Taş, tuğla, kerpiç vb. toprak malzemeden yapılmış olan yapıdır.

²⁰⁵ Raif, VİRMİÇA, “Geçmişten Günümüze Kosova’da Osmanlı Mimari Eserleriyle İlgili Genel Değerlendirilmesi”, Kosova’da Osmanlı Mimari Eserleri Yayınlanmamış Araştırma Çalışması, Kişisel Görüşme 07.04.2007, Prizren, s. 13.

²⁰⁶ Vırmiça (2007), a.g.e., s.13.

2.6.1.5.Çeşmeler

Kosova’da çeşmelerin yaygınlaşmasında Türklerin rolü çok fazladır. Kosova Osmanlılar tarafından fethinden sonra başlayan imar çalışmalarında su mimarisi açısından çeşmelerin önemli bir yeri vardır. Temizliğe büyük önem veren Osmanlılar, Kosova’da çok sayıda çeşme inşa etmiştir. Osmanlı Türk kültüründe çeşmeler ayrı bir öneme sahiptir. Çeşmeler özellikle şehir merkezlerinde mahalle ve sokakların oluşmasında belirleyici rol oynamışlardır. Özellikle İslam inancına göre, maddi durumu iyi olan insanların hayır yapmak amacıyla yol kenarlarına çok sayıda çeşme yaptırdıkları bilinmektedir. Kosova’da Osmanlı kültürel mirasları arasında bazen hayır amaçlı bazen de halkın su gereksinimini karşılamak amacıyla mahalle ve meydanlarda, yol güzergâhlarında inşa edilen çeşmeler, mimari boyutta su yapıları olarak karşımıza çıkar. Kosova Osmanlı sivil mimarisinde suyla ilgili yapılar arasında köprüler, hamamlar, çeşmeler, şadırvanlar arasında sayıca en çok çeşmeler yapılmıştır. Günümüze kadar Kosova’da inşa edilen çeşmelerin sayısı tespit edilmemiştir. Yapılan araştırmalarda Osmanlı döneminde Kosova’da 1000 civarında çeşmenin inşa edildiğine inanılmaktadır. Ancak bu sayının daha fazla olduğuna da inananlar vardır.²⁰⁷

Kosova’da Türk sivil mimari eserlerinden en çok tahribe uğrayanlar arasında çeşmeleri saymak mümkündür. Özellikle belediye su şebekesinden içecek suların evlerde akması, şehirlerin imar çalışmaları, gerek insanların gerekse zamanın acımasız tahribatı sonucu çeşmelerin çoğu yerle bir olmuştur. Bu yüzden var olan çeşmelerin

---

²⁰⁷ Vırmiça (2007), a.g.e., s.13.

tümünü tespit etmek mümkün olmamıştır. Bütün çabalara rağmen ancak bugün mevcut olan veya olmayan 49 kadar çeşme tespit edilebilmiştir.²⁰⁸

Çeşmeler, su kaynağından borularla getirilen suları akıtmaya mahsus musluklu, gözlü ve genellikle taştan yapılmış özel yapılardır. Osmanlı döneminde kültür değerini artırmak ve mimarlığın kıymetini korumak amacıyla zengin insanlar oturduğu mahalle ya da doğduğu şehirde konak ve sarayların yanında, camilerde, özel olarak sokak kavşaklarında hayrat olarak çeşmeler inşa ettirmiştir. Günümüzde ve önceleri de Kosova'da en çok çeşme Prizren'de bulunmaktadır. 1874 yılına ait Prizren Salnamesi'nde o dönemde Prizren'de 150 çeşmenin var olduğu bildirilmektedir. Bugün bu çeşmelerden sadece Prizren'de bir kaç kalınca diğer Kosova şehirlerinde bu çeşmelerin sayısı bir ya da ikiye inmiştir.²⁰⁹

Araştırmalar esnasında Prizren'den sonra Kosova'da çeşmeler bakımından zengin olan ikinci şehir olarak Priştine gelmektedir. Osmanlılar döneminde Priştine'de 40 kadar çeşmenin var olduğuna inanılmaktadır.²¹⁰ Priştine'de yaşlı insanlar bu sayının daha da büyük olduğunu ileri sürerken, eski çeşmelerden: Çelik Çeşmesi, Bitli Çeşmesi, Tavuk Bahçe Çeşmesi, Şefik Ağa Çeşmesi, Lokaç Camisi Çeşmesi, Suudi Efendi Camisi Çeşmesi, Beyzadeler Çeşmesi, Dört Lüle Çeşmesi, Sultan Reşat Çeşmesi, Sultan Murat, Fatih ve Yaşar Paşa Camisi çeşmelerinin en tanınmış ve en önemli olduklarını da vurgulamaktadırlar. Bu çeşmelerden bugün sadece son anılan cami çeşmeleri yanı sıra Sultan Murat Hüdavendigâr türbesinde mevcut olan Sultan Reşat Çeşmesi kalmıştır.²¹¹

---

²⁰⁸ Vırmiça (2007), a.g.e., s.13.

²⁰⁹ Ahmet, İĞCİLER, a.g.e., s.88.

²¹⁰ Vırmiça (2007), a.g.e., s.13.

²¹¹ Vırmiça (2007), a.g.e., s.14.

2.6.1.6.Camiler

Osmanlıların Balkanlara gelişinden günümüze kadar uzanan en güçlü sanat dalı kuşkusuz ki Osmanlı mimarisidir. Yüzyıllar boyunca bu mimarinin en güzel örnekleri Balkanlarda ve Kosova’da sergilenerek bu topraklarda Türk kültürünün damgası vurulmuştur. Osmanlı mimarisinin en yaygın örnekleri camiler olarak görülmektedir.

İslam dininin simgesini oluşturan camilerin işlevi, toplayıcı manasına gelen isminden de anlaşılacağı üzere, büyük bir topluluğun bir arada ibadet etmesinden doğacak ruhi tesirle içtimai bir birlik vücuda getirmek ve insanları birbirine bağlamaktır.

Cami, her İslam çevresinde belli unsurları değişmeksizin, onlarla yeni yeni bireşimler ve yedinci yüzyıldan itibaren sürekli gelişmeler göstermiştir. Sadece Kosova’da değil belki de bütün İslam dünyası içindeki camilerin en muhteşem örnekleri onbeşinci ve onaltıncı yüzyılda inşa edilmiştir. Kosova’da en değerli ve en güzel camiler Fatih Sultan Mehmet döneminde onbeşinci yüzyılda inşa edilmiştir.²¹²

Osmanlıların gidişinden günümüze kadar bu coğrafyada meydana gelen etnik ve dini çatışmalar, sosyal karışıklıklar, savaşlar ve diğer sebeplerden dolayı sayısız kültürel miras yıkılıp yok olmuştur. 1999 yılında Kosova Savaşı’nda da bu coğrafyada bugüne kadar görülmemiş bir zulüm ve şiddet yaşanmıştır. 1999’daki Kosova Savaşı döneminde, Kosova’da Müslüman, Katolik ve Ortodokslara ait toplam 1282 yapı hasar görmüştür.²¹³ Bu eserlerden 623’ü Müslümanlara, 187’si Ortodokslara ve 62’si

---

²¹² Vırmiça (2007), a.g.e., s.3.

²¹³ Mehmet Z. İBRAHİMGİL, Neval KONUK, Kosova’da Osmanlı Mimari Eserleri, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Tarih Kurumu Yayınları, I. Cilt, Ankara, 2006, s. 22.

Katoliklere aittir. İslam cemaatine ait 623 yapıdan 80'i çok hasarlı, 48'i orta hasarlı, 234'ü az hasarlı ve 263'ü hasarsız olarak savaş dönemini atlatmıştır. Daha açık bir şekilde ifade etmek gerekirse, 31 cami, 2 medrese, 2 kule, 7 tekke, 2 türbe ve 1 konak tamamen yıkılmıştır²¹⁴. 1999 Kosova Savaşı'nda en fazla Priştine, İpek, Yakova, Gilan ve Mitroviça'daki yapılar hasar görmüşlerdir. Yine Raif VİRMİÇA'nın yaptığı araştırmaları esnasında tespit ettiği durum, bu savaşta tahribat gören cami ve diğer dini eserlerin sayısının 217–225 civarında olduğunu ve tamamına yakınında Osmanlı dönemine ait olduğunu göstermektedir.²¹⁵

Bütün olumsuz şartlara rağmen 1993 yılında Kosova İslam Birliği tarafından yayımlanan bir çalışmada Kosova'da genelde 528 caminin olduğu bildirilirken bu camilerin büyük bir bölümünün de Osmanlı dönemine ait olduğu ifade edilmektedir.²¹⁶ Aradan geçen 20 yıl zarfında Kosova'da meydana gelen her türlü değişim ve gelişme Osmanlı mimari eserlerini de etkilemiştir. Sürekli değişen koşullar, Osmanlı kültürel miras eserlerinin inşa edildikleri zamana göre durumlarında ve görünümlerinde çeşitli değişmelere sebep olmuştur. Osmanlı döneminde inşa edilen birçok eski cami yıktırılarak yerlerine yenileri inşa edilmiştir. Aslına uygun bir şekilde restore edilmeyen Osmanlı – Türk kültürünü temsil eden birçok cami yeni bir kimlik kazanmıştır.

Prizrenli Fevzi KARAMUÇO²¹⁷ Kosova Savaşının birçok caminin yıkılmasına neden olduğunu ifade etmiştir. Ayrıca Kosova Savaşı'nda yıkılmaktan kurtulan camilerin günümüzde İslam dinine sahip ancak başka mezhep tarafından olan kurul ve

---

²¹⁴ Mehmet Z. İBRAHİMGİL, Neval KONUK, a.g.e., 22.

²¹⁵ Virmiş (2007), a.g.e., s.3.

²¹⁶ Virmiş (2007), a.g.e., s.1.

²¹⁷ Kosova Yeni Dönem Gazetesi Başyazarı

kuruluşlar tarafından yıkıldığını beyan etmiştir. Fevzi KARAMUÇO Vahabîlik²¹⁸ mezhebine sahip kurumların Osmanlı dönemi kültürel mirasları yıkarak aslına uygun olmayan tarzda yeniden inşa ettiklerini ve Osmanlı Türk kültür ve eserlerinin yok edilmesi yönünde sistematik çabalar içinde olduklarını vurgulamıştır.

Tarih boyunca, Osmanlı mimari eserlerinin yağmalanmasını en iyi bir biçimde zamanında Belgrat'ta Evliya Çelebinin bildirdiğine göre 250 camiden, bugün sadece bir caminin, “Bayraklı Camisinin” kaldığı örneği kanıtlamaktadır.²¹⁹ Böyle örneklerle sadece Sırbistan kentlerinde değil II. Dünya Savaşından günümüze kadar Kosova şehirlerinde de rastlamak mümkündür. Priştine’de Bojur otelinin yapımı için şehrin merkezinde 1551 yılında inşa edilen ve 400 yıldan fazla hizmet veren, büyük kubbeli ve sivri minareli Yunus Efendi Camisi 1954 yılında yıktırılmıştır. Aynı şehirde Bölge Meclisi binasının yapımı için Eski Priştine Çarşısı ve bu çarşıda mevcut olan Çarşı Mescidi ve diğer mimari eserleri de yerle bir edilmiştir. Prizren’de Tabakhane semtinde piyasanın yapımı için, bugünkü UNMIK (Birleşmiş Milletler Kosova Yönetim Misyonu) binasının tam yerinde, 1562 yılında inşa edilen Mustafa Paşa Camisi 1952 yılında yıktırılmıştır. Priştine şehir merkezinde yeni konutların ve bankanın inşa edilmesi nedeniyle, Arasta Çarşısı ve burada bulunan Arasta Camisi de 1963 yılında yıktırılmıştır. Son zamanlarda, sağlam bir görünüme sahip olmalarına rağmen, restorasyon adı altında yapılan işlemlerle bazı Osmanlı camileri yıktırılarak yerlerinde yeni camiler inşa edilmeye başlanmıştır.

---

²¹⁸ Vahhâbîlik ismi Suudi Arabistan’ın Necd bölgesinde doğmuş olan Muhammed bin Abd ul-Vahhab’tan gelmektedir. 18. yüzyılda başlamıştır. Batı dünyası Vahhabiliğin Sünni mezheplerden olduğunu düşünmektedir. Vahhabilik, Suudi Arabistan’da resmi mezhep konumundadır.

²¹⁹ Raif VİRMİÇA, Kişisel Konuşma, 8 Kasım 2007.

1999 Kosova Savaşı sonrası bu tür örneklere Kosova'nın birçok şehrinde rastlamak mümkündür.²²⁰

Bugün Kosova'da Osmanlı döneminde, dönemin toplumsal ekonomik ve sosyal–politik koşulları altında inşa edilen bu mimari eserler Türk kültürel mirasının zenginliği açısından önemlidir. Çünkü Kosova'da Osmanlı kültürel mirasları var oldukça, bu coğrafyada yüzyıllara uzanan Türk kimliği, Türk dili ve Türk kültürü de yarınlara taşınacak, Türk uygarlık tarihi bu topraklarda daha uzun yıllar yaşayacaktır.

Çok uzun zaman Kosova'da hüküm süren Osmanlı Devleti hiçbir zaman bir milletin zorla dini mensubiyetini değiştirmemiş ve o millete kutsal olan dini eserlerini yıkmamıştır. Bu olguyu en iyi bir biçimde bugün Kosova'da çok sayıda Osmanlılar döneminden önce ve dönem esnasında inşa edilen kiliselerin kalması ve halen mevcut olması kanıtlamaktadır. Hatta çoğu belgelerde Osmanlıların bu topraklarda diğerleri arasında Rum mektepleri yanı sıra kiliseler de inşa ettikleri bildirilmektedir. Osmanlı Devletinin 1892 yılında Syeniça kasabasında bir kilise, Kumanova kazasına bağlı Tekvic-i Cedid köyünde bir Bulgar Kilisesi, Syeniça bölgesinde 6 rum mektebi inşa ettiği bildirilmektedir.²²¹

Günümüzde Kosova'da Osmanlı mimari eserleri arasında en yaygın ve devrinin karakterini en iyi şekilde belirleyen cami mimarisini tip olarak iki guruba ayırabiliriz:

1. Tek kubbeli - Küp mekânlı camiler (kare sahasının üzerine oturtulan tek kubbe)

2. Evler gibi kare veya dikdörtgen bir sahanın üstünü kâgir sıra sütunlara bindirilen düz ahşap tavanlı ve kiremit çatılı camiler.

---

²²⁰ Raif VİRMİÇA, Kişisel Konuşma, 8 Kasım 2007.

²²¹ Pars TUĞLACI, Osmanlı Şehirleri, Milliyet Gazetesi Yayınları, İstanbul 1985, s.366.

Tek kubbeli cami tipine Osmanlı Devleti kuruluşundan itibaren rastlamak mümkündür. Tek kubbeli camiler, kare planlı kubbe ile örtülü, önlerinde son cemaat yeri olan yapı olarak inşa edilmişlerdir. Osmanlılarda fethin sembolü olmuş olan tek kubbeli camilere Kosova’da çok sıkça rastlanmaktadır. 1461 yılında inşa edilen Priştine Fatih Camisi Kosova’daki tek kubbeli camilerin en önemli örneklerindendir.

Kosova’daki tek kubbeli camilerde son cemaat yerinin üstünü örten küçük kubbe veya bingi sayısı değişebilmektedir. Erken dönem örneklerde son cemaat yerinde iki kubbe görülürken, zaman ilerledikçe üç veya beş kubbenin kullanıldığı cami örneklerini de görmek mümkündür. Bu tip camilerin bazı örneklerinde son cemaat yerlerinin çatı ile örtülü olduklarına da rastlanmaktadır. Önceleri açık olan son cemaat yerlerinin son dönemlerde kapalı örnekleri de bulunmaktadır. Ayrıca bu tip camilerin bazılarında kemerler üzerinde küçük kubbecikler veya üçgen revakların²²² da yer aldığı görülmektedir. Kubbenin parçalara ayrılmış örneklerine en çok Prizren camilerinde rastlanmaktadır.

Kosova’daki tek kubbeli camiler, Türkiye’deki bu tip camilerden büyüklük ve genişlik açısından daha küçük olmalarına rağmen, camilerde kullanılan teknik, tarz, inşaat malzemesi, dış ve iç görünüş ve süslemeleriyle Türkiye’deki camilerin bir benzerini oluşturmaktadır. Çünkü bu camilerde de yüksek bir düzeyde yansıtılan

---

²²² Revak, sırtı bağlı bulunduğu binaya dayalı, ön cephesi açık, üstü örtülü ve örtüsü sütunlarla ya da payelerle taşınan mekâna verilen addır. Güneşten ya da yağmurdan korunma amaçlı işlevsel revaklara sundurma adı verilir. Antik Yunan ve Roma kentlerinde kamu binalarına ve tapınaklara girişte sıklıkla rastlanan revaklar, Doğu Roma İmparatorluğu ile kültürel ilişki sonucu Arap-Fars kültürüne oradan da Selçuklu Devleti döneminde Türk mimarisine geçen ve Anadolu Beylikleri döneminde giderek yaygınlaşan bir mimari öge olmuştur. Türk mimarisinde revaklar cami girişlerinde estetik amaçlı kullanılırken, caminin kalabalıktan taşıdığı zamanlarda namaz kılanların yağmurdan korunmasını da temin eder.

sanatsal ifade, zarıflığıyla insanları büyülerken, buradaki yaratıcılığın yüksek boyuttaki anlayışını göstermektedir. Bugün Kosova’da modern şehir ortamlarında Osmanlı camileri güçlü mimari tarzıyla çekici bir uyumluluk sağlamakta ve diğer eserlerle birlikte güzel bir üslup bütünlüğünün uyumu içindedir.²²³

Günümüzde Kosova’nın tüm yerleşim yerlerinde dış ve sanatsal özellikleriyle birbirinden farklı dönemleri yansıtan camiler, Kosova Müslüman halkının günlük yaşamının bir parçasını oluşturmakla her yerleşim yerinde damgasını vurmuş ve o ortama hoş ve güzel bir görüntü sağlamışlardır. Osmanlının kültürel mirası ile ilgili yaptığımız araştırmalarda Osmanlı döneminde inşa edilen camilere sadece büyük yerleşim yerlerinde değil, bazı küçük yerleşim yerlerinde de güzel örneklerle rastlanmaktadır.

Kosova’da camiler Kosova İslam Birliği mülkiyetindedir, dolayısıyla onların bakımlarını da Kosova İslam Birliği üstlenmiştir. Ancak Kosova’daki birçok caminin koruma ve bakım açısından yoksun kalarak gereken ilgiyi görmediği gözlenmektedir.

Genelde Kosova’nın tüm camilerinde beş vakit namaz kılınmaktadır ve cemaatin büyük bir çoğunluğunu Arnavutların ardından da Türkler, Boşnaklar ve Müslüman Rumlar oluşturmaktadır. Tüm camilerde vaazlar Arnavutça olarak yapılmaktadır. Son zamanlarda sadece Prizren’in Sinan Paşa Camisinde ve Mamuşa Camisinde vaazlar Türkçe olarak yapılmaktadır. 1960 yıllarına kadar Kosova’nın çoğu camilerinde vaazlar Türkçe olarak yapılmaktaydı.

---

²²³ Vırmiça (2007), a.g.e., s.5.

Kosova’da egemen olan Osmanlı kültürünü ve eserlerini yok etme anlamına gelen misyoner faaliyetleri Arap ülkelerinden gelen misyonerlerin etkinliklerinde hissedilmektedir.

Eski Osmanlı camilerini yıkma ve yerlerine Arap üslubunda yeni camilerin inşa edilmesi olayları çoğalmaya başlamıştır. Bu yönde Vahabilik²²⁴ rüzgârı çoktandır kendi etkisini gösterip çoğu Osmanlı kültürünün yok edilmesinde günden güne baş göstermeye başlamıştır.²²⁵ Yine Osmanlı döneminden kalan camilerin yıkılarak yerine devlet kurumları için inşaatların yapılması kültürel mirasa sahip çıkılmamasının farklı bir boyutunu göstermektedir.

Örneğin Priştine Belediyesi, tarihi üç Osmanlı camisinin bulunduğu yerde yeni bir site inşaatı için eski binaların yıkım işlemlerini başlattı.

Kosova Kültür Mirası Konsey Başkanı arkeolog Ceylan Hoca, Anadolu Ajansı muhabirine yaptığı açıklamada, devlet kurumlarının bu davranışlarıyla yasaları çiğnediğini belirterek, ilgili yasanın tarihi eserlere 50 metre yakınlıkta her çeşit inşaatı yasakladığına dikkati çekti.

Tarihi eserler konusunda sürekli olarak devletle aralarında sorunlar bulunduğunu kaydeden Hoca, birçok yerleşim yerinde kişisel çıkarlar için kültürel mirasın yok edildiğini vurguladı. Ceylan Hoca, “bu sorunların çözümü için, Türkiye’nin Kosova’daki temsilciliklerinin iki ülke arasındaki iyi ilişkiler ve ortak kültürel mirası

---

²²⁴ Vahhâbîlik ismi Suudi Arabistan’ın Necd bölgesinde doğmuş olan Muhammed bin Abd ul-Vahhab’tan gelmektedir. 18. yüzyılda başlamıştır. Batı dünyası Vahhabiliğin Sünni mezheplerden olduğunu düşünmektedir. Vahhabilik, Suudi Arabistan’da resmi mezhep konumundadır. Vehhabiler kendi mezheplerinden olmayanların gerçek müslüman olmadığını kabul eder. Bu özelliği nedeniyle bazı geleneksel dini hareketler tarafından tepkiyle karşılanmaktadır.

²²⁵ Raif VİRMİÇİ, Kişisel Konuşma, 8 Kasım 2007.

çerçevesinde ağırlığını koyması gerektiğini” söyledi.²²⁶

Osmanlı tarafından 1880 yılında inşa edilen ve hiç bir tehlike arz etmeyen, Kosova’nın doğusundaki Gilan Belediyesi’ne bağlı Dobırçan köyünde Yukarı Mahalle Camisi diğer bir adıyla Ramazan Binzekir Camisi 4 Haziran Cuma 2010 günü öğle namazının ardından iki kişinin teşebbüsüyle yıkılmaya çalışılmıştır. Bu üzücü olay üzerine, Osmanlı Dönemi kültürel miras örneklerinin korunması Kosova Cumhuriyeti Kültür Bakanı Lutfi HAZİRİ, Kosova Cumhuriyeti Çevre Bakanı Mahir YAĞCILAR ve Türkiye Priştine Büyükelçisi Metin Hüsrev ÜNLER arasında yapılan toplantının ana konusunu teşkil etmiştir.²²⁷

Toplantının ardından açıklama yapan Kosova Kültür Bakanı Lutfi HAZİRİ, caminin yıkılması hamlelerinden üzüntü duyduğunu ifade etmiştir. Yasa ile koruma altında olan caminin yıkılmasının kabul edilemez olduğunu kaydeden Kültür Bakanı Lutfi HAZİRİ, camiye verilen zararın Hükümet tarafından karşılanacağını ve onarımının yapılacağını açıkladı.

Bakan Lutfi HAZİRİ, ayrıca Priştine’de Osmanlı eseri olan 400 yıllık Hatuniye ve Dobırçan’daki camilerin yıkılmak istenmesi olayının, kültürel mirasın yok edilmesine karşı yapılan bir saldırı olarak niteledi. Bakan Lutfi HAZİRİ, “Bu eserler Kosova halkının mirasıdır ve hiç kimse tarafından yok edilemez” ifadesini kullanmıştır.²²⁸

Kosova’da 400 yıllık geçmişi olan devlet koruması altındaki Hatuniye Camisinin tamamen yıkılması olayına, gerek Kültür Bakanlığı gerek ise Türkiye’nin Priştine

---

²²⁶ “Priştine’de Müslümanlar yeni cami istiyor” <http://www.haber7.com/balkanlar/haber> Erişim Tarihi: 16 Ekim 2011 Saat: 14.15.

²²⁷ <http://www.ihlassondakika.com/haberdetay2.php?id=278751> Erişim Tarihi: 22 Eylül 2011 Saat: 15.10

²²⁸ “Kültürel Miras Kosova Halkınındır ve Hiç Kimse Tarafından Yok Edilemez” <http://www.kosovahaber.net/> Erişim Tarihi: 22 Eylül 2011 Saat: 14.45.

Büyükkelçiliği tarafından üst düzeyde ve zamanında tepki gösterilmemesi dikkat çekmiştir.²²⁹

2.6.1.7.Mescitler

Kosova’da camilere ilaveten Osmanlılar döneminde mescitler de inşa edilmiştir. Mescitler, küçük mahalle camileridir. Mescitler namaz kılmak için kullanılan küçük mekânlardır. Mescidin plan ve iç düzeni, büyük camilerinkine benzemekle beraber üslup bakımından farklıdır. Mescitlerin genellikle minareleri balkon şeklinde ve ahşaptır. Mescitlerin iç süslemesi büyük camilerde olduğu gibi, çinilerle yapılmamıştır; daha ucuza mal olan duvar resimleri ve tahtaların boyanmasıyla sağlanmıştır.²³⁰ Bugün Kosova’da Osmanlılar döneminden mescit olarak kalan eserlerin sayısı çok azdır, çünkü mescitler zamanla camiye dönüştürülmüştür. Ancak 1990 yılından başlayarak, özellikle 1999 Kosova Savaşı sonrası Kosova’nın genelinde inşa edilen yeni mescitlerin sayısı günden güne çoğalmaktadır.

2.6.1.8.Namazgâhlar

Osmanlılar döneminde Kosova’da namazgâhların da inşa edildiğini hem belgeler hem de bugün namazgâhlardan kalan bazı kalıntılar kanıtlamaktadır. Tarihi kaynakların sunduğu bilgilere göre Prizren’de ilk Osmanlı mimari eseri diye adlandırılan ve halk

---

²²⁹ “400 Yıllık Osmanlı camileri yıkıldı, sesimiz çıkmadı”

<http://www.ihlassondakika.com/haberdetay2.php?id=278751> Erişim Tarihi: 22 Eylül 2011 Saat: 15.15.

²³⁰ Ahmet İĞCİLER, Prizren’de Yok Olan Osmanlı İzleri, Kosova Türk Araştırmacılar Derneği Kitap Yayınları, Prizren, 2004, s.65.

tarafından “Kırık Camii” adıyla anılan ilk Namazgâh 1455 yılında inşa edilmiştir.²³¹

Osmanlılar döneminde, Müslümanların ibadet etmesi için mutlaka bir camiye ihtiyaç olmadığı ve temiz olan her yerde namaz kılınabildiği için kervan yolları üzerindeki mahallelerde açıkta namaz kılmağa mahsus olarak ayrılmış olan yerlerde namazgâhlar inşa edilmiştir. Bu namazgâhlar zeminden yüksekçe setler halinde yapılmıştır. Burada kibleyi gösteren ve üzerinde “kullema dehala aleyha zekeriyya el mirhab” yazısı yazılmış bir mihrap taşı bulunur. Namazgâhlar da namaz kılınacak yeri gölgelendirmek için ağaçlarda dikilmiştir. Namazgâhların yakınında genellikle aptes almak veya su içmek için bir çeşme bulunmaktadır.²³²

Özellikle 15. ve 16. yüzyıllarında, Osmanlı Devletinin en parlak dönemlerinde Osmanlılar, savaşla fethettikleri yerlerde, kazanılan zaferden sonra savaşın yapıldığı ve şehitlerin düştüğü yerde, ilk namazlarını kıldıktan sonra o yerde kısa bir süre sonra namazgâhlar inşa etmişlerdir. Osmanlıların, namazgâhların inşasına sadece fethettikleri yerlerde, caminin olmaması ve askerlerin dini gereksinmelerini gidermeleri için değil, ulaşılan zaferin ve şehitlerin anısına da bu tür namazgâhların inşa ettiklerine inanılmaktadır. Hatta Osmanlı komutan ve askerlerinin sefere gitmeden önce de bu namazgâhlarda savaş ve savaşta düşen şehitlerin anısına namaz kıldıklarına ilişkin bilgilere rastlanmaktadır. Çünkü böyle durumlar Osmanlılarda bir gelenek halini almıştı. Fethedilen yerlerde yerleşen Osmanlı askerlerinin dini ihtiyaçlarını geçici bir dönem için giderilmesi yönünde başlangıçta namazgâhların büyük rolü vardı. Fakat kısa bir zaman sonra fethedilen yerlerde, Osmanlıların yerleşmesiyle, İslam dininin yayılmasıyla ve

---

²³¹ Ahmet İĞCİLER, Prizren’de Yok Olan Osmanlı İzleri, Kosova Türk Araştırmacılar Derneği Kitap Yayınları, Prizren, 2004, s.18.

²³² Vırmiça (2007), a.g.e., s.7.

gelişmesiyle ihtiyaç duyulan mescit ve camilerin inşası namazgâhların rolünü azaltmıştır.²³³

Namazgâhların mimari açıdan büyük bir önem taşımadıkları bir gerçektir. Buna rağmen namazgâhlar Osmanlıların ilk dini mimari eserleri olarak Kosova'da Türk kültürünün ve İslam dininin yaygınlaşmasında büyük rol oynadıkları bilinen bir gerçektir. Osmanlıların, Kosova'yı fethettikleri dönemde, burada inşa ettikleri ilk dini mabedi olarak namazgâhların sayısının çok fazla olmadığı bir gerçektir.

Bugüne kadar yapılan araştırmalarda, Kosova'nın savaşla fethedilen bütün yerleşim yerlerinin girişlerinde birer namazgâhın inşa edildiği tespit edilmiştir.²³⁴ Günümüze kadar Kosova'da tespit edilen namazgâhlar: Prizren: Fatih Sultan Mehmet Namazgâhı, Buzez Köyü: Kukli Mehmet Bey Namazgâhı, Priştine: Koca Sinan Paşa Namazgâhı, Yakova Namazgâhı, İpek Namazgâhı'dır.²³⁵

2.6.1.9.Mezarlar

Geçmişi iyi tanıyan ve anlayan insanlar gelecekte de güzel ve ölümsüz eserler ortaya çıkarabileceklerdir anlayışı içerisinde, toplumların kimlik gelişiminde, tarih şuuru ne kadar önemli ise bunun oluşmasında mezarlıkların da payı büyüktür. Mezarlar,

---

²³³ Araştırmacı Raif VİRMİÇA'nın Kosova Tarihi ile ilgili Araştırma Çalışması (Raif VİRMİÇA, Kişisel Konuşma, 8 Kasım 2007)

²³⁴ Genelde Fatih döneminde, Osmanlılar bir yerleşim yerini ele geçirmekten önce, o yerleşim yerine elçiler ya da öncül bir gurup göndererek o yerin tepkisiz ve savaşız Osmanlı hâkimiyetini kabul etmeleri talebinde bulunulmuştur. Karşılık olarak da o yerleşim yerinde yaşayan halka hiçbir zarar gelmemekle birlikte huzur içinde yaşayacakları da bildirilmiştir. Aksi takdirde güç kullanarak-savaşla o yerin alınacağı da bu öncüller tarafından bildirilmiştir.

²³⁵ Vırmiça (2007), a.g.e., s.7.

günümüzü geçmişe bağlayan çok önemli bağlardan birisidir.

Günümüzde artık herhangi bir bölgenin sosyal tarihini yazmak isteyenler, demografik yapıya ilişkin oldukça zengin bilgiler sunan mezarlıkları da kullanmaya başlamıştır. Gerçekten, mezar taşlarından, geçmiş asırlarda yaşamış insanların sosyal hayatı, ekonomik durumları ve inanç çizgileri okunabilmektedir. Öncelikle, mezar kitabeleri ölünün kimliğini belirten ve gelen geçen ölünün ruhuna dua etmelerini sağlayan bir anıt görünümündedir²³⁶. Ayrıca, kabir taşları sosyal tarihin en önemli yanlarına tanıklık etmektedir²³⁷. Özellikle taşın ve mermerin, adetailmek ilmek sanatla örüldüğü Osmanlı kabristanlarının yeri bambaşkadır. Oraları, “ölüler ülkesi değil” tüm sosyal ve kültürel katmanların bir arada gözlemlenebildiği bir tarih arşividir.

Kosova’nın mezarlık, cami ve tekke hazirelerindeki²³⁸ mezar taşları, o kasabanın tarihine birinci derecede kaynaklık eden belgelerdir. Çünkü Osmanlı toplumunda insanlara ait kayıt tutma geleneği 19. yüzyıla kadar tam anlamıyla yerleşmediği için, mezar taşları bu konudaki boşluğu dolduran ve ait oldukları dönemin toplumsal kimliğini günümüze taşıyan kültür anıtlarıdır. Yapıldıkları tarihsel dönemin inanç, gelenek, sanat zevki ve iktisadi koşullarının ortak bir ürünü olan bu estetik eserleri, toplumsal hayatın gerçek tanıkları olarak saymak mümkündür.²³⁹

Kosova’da Osmanlı hâkimiyeti döneminde inşa edilen mezarlıklarda yer alan

---

²³⁶ Bacque-Grammont ve diğerleri, “Tarihsel Kaynak Olarak Osmanlı Mezarlıkları” Erdem, Ocak 1990, Cilt: 6, Sayı: 16, sf. 202.

²³⁷ Ahmed Güner Sayar, A. Süheyl Ünver Hayatı, şahsiyeti ve Eserleri 1898-1986, Eren yay., İstanbul, s. 343.

²³⁸ Cami, mescit, tekke gibi dinsel yapıların yanı başında yer alan ve etrafı duvar ya da parmaklıklarla çevrili mezarlıktır. Türbe çevresindeki küçük mezarlık için de kullanılır.

²³⁹ Raif, VİRMİÇA, Kosova Tekkeleri, Türbeleri ve Kitabeli Mezar Taşları, Sufi Kitap, İstanbul, 2010, s. 28.

binlerce kitabeli mezar taşından çok azı günümüze kadar gelebilmiştir. Çünkü zamanında çok sayıda mevcut olan mezarlar, kitabeli mezar taşlarıyla ve ait oldukları mezarlıklarla birlikte yerle bir edilmiştir. Bu yok olmada zamanın bakımsızlık yüzünden tahribi olduğu kadar, yeni anlayışlarla şehircilik planlarının tatbiki başlanmış olmasının da büyük rolü vardır. Ayrıca son dönemlerde Arap ülkelerinde eğitim gören birçok din görevlisinin ve şu anda Kosova’da Arap ülkelerinden çeşitli görevlerde bulunan örgütlerin de etkisinin olduğu, özellikle 1999 Kosova Savaşı sonrası, Kosova’nın zengin olan cami ve diğer hazirelerinden mezarlar kaldırılıp yok edilmektedir. Bu durumun devam etmesine dur diyecek bir güç çıkmazsa, Kosova’da Osmanlı hâkimiyeti döneminden günümüze kadar kalan çoğu mezar ve kitabeli mezar taşlarının da zamanla tamamen ortadan yok olacağı şüphesizdir.²⁴⁰

Mezarlar ve mezar üstüne dikilen mezar taşlarının kütleleri ve biçimleri itibarıyla, daha ziyade taş oyma sanatını ilgilendiren eserler olduğu gibi, süslemeleri açısından da tezyini sanatlara²⁴¹ giren ve tarihi bakımından büyük kıymeti olan eserlerdir. İster Osmanlı Devleti, ister de Osmanlı hâkimiyeti içinde bulunan devletlerin tarihi için, mezar taşları üzerindeki kitabeler çok önemli bir kaynak eserini oluşturmaktadırlar. Tarihte meçhul kalan çoğu şahısları ve olayları bu taşlardan öğrenmek mümkündür. Bilhassa şehirlerin tarihlerini yazmak için bu taşlardan çok önemli bilgiler elde edilebilir.

Kosova’daki mezar taşları mimari açıdan büyük önem taşımamaktadırlar. Ancak

---

²⁴⁰ Raif, VİRMİÇA, Kosova Tekkeleri, Türbeleri ve Kitabeli Mezar Taşları, Sufi Kitap, İstanbul, 2010, s. 29.

²⁴¹ Her türlü süsleme sanatlarını içeren; fakat daha çok el sanatlarında kullanılan tabirdir. Cami, külliye, mescit vb. genellikle mimari süsleme olarak ele alınmaktadır.

mezar taşlarında yansıtılan her türlü sanatsal özellikler o dönemde Kosova’da gelişen ve yaygınlaşan Osmanlı sanatının çok önemli bir bölümünü oluşturmaktadır. Osmanlı sanatına sadık kalma örneklerinin yanı sıra farklı etkenler nedeniyle bazı örneklerde yeni bireşimlerin de meydana geldiği görülmektedir. Farklı sanat alanlarında olduğu gibi bu sanat dalında Barok üslubunun etkisi de açıkça görülmektedir.²⁴²

2.6.1.10.Türbeler

Türbe, devlet adamlarının veya din âlimlerinin mezarlarının bulunduğu oda şeklindeki binaya verilen addır. İçerisinde çoğunlukla ünlü kişilerin gömülü bulunduğu anıtsal tarihi mezarlar için de türbe kelimesi kullanılır. Türbeler çoğunlukla eski çağlarda yaşamış önemli insanların yattığı yerdir. Türbe, İslam dünyasında camiden sonra ilk görülen dini yapıdır. Türbeler ölüm anıtları olmaktan çok ünlü kişilerin hatırası için dikilmiş abidelerdir.²⁴³

Türbelerin de önemli kişilerin mezarları üzerinde ve mezarları muhafaza etmek için inşa edilen yapılar olduklarını göz önünde bulundurarak, bunların da mezarlar gibi Kosova’nın bütün şehir ve köy kabristanlarında, tekke bitişiğinde, cami avlularında ve mahalle meydanlarında inşa edildiği anlaşılmaktadır.²⁴⁴

---

²⁴² Vırmiça (2007), a.g.e., s.11.

²⁴³ Ahmet İĞCİLER, Prizren’de Yok Olan Osmanlı İzleri, Kosova Türk Araştırmacılar Derneği Kitap Yayınları, Prizren, 2004, s.68.

²⁴⁴ Raif, VİRMİÇA, Kosova Tekkeleri, Türbeleri ve Kitabeli Mezar Taşları, Sufi Kitap, İstanbul, 2010, s. 299.

Kosova’da Sultan Murat Türbesi hariç, diğer türbelerin hiçbir mimari özelliği yoktur. Genelde tüm türbeler bakımsız ve tahribat görmüş durumdadırlar.

2007 yılının Ağustos ayında Bayraktarlar (Gazimestan) Türbesi ve bitişiğinde bulunan Şeyh Sadik Metrovci Türbesinin olay yeri yakınında görev yapan KFOR askerlerine rağmen saldırıya uğramaları Osmanlı eserlerinin korunmasında Türkiye’nin daha aktif olmasının gerekliliğini göstermektedir. Priştine’den beş kilometre uzaklıkta olan ve 2006 yılının Eylül ayında Kosova Kültür Bakanlığı, Kosova Türk Tabur Görev Kuvvet Komutanlığı ve hayırseverler desteği ile kısmen onarımı yapılan Bayraktarlar Türbesi’ne yapılan saldırı etraftaki halkı da oldukça rahatsız etmiştir. Türbe yakınında bulunan 3 bin 800 nüfuslu Shkobaj köyü Muhtarı ve İlkokul Müdürü Bajram Borovci, üzüntüsünü “sözlerle dile getiremeyeceğini” belirtmiştir.²⁴⁵

Bayraktarlar Türbesinin demir kapısı kırıldıktan sonra içinde bulunan iki mezar balyozlarla parçalanmıştır. Patlayıcı madde atılan Şeyh Sadik Türbesinin de içi tamamen yanarken patlamanın şiddetinden türbenin tavanı zarar görmüştür.

Türbelerin karşısında birkaç yüz metre mesafede KFOR güçlerinin bulunmasına rağmen türbelerin tahribat edilmesine anlam veremediğini belirten Shkobaj köyü Muhtarı ve İlkokul Müdürü Bajram Borovci, bu hain saldırıyı kınarken Osmanlı eserlerin korunmasında Türkiye’nin daha aktif rol oynamasının gerekliliğini vurgulamıştır. Borovci, saldırıdan sonra Şeyh Sadik Türbesi yakınlarındaki mezarların tahrip edilmesinde kullanılan balyozları bulduklarını ve olay yerinde inceleme yapan

---

²⁴⁵ Yeni Dönem Gazetesi, Yıl: 9, Sayı: 390, 16 Ağustos 2007, s.7.

Kosova Polis Teşkilatı mensuplarına teslim ettiklerini belirtmiştir.²⁴⁶

Daha önce de türbelere saldırıların yapıldığını söyleyen Borovci, Osmanlı Mirasçısı olarak gördüğü Kosova’da görev yapan KFOR, UNMIK ve diğer Türkiye yetkililerinin tarihi değerden olan bu bölgeye daha fazla önem vermesini talep etmiştir.²⁴⁷

Kosova’daki türbelerle ilgili rivayetler, inançlar, batıl itikatlar oldukça ilginçtir. Bu yüzden bugün Kosova’da çoğu türbelerin ziyaretçileri vardır. Çeşitli hastalıklardan rahatsız olanlar, kısır kadınlar, akıl hastalıkları, askerlik, sihir bozmak, yolculuk, istek ve diğer şeyler için türbelere gelen ziyaretçilerin sayısı çoktur. Bugün Kosova’da türbelerin en çok sayısı Prizren’de bulunmaktadır.

Sadece Prizren’de 26 kadar türbe bulunmaktadır. Araştırmacı Raif VİRMİÇA’nın yaptığı tetkikler sonucu bugün Kosova’da istatistik olarak göstermek gerekirse yaklaşık 450 – 500 kadar türbenin var olduğuna inanılmaktadır.²⁴⁸ Kosova’da bu kadar çok sayıda türbenin var oluşu, bu topraklarda özellikle geri kalan bölgelerde batıl itikatların büyük tesirinde kalan halkın inançlarında aranabilir. Bu sebeple bugün hala Kosova’nın birçok türbesi her gün ziyaret edilmektedir. Özellikle bazı özel günlerde birçok türbe geleneksel olarak binlerce kişi tarafından ziyaret edilmektedir. Örnek olarak her yıl 5 Mayıs tarihinde Mustafa Karabaş Türbesi ve Ömer Baba Türbesi binlerce kişi tarafından ziyaret edilmektedir.²⁴⁹ Kosova türbeleri genelde açıktır, fakat

---

²⁴⁶“Kosova’da saldırıya uğrayan Osmanlı türbesi onarılmayı bekliyor” <http://www.haberler.com/> Erişim Tarihi: 11 Kasım 2011 Saat: 12.20

²⁴⁷ Yeni Dönem Gazetesi, Yıl: 9, Sayı: 390, 16 Ağustos 2007, s.7.

²⁴⁸Raif, VİRMİÇA, Kosova Tekkeleri, Türbeleri ve Kitabeli Mezar Taşları, Sufi Kitap, İstanbul, 2010, s. 300.

²⁴⁹Raif, VİRMİÇA, a.g.e, s. 301.

örtülülere de vardır. Çoğu türbelerde sanduka kimilerinde de lahit şekilli kabirlere rastlanmaktadır. Örneğin: Prizren’de Karabaş Baba Türbesi, Kemani Rabiya Hanım Türbesi vb. Bugün Kosova’da en önemli türbeyi Kosova Sahrası’nda bulunan Sultan Murat I. Hüdavendigâr Türbesi oluşturmaktadır. Aynı yerde biraz daha uzaklıkta Gazi Mestan Türbesi’nin de önemli olduğunu belirtmek gerekir.

Birçok türbenin kendine özgü tarihi ve adak özellikleri vardır. Çalışma esnasında gezilen birçok köy türbelerinde adakların aynısı, ziyaretçilerin ise genelde şifa bulmak ve istek için geldiklerini de vurgulamak gerekir. Bu türbelerin grubunda çoğunun adı ve kuruluş yılı bile bilinmemektedir. Bütün çabalara rağmen birçok türbe için hiçbir bilgi bulunamamıştır.

2.6.1.11.Şadırvanlar

Osmanlı mimarisinde suya büyük önem verildiğinden şadırvanların önemli bir yeri vardır. Osmanlı döneminde şadırvanlar camilerde, hanlarda ve meydanlarda önemli bir su mimarisi elemanı olarak kullanılmıştır. Şadırvanlar genellikle cami avlularında ortada bulunan, çevresindeki musluklardan ve ortasındaki fıskiyeyle su akan üzeri açık veya kubbeli yapılardır.²⁵⁰ Şadırvanlar tek sıra halinde de olabilir. Şadırvanın ortasındaki havuzu, estetik bir kubbe örtüsü kaplar ve sütunlarla çevrilidir. Altıgen veya sekizgen yapıyı çevreleyen saçakların altında musluklar ve oturaklar taş veya ahşaptır.

---

²⁵⁰ İlhan, AYVERDİ, “Şadırvan”, Misalli Büyük Türkçe Sözlük, Bilnet Matbaacılık, İstanbul, 2011, s.1148.

Şadırvanlar genellikle cami avlularında bulunduğundan, Osmanlı cami mimarisinin temel öğelerindendir ve oymacılık, hat, mermer işçiliği gibi sanatlarla bütünleşmiştir.²⁵¹

Kosova'nın bazı konak ve saraylarında, genelde çok sayıda camide ve kent merkezinde Osmanlılar şadırvanlar da inşa etmiştir. Bugün bu şadırvanlardan hiçbiri kalmamıştır.

2.6.1.12.Medreseler

Kosova'da medreseler ister Osmanlı Devleti döneminde, isterse 1945 yılına kadar bu coğrafya da eğitim alanında büyük rol oynamışlardır. Bu okullar, devlet himayesi altından uzak, bağımsız ve özel eğitim kurumları olarak hizmet vermekteydiler.²⁵² Medreseler, vakıflara ve zengin kimselere bağlı olarak, zengin kimselerin parasal yardımlarıyla çalışmalarını sürdürmüşlerdir. Araştırmalar esnasında Kosova'da en değerli medreselerin 15. ve 16. yüzyılda inşa edildiği tespit edilmiştir. Osmanlılar döneminde Kosova'da inşa edilen medreselerin sayısı kesin olarak bilinmemektedir. Araştırmalar bugüne kadar Kosova'da 18 medresenin inşa edildiğini göstermektedir. Günümüzde bu medreselerden sadece Priştine'deki Alâeddin Medresesi kuruluşundan bugüne kadar çalışmalarını sürdürmektedir. Her yıl bu medreseye 250 kadar öğrencinin kayıt yaptırdığı ve medresede dört yıl süren eğitimin Türkiye'deki imam hatip liselerinin

---

²⁵¹ İlhan, AYVERDİ, a.g.e, s. 1148.

²⁵² Ahmet İGCİLER, Prizren'de Yok Olan Osmanlı İzleri, Kosova Türk Araştırmacılar Derneği Kitap Yayınları, Prizren, 2004, s.152.

ayarında olduğu öğrenilmiştir.²⁵³

Mimari açıdan büyük önem taşımayan Kosova medreseleri genelde iki veya tek katlı kâgır bina olarak inşa edilmiştir. Medreseler genelde cami avlulularında ve cami yakınlığında kurulmuştur. Zamanında en önemli medreseler arasında Prizren’de Gazi Mehmet Paşa Medresesini, Sinan Paşa Medresesini ve Emin Paşa Medresesini saymak gerekir. Bundan başka adlarıyla ün yapmış: Yakova’da Büyük ve Küçük Medreseyi; İpek’te Atik ve Büyük Medreseyi ve Vıçitırın’da Gazi Ali Bey Medresesini de anmak gerekir.

2.6.1.13.Rüştiyeler

Osmanlı’da 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren geleneksel eğitimin devletin ihtiyaçlarına cevap veremeyeceği anlaşıldığında, modern tarzda eğitim veren rüştiyeler açılmaya başlanmıştır. Rüştiyeler bugünkü ortaokullar ayarında olan mekteplerdi. Kosova’daki rüştiyelerde diğer yerlerdeki gibi eğitim 4 yıl sürmekteydi. Kosova’da da rüştiyeler 19. yüzyılın ikinci yarısında gelişmeye başlamıştır. Kosova’da kurulan rüştiyelerde 10–15 yaşlarındaki gençler eğitiliyordu ve rüştiyelerden mezun olduktan sonra, öğrenciler yükseköğrenimlerine devam edebiliyorlardı. Rüştiyelerde dini bilgiler ve Şark dilleri (Türkçe, Arapça ve Farsça), tarih, coğrafya, matematik, resim vb. dersler veriliyordu. Araştırmalar sırasında Osmanlı Devleti döneminde Kosova’da 7 rüştiyenin var olduğu tespit edilmiştir.²⁵⁴

---

²⁵³ Raif VİRMİÇA, Kişisel Konuşma, 8 Kasım 2007.

²⁵⁴ Vırmiça (2007), a.g.e., s.15.

2.6.1.14.Mektepler

Osmanlılar döneminde medreseler ve rüştiyeler gibi dini bir mahiyet taşıyan mektepler de etkinliklerini camilerin yanında cami avlularında kurulan özel binalarda sürdürmüşlerdir. Kosova’da zengin ve hayırsever kişiler tarafından inşa ve finanse edilen bu mekteplerin sayısı kesin olarak bilinmemektedir. Ancak çok yaygın oldukları bilinen bir gerçektir. Mimarlık açısından hiçbir değere sahip olmayan mekteplerin tümü kâgır bina olarak inşa edilmiştir. Osmanlılar dönemindeki mekteplerin ilk örnekleri camilerin inşaatıyla başlatılmıştır. Örneğin 1513 yılında Prizren’de Suzi Çelebi, bu tür mektebi aynı adı taşıyan cami avlusunda kurmuştur. Kosova’da mekteplerin II. Dünya Savaşı’na kadar çalıştıklarını bu mekteplerde eğitim gören yaşlılardan öğrenmiş oluyoruz. Osmanlı döneminde Prizren’de Gazi Mehmet Paşa Mektebi, Yakova’da Hadım Mektebi ve İpek’te Çarşı Mektebi bu mekteplerin en tanınmışları arasındadır.²⁵⁵

2.6.1.15.Kütüphaneler

Osmanlılar döneminde Kosova’da kütüphaneler cami ve medrese yakınlarında inşa edilmekteydi. Kosova’da ilk kütüphanenin 1513 yılında Prizren’de Suzi Çelebi tarafından kurulduğuna ilişkin belgeler vardır.²⁵⁶ Bu kütüphanede önemli kitaplar arasında Suzi Çelebi’nin sanatı ve kişiliğini anlatan kendisinin yazdığı 15.000 beyitten

---

²⁵⁵ Vırmiça (2007), a.g.e., s.15.

²⁵⁶ Ahmet, İĞCİLER, a.g.e., s.156.

oluşan “Gazavatnamesi” de bulunuyordu.²⁵⁷ Günümüzde bu kütüphaneden hiçbir iz kalmamıştır. Osmanlılardan günümüze kadar bina olarak değil, kitaplarıyla en zengin kütüphaneyi Prizren’de 1571 yılında inşa edilen Gazi Mehmet Paşa Kütüphanesi oluşturmaktadır. Zaman süresince 2000 kadar kitap ve 200 kadar el yazma eseriyle birçok bilim adamının ilgisini çeken kütüphaneden günümüze kadar çok sayıda kitabın da kaybolduğunu vurgulamak gerekir.²⁵⁸ Sadece bu kütüphaneden değil diğer Kosova kütüphanelerinden de II. Dünya Savaşı’nda çok sayıda değerli eser çalınmıştır. Kosova’da önemli kütüphane olarak Yakova’da Hadım Kütüphanesi’ni ve İpek’teki kütüphaneyi belirtmek gerekir.²⁵⁹

2.6.1.16.Han ve Kervansaraylar

Kosova’da hanlar Osmanlılar döneminde, ulaşım ve alışveriş amacıyla yolcuların ve onların kervanlarının dinlenmeleri, konaklamaları için şehirlerde ya da büyük yollar üzerinde yapılmış mimari eserlerdendir.²⁶⁰ Hanların kapıları konaklayanların can ve mal güvenliğini sağlamak için dayanıklı malzemelerden yapılırdı. Kosova’da hanlar genellikle iki katlı yapılar olup avlusunda çeşmeler bulunurdu. Hanların avluları büyük olur ve oraya beygirler bağlanırdı.²⁶¹

Kervansaraylarda kervanların konaklamaları için yapılan büyük hanlardır. Kosova’da kervansaraylar barış zamanlarında Pazar yeri olarak, savaş zamanlarında

---

²⁵⁷ Ahmet, İĞCİLER, a.g.e., s.157.

²⁵⁸ Ahmet, İĞCİLER, a.g.e., s.159.

²⁵⁹ Vırmiça (2007), a.g.e., s.15.

²⁶⁰ Ahmet, İĞCİLER, a.g.e., s.78.

²⁶¹ Ahmet, İĞCİLER, a.g.e., s.79.

kışla olarak kullanılmıştır. Örneğin Kosova’da Mirihan Kervansarayı bir dönem otobüs istasyonu olarak kullanıldıktan sonra 1951 yılında süt pazarına dönüştürülmüş daha sonrada yıkılarak yerine Halk Bankası ve modern katlı binalar inşa edilmiştir.²⁶²

Kosova’da mevcut olan han ve kervansaraylarla ilgili yapılan araştırmalarda, az da olsa bu eserlerle ilgili durum tespit edilmiştir. Kosova’da en önemli han ve kervansaraylar 16. ve 17. yüzyılda inşa edilmiştir. Kosova’da sadece Kukli Mehmet Bey’in 17’den fazla kervansarayının var olduğunu söylemek mümkündür.

Kosova’da han ve kervansarayların da sayısı bilinmemektedir. Genelde tek veya iki katlı kâgir ve çatılı bina olarak inşa edilen han ve kervansarayların mimarlık açısından önemli bir özellikleri yoktur. Kosova’da 16. yüzyılda inşa edilen çok sayıda hanlardan belgelerde, önemli han olarak Kaçanik’teki Koca Sinan Paşa Hanı anılmaktadır. Günümüzde hala mevcut olan Yakova’daki Eski Haraçi hanlarından da bahsetmek gerekir.²⁶³

2.6.1.17.Saat Kuleleri

Kosova’da 17. ve 18. yüzyıllarda esnafın katkısıyla bütün çarşı merkezlerinde saat kuleleri inşa edilmiştir. Saat kuleleri bulundukları şehrin dokusuna ve silüetine önemli katkılar sağlamaktadırlar. Kosova’daki saat kuleleriyle ilgili bugüne kadar derli toplu yayınlanmış bir esere rastlanmamıştır. Ancak bazı şehir tarihlerinde ve

---

²⁶² Ahmet, İĞCİLER, a.g.e., s.82.

²⁶³ Vırmiça (2007), a.g.e., s.16.

monografilerinde saat kulelerinin varlığından bahsedilmiştir. Eski şehir fotoğraflarında da saat kulelerini görmek mümkündür. 500 yıldan fazla bir zaman diliminde durmaksızın hizmet veren saat kulelerinden bugün sadece birkaç tanesi tarihi anıt olarak ayakta kalmıştır.²⁶⁴ Çoğu ise çeşitli sebepler yüzünden yıkılmıştır. Çünkü çağdaş teknolojinin gelişmesiyle mevcut olan saat kuleleri kullanım dışı bırakılmıştır ve bazıları ise yıktırılmıştır.

Kosova'da Osmanlı Devleti döneminde kaç saat kulesinin inşa edildiği kesin olarak bilinmemektedir. Araştırmacı Raif VİRMİÇA'nın yaptığı araştırmalarla Osmanlı hâkimiyeti döneminde Kosova'da yaklaşık 20 saat kulesinin inşa edildiği kabul edilebilir.²⁶⁵

Yapılan araştırmalarda tüm çabalara rağmen ancak 13 saat kulesi tespit edilebilmiştir; Prizren'de 2, Priştine'de 2, İpek'te 2, Gilan'da 1, Rahovça'da 1, Mamuşa'da 1, Vıçitrın'da 1, Mitroviça'da 1, Firzovik'te 1, Yakova'da 1 olarak sayılabilir. Bu saat kulelerinden ancak 5'i mevcuttur: Prizren 1, Priştine 1, Rahovça 1, Mamuşa 1, Firzovik 1 olarak saymak mümkündür. Bugün mevcut olan bu 5 saat kulesinden ikisini Mahmut Paşa Rotla inşa etmiştir. Kosova'da Osmanlı döneminde saat kuleleri sadece devlet tarafından değil bir hayrat eseri olarak kişiler tarafından da inşa edilmiştir²⁶⁶.

Günümüzde Kosova'da mevcut olan saat kulelerinin hepsi kare biçiminde kesme

---

²⁶⁴ Prizren, Priştine, Rahovça ve Mamuşa.

²⁶⁵ Vırmiça (2007), a.g.e., s.16.

²⁶⁶ Vırmiça (2007), a.g.e., s.16.

veya dere taşından yapılmıştır. Bazı saat kulelerinin sadece revakları²⁶⁷ kesme taş olurken, diğer kısımlar tuğladan, dere veya kuru taştan inşa edilmiştir. Çatıları çadır şeklindedir. Genelde çatı altlarının her yönünde birer pencere veya boşluk bırakılmıştır. Bu pencereler genelde yarım dairevi veya dikdörtgen olarak bırakılmıştır. Saat kulesinin bu kısmına saat yerleştirilmiştir. Saat kulelerinin içteki merdivenleri genelde ahşaptan yapıldır. Ama taştan yapılanları da vardır. Kosova'daki saat kulelerinin kenar alanları genelde 3-5 metre yükseklikleri ise 23-25 metreye kadar uzanır.

Kosova'daki saat kulelerinin diğer ortak özelliklerine gelince, saatleri her saat başı saat sayısı kadar veya saat başı tek vuruş yapacak şekilde imal edildiği bilinmektedir. Zamanında mevcut olan tüm saat kulelerinde birer çan da bulunmaktaydı.²⁶⁸

2.6.1.18. Taş Kuleler

Osmanlı sivil mimarisinin önemli örneklerinden biri sayılan taş kulelerin Kosova'da inşaatı, Osmanlıların bu topraklara hâkimiyeti ile birlikte başlamıştır. Ancak bu taş kulelerin ilk örnekleri uzun zamandır zamanın acımasız şartlarına yenik düşerek yerle bir edilmiştir. Bugün Kosova'da mevcut olan taş kulelerin az bir bölümü on

---

²⁶⁷ Bir yapının önünde yer alan, bir uzun kenarıyla yapıya bitişik, diğer uzun kenarı boyunca sütunların taşıdığı bir kemer dizesiyle dışa açılan, üzeri tonoz, kubbe ya da çatıyla örtülü önü açık mekâna denir. Güneşten ya da yağmurdan korunma amaçlı işlevsel revaklara sundurma adı verilir.

Antik Yunan ve Roma kentlerinde kamu binalarına ve tapınaklara girişte sıklıkla rastlanan revaklar, Doğu Roma İmparatorluğu ile kültürel ilişki sonucu Arap-Fars kültürüne oradan da Selçuklu Devleti döneminde Türk mimarisine geçen ve Anadolu Beylikleri döneminde giderek yaygınlaşan bir mimari öge olmuştur. Türk mimarisinde revaklar cami girişlerinde estetik amaçlı kullanılırken, caminin kalabalıktan taşıdığı zamanlarda namaz kılanların yağmurdan korunmasını da temin eder.

²⁶⁸ Vırmiça (2007), a.g.e., s.17.

yedinci, büyük bir bölümü de on sekizinci yüzyıla aittir.

İlk planda bir barınma yeri olarak kullanılan taş kuleler genellikle dörtgen veya dikdörtgen kesme taş kaideler üzerinde taştan inşa edilen binalardır. İki veya üç kat olarak inşa edilen taş kuleler genelde ağa, bey veya zengin aileler tarafından inşa edilmiştir. Genellikle dıştan sıvalı olmayan bu kulelerin çok basık çatıları eski kiremit veya kaya parçalarıyla örtülüdür. Kulelerde yaşayan aile saldırı durumlarında kendilerini müdafaa edebilmek için her kule duvarında tüfeklikler de inşa etmişlerdir. Bu nedenle dışarıdan bakıldığı zaman, taş kuleler adeta küçük bir kaleyi andırırlar. Duvarlar genelde diğer evlere oranla daha kalındır ve kenarları kesme taştır. Kulelerde ayrıca kapı ve pencere kemerleri de kesme taştan inşa edilmiştir. Diğer evlere oranla kulelerdeki pencereler daha küçüktür ve genelde üçüncü katın bir tarafında bulunmaktadır ve avluya bakmaktadır.²⁶⁹

Kosova'nın her yöresinde taş kulelere rastlamak mümkündür. Yapılan araştırmalar esnasında Osmanlı döneminde inşa edilen taş kulelere en çok Yakova, İpek ve Deçan belediyelerine bağlı olan köylerde rastlanmıştır. Kosova'da taş kulelerin sayısı bilinmemektedir. Çünkü bu konuda günümüze kadar hiçbir araştırma yapılmamıştır. Ayrıca zaman süresince çoğunun bakımsızlık yüzünden yok olduğuda bilinmektedir. Günümüzde Kosova'da mevcut olan önemli taş kulelerinden İpek'te Hacı Zeka, Yaşar Paşa, Şeremet vb. kulelerini saymak mümkündür.²⁷⁰

---

²⁶⁹ Vırmiça (2007), a.g.e., s.17.

²⁷⁰ Vırmiça (2007), a.g.e., s.17.

2.6.1.19.Kaleler

Kültürel miras kapsamında, kalelerin de çok önemli yerleri bulunmaktadır. İlk çağlardan itibaren insan, ailesini ve yiyeceklerini korumak için barındığı mekânın etrafını duvarlarla örmüştür. Daha sonra birlikte yaşamak zorunda kaldığı diğer insan topluluklarıyla yerleşim yerleri kurmuş ve güvenlikleri için bu mekânların etrafını surlarla çevirip kaleleri oluşturmuşlardır. Osmanlı döneminde Kosova’da inşa edilen kalelerden en önemlisi Kaçanik’te Koca Sinan Paşa’nın 1586 yılında inşa ettiği Kaçanik kalesidir.²⁷¹

Koca Sinan Paşa bu kaleyi inşa ettikten sonra bu yerde Kaçanik kasabası gelişmeye başlamıştır. Günümüzde bu kaleden sadece büyük taş duvarları kalmıştır. Kosova’da önemli kalelerden birini de Prizren kalesi de oluşturmaktadır. Yüksek ve kalın duvarlarla sarılı ve güneyden Şar dağı etekleri üzerine kurulmuş olan Prizren Kalesi, Kosova’nın Prizren şehrindeki Orta Çağ kalesidir. Prizren’e tepeden bakan bir konuma sahiptir. Prizren Kalesi, yüzyıllarca Prizren’in tarihi geçmişinin ayaktaki en canlı örneği özelliğini taşımaktadır.²⁷² İlk hisarlarının Roma döneminde yapıldığı belirtilmektedir. Osmanlı Devleti döneminde çeşitli eklemelerle geliştirilmiş, büyük bir kale hâline getirilmiştir.²⁷³

---

²⁷¹ Vırmiça (2007), a.g.e., s.17.

²⁷² Süleyman, RANDOBRAVA, Cevapsız Sorular ve Prizren Kalesi, Yeni Dönem Gazetesi, Yıl: 10, Sayı: 431, 12 Haziran 2008, s.12.

²⁷³ Süleyman, RANDOBRAVA, Cevapsız Sorular ve Prizren Kalesi, Yeni Dönem Gazetesi, Yıl: 10, Sayı: 431, 12 Haziran 2008, s.12.

2.6.1.20.Askeri Kışla

Araştırmacı Raif VİRMİÇA'nın yaptığı araştırmalar esnasında Osmanlıların büyük kentlerde birer askeri kışlası da inşa ettiği tespit edilmiştir. Osmanlı Devleti döneminde inşa edilen askeri kışlaların en önemlileri Priştine, İpek, Prizren, Mitroviça ve Yakova'da bulunmaktaydı. Günümüzde bu kışlalardan sadece Mitroviça'da ki kışla mevcuttur. Osmanlı Devleti döneminde inşa edilen askeri kışlalar taş-tuğla karışımı olarak tek, iki veya üç katlı olarak yapılmıştır.²⁷⁴

2.6.1.21.Saraylar

Kosova'da Osmanlı Devletinin saraylar da inşa ettiği tespit edilmiştir. En önemli saraylar 18 ve 19. yüzyılda inşa edilmiştir. En önemli Osmanlı saraylarından, Priştine'de Yaşar Paşa Sarayı'nı ve Prizren'de Mahmut Paşa Sarayı'nı belirtmek gerekir. Osmanlı döneminde inşa edilen saraylardan günümüzde sadece Priştine'de onarılmış şekliyle Yaşar Paşa Sarayı bulunmaktadır. Bugün Yaşar Paşa Sarayı Priştine TV binasını oluşturmaktadır.²⁷⁵

---

²⁷⁴ Virmića (2007), a.g.e., s.18.

²⁷⁵ Virmića (2007), a.g.e., s.18.

2.6.2. Soyut Etkiler (Kosova’da Türk Gelenek ve Görenekleri)

Türkçe “gelmek” ten türetilen gelenek kelimesi anane ile aynı tutulmaktadır. Gelenek kelime olarak; “uzun bir süre boyunca kuşaktan kuşağa aktarılan efsaneler, olaylar, öğretiler, alışkanlıklar vb. bütünü olarak tanımlanmaktadır.”²⁷⁶ Türkçe sözlükte gelenek kelimesi; “Bir toplumda, bir toplulukta eskiden kalmış olmaları dolayısıyla saygın tutulup kuşaktan kuşağa iletilen, yaptırım gücü olan kültürel kalıntılar, alışkanlıklar, bilgi, töre ve davranışlar, anane” şeklinde açıklanmaktadır.²⁷⁷ Gelenekler tıpkı adetler gibi, ama onlardan daha güçlü olarak, toplumsal yaşamın düzenlenmesinde ve denetlenmesinde önemli rol oynarlar. Nitelikleri bakımından genellikle tutucu olan gelenekler aile, hukuk, din ve siyaset gibi toplumsal kurumlar üzerinde etkilidirler. Bilim ve sanat, geleneklerin daha az tesiri altındadırlar. Bireyin bağlı bulunduğu grubun veya toplumun geleneklerine karşı çıkması, bu karşı çıkışın derecesine göre bireyin toplulukça kovulmasından saldırıya uğramasına, hor görülmesinden alaya alınmasına kadar genişleyen tepki türlerinde biçimlenir.²⁷⁸

Gelenekler bir milletin bütününe ilgilendirir. Sosyal normların içerisinde gelenekler iskelet gibidir. Bir takım kurallar ve cezalar bulunmakla beraber, en ağır ceza toplumdan dışlanmaktır.

Görenek; “bir şeyi eskiden beri görüldüğü gibi yapma alışkanlığı, âdet, alışkı”²⁷⁹,

---

²⁷⁶ Büyük Larousse, “Gelenek”, c.9, Gelişim Yayınları, İstanbul, 1992, s. 4469.

²⁷⁷ Türkçe Sözlük, Türk Dil Kurumu Yayınları, 10. Basım, Ankara, 2005, s.741.

²⁷⁸ Sedat Veyis, ÖRNEK, Türk Halkbilimi, Kültür Bakanlığı Yayınları, 2. Baskı, Ankara, 2000, s.126.

²⁷⁹ Türkçe Sözlük, Türk Dil Kurumu Yayınları, 10. Basım, Ankara, 2005, s.779.

“eskiden beri sürdürülene uygun tutum ve davranışlar bütünü”²⁸⁰ şeklinde tanımlanmaktadır.

Göreneğin örfe, âdete, geleneğe bakarak müeyyide gücü daha zayıftır. En basit tanımıyla bir şeyi eskiden beri görüldüğü gibi yapma alışkanlığı olan görenek, diğer sosyal alışkanlık gibi gerekli ve uygun görülenleri kapsar. Ama bunların mutlaka yerine getirilmesini istemez. Geçmişten beri yapılmakta olan, fakat henüz adet durumunu kazanmamış olan bu davranış biçimlerine grubun, toplumun gelişmesine uygun yenilikler eklenir. Bunlar süreklilik kazandığı gibi, bir süre sonra ortadan kalkabilirler. Görenekler, günlük yaşantımızın gerekli gördüğü ilişkilerin düzenlenmesinde, bireyler arasındaki sürtüşmeleri azaltmakta, toplumsal ilişkilerin kolaylaşmasında, belirleyici rol oynarlar. Komşu ziyaretlerinde, alışverişte, toplum taşıtlarına inip binmede, hasta ziyaretlerinde, tanışma ve tanıştırılmalarda, nasıl davranılacağını belirleyerek ilişkilerin düzenli gitmesine yardımcı olurlar.²⁸¹

Görenek, ihtiyaçları karşılayan, düzenin yürümesini sağlayan değerler sistemidir. Bu değerler sisteminde insan nesli devam ettikçe değişimler olur. Görenekteki hızlı değişim geleneği de etkilemektedir.²⁸²

Osmanlı Devletinin Kosova topraklarından çekilmesinden kısa bir zaman sonra Kosova Türkleri Türkiye’ye göç etme mecburiyetinde kalmıştır. Bu göçlerde, politik, ekonomik nedenler ile Türkçe öğretim yapan okulların kapatılması etkili olmuştur.

1912 yılından 1951 yılına kadar geçen dönemde Kosova’da göçler, çatışmalar,

---

²⁸⁰ Büyük Larousse, “Görenek”, c.9, Gelişim Yayınları, İstanbul, 1992, s. 4693.

²⁸¹ Sedat Veyis, ÖRNEK, Türk Halkbilimi, Kültür Bakanlığı Yayınları, 2. Baskı, Ankara, 2000, s.127.

²⁸² Ali Abbas, ÇINAR, Türk Dünyası Halk Kültürü Üzerine Araştırma ve İncelemeler, Muğla Üniversitesi Matbaası, Muğla, 1996, s.201.

yıkımlar, acılar ve sıkıntılar içerisinde iki Dünya savaşını da yaşamak zorunda kalan Türklerin sayısı önemli bir ölçüde azalmıştır. 1951 yılına kadar Yugoslavya’da Türklerin varlığı resmi olarak inkâr edilmiştir. İkinci Dünya Savaşı’ndan sonra Kosova Türkleri için bir dönüm noktasını oluşturan 1951 yılında, Prizren’de Türk dilinde öğretim yapan ilk ve orta dereceli okullar, “Doğru Yol” derneği gibi dernekler açılmıştır.

1990 yılında Yugoslavya’da çok partili sisteme geçiş ve örgütlenme imkânı diğer toplulukları olduğu gibi, Kosova Türklerini de etkilemiştir. 1990 yılında merkezi Prizren’de olmak üzere, “Kosova Türk Demokratik Birliği Partisi” kurulmuştur. 1999 yılında Kosova’da meydana gelen savaş ve savaş sonrası yeni bir yapılanmaya gidilmiştir. Bu yapılanma sonunda Türk Demokratik Birliği adını değiştirerek, Prizren merkezli Kosova Demokratik Türk Partisi adıyla etkinliklerine devam etmiştir.

Günümüzde de faaliyetlerine devam eden kültür dernekleri, okullar, sanatçılar, şairler, yazarlar, basın ve yayın kuruluşları, Türk aydınlarının verdikleri eserler ve yürüttükleri çalışmalar, Kosova’da Türk kültürünün korunması ve yaşatılmasına hizmet etmektedir.²⁸³

Osmanlıların gidişinden günümüze kadar Kosova’da dış ve sanatsal özellikleriyle birbirinden farklı dönemleri yansıtan Osmanlı sivil mimari eserleri Kosova Türklerinin ve burada yaşamakta olan diğer Kosova halkının günlük yaşamının bir parçasını oluşturmuştur. Osmanlı sivil mimari eserleri Kosova’nın her bölgesine hoş ve güzel bir görüntü sağlamakla, yöre halkının Türk kültür ve geleneklerinden etkilenmesinde önemli bir paya sahip olmuştur.

---

²⁸³ Raif VİRMİÇA, Tarihi Kent Prizren, Medeniyet Araştırma Bilim Dergisi, Yıl 1, Sayı 1, Prizren, 2002, s.117-139.

Kosova içinde barındırdığı çok sayıda Osmanlı sivil mimari eserleriyle, zengin kültürüyle, yaşatılan Türk gelenek ve görenekleriyle, bu topraklarda Türk varlığının mevcudiyeti yaşatılmaya çalışılmaktadır.

2.6.2.1.Kosova’da Osmanlı Döneminden Kalma Doğum Gelenekleri

Her toplumda olduğu gibi Türk toplumunda da çocuğa büyük değer verilir. Çoluk çocuğa karışmak, erkek özellikle de kadın için çok önemlidir. Dünyaya getirilen her çocuk aile kurumunu güçlendirir. Akrabalık ilişkilerini ve bu ilişkilerden doğan dayanışmayı pekiştirir. Aile kurumunun temel işlevi de budur. Aile toplumu ayakta tutan temel öğelerdendir. İnsan türünü üretmek ve sürdürmek geleneklerinden doğmuştur.²⁸⁴

Doğum bütün toplumlarda kadına duyulan saygınlığı artırdığı gibi, onun birey olarak toplum içindeki yerini de sağlamlaştırır. Kadının ve erkeğin güven duygularını geliştirir. Anneye benlik ve bütünlük, babaya da güven duygusu kazandırır.

Doğum ile birlikte dünyaya gelen toplumun yeni ferdinin hem ailesine, hem de toplumuna faydalı ve hayırlı bir insan olması için bütün imkânlar seferber edilir. Kosova’da her doğan çocuğun ailenin soyunu devam ettireceğine, ailedeki dayanışma ve gücün artmasına katkı sağlayacağına inanılır.

Tarih boyunca aileler ne kadar çok çocukları olursa kendilerini o kadar güçlü hissetmişlerdir. Türk toplumlarında yaygın olan “çocuk ailede ocağı tütürür” sözü de toplumun bu konudaki değer yargısını ve aileye bakış açısını ortaya koymaktadır. Türk

---

²⁸⁴ Mahmut TEZCAN, Türk Aile Antropolijisi, İmge Kitabevi, Ankara, 2000, s.13.

toplumunda, aile içerisinde doğumla birlikte kadına duyulan saygı da artmaktadır.²⁸⁵

Türk toplumunda ve ailesinde doğum, hemen her zaman mutlu bir olay olarak kabul edilmiştir. Türk toplumunda da doğumla ilgili birçok adet, gelenek ve görenekler vardır. Gelenek ve görenekler insanları gebelik öncesinden başlayarak bir takım adetlere uymaya ve bu adetlerin gerektirdiği işlemleri yerine getirmeye zorlamaktadır. Türk toplumundaki doğumla ilgili adet ve göreneklerden bir kısmı, yardımlaşma ve dayanışmadır.²⁸⁶

Günümüzde de doğumdan sonra akrabaların, komşuların gözyaydın ziyareti yapmaları, gelenlerin loğusaya ve bebeğine maddi durumlarına göre, para, altın gibi hediyeler getirdiği görülmektedir. Bunun amacı, ailenin sevinçlerine ortak olmanın yanında, ailenin mali külfetinin imkânlar ölçüsünde azaltılmasıdır.

Doğum dünyanın her yerinde olduğu gibi Kosova’da da mutlu bir olay, aile için büyük bir sevinç kaynağı olarak kabul edilmektedir. Her aile neslinin devam etmesi, toplum içindeki itibarının korunması için mutlak surette çocuk sahibi olmayı istemektedir. Yeni doğan bebeğe evin eğlence kaynağı, neşesi, gururu olarak bakılmaktadır. Bu sebepten dolayı yeni evlenen çiftler bir an önce çocuk sahibi olmaya çalışırlar. Eski dönemlerde Kosova’da yaşayan Türk aileler genellikle 3–4 çocuk sahibi olurken, günümüzde 1–2 çocuk istenmektedir. Ekonomik şartların da etkisiyle günümüzde çok çocuk düşünülmemektedir.²⁸⁷

Kosova’da çocukların güzel sesli olması için doğan çocukların göbeği uzun

---

²⁸⁵ Mahmut TEZCAN, a.g.e., s.13.

²⁸⁶ Sedat Veyis, ÖRNEK, a.g.e., s.132.

²⁸⁷ Erol, EROĞLU, Prizren Türk Halk Kültüründe Geçiş Dönemleri, Basılmamış Doktora Tezi, Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2008, s.67.

kesilmektedir. Çünkü göbeği uzun kesilen çocuğun güzel sesli olacağına inanılmaktadır. Ayrıca bebeğe devamlı su içirilirse hem erken konuşmaya başlayacağına hem de bülbül gibi güzel sesli olacağına inanılmaktadır.²⁸⁸

Göbek kırmızı ve beyaz renkli ipliklerle bağlanır. Erkek çocuğun kuruyunca düşen göbek kabuğu emin bir yerde korunur. Erkek çocuk annesinden utandığı için yüzükoyun doğduğuna inanılmaktadır. Kız çocuk ise sırtüstü dünyaya gelmektedir.²⁸⁹

2.6.2.2.Kosova’da Osmanlı Döneminden Kalma Evlenme Gelenekleri

Evlilik, toplumlarda farklı yapılar gösterebilen, aile kurmayı ve neslin devamını sağlayan iki insanın kalıcı bir beraberlik için bir araya gelerek oluşturdukları evrensel bir kurumdur. Aile toplumun çekirdeğini oluşturan bir birimdir. Evlilik, bir kadınla bir erkeğin, her türlü hayat şartları içinde devamlı bir birlik vücuda getirmek üzere birleşmesidir. Dünyanın her bölgesinde her aşaması bağlı bulunduğu kültür tipinin öngördüğü belirli kurallara ve kalıplara uydurularak gerçekleştirilen evlenme olayı, özellikle tören, adet, gelenek ve görenek bakımından kültürlerle göre çeşitlilik göstermektedir.²⁹⁰

Türk kültüründe evlenmenin gerçekleşmesi için bir takım hazırlık ve aşamaların yapılp izlenmesi gerekir. Her aşamada zengin gelenek, görenek ve adetlerin

---

²⁸⁸ Altay Suroy, RECEPOĞLU, Kosova’da Türk Kültürü veya Türkçe Düşünmek, T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları / 2749, Yayınlar Dairesi Başkanlığı, Türk Dünyası Dizisi / 74, Başbakanlık Basımevi, Ankara, 2001, s. 2.

²⁸⁹ Altay Suroy, RECEPOĞLU, a.g.e., s.76.

²⁹⁰ Erol, EROĞLU, a.g.e., s.157.

uygulanması zorunlu hale gelmiştir. Kosova’da düğün telaşı en az bir hafta öncesinden başlar ve genellikle düğün iki gün kadar sürer. Ana hatlarıyla düğünün “Kına Gecesi”, “Gelin alma”, “Zıfaf ve düğün gecesi” ve “Gelin Yanı” ile son bulur.²⁹¹

Kosova’da da zaman ilerledikçe eski düğün geleneklerimizden bazıları eskisi gibi hâkimiyetini koruyarak uygulanmaya devam etmekte, bazıları ise çağdaş toplumun etkisinde kalarak bazı uygulanmalarında farklılıklar oluşturmuştur, ancak yok olmamıştır. Çağdaş toplumun tesirinde kalmalarına rağmen bazı geleneklerimiz hala her günkü hayatımızın bir parçası olmakla birlikte, nesilden nesle aktarılarak günümüze kadar yaşatılmaktadırlar. Çünkü düğün geleneklerimizin, diğer gelenek, görenek, örf ve adetlerimizle birlikte yaşatılması, burada mevcut olan Türklüğün yaşatılması anlamını da taşımaktadır ve Kosova Türklüğüyle eşdeğerdir.

Düğün törenleri içindeki bazı uygulamalar, gelenek-görenek ve adetler, yörelere göre değişiklik göstermektedir. Düğün törenleri içinde yer alan ve gelin kızın baba evinde kalacağı son gece yapılan geleneklerden birisi de “Kına Gecesi”dir.²⁹²

2.6.2.2.1.Kına Gecesi

Kına, “kına ağacının kurutulmuş yapraklarından elde edilen, saç ve elleri boyamakta kullanılan toz”dur.²⁹³ Toz halindeki kınayı su ile karıştırıp bulamaç kıvamına getirerek boyanacak yere sürme işlemine “kına yakmak” denir.

---

²⁹¹ <http://www.prizrenliler.org>, Düğün Tören ve Geleneklerinden Evlenme, Erişim Tarihi: 30 Mayıs 2012, Saat: 16:15

²⁹² <http://www.prizrenliler.org>, Düğün Tören ve Geleneklerinden Evlenme, Erişim Tarihi: 30 Mayıs 2012, Saat: 16:20

²⁹³ Türkçe Sözlük, Türk Dil Kurumu Yayınları, 10. Basım, Ankara, 2005, s.1155.

Düğünden önce kız evinde bayanlar arasında yapılan törene kına gecesi denir. Kosova’da da genellikle gerdek gecesinden bir önceki gece “kına gecesi” yapılmaktadır. Bu törende kına gecesine özgü eğlenceler yapılır, oyunlar oynanır, şarkılar, türküler söylenir ve kızın ellerine kına yakılır. Gelin kız, acıklı türkülerle ağlatılır. Kızın ağlatılması bir gelenektir. Kızın mutlaka ağlaması istenir.²⁹⁴

Kına gecesi âdeti, bütün Türklerde Türk geleneğinde; hem sağlık, hem güzellik, hem de törensel açıdan özel bir yeri ve önemi vardır. Hem bereket dileği hem de kına yakılan kişiye baht açıklığı sağlamak amacıyla, gelinin sağ avucuna bozuk para veya altın da konulur.

Geleneksel toplumlarda kınanın eşleri birbirine sevgili yapmak amacı ile yakıldığı söylenmektedir. Kına aynı zamanda koruyucu özelliği ile karşımıza çıkmaktadır. Gelin ve davetlilerin ellerine yakılarak, evliliğin bir anlamda kutlanıp kutsanmasının sağlanması anlamını da taşımaktadır.

Kına gecesine kız tarafının yakınları, arkadaşları, komşu ve mahalle kızlarının yanı sıra erkek tarafından davet edilen bayanların katılmaları ve gelmeleri beklenir ve tüm davetlilerin gelmesiyle kına gecesi başlar.

Konuklara “kına tepsisi” içinde çeşitli çerezler, tatlılar, kına gecesi çöreği, kına helvası vb. sunulur. Sonra gelin ellerinde mumlar yanan evlenmemiş genç kızların arasında kına kıyafetini giymiş olarak konukların bulunduğu odaya gelir. Yüksekçe bir yere oturur. Türküler söylenir, oyunlar oynanır, gelin ve konuklar izler. Sonra bir dua ile kına yakma törenine başlanır.

---

²⁹⁴ Mahmut, TEZCAN, “Türk Evlenme ve Düğün Gelenekleri Modeli”, Türk Halk Kültürü Araştırmaları 1997, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1998, s.223.

Gelinin kinasını gelenek olarak kocası ölmemiş ve boşanmamış bir kadın yakar. Gelinin sağ avucunun ortasına kına ve üzerine bir altın ya da para konur. Eli ipek bir mendille bağlanır. Kına yakılırken kına türküleri söylenerek gelin ve yakınları ağlatılır²⁹⁵. Örneğin “Yüksek Yüksek Tepeler” ve “Kurdelemin Uçları” vb. gibi türküler söylenir. Kına gecelerinin vazgeçilmez unsurlarından biri gelin adayını ağlatmak için söylenen türkülerin içtenliğidir. Bu türkülerin içtenliğine dayanamayan gelin adayı mutlaka ağlar. Eğer ağlamazsa “kocada gönlü var” şeklinde yorumlanır ve arkadaşları tarafından ayıplanır.

Türk halkının evlenme gelenek ve görenekleri arasında önemle korunanlardan birisi kına yakma geleneğidir. Kına gecesinde en önemli uygulama ağıtlarla birlikte yakılan kınadır. Kınanın bir tepsi içerisinde, üzerinde yanan mumlarla taşınması ve buna gelinin kız arkadaşlarının eşlik etmesi gelenektendir. Ayrıca kına gecesinde yanık makamla söylenen, “Kına Ağıtları” ayrı bir önem arz etmektedir. Çünkü Türk düğünlerinin duygu yoğunluğu bu gecedeki kına yakma ve gelini ağlatmak için söylenen ağıtlarla yaşanmaktadır.²⁹⁶

Kına gecesinde gelin ağladıktan sonra kırmızı örtü açılır ve gelinin bekâr kız arkadaşları da kismetleri açık olsun diye kendi ellerine kına yakarlar. Daha sonra gelin yerinden kaldırılır ve neşeli türküler eşliğinde oynatılır. Gelinin ardından kına gecesine katılan ve eski oyunları oynamasını bilen bayanlar def eşliğinde birkaç eski oyunu oynarlar, diğer genç kızlar da bu oyunları öğrenmek ve ileride de yaşatmak amacıyla

---

²⁹⁵ Tülay, ER, “Kına Türkülerinde Halkımızın Evlilik Felsefesi”, II. Milletlerarası Türk Folklor Kongresi Bildirileri IV. Cilt Gelenek-Görenek ve İnançlar, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1982, s.158.

²⁹⁶ <http://www.prizrenliler.org>, Düğün Tören ve Geleneklerinden Kına Gecesi, Erişim Tarihi: 30 Mayıs 2012, Saat: 16:30

eski oyunculara eşlik ederler. Oynanan oyunlardan sonra erkek tarafının misafirleri uğurlanır, ileri saatlerde gelinin arkadaşlarının büyük bir bölümü de gider ve o gece sadece gelinin en yakın arkadaşları ve yakınları kalırlar. Böylece misafirlerin dağılmasından sonra birkaç saat süren kına gecesi de sona erdirilir.

2.6.2.2.2.Gelin Alma

Kosova’da gelin alma törenine, gelinin ailesi, akrabaları ve mahalledeki komşuları katılırlar. Erkek tarafı da araba konvoyları halinde damadın akraba ve yakınları gelini almaya gelirler. Kosova’da gelin alma töreni müzik eşliğinde yapılır ve yöreye has oyunlar oynanır. Gelini almaya gelen misafirlere lokum ve gül şurubu ikram edilir. Kaynana gelininin yanına girdiğinde “her şeyin tatlılık içinde geçmesi” için gelinin ağzına şeker koyar. Gelin bu şekeri kocasının evine gidinceye kadar ağzında tutar. Gelin baba evinden çıkmadan önce aynaya bakarak evlenmek isteyen kız arkadaşlarının isimlerini söyleyerek yanına çağırır. Arkadaşları gelerek gelinle birlikte aynaya bakarlar. Böylece kısa zamanda kismetlerinin açılacağına inanılır. Gelin alma töreni yaklaşık bir saat sürer. Gelin annesi ve kaynanası tarafından gelin odasından çıkarılırken kaynana leblebi saçar. Gelin bir kolunda kendi babası, diğer kolunda damadın babası tarafından evinden çıkarılarak arabaya bindirilir. Arabaya bindirdiklerinde damadın babası araba ve gelin üzerine şeker ve demir para atar. Erkek evine gelmeden önce gelin şehrin en güzel mesire yerlerinden birine götürülür. Orada da oyunlar oynandıktan sonra erkek evine gelirler. Gelin konvoyunun aynı yoldan ikinci

defa geçmemesine özen gösterilmektedir.²⁹⁷

Gelin eve girdiğinde damat gelinin üzerine arpa atar. Evin giriş kapısında kaynana gelinin parmaklarını şerbete batırır ve “yeni evindeki hayatının hep tatlılıkta geçmesi” için kapının çerçevesine üç defa sürdürür. Gelinin en kısa sürede çocuk sahibi olması için ve özellikle erkek çocuğu dünyaya getirsın diye kucağına erkek çocuk oturtulur. Gelin yeni evine geldikten sonra def eşliğinde düğün türküleri söylenir, oyunlar oynanır ve gelin alma töreni böylece tamamlanır.²⁹⁸

2.6.2.2.3.Zifaf ve Düğün gecesi

Türk kültüründe düğünler insanların mutluluklarını ifade eden törenler arasında yer alır. Türk kültüründe düğün yeni bir ailenin doğması, akraba ve dostların bir araya gelmesi ve eğlenceler düzenlenmesi için bir araçtır. Türk kültüründe müzik ve oyun oynamak düğünün vazgeçilmez unsurlarındandır. Kosova’da da düğünler müzik, davul ve zurna eşliğinde yapılır. Kosova’da düğünlerin özellikle cumartesi günü ve akşamı yapılmasına özen gösterilir. Düğün gelini almaya gitmeyle başlar. Düğün çalgıcıları müzik ve oyun eşliğinde gelini almaya giderler. Düğünün olduğu mahallede düğün havasını estirmek için çeşitli Kosova’ya özgü oyunları çalarlar ve damadın genç akraba ve arkadaşları bu oyunları oynarlar. Düğün günü gelin evinde eğlence olmaz. Gelinin evinde özellikle gelinin anne ve babasında kızlarının evden ayrılmasından dolayı burukluk vardır. Gelin alındıktan sonrada damat evinde davul, zurna ve müzik çalmaya

---

²⁹⁷ <http://www.prizrenliler.org>, Düğün Tören ve Geleneklerinden Gelin Alma, Erişim Tarihi: 30 Mayıs 2012, Saat: 16:30

²⁹⁸ Erol, EROĞLU, a.g.e., s.214.

devam eder. Kosova’da gecenin geç saatlerine kadar yöreye özgü şarkı ve türkülerin ve oyunların oynanması devam eder.²⁹⁹

Düğün töreninin farklı bir aşaması olan gerdek gecesi, aslında gelinle damadın özel gecesi olarak da adlandırılır. Kosova’da gerdek odası gelin gelmeden önce hazırlanmıştır. Gelinin çeyizinde bulunan yeni örtülerle yatak süslenmiştir. Gerdek öncesi gelinin odasında bulunan yatakta, evlilerin çok çocuk sahibi olmaları için birkaç küçük çocuk yuvarlandırılır. Gerdek odasına önce gelin ardından da damat girer. Damat odaya girerken arkadaşları tarafından sırtına vurulur.³⁰⁰

Gerdek olayı Kosova adetlerinde, genelde 30-60 dakika kadar sürer. Bu arada damadın evinde düğün şenlikleri şarkı, türkü ve alaylar eşliğinde devam eder. Gerdek esnasında gerdek odasının yakınlarında damadın kız kardeşleri ve yakın genç kız akrabaları beklerler. Gerdek sonrası damat kapıyı açar ve odaya kızlar girerler. Gelin giymiş olduğu en iyi entarisi ile dışarıya çıkarılır ve düğünü seyretmek için bir yerde oturtulur. Bütün gece süren düğün sabahın erken saatlerinde sona erer. Misafirler dağılmadan önce, çok yorgun olan gelin odasına götürülür ve böylelikle düğünün ilk günü ve gecesi misafirlerin dağılmasından sonra son bulur.³⁰¹

---

²⁹⁹ <http://www.prizrenliler.org>, Düğün Tören ve Geleneklerinden Düğün, Erişim Tarihi: 30 Mayıs 2012, Saat: 17:00

³⁰⁰ Erol, EROĞLU, a.g.e., s.214.

³⁰¹ Raif VİRMIÇA Araştırma Notları, Prizren, 2007.

2.6.2.2.4.Gelin Yanı

Kosova’da düğünün ertesi günü yapılan “gelin yanı” (gelin görmesi) sadece kadınların eğlendiği bir toplantıdır. Düğünün ertesi gün gelin ve kaynana erken kalkarak birlikte kahvaltı hazırlarlar. Kaynanası geline aile fertlerine nasıl hitap edeceğini anlatır. Kahvaltı yapılırken kaynana geline evdekileri tanıtır. Gelin büyüklerin ellerinden öper ve evdekiler geline almış oldukları altın yüzük, bilezik, küpe, kolye vb hediyeleri verirler. Kahvaltıdan sonra “gelin yanı” için hazırlıklar yapılmaya başlanır. Kaynana gelinin yapması ve bilmesi gereken adetleri geline ayrıntılı olarak anlatır. Gelin görmesi töreni için gelinin saçları ve makyajı yapılır. Gelin çityan (şalvar), gömlek, sırmalı yelek giyerek ve başına özel yapılmış olan laleler takılarak törene hazırlanır.

Gelin yanı törenine sadece erkek tarafının kadınları katılır, gelinin akrabaları davet edilmez. Gelin yanı töreni için evin şartlarına uygun olarak geniş bir oda veya bahçe hazırlanır. Törene katılan misafir kadınlarda yöreye özgü geleneksel kadın kıyafetleriyle gelirler. Kaynanası ve görümceleri gelinin en yakınına otururlar. Törene gelen herkese lokum ve gül şurubu ikram edilir. Gelin törene katılan her misafirin elini öper.

Gelin yanı töreninde türküler söylenir ve yöreye uygun kadın oyunları oynanılır. Tören boyunca eve damat veya başka bir erkek gelmez. Öğleden sonra kız evinden gelinin kız kardeşi ablasını kutlamaya gelir ve iki kardeş kısa bir süre görüştüktan sonra gelinin kız kardeşi törenden ayrılır.

Kosova’da gelin yanı törenleri genellikle akşam vaktine kadar sürer. Akşam vakti gelinin baklavası ve poğaçası yenilir. Gecenin ileri saatlerine kadar ev halkı bir arada oturup düğünün kritiğini yaparlar. Yatmaya önce gelin ve damat gider. Aile fertleri ise

gelin ve damat yattıktan sonra yatmaya gider ve böylelikle kocası evinde gelinin ilk günü denilen gelin yanı ile son bulur.³⁰²

2.6.2.3.Kosova’da Osmanlı Döneminden Kalma Ölüm İle İlgili Gelenekler

Hayat ve ölüm tüm canlıların yaşadığı birbirinin içine girmiş olgulardır. İnsanlar, çok eski devirlerden itibaren, çevrelerinde gerçekleşen ölümlerle karşılaştıklarında tüm canlılar için kaçınılmaz bir son olarak gördükleri bu olayı algılama, açıklama ya da ondan uzaklaşmaya çalışma gibi tepkiler ortaya koymuşlardır. Bununla birlikte insan, hayatı boyunca birçok canlının ölümüne şahit olmakta ve yakınlarının ölümlerini görmektedir. Eski uygarlıklardan itibaren bütün toplumlarda ölüm hiçbir zaman basit bir olay olarak algılanmamıştır. Çeşitli toplumlar, gelenek ve göreneklerinde ölümü anlamaya ve anlamlandırmaya çalışmışlardır.³⁰³ Her toplumun kültürel özelliği, ölüm öncesi, ölüm sırası ve ölüm sonrası şeklinde bazı geleneksel uygulamaları ortaya çıkarmıştır. Örneğin Prizren’de eve yakın yerde köpeğin uluması, horozun vakitsiz ötmesi, baykuşun evin çatısında ötmesi muhtemel bir ölümün ön belirtisi olarak değerlendirilir. Bir yıldızın kaydığı görülünce de birinin öleceğine inanılır.³⁰⁴ Hasta insanın gözünün ferinin kaçması, elin ayağından canın çekilmesi, vücudunun soğumaya başlaması ölümü hatırlatan fizyolojik belirtilerdir. Bazı hayvanların davranışlarının ve

---

³⁰² <http://www.prizrenliler.org>, Düğün Tören ve Geleneklerinden Gelin Yanı, Erişim Tarihi: 30 Mayıs 2012, Saat: 16:35

³⁰³ Erol, EROĞLU, Prizren Türk Halk Kültüründe Geçiş Dönemleri, Basılmamış Doktora Tezi, Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2008, s.229.

³⁰⁴ Erol, EROĞLU, a.g.e., s.237.

hasta insanlardaki fizyolojik değişikliklerin muhtemel bir ölümün habercisi olarak yorumlanması Türk dünyasının birçok bölgesinde ve Kosova’da benzerlik göstermektedir.³⁰⁵

Kosova’da ölmek üzere olan hastaya can veriyor, can çekiştiriyor, canını teslim ediyor, hastanın öldüğü anda hasta can verdi, canını teslim etti denmektedir.³⁰⁶

Kosova’da cenazenin defni sırasında toprak atılırken kürek elden ele dolaştırılmaz. Toprağı atan kişi küreği yere bırakır, diğer kişi küreği yerden alır. Kürek elden ele verilmez.³⁰⁷ Mezar balıksırtı gibi toprakla kapatılır. Mezarın üzerine baş ve ayakucuna birer olmak üzere iki ahşap mezar taşı konur ve bir şişeyle getirilen su mezarın başucundan diğer ucuna kadar dökülür. Çocuklar ölüden uzak tutulur, çocukların görmeleri istenmez. Hamile bayanlarında bebeklerine etki edeceği düşüncesiyle cenaze evine gitmeleri istenmez.³⁰⁸

Kosova’da ölünün eşyaları yakınları tarafından fakirlere dağıtılır. Mezarlık dönüşü ölünün ruhuna yemek verilir. Ölünün yedinci, kırkınıcı gününde, elli ikinci gecesinde, altınıcı ayında ve senesinde yakın akraba ile tanıdıklarına yemek verilir.³⁰⁹ Yemeklerden sonra helva dağıtılır.

Kosova’da ölenin ardından yas³¹⁰ tutulur. Prizren’de ölenin ardında yas tutmanın süresi ölen insanın akrabalık derecesine, genç ve yaşlı oluşuna, erkek ve kadın oluşuna,

---

³⁰⁵ Erol, EROĞLU, a.g.e., s.238.

³⁰⁶ <http://www.prizrenliler.org>, Ölümle ilgili adet ve gelenekler, Erişim Tarihi: 31 Mayıs 2012, Saat: 12:00

³⁰⁷ Erol, EROĞLU, a.g.e., s.239.

³⁰⁸ Erol, EROĞLU, a.g.e., s.239.

³⁰⁹ Taner, KOTLE, Kosova-Balkanlar’da Türk Halk İnançları, Balkanlarda Türk Kültürü Dergisi, <http://btk.balgoc.org.tr/yazarlar/tanerkotle/taner2.html>(Erişim Tarihi 20.06.2012 Saat: 17:30)

³¹⁰ Yas, yakınıni kaybeden bir insanın ölüm olayı karşısında duyduğu tepki, şaşkınlık, isyan ve acıdır. Toplumsal, ekonomik, duygusal yönden bağlı bulunulan bir insanın kaybından dolayı duyulan acıdır. <http://www.prizrenliler.org>, Ölümle ilgili adet ve gelenekler, Erişim Tarihi: 31 Mayıs 2012, Saat: 17:00

kişiliğine, toplumsal konumuna, sayılıp sevilmesine, ölüm biçimine göre değişmektedir. Ancak en az 7 gün yas sürer. Yas tutarken bir yere ziyaretçi olarak gidilmemektedir. Yas tutanlar önceleri siyah giymeye özen gösterirlerdi.³¹¹

Prizren’de ölümün yedinci gününe kadar ölen kişinin eşi, kızları, kız kardeşleri, annesi, vb. ölenin mezarını her sabah ziyaret ederek dua ederler ve mezar üzerine su dökerler. Prizren’de kırkıncı günden sonra ölümle ilgili adetler sona ermektedir.

---

³¹¹ <http://www.prizrenliler.org>, Ölümle ilgili adet ve gelenekler, Erişim Tarihi: 30 Mayıs 2012, Saat: 16:20

2.7. Kosova’da Osmanlı Kent Dokusunu Yansıtan Şehirler

2.7.1.Priştine

Priştine yaklaşık 600.000 nüfusu ile Kosova Cumhuriyetinin başkentidir.³¹² Başkent Priştine aynı zamanda ülkenin kültür ve üniversite merkezidir. Eski ve yeni kültürlerin kaynaşması ve çok sayıda tarihi kültür anıtlarına sahip olmasından dolayı çok önemli bir şehirdir. Priştine, Kosova Cumhuriyeti’nin ortasından biraz doğuda, Kosova vadisinin kuzey doğusunda, Preşt evka ve Veluşa ırmaklarının etrafında uzanmakta, Golyak Dağları’nın alt kesiminde yer almaktadır. Tarihi Kosova Ovası’nın üstünde konumlanan şehir, Kosova Ovası, Kastriot ve Graçaniça belediyeleri ile çevrelenmiştir. Priştine-Mitroviça karayolu üzerinde Sultan Murad Hüdavendigâr’ın şehit olduğu yerde kurulan türbe Meşhed-i Hüdavendigâr ve Gazimestan bulunur.³¹³

1945 yılına kadar Priştine tam anlamıyla Osmanlı kent dokusunu yansıtan şehirlerden biridir. İkinci Dünya Savaşı’ndan sonra, komünist rejimin etkisiyle hızlı bir şekilde modernleşme sürecine girmiştir. 1960’lı yıllardaki bu dönemin felsefesi “Eskiği yıkmak, yenisini kurmaktır.”³¹⁴ Bu süreç Priştine için yıkıcı olmuştur. Bu dönemde, Priştine merkezini oluşturan büyük çarşı, cami, kilise, Osmanlı Hamamı ve çok sayıda geleneksel Osmanlı mimarisinin güzel örnekleri yıkılmıştır.³¹⁵

---

³¹² Bahtiyar, SİPAHİOĞLU, Tarihi ve Siyasi Yönüyle Kosova, Balkan Aydınları ve Yazarları Yayınları, Prizren, 2009, s.13.

³¹³ Raif VİRMİÇİ, Kosova’da Osmanlı Mimari Eserleri 1, T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, Osmanlı Eserleri Dizisi 13, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1999, s.203.

³¹⁴ Sebil, PAJKO, a.g.e., s.19.

³¹⁵ Sebil, PAJKO, a.g.e., s.20.

Priştine, Kosova Cumhuriyeti'nin idari, kültürel, ticari, ekonomik vb. yönlerden merkez şehridir. Özellikle, Kosova'nın 17 Şubat 2008 tarihinde bağımsızlığından sonra şehrin ulusal ve uluslararası yolları genişletilmeye başlanmıştır; binalarının bazıları tadil edilmiştir, bazılarının tadilatına hâlen devam edilmektedir. Şehir, Kosova'nın geneli gibi, bir yeniden yapılanma içindedir. Kosova'nın idare, eğitim ve kültür merkezi olan Priştine'de, Priştine Üniversitesi ve Priştine Uluslararası Havaalanı bulunmaktadır.

Priştine, 19. yüzyılın ortalarından itibaren çeşitli zanaat ve el işi mallarının sergilendiği panayırlarla tanınmaya başlamıştır. Kazancı, çömlekçi zanaatları ve halk nakışları oldukça yaygınlaşıp uzun süre etkisini sürdürmüş ve hatta bazıları bugüne kadar ayakta durmayı başarmıştır.

2.7.1.1 Priştine'de Korunma Altında Tutulan Osmanlı Kültürel Mirasından

Örnekler:

Büyük Hamam (Fatih Sultan Mehmed Hamamı)

Priştine'nin Büyük Hamamının inşası 15. yüzyılın ilk yarısına dayanır.³¹⁶ Hamam Priştine şehir merkezinde, Fatih Camisinin karşısında yer almaktadır. Priştine Anıtları Koruma Kurulu'nun 26 Aralık 1985 tarihli ve 0301-632 numaralı kararnamesi ile devlet koruması altına alınmıştır. Büyük Hamam 1971 yılına kadar hizmet vermiştir.³¹⁷ Bugün hamamın büyük bir bölümü tamamen yıkılmış durumdadır.

---

³¹⁶ Kosova Stability Initiative, Priştina'nın Geçmişi İçin Bir Gelecek, Pristine, 2006, s.8.

³¹⁷ Raif VİRMIÇA, Kosova'da Osmanlı Mimari Eserleri 1, T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, Osmanlı Eserleri Dizisi 13, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1999, s.258.

Hamam, ifte hamam grubuna girmektedir.³¹⁸ Simetrik şekilde olan hamam her iki cinsiyete aittir. Fatih Hamamı mimari ve kullanış bakımından, herkese açık toplumsal bir tesisti. Hamam tam ortasından büyük bir duvarla, kadın ve erkek bölümlerine ayrılmıştı. Her iki bölümün, aynı yol üzerinden girişleri vardır. Soğukluk bölümlerinden, ılıkık bölümlerine; ılıkık bölümlerinden, sıcaklık bölümlerine geçilmektedir. ılıkık bölümlerinde, tuvaletler ve tıraş kısımları vardır.³¹⁹ Bu kısımların üzerleri tonozla örtülüdür.

Hamamın içinde en büyük alanı soğukluklar oluşturuyordu. Her iki soğuklukta birer şadırvan yer alıyordu. Zamanında kubbeyle örtülü olan soğukluklar, bugün kiremit çatıyla örtülüdür ve depo olarak kullanılmaktadır.

Sultan Murat I. Hüdâvendigâr Türbesi

Sultan Murat I. Hüdâvendigâr 1360–1389 yılları arasında Osmanlı Devleti’nin padişahlığını yapmış, 10 Ağustos (Sırp kaynaklarına göre 20 Haziran) 1389 Salı günü (hicri 16 şaban 791) 1. Kosova Meydan Savaşı’nda şehit olmuştur. Bu savaşta Osmanlı ordusuyla savaşan ittifak kuvvetlerin (Bulgar, Arnavut, Ulah, Sırp Prensleri) başkomutanı Sırp prensi Lazar da hayatını kaybetmiştir. 1. Kosova Meydan Savaşında

---

³¹⁸ Erkek ve kadınların aynı zamanda kullanabildiği hamamdır. Çifte hamamlardan farklı olarak tek hamamlar sadece erkekler veya kadınlar tarafından kullanılmış ya da değişik günlerde, değişik saatlerde her iki cinsiyet tarafından kullanılmış. Örneğin, haftanın belli günlerinde erkekler, belli günlerinde de kadınlar hamama toplu halde giderlermiş.

³¹⁹ Mehmet Z. İBRAHİMGİL, Neval KONUK, Kosova’da Osmanlı Mimari Eserleri, Atatürk Kültür, Dil ve TarihYksek Kurumu Türk Tarih Kurumu Yayınları, I. Cilt, Ankara, 2006, s. 422.

iki taraf aşırı kayıplar vermiştir. Çarpışmaların sonunda bugünkü Kosova ve çevresi Türklerin eline geçti. Kazanılan savaş sonrası şehit edilen Sultan Murat I. Hüdâvendigârın yerine geçen oğlu Şehzade Beyazıt, babasının iç organlarının defnedildiği yere “Meşhed-i Hüdâvendigâr” olarak anılan bir türbe yaptırdı. Şehit olan sultanın naaşı ise Bursa Çekirge’de yaptırılan türbesine defnedildi. Kosova’da önemli Osmanlı mimari eserlerinden olan Sultan Murat I. Hüdâvendigâr Türbesi Priştine-Vılçıtırın (Vushtri) yolunun sol tarafında Priştine’ye 6 km uzaklıkta olan Mazgit köyünde bulunmaktadır.³²⁰

Birçok defa tamir gören Sultan Murat I. Hüdâvendigâr Türbesi en son olarak 2005 yılında Türkiye Cumhuriyeti Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından onarılmıştır. Türbeyi ziyaret edenlerin dinlenmeleri ve barınmaları için Sultan II. Abdülhamit tarafından 1896 yılında inşa ettirilen ve 1906 yılında onarılan Selamlık binasının 2006 yılındaki onarımından sonra Kosova Savaşı müzesine dönüşmesi kararlaştırılmıştır. 16 Haziran 1911 tarihinde Osmanlı padişahı Sultan V. Mehmed Reşat türbeyi ziyaret ederek burada 100.000 kişilik bir cemaat ile namaz kılmıştır.³²¹

Sultan Murat Türbesi ya da Meşhed-i Hüdâvendigâr, Kosova’daki en eski Osmanlı mimari eseridir. 14. yüzyılda inşa edilmiştir. Türbe Balkanlar’daki Türk ve Müslümanlar açısından İstanbul’daki Eyüp Sultan Türbesi’yle aynı önemi taşımakta, yoğun şekilde ziyaretçi çekmektedir.

---

³²⁰ Altay Suroy, RECEPOĞLU, Kosova’da Sultan Murat Türbesi, Siprint Basımevi, Prizren-Kosova, 2007, s.8.

³²¹ Altay Suroy, RECEPOĞLU, Kosova’da Sultan Murat Türbesi, Siprint Basımevi, Prizren-Kosova, 2007, s.8.

Gazi Mestan (Bayraktarlar) Türbesi

Gazi Mestan Türbesi, Priştine-Vulçitrin yolu üzerinde, Mazgit Bayırı'nın tepesinde bulunmaktadır. Türbe bina olarak pek yüksek değildir. Zeminden saçağa kadar yüksekliği 3,55 metredir. Gövdesi sekizgen olmasına rağmen 16 köşeli olan kasnağa kurşun kaplamalı bir ana kubbe oturtulmuştur. Türbenin dikdörtgen şeklinde 4 penceresi ve kuzey cephede bir giriş kapısı vardır. Dıştan sıvalı olan türbe, içten düz badanadır.³²² Türbenin içinde biri daha büyük, diğeri normal boyda olan iki lahit³²³ vardır. Bugüne kadar yapılan araştırmalarda, iki lahitten birinin 1389 Kosova Muharebesi'nde şehit olan Gazi Mestan adında Sultan Murat I. Hüdâvendigâr'ın bir bayraktarına, diğeri de Sultan Murad'ın şehit düşen ve adı bilinmeyen yiğit muhafızlarından birine ait olduğu bildirilmektedir.³²⁴ Evliya Çelebi, Sultan Murad Hüdâvendigâr Türbesi etrafında, on bin kadar şehidin yattığını söyledikten sonra, bunlardan Alemdar Baba, Şehid Şeyh İlyas Dede, Timur Paşazade Yasavul'un isimlerini verir. Osmanlının ilk devirlerinde, bir takım önemli kişilerle ilgili bilgiler çok azdır. Bu nedenle, türbenin bu kişilerle ilgisi olup olmadığı ne yazık ki tespit edilememektedir. Türbe, halk arasında "Bayraktar" türbesi olarak anılmaktadır. Türbenin yanında önceleri bir tekke yapısının da olduğu söylenmektedir.

Türbeyi günümüzde birçok insan ziyaret etmektedir. Ziyaretçilerin türbeye her türlü şifa için geldikleri, adaklarını da para ve mum yakarak gerçekleştirdikleri

---

³²² Raif VİRMİÇA, Kosova Tekkeleri Türbeleri ve Kitabeli Mezar Taşları, Sufi Kitap, İstanbul, 2010, s.308.

³²³ Lahit duvarları taş veya tuğladan, üstü taş bir kapakla örtülü mezara verilen addır.

³²⁴ Raif VİRMİÇA, Kosova Tekkeleri Türbeleri ve Kitabeli Mezar Taşları, Sufi Kitap, İstanbul, 2010, s.308.

gözlemlenmiştir. 1999 Kosova Savaşı’nda Gazi Mestan Türbesi de oldukça tahribat görmüştür. Türbenin giriş kapısı kırılarak duvarları ve lahitler mermi ateşine tutulmuştur. Pencere camları kırılıp türbe içi tuvalet olarak kullanılmıştır. Savaş sonrası türbe temizlenerek badanalanmıştır, yeni camlar ve yeni kapı takılmıştır.

Priştina halkında Gazi Mestan Türbesi ile alakalı rivayetler vardır. Kosova Savaşı sırasında, savaşın yapıldığı bölgede, her iki taraftan da çok sayıda kayıp vardı. Savaştan sonra savaş alanı kan gölüne dönmüştü. Kosova savaşından bir yıl sonra, savaşın yapıldığı bölgede, o zamana kadar hiç görülmeyen ve açmayan, şakayık adında kırmızı renkte bir çiçek açmaya başlamıştı. Çiçeğin kırmızı rengini Kosova Savaşı şehitlerinin kanlarından aldığı rivayet edilmektedir.³²⁵ Kosova da bu çiçek yılda bir defa açar ve en çok Gazi Mestan Türbesi etrafında ve savaşın vuku bulduğu yerde bulunmaktadır. Bu çiçeğe Kosova’nın başka hiçbir yerinde rastlanmamaktadır. Kosova halkı bu çiçeği “Bojur” adıyla tanımaktadır.³²⁶

Priştine Hükümet Konağı

Hükümet Konağı, Priştine şehrindeki en güzel sivil mimarî eserlerinden biridir. Osmanlı Devleti’nin bölgeden çekilmesiyle bu mimari eser, kimliğini kaybetmiştir. Başlangıçta iki katlı olan yapıya, 1970’li yıllarda üçüncü kat ilavesi yapılmıştır. Konak, 1999 yılında Birleşmiş Milletler tarafından geniş çaplı bir onarımdan geçirilmiştir.

---

³²⁵ Raif, VİRMİÇA, (1999), a.g.e., s.13.

³²⁶ Raif VİRMİÇA, Kosova Tekkeleri Türbeleri ve Kitabeli Mezar Taşları, Sufi Kitap, İstanbul, 2010, s.310.

Konak, 19. Yüzyıl ampir tarzında³²⁷ inşa edilmiştir. Yapılan restorasyonlar sonucunda gerek ön cephesinde, gerekse içerideki odaların tanziminde ve çatı örtü sisteminde önemli değişiklikler olmuştur. Priştine Hükümet Konağının üçgen alınlıklı ön cephesi kaldırılmış, dikdörtgen pencerelerinin tamamı basık kemerli bir hâle getirilmiş, açık girişi kapatılmış, giriş merdivenleri değiştirilmiştir. Yapı, meydana getirilen bu değişikliklerle Osmanlı yapısından ziyade, Avusturya yapısına benzetilmeye çalışılmıştır. Konak; zemin kat, ana bir hol ve her iki yanında paralel on dört oda, dört sofa, iki tuvalet ve bir mutfaktan oluşmaktadır. Konakta toplam yirmi üç bölüm bulunmaktadır. Günümüzde Priştine Hükümet Konağı Başbakanlık binası olarak kullanılmaktadır.³²⁸

Priştine Saat Kulesi

Priştine saat kulesi, Hükümet Konağı bahçesi içinde yer almaktaydı. Priştine’de ilk inşa edilen saat kulesi; taştan dikdörtgen ya da kare bir gövde üzerinde, daha küçük ahşaptan ikinci bir kısım ve en üste de konik bir çan kulesinden oluşmaktaydı. Priştine saat kulesinin ne zaman ve nasıl yıkıldığı bilinmemektedir. Günümüzdeki mevcut saat kulesinin ilk kule yıkıldıktan sonra yapıldığı sanılmaktadır. Fatih Camisi karşısında yer alan kule altıgen planlı olup, moloz taştan inşa edilmiştir. Saat kulesinin üst kısmına

---

³²⁷ İnsan ve hayvan figürlerinin zengin bir şekilde ve çeşitli biçimlerde kompoze edilmesine ve bunların bitkisel motiflerle bağlanmasına dayanan bu üslûp, yalnız mimaride kalmamış, resim, heykel, süsleme, seramik ve mobilya gibi çeşitli sanat kollarında da denenmiştir. İnsan ve hayvan figürlerinin ağır bastığı böyle bir üslûbun aktarılışı sırasında dini gelenekler göz önüne alınarak daha çok çiçek ve yaprak gibi bitkisel süslemeler esas alınmış, mümkün olduğu kadar insan ve hayvan figürlerinden kaçınılmıştır.

³²⁸ Mehmet Z. İBRAHİMGİL, Neval KONUK, Kosova’da Osmanlı Mimari Eserleri, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Tarih Kurumu Yayınları, II. Cilt, Ankara, 2006, s. 539.

sonradan çan kulesi şeklinde ilave yapılmıştır. Saat mekanizmasının ve çanın olduğu bölüm tuğladandır. Altıgenin her yüzeyinde bir saat göstergesi vardır. Kule, 1954'te Fatih Camisi ile birlikte onarılmıştır.³²⁹

Priştine Kışlası

İki katlı olarak inşa edilen kışla, tuğladan ahşap hatıllıdır³³⁰. Kışlanın hem ön hem de arka cephesinde birer girişi bulunmaktadır. Kışlanın yan cephelerinin alt katları, diğer binalarla sarılmış durumdadır. Binanın ön cephe ve arka cephesinde, üst katlarda beşer pencere, alt katlarda giriş kapılarının iki yanında ikişer pencere yer almaktadır. Basık kemerli olan bu pencereler, günümüzde oldukça bakımsız durumdadır ve bazı değişikliklere uğramıştır. Yapının alt katında tam ortada uzanan koridorun iki yanında sağlı sollu odalar bulunmaktadır. Alt kattan, ikinci kata ahşap tırabzanlı merdivenlerle çıkılmaktadır. Merdivenlerden üst kata çıkınca, bir sofa ve etrafında iki kapı bulunmaktadır. Alt katın aksine, üst katta bir koridor bulunmamaktadır. 1911'de Sultan Reşad'ın Rumeli seyahati esnasında ziyaret ettiği Priştine Osmanlı kışlasının, hak ettiği değeri bulması için acil olarak restorasyona tabi tutulması gerekmektedir.

---

³²⁹ Mehmet Z. İBRAHİMGİL, Neval KONUK, a.g.e., 546.

³³⁰ Ağırılığı yatay olarak dağıtmak ve duvarların düşey doğrultudaki çatlamlarını önlemek için yatay olarak boydan boya yerleştirilen ahşap, tuğla veya beton bağlama ögesine denir. (Mimarlık) Duvar ağırlığını yatay olarak dağıtmak için duvar örgüsü içine yerleştirilen beton, ağaç ya da tuğla kiriş. <http://www.anlambilim.net/hatil-nedir-26582.htm>, Erişim Tarihi: 18.12.2010, Saat: 09.20

2.7.2.Prizren

Bugün şehrin nüfusu 200.000 civarındadır. Prizren'in tarih boyunca sahip olduğu etnik ve dini mozaik yapısı bugün de devam etmektedir. Şehirde 30'ar metre aralıklarla Sinan Paşa Camii, Sırp Ortodoks Kilisesi ve Katolik Kilisesinin bulunması bunun en güzel kanıtıdır. Bu da şehrin % 95 gibi bir oranının Müslüman olmasına rağmen çok dinli ve hoşgörülü bir ortam olduğunu gösterir. Kosova'nın ikinci büyük şehri Prizren, Kosova'nın güneybatısında, Gora bölgesinin hemen kuzeyinde yer alır. Civarı genellikle engebelidir ama düzlükler de mevcuttur. Rakım deniz seviyesinden 410 m. dir. Kentin en yüksek tepesinde bulunan Prizren Kalesi Doğu Roma devrinden kalmıştır ve Osmanlı zamanında da geliştirilerek kullanılmıştır. Kale, şehre tam tepeden bakan bir konuma sahiptir ve bugün bakımsız sayılabilecek bir hâldedir.³³¹

Kosova'nın güneyindeki Metohiya-Dukagjin düzlüğünde yer alan Prizren şehri, 640 km²'lik bir alanı kapsamaktadır. Prizren'in kapsadığı alan, Kosova'daki toplam alanının %5.94'ünü oluşturmaktadır. Prizren'in batısında Arnavutluk, güneyinde Dragash (Dragaş), güneydoğusunda Makedonya, doğusunda Shterpce (Ştripçe), kuzeydoğusunda Suhareke, kuzeyinde Rahovec ve kuzeybatısında Gjakove (Jakova) bulunmaktadır.

Prizren'in bir bölümü Svilen ve Şar dağının yamaçlarında diğer bölümü de düzlükte olduğu için, dağlık ve düzlük yerleşim yeri olarak tanımlanmaktadır. Prizren şehrinin, en yüksek noktası 2,748 metre olan Sharr Dağları ile çevrilidir. Prizren'de Sharr, Koritnik ve Pashtik dağlarına olan yakınlığından kaynaklanan karasal iklim ve

---

³³¹ Sebil, PAJKO, a.g.e., s.20.

Adriyatik Denizi'ne yakınlığından kaynaklanan Akdeniz iklimi görülmektedir. Akdeniz iklimi bağıcılığa, çeşitli sebze ve meyve yetiştiriciliğine imkân sağlamaktadır. Prizren şehrini ikiye ayıran Lumbardhi (Bistriça) Nehri'de şehrin içinde mikro klimal iklim yaratmaktadır. Prizren'deki nehirler Drini-i Bardhe Nehri'nden Adriyatik denizine doğru akar. Prizrendeki ana nehir, Drini-i Bardhe Nehri'dir. Bunun kolları Lumbardhi, Toplluha ve Deshtica nehirleridir.³³² Lumbardhi Nehri, şehrin ortasından geçmekte ve şehri ikiye ayırmaktadır. Balkanların merkez bölümünü Adriyatik Denizi'ne bağlayan en kısa yol olan, İşkodra - Prizren yolu Prizren'den geçmektedir. Zamanında Prizren için büyük önem taşıyan bu yol, Arnavutluk'ta önemli bir deniz ticareti merkezini oluşturan Leje kasabasından başlayarak Kosova'nın tüm kasabalarından geçerek Niş'e kadar uzanmaktadır³³³.

Prizren, birçok yönde uzanan ulusal yol ağıyla Kosova'nın diğer bölgelerine bağlanır. Kuzeydoğusunda Priştine yolu; kuzeybatısında Yakova yolu; batısında Arnavutluk kara hududu sınır kapısına çıkan Dutluk yolu ve doğusunda, Şar Dağları'nın eteklerine giden, oldukça engebeli, bol virajlı bir yol bulunur. Bu yol ilk ana nokta olan Brezoviça kayak tatil merkezine aktarırken, yolun devamı Priştine-Üsküp karayolu ile bağlanmaktadır.

Prizren şehrine girerken, çok sayıda cami ve onların sivri minareleri, iki katlı, selamlıklı ve bahçeli evleri, kaldırımlı dar sokakları, eski dükkânları, hamamları, taş çeşmeleri, köprüleri ve eski kalesi göze batmaktadır. Bu özellikleriyle Prizren daha ziyade bir Anadolu kasabasını andırmaktadır. Zaten Prizren'de yaşayanların günlük

---

³³² UNMIK Development Agenda, Nisan 2006

³³³ Raif VİRMİÇA, Prizren'de Rotlalar Hâkimiyeti ve Vakfiyesi, Kosova Türk Araştırmacılar Derneği Kitap Yayınları- 4, Prizren – Kosova, 2008, s.8.

hayatlarının da adeta bir parçası olan bu eserler, şehrin her köşesine damgasını vurmuş, geçmişten günümüze Prizren'i, "Anıtlar, Müzeler ve Şairler" şehri olarak anılmasını sağlamıştır.³³⁴ Prizren'in bir bölümü Svilen ve Şar Dağın yamaçlarında, diğer bölümü de düzlükte olduğu için şehir, dağlık ve düzlük bir yerleşim yeri olarak tanımlanmaktadır. Yüzey bakımından çok büyük değilse de Prizren'in iklimi çok çeşitlidir. Düzlüklerde Akdeniz iklimi, dağlık yerlerinde ise Alp iklimi sürmektedir. Kışları çok soğuk, yazları ise çok sıcaktır. Tabi sularıyla çok zengin olan Prizren'in ortasından soğuk ve temiz suyuyla Şar Dağı eteklerinden kaynakayan Bistriça deresi, çıkışında da Ak Drim nehri geçmektedir.³³⁵

Prizren günümüze kadar birçok devir yaşayan, her taşının altında tarihleri saklayan bir şehirdir. Prizren 21 Haziran 1455 yılında Fatih Sultan Mehmet zamanında Osmanlı orduları tarafından fethedilmiştir.³³⁶

Osmanlıların fethettikleri her önemli bölgede dini ve ticari yaşam için en gerekli koşulları hemen yaratma girişiminde bulunma geleneğine saygı göstererek, Prizren'de bir kaç dükkân yanı sıra, çatışmaların yürütüldüğü yerde bugünkü Sağlık evinin arkasında bir Namazgâh inşa etmiştir. Prizren halkı tarafından Kırık Cami olarak bilinen bu Namazgâh Prizren'de inşa edilen Osmanlıların ilk mimari eserlerindendir. Prizren'in fethinden hemen sonra, Osmanlılar bütün askeri güçlerini Prizren kalesine yerleştirip, askerlerin dini ihtiyaçlarını gidermek amacıyla kalede de bir cami inşa etmiştir.³³⁷ Fetih

---

³³⁴ Raif VIRMİÇA, Prizren'de Kültür Sanat ve Şairlik Geleneği, Kosova Türk Araştırmacılar Derneği Kitap Yayınları-6 Prizren – Kosova, 2008, s.12.

³³⁵ Raif VIRMİÇA, a.g.e., s.12.

³³⁶ Sebil, PAJKO, a.g.e., s.21.

³³⁷ Bu cami Osmanlı-Avusturya savaşında Avusturya askerleri tarafından temelden yıkılmıştır. Sonra bu caminin temellerinde o zamanki Prizren mutasarrıfı Mahmut Paşa tarafından yeni bir cami inşa edilmiştir.

sonrası bir süre Kosova’da kalan Fatih Sultan Mehmet, bir seferinde Prizren’i de ziyaret etmiştir. Ziyaret esnasında Prizren’de en büyük kiliseyi oluşturan Sveta Bogoroditsa Leviška Kilisesinde cuma namazı kıldıktan sonra camiye tahvil ettiği bilinmektedir. Prizren’in fethinden kısa bir zaman sonra Prizren’de ilk Osmanlı mimari eserleri olarak Namazgâh, Cuma-Atik ve Kale Camisi inşa edilmiştir.

Osmanlı döneminde Prizren ile ilgili yazılan en eski evrak Suzi Çelebinin Vakıfnamesidir. 1513 yılında yazılan Vakıfnamede, zanaatçılık, eğitim ve dini yaşamın kaydettiği gelişme yönündeki bazı bilgiler sayesinde, Prizren’in 16. asrın başlangıcında, kalkınmış durumda bir kasaba olduğu kanıtlanmaktadır. Bu vakıfnameden Suzi Çelebinin Prizren’de bir cami, köprü, mektep, kütüphane ve çeşme inşa ettiği anlaşılmaktadır. Suzi Çelebinin kişiliği, Prizren’in ve hatta Balkan yarımadasının büyük bir bölümünün kültürel ve politik tarihinin tanınması yönünde çok önemli bir unsurdur. Prizren’de doğan Suzi Çelebinin yazmış olduğu 15.000 beyitli Gazavatnamesi’nde ünlü Osmanlı Ordusu Komutanı Gazi Ali Bey Mihaloğlu’nun yürüttüğü savaşları ve kahramanlığını canlandırmıştır.

16. asrın ortalarından itibaren Prizren’de esnaf, zanaat örgütleri kurulmaya başlamıştır. İlk tabak, demirci, saraç ve terzi, daha sonra, tüfekçi ve kuyumcu esnafları kurulmuştur. Bundan başka bu dönemde devlet adamları ve önde gelen kişiler çok sayıda mimari ve diğer eserleri inşa ederek, Prizren’in gelişmesini sağlamışlardır.³³⁸ Böylece Prizren kentleşme açısından her yönüyle gelişmeye başlamıştır. O dönemlerde zanaatçılık çok gelişmiş bir durumda olduğu için, Prizren tüccarlarının bütün Rumeli ve

---

³³⁸ Sebil, PAJKO, a.g.e., s.21.

Anadolu tüccarlarıyla da işbirliği yaptığı bilinmektedir. Osmanlıların “Şairler Yuvası” olarak bildirdikleri Prizren’de bugün bile adları anılan tanınmış şair ve kişiler yaşamış, burada doğmuş ya da burada ölmüştür. Örneğin: Suzi Çelebiden başka, kardeşi Nehari, Sucudi, Aşık Çelebi, Sa’yi, Şem-i, Behari, daha ileri zamanlarda Mehmet Tahir, Hacı Ömer Lütfü vb. Osmanlıların 16. yüzyılda bu topraklara gelmeleriyle, buralarda özellikle ilk yıllarda Osmanlı kültürünün de etkisi görülmeye ve hissedilmeye başlamıştır. Daha sonraki zamanlarda bu etkinin bilhassa Prizren’de egemen olması nedeniyle, Osmanlı medeniyetinin yayılmasında ve korunmasında Prizren’in de çok önemli rol oynadığı bir gerçektir.

2.7.3.Mitroviça

Mitroviça, Kosova Cumhuriyeti’nin kuzeyinde, 42,53° Kuzey ve 25,52° Doğu koordinatlarında, Kosova Ovası’nın kuzey düzlüklerinde yer alır. Mitroviça ve civarı, Sırbistan’a olan yakınlığı ve politik sebeplerden ötürü, Kosova Sırplarının ve Sırp etkililiğinin gözle görülür hâlde olduğu bir yerdir.³³⁹

Mitroviça, Kosova’nın en sorunlu bölgesidir. Kosova’nın diğer bölgelerinde evlerinden olmuş Sırlar kuzeye sığınmış, Arnavutlar da güneyde toplanmışlardır. Mitroviça’nın kuzeyinde Sırlar, güneyinde ise Arnavutlar çoğunluktadır. Mitroviça’nın içinden İbre Nehri geçer. Bu nehir aynı zamanda Müslümanlarla Ortodoksları ayıran bir sınır özelliği de taşır. Nehrin üstündeki köprü de sınır kapısı, geçiş noktası işlevindedir.

---

³³⁹ <http://tr.wikipedia.org/wiki/Mitrovi%C3%A7a> (Erişim Tarihi: 16.01.2011, saat: 12:15)

Şehir Mitroviça adıyla 15. yüzyıldan itibaren yazılı kaynaklarda tanıtılmıştır.³⁴⁰ Mitroviça ana yolların kesiştiği kavşak durumundaki bir alanda yer alıyordu. Kuzeyde Bosna ve Sancak'a, güneyde ise, İstanbul'a geçiş sağlayan bir köprü konumundaydı. Mitroviça şehri, 16.yüzyılda tam bir Osmanlı kasabası görünümündeydi. Evliya Çelebi Mitroviça'yı kervanların durağı olarak tanımlamış ve şehirde kiremit çatılı 300 ev, bir cami, hamam ile bir hanın bulunduğu bilgilerine yer vermiştir.³⁴¹ Şehrin çarşı ve bedesteninde, el sanatı ürünleri satan dükkânlar ile ticaret yapan esnaf bulunuyordu. 19. ve 20. yüzyıllar arasında Mitroviça şehri tipik bir Osmanlı kasabasının özelliklerini yansıtıyordu.³⁴²

Kosova'nın sanayi damarlarından biri olan Trepçe kömür maden ocağı Mitroviça yakınlarındadır. Bu ocak, kaliteli ve bol kömür rezervleri sebebiyle tarihte, bölgeye yönelik işgal ve ekonomik politikalarında belirleyici olabilmektedir.

Mitroviça şehrinin eski merkezinde sivil yapılar dışında cami, mescit, medrese gibi yapılar yer almaktadır. 16. Yüzyılda Mitroviça'da 3 mescit, 1 cami ve çarşı bulunuyordu. Gazi İsa Bey Camisi, şehrin tam merkezinde yer alıyordu. Gazi İsa Bey Camisi 1926 yılında temellerine kadar yıkılmıştır. Birkaç yıl sonra da çevresinde bulunan saat kulesi ile han da yıkılmıştır.³⁴³

---

³⁴⁰ Rezarta, LOXHA, Kosova Eski Konutları ve Osmanlı Sivil Mimarisindeki Yeri, Yüksek Lisans Tezi, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Sanatı Anabilim Dalı, İzmir, 2008, s. 19.

³⁴¹ Rezarta, LOXHA, a.g.e., s.60.

³⁴² Sebil, PAJKO, a.g.e., s.27.

³⁴³ Sebil, PAJKO, a.g.e., s.28.

2.7.4. Cakova (Yakova)

Kosova'nın batısında yer alan Cakova şehrinin adı 15. Yüzyıldan itibaren bilinmektedir. Şehrin nüfusu yaklaşık 130.000 civarındadır.³⁴⁴

Cakova şehrinin ismiyle ilgili birkaç teori söz konusu edilmiştir. Bazı kaynaklar Slavca “ben” anlamındaki “ja” kelimesine işaret ederken, bir başka teoride Arnavutça “kan” anlamına gelen “gjak” kelimesine işaret etmektedir. Osmanlı döneminden itibaren şehrin adı Yakova olarak bilinir.³⁴⁵ Şehrin günümüzde geleneksel dokusunu koruyabilen mahallelerinden birisi “Hadım Mahallesi” dir. Bu mahallede Hadım Camisi, hamam, han, çarşı ve 18. yüzyıla ait olan saat kulesi yer almaktadır.

Evliya Çelebi'ye göre 1622 yılında Cakova'da 200 ev, 2 cami, mescit, han ve 300 dükkân bulunmaktaydı.³⁴⁶

2.7.5. İpek

Kosova'nın kuzeybatısında Arnavutluk sınırının yakınlarında yer alan bir şehir ve belediye merkezidir ve nüfusu 190.000 civarı olarak tahmin edilmektedir.³⁴⁷ İpek şehri arkeolojik buluntulara göre antik dönemden itibaren bir yerleşim yeridir. Antik çağda bugünkü İpek şehrinin adı Dardanya Spirantum (MS. II. yüzyıl) olarak geçmektedir.

---

³⁴⁴ Sebil, PAJKO, a.g.e., s.22.

³⁴⁵ Sebil, PAJKO, a.g.e., s.23.

³⁴⁶ Sebil, PAJKO, a.g.e., s.23.

³⁴⁷ <http://tr.wikipedia.org/> (Erişim Tarihi: 02.07.2011, saat:13.55)

Şehir İpek adıyla 13. yüzyıldan itibaren tanınmaya başlar.³⁴⁸

İpek, 1219 yılında Sırp Ortodoks Kilisesi'nin patrikhanesinin kurulduğu yer olması bakımından Sırp tarihinde özel bir önem taşır. 6. ve 7. yüzyıllarda başlayan Sırp göçleri ile Slavlaştırılmaya başlanan bölge, 1200'lü yıllarda Ortodoksluk bakımından hatırı sayılır bir konuma ulaşmıştır. Sırp, bölgenin o zamanki hâkimleri olan Bizans'la mücadeleleri neticesinde kurmaya muvaffak oldukları devletlerinin temelinde patrikhanelerin önemli yeri olmuştur.³⁴⁹

Osmanlı Devleti'nin 1389 senesindeki 1. Kosova Savaşı sonrasında iyice genişleyen ve kökleşen hâkimiyetiyle beraber İpek ve havalisinin Türkleşme ve Müslümanlaşması da başladı denebilir. Bölgede, Osmanlı idaresi öncesinde de (genelde Müslüman olmayan) Türk öbeklerinin bulunduğunu, çeşitli Macar ve Doğu Roma kaynakları göstermektedir. Dolayısıyla, 1. Kosova Savaşı ile beraber sözü edilen Türkleşme, Oğuz Türkleri ağırlıklı Müslüman Türk yapılanmasının yoğunlaşmasıdır.

19. yüzyılda İpek şehri Osmanlıların bölgedeki en önemli ve en büyük ihracat merkezi durumundaydı.³⁵⁰ Türk şair Mehmet Akif Ersoy'un babası İpekli Tahir Efendi, burada doğup büyümüş, daha sonra İstanbul'a gelmiş ve Fatih Medresesi'nde uzun yıllar müderrislik yapmıştır. Tahir Efendi'nin doğup büyüdüğü yıllarda Osmanlı Devleti sınırları içinde yer alan İpek, Balkan Savaşı'ndan sonra, 22 Mart 1913 Londra Sefirler Toplantısı sonucu Sırbistan sınırları dâhilinde kaldı.³⁵¹

Osmanlı'nın adını verdiği “İpek” şehrinde Sırp tarafından 1999 yılında

---

³⁴⁸ Rezarta, LOXHA, a.g.e., s.60.

³⁴⁹ <http://tr.wikipedia.org/> (Erişim Tarihi: 02.07.2011, saat:14.15)

³⁵⁰ Rezarta, LOXHA, a.g.e., s.22.

³⁵¹ Sebil, PAJKO, a.g.e., s.26.

Osmanlı'ya ait Çarşı Cami (1471), Defterdar Cami (1570), Hamam Cami (1587), Kurşunlu Cami (1577) ile birlikte yaklaşık 30 cami, 1 medrese ve 1 hamam yıkılmıştır.³⁵²

2.7.6. Gilan

Gilan şehri, Kosova'nın doğusunda yer alır. Gilan, bölgede yaşayan halkın Kosova Pomoravlesi (Morova Irmağı'nın eteği) diye adlandırdığı bölgenin ortasında yer alır. Yukarı ve Aşağı Pomoravye, Üsküp Karadağ yörelerini ve Golak'ın bir bölümünü kapsar ve bu bölgeler kendi başlarına birer yöresel mevki oluştururlar.³⁵³

Arnavutların çoğunlukta olduğu şehirde aynı zamanda Türkler, Sırp lar ve Çingeneler de yaşamaktadır. Gilan Belediyesi sınırları içinde Arnavutça, Sırpça ve Türkçe şehirdeki resmi diller arasında yer almaktadır. Gilan'a bağlı Doburçan köyü de Türk yerleşimi açısından ön plandadır.

Türkiye'ye büyük oranda göç vermiş bir bölgedir. Bölgeden Türkiye'ye göçen aileler arasında Gelan, Geylan soyisimleri yaygınca kullanılır.

Gilan, Arnavutçada: Gjilani - Gjilan, Sırpçada: Gnjlane şeklinde yazılmaktadır. Arnavutça kaynaklar da şehrin adının geç orta çağ döneminde Balkanların merkezi olan Nova Birda'dan gelen Gjinaj ailesinden geldiğini ileri sürerler. Sırp kaynaklar ise, bu ismin Sırpça'da "rezil" anlamına gelen Gnjidav'dan geldiğini ve 14. yüzyıldan beri

---

³⁵² <http://www.haberaktuel.com/gecmisten-gunumuze-kosova-haberi-112032.html> (Erişim Tarihi: 06.08.2011, saat:12.30)

³⁵³ Beyto NOBİRDALI, "Rumeli'de Bir Şehir Gilan", Bay Dergisi, Sayı 63, 1 Ekim 2000, Priştine s.21.

kullandığını ileri sürmektedirler.³⁵⁴

Gilan halkı genelde tarım ve hayvancılıkla uğraşmaktadır. 1314 senesi Kosova Vilayet Salnamesine göre Gilan 250.000 hektar tarım arazisine sahiptir. Yukarı Morova Vadisinde genelde buğday, çavdar, arpa, yulaf, mısır, patates ve çeşitli sebzeler ekiliyordu. Endüstri bitkilerinden kenevir ve tütün ekilmektedir. Kenevirden elbise, çuval, urgan, sap vb. üretiliyor, bu ürünler Kosova Vilayeti şehirlerinde ve imparatorluğun en uzak yerlerinde satılıyor, dış ülkelere de ihracat ediliyordu. Kosova Vilayetinde en iyi ve en bol miktarda kenevir, Gilan'da üretiliyor ve buradaki ekonomik faaliyetin en önemli dalını oluşturuyordu. Gilan'da üzüm de yetiştirilmektedir.

Gilan'ın 3800 dönüm bağları mevcuttur. Bu üzüm diğer bölgelerde satılıyor ve küçük bir kısımdan da şarap üretiliyordu.³⁵⁵

---

³⁵⁴ Raif VİRMIÇA, Kosova'da Osmanlı Mimari Eserleri 1, T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, Osmanlı Eserleri Dizisi 13, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1999, s.309.

³⁵⁵ Ayşegül, GÜLŞEN, 19. Yüzyılda Gilan Kazası, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir, 2008, s.33.

3. BÖLÜM: YÖNTEM

Çalışmanın hazırlanmasında yazın taramasına başvurulmuştur. Yazın taraması yerli ve yabancı kaynak taraması yöntemiyle, kitap, makale, dergi, günlük gazete ve internet üzerinde araştırılarak gerçekleştirilmiştir.

Araştırmanın uygulama aşamasında ise konuyla ilgili nicel verilerin toplanması için, Kosova'daki kültürel mirasın korunmasının Türkiye ve Kosova açısından önemi nasıl algılanmaktadır? Kosovalı Türkler ve Arnavutların Kosova'da Osmanlı kültürel mirasının etkileri ve bölgedeki kültürel katkıları konusunda düşüncelerini öğrenebilmek amacıyla “anket” uygulanmıştır.

3.1. Çalışmada Kullanılan Kavramlar

Kosova'da Osmanlı Sivil Mimari Örneklerinin Işığında Kültürel Mirasın Korunması çalışmasında önce konuyla ilgili temel tanım ve kavramlar üzerinde durulacaktır.

3.1.1. Osmanlı Sivil Mimari Örnekleri

Bu çalışmada Osmanlı Sivil Mimari Örnekleri Kosova'da 1389'dan 1912–1913 Balkan savaşlarının sona ermesine kadar, Osmanlı Devletinin yönetimi zamanında yapılan **taşınmaz kültür varlıkları** olarak tanımlanacaktır.

3.1.2. Kültürel Miras

Bu çalışmada kültürel miras Kosova’da 1389’dan 1912–1913 Balkan Savaşlarının sona ermesine kadar, Osmanlı Devletinin yönetimi zamanında oluşan gelenek, görenek ve davranışlar bütünü ile bu bütünün parçası olan taşınmaz kültür varlıkları olarak tanımlanacaktır. Yani sadece elle tutulur, gözle görülür taşınmaz kültür varlıklarını değil aynı zamanda Kosova’ da yaşanan gelenek, görenek ve davranışlar bütünü de kapsamaktadır.

Çalışmada han, hamam, türbe ve mezarlar, köprüler, şadırvanlar, saat kuleleri, Osmanlı evleri, kaleler, çarşılar, kütüphaneler, camiler, mescitler, çeşmeler taşınmaz kültürel miras kapsamındadır.

3.1.3. Kültürel Mirasın Korunması

Kültürel mirası anlamak, kültürel mirası sahiplenmek, malzemesinin korunmasını sağlamak, tanıtımını yapmak, restorasyonu ve gelişimi için kullanılan yöntemlerin tümü olarak tanımlanacaktır.

3.1.4. Kültür

Tarihsel, toplumsal gelişme süreci içinde yaratılan bütün maddi ve manevi değerler ile bunları yaratmada, sonraki nesillere iletmede kullanılan, insanın doğal ve toplumsal çevresine egemenliğinin ölçüsünü gösteren araçların bütünü olarak tanımlanmaktadır.³⁵⁶

Kültür kavramının “bir topluma veya topluluğuna özgü düşünce ve sanat eserlerinin tümü”, “Muhakeme, zevk ve eleştirme yeteneklerinin öğrenim ve yaşantılar

---

³⁵⁶ <http://tdkterim.gov.tr/bts/?kategori=veritbn&kelimesec=213093> Erişim tarihi:03.01.2010

yoluyla geliştirilmiş olan biçimi”, “bireyin kazandığı bilgi” gibi anlamların verildiği de bilinmektedir.³⁵⁷

Tylor’a göre kültür, Bir toplumda yaşayan insanların öğrendiği, bildiği, sanat, gelenek, görenek, vb. yetenek, beceri ve alışkanlıkları içine alan karmaşık bir bütündür.³⁵⁸

Ziya Gökalp’a göre kültür, bir milleti millet yapan ve onun öz benliğini belirleyen moral unsurlardan (örf, adet, gelenek, bireysel ve kollektif davranışlar) meydana gelir. Kültürü bu anlamda bireylerin ve toplumların birbirlerine aktardıkları yaşam biçimi olarak da değerlendirilebilir.

3.1.5. Tarihi Çevre

İnsanın tarih boyunca yarattığı kültürel değerlerin fiziksel çevreye yansımış olan görüntüsü tarihsel çevre olarak tanımlanmaktadır. Geçmiş uygarlıklardan geriye kalan yerleşme ve kalıntılar tarihi çevremizi oluşturmaktadır. “Tarihi Çevre” denildiğinde daha çok kentsel sitler kastedilmekle birlikte, kırsal, tarihi ve arkeolojik sitler de bu kapsam içinde değerlendirilir.³⁵⁹

3.1.6. Kültürel Çevre

Kültürel çevre ile tümü insan eliyle üretilmiş olan çevre kastedilmektedir. Çevresel değerler arasında yer alan canlı ve cansız doğal çevre değerleri, insanın tarih boyunca geliştirdiği uygarlıkların ürünü olan kültürel çevre ile bir bütün oluştururlar.

---

³⁵⁷ Ruşen KELEŞ “Kent ve Kültür Üzerine”, Mülkiye Dergisi Cilt: 39 S.246, www.mulkiyederigi.org Erişim tarihi: 04.01.2010

³⁵⁸ Bozkurt GÜVENÇ, İnsan ve Kültür, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1994, s.101.

³⁵⁹ H.Tahsin, UÇANKUŞ, “Tarihi Çevre”, **Bir İnsan ve Uygarlık Bilimi Arkeoloji**, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 2000, s.748

Kültürel çevrede su, hava, toprak, flora-fauna gibi kirletilebilen ya da yitirilebilen bir çevredir. Bir başka anlatımla, yaratılmış olan kültür, yaşayan kültürün yıkıcı ya da bozucu etkisiyle karşı karşıyadır.³⁶⁰

3.1.7. Sivil Toplum Kuruluşu

Kamu sektörünün yetersiz kaldığı alanlarda topluma hizmet götürmek amacıyla ortak hedefe yönelmiş insanlar tarafından gönüllü olarak kurulan, kar amacı gütmeyen yapılardır.³⁶¹

3.1.8. Taşınmaz Kültür Varlığı

Bir yerden diğer bir yere taşınma olanağı bulunmayan ve “Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu” nun 6. Maddesinde belirtilen ve sayılan nesnelerdir. Bahse konu kanunun 6. Maddesinde korunması gerekli Taşınmaz Kültür ve Tabiat Varlıkları şöyle sıralanmaktadır.

a) Korunması gerekli tabiat varlıkları ile 19. yy. sonlarına kadar yapılmış taşınmazlar,

b) Belirlenen tarihten sonra yapılmış olup önem ve özellikleri bakımından Kültür Bakanlığınca korunmaları gerekli görülen taşınmazlar,

---

³⁶⁰ Ruşen, KELEŞ ve Can, HAMAMCI, **Çevrebilim**, İmge Kitabevi, 4.Baskı, Ankara, 2002,

³⁶¹ Osman, ARSLAN, “ Türkiye Çevre Vakfının Yürüttüğü Sivil Toplum Kuruluşları Araştırması Sonuçları ”, **Sivil Toplum ve Türkiye Gerçeği**, İstanbul, Bayrak Yayınları, 2001, s.189.

c) Sit alanı olarak kabul edilen bölgenin içerisindeki taşınmaz kültür varlıkları,

d) Milli tarihimizdeki önemi sebebiyle zaman kavramı ve tescil söz konusu olmaksızın Milli Mücadele ve Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşunda büyük tarihi olaylara sahne olmuş; binalar ve tespit edilecek alanlar ile Mustafa Kemal Atatürk tarafından kullanılmış evler,

Kaya Mezarlıkları, yazılı resimli ve kabartmalı kayalar, resimli mağaralar, höyükler, tümülüsler, ören yerleri, akropol ve nekropoller, kaleler, hisar, burç, sur, tarihi kışla, tabya ve istihkamlar ile bunlarda bulunan sabit silahlar, harabeler, kervansaraylar, han, hamam, medreseler, kümbetler, türbe ve kitabeler, köprüler, su kemerleri, su yolları, sarnıç ve kuyular, tarihi yol kalıntıları, mesafe taşları, eskiden sınırları belirten delikli taşlar, dikili taşlar, sunaklar, tersaneler, tarihi saraylar, köşkler, evler, yalılar ve konaklar, camiler, mescitler, musalla taşları, namazgahlar, çeşmeler ve sebiller, imarethaneler, darphane, şifahaneler, muvakkithaneler, simkeşhaneler, tekke ve zaviyeler, mezarlıklar, hazineler, anesteler, kapalı çarşılar, sandukalar, siteler, sinagoglar, bazilikolar, kiliseler, manastırlar, külliye, eski anıt ve duvar kalıntıları, freskler, kabartmalar, mozaikler ve benzeri taşınmazlar; Taşınmaz Kültür Varlığı örnekleridir.³⁶²

3.1.9. Medreseler

Ortaçağ İslam ülkelerinde özellikle din kurallarının ve bunun yanı sıra bazı bilimlerin öğretildiği okul. Bu sözcük Arapçada ders yapılan yer anlamına gelmektedir.

---

³⁶² H.Tahsin, UÇANKUŞ, “Tarihi Çevre”, Bir İnsan ve Uygarlık Bilimi Arkeoloji, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 2000, s.800.

Söz konusu yapılar çoğu kez cami bitişiğinde bir avlu çevresinde yan yana sıralanmış odalardan oluşur.³⁶³

3.2. Araştırmanın Evren ve Örneklemi:

İstatistik araştırmalarının, özellikle anketlerin yapıldığı kitleyi doğru bir şekilde tahmin etmesi beklenir. Kitleyi doğru ve yansız olarak seçebilmek için rastlantısal örnekleme kullanılmalıdır.

Araştırmanın evrenini Kosova'da yaşayan Kosova Türkleri ve Kosovalı Arnavutlar oluşturmaktadır. Kosova İstatistik Kurumu tarafından açıklanan 2011 yılı Nisan ayında yapılan son nüfus sayımına göre Kosova'nın nüfusu 1milyon 739 bin 825'tir.³⁶⁴ Kosova'da yakın tarihte yaşanan savaş, insanların ekonomik sorunları, işsizlik, bölgenin tarihsel, siyasi ve etnik yapısı nedenlerinden dolayı bireylerin araştırma konusuna olan ilgisizliği nedeniyle örneklem seçiminde gönüllülük esas alınarak sadece başvuru alan kişilerden anket doldurmayı kabul edenler olmak üzere basit tesadüf/rastlantısal örnekleme tekniği kullanılacaktır. % 95 güven düzeyinde 95 kişiye anket uygulanması Kosova nüfusunu tahmin edebilecektir. Örneklem hesabı yapılırken, ülkenin durumu göz önünde bulundurulmuş ve tahmini cevaplama oranı %50 olarak düşünülmüştür.³⁶⁵ Örneklem kitleyi tahmin edebilmesi için yeterli örneklem sayısına

---

³⁶³ Bilge Umar, Eski Eserler Hukuku, Ege Üniversitesi Basımevi, İzmir, 1981, s.43.

³⁶⁴ <http://www.kosovahaber.net> (Erişim Tarihi: 07 Kasım 2012 Saat: 10.00)

³⁶⁵ Lindner ve ark., Handling Nonresponse in Social Science Research, Journal of Agricultural Education (42) 4, 2001, s. 43-53

ulaşılabilmesi için, örneklem sayısı tahmini cevapsızlık oranınca arttırılmıştır.³⁶⁶ Anket yaklaşık 195 kişiye gönderilmiştir. Uygulama süreci sonunda anket 105 kişiye ulaşılmıştır, cevaplama oranı %54'tür. Örneklem 81'i erkek, 24'ü bayan ve 62'si Kosovalı Arnavut, 43'ü Kosovalı Türk katılımcıdan oluşmaktadır.

Örneklem grubuna uygulanan anket formunda;

- Örneklemen genel özellikleri; yaş, cinsiyet, doğum yeri, eğitim durumu, tabiyeti ve meslekleri,
- Kültürel mirasın korunması ve kültürel değerlerle ilgili olarak;
- Osmanlı eserlerinin Kosova halkının günlük yaşamı üzerinde ne derece kültürel katkılarının olduğu,
- Kosova halkının Osmanlı sivil mimari eserlerine ne derece sahip çıktığı,
- Kosova halkının kültürel çevre bilinci ve duyarlılığının hangi seviyede olduğu,
- Kosova'daki Osmanlı sivil mimari eserlerinin ve Türk kültürünün korunup yaşatılmasında Türkiye Cumhuriyetinin üzerine düşen görevleri ne derece yaptığı,
- Kültürel yönden Osmanlı sivil mimari eserlerinin Kosova'ya katkılarından memnuniyet duyulup\duyulmadığı,
- Kosova'da Osmanlı sivil mimari eserlerinin kültür gelişmesini ve zenginleşmesini ne derece sağladığı,
- Kosova'da yaşayan Türklerin, Türk kültürünün yaşaması ve korunması için ne türlü etkinliklerde bulunduğu,

---

³⁶⁶ Israel Glenn D. , 2009, Sampling Issues: Nonresponse, University of Florida IFAS/PEOD9 ders notları (internet) www.edis.ifas.ufl.edu

- Kosova’da en sık rastlanan kültürel mirasın hangisi olduğu,
- Kosova’da kültürel mirasın en yoğun bulunduğu yer,
- Kosova’daki kültürel mirasın korunamamasının en önemli nedenleri,
- Kültürel mirasın günümüzdeki mevcut durumlarına ilişkin sorular yer almaktadır.

3.3. Veri Toplama Tekniği:

Kosovalı Türk ve Kosovalı Arnavutların Kosova’da Osmanlı kültürel mirasının etkileri ve bölgedeki kültürel katkıları konusunda düşüncelerini öğrenebilmek amacıyla “anket” uygulanmıştır.

Anket, ya örneklem grubunun işyerlerine veya evlerine yapılan ziyaretler sırasında araştırmacı tarafından bireylere doğrudan sorular sorulması ve anket formuna işaretlenmesi şeklinde ya da önceden konuşup konu anlatıldıktan sonra e-mail yoluyla bireylere yollanması olarak uygulanmıştır. Uygulamanın örneklem grubunun işyerlerine ya da evlerine yapılan ziyaretler yoluyla yapılması, araştırma açısından önemli olan bazı konuların dile getirilmesi ve anketi dolduran tarafından anlaşılmayan hususların açıklanması açısından avantajlar sağlamıştır.

Kosova’da değişik etnik kökenli insanların yaşamasından dolayı anket formu Türkçe, Arnavutça ve İngilizce olmak üzere üç dilde hazırlanmıştır. Uygulanan anket formu 13’ü çoktan seçmeli, 17’si de seçenekleri sıralamaya koyan tarzda (sıralama istenen seçenekler) olmak üzere toplam 30 sorudan oluşmaktadır.

Çoktan seçmeli sorularda Likert ölçeği kullanılmış olup, sorularda tutum araştırılmaktadır. “Likert ölçeği, genellikle anket içeren araştırmalarda kullanılan psikometrik bir ölçektir. Anket araştırmalarında seviyelendirme yanıtlarını ölçmek için kullanılan en yaygın yöntemdir.”³⁶⁷ Ölçek, 1932 yılında Rensis Likert tarafından önerilmiştir.³⁶⁸ “Likert ölçeği, pozitif ve negatif cevapları alabilen kutupsuz bir ölçektir. Genellikle 3-5-7 seçenek gibi tek sayılı seçeneklerle kullanılmakta olup, ortadaki seçenek nötrdür. Ancak, bazı çalışmalarda nötr seçeneği kaldırılmış ve bu yöntem “zorunlu seçim (forced choice)” metodu olarak adlandırılmıştır.”^{369, 370}

3.4. Verilerin Analizi

Verilerin analizinde STATA istatistik programı kullanılmıştır.

Bu çalışmada sorulara verilecek yanıtlar çoktan seçmeli ve sıralama istenen seçenekler olarak iki şekilde düzenlenmiştir. Çoktan seçmeli sorular, hiç, çok az, oldukça ve tamamen seçeneklerinden oluşan ölçekten oluşmaktadır. Hiç seçeneği (1) puan, çok az seçeneği (2) puan, oldukça seçeneği (3) puan ve tamamen seçeneği (4) puan olarak değerlendirmeye alınmıştır. Dolayısıyla daha pozitif yanıtlar daha çok puan almış olup değerlendirmeler de bu derecelendirme üzerinden yapılmıştır.

---

³⁶⁷ http://en.wikipedia.org/wiki/Likert_scale#cite_note-1(Erişim Tarihi: 06 Eylül 2010 Saat: 10.00).

³⁶⁸ Likert, Rensis, A Technique for the Measurement of Attitudes, Archives of Psychology 140, 1932, s. 1-55.

³⁶⁹ Allen, Elaine ve Seaman, Christopher, Likert Scales and Data Analyses, Quality Progress, 2007, s. 64-65.

³⁷⁰ Armstrong, Robett, The midpoint on a Five-Point Likert-Type Scale, Perceptual and Motor Skills 64, 1987, s. 359-362.

Sıralama istenen seçeneklerde ise; katılımcılara (5) seçenek sunulmuş olup, bunların önem derecesine göre sıralanması istenmiştir. Söz konusu sıralamada en önemli seçenek (5) puan, en önemsiz seçenek ise (1) puanla değerlendirmeye alınmıştır.

Yapılan analizler Tablo 1’de belirtilen demografik kategorilere göre değerlendirilmiş ve karşılaştırılmıştır. Demografik kategoriler belirlenirken, sosyal bilimlerde yapılan araştırmalarda kullanılan kategoriler incelenmiş ve araştırma için önem arz eden kategoriler belirlenmiştir.

Önemli demografik özelliklerden olan yaş, yaşam sürecinin farklı noktalarında bulunan bireyler arasında karşılaştırma yapılmasını sağlar. Bilimsel araştırmaların tarihi boyunca kullanılan yaş değişkeni araştırma bölgesinin nüfus yapısı, araştırma konusunun zamansal değişkenliği ve yapılan araştırmanın örneklem kısıtlılıkları sebebi ile gruplanmıştır. Araştırmalarda, her yaştan yeterli örneklem sayısına ulaşılması her zaman mümkün olmadığından yaş grupları kullanılmıştır. Çıkış noktası doğum kohortları olan yaş grupları yaklaşık olarak aynı zaman diliminde yaşayan insanları temsil eder. Farklı makalelerde kullanılmakla beraber, 1982 yılında BM Nüfus Ofisi tarafından yayınlanan uluslararası standartlar Dünya’da kabul edilmiştir.³⁷¹ Aynı belgedeki yaş grupları TÜİK (Türkiye İstatistik Kurumu) tarafından da kabul edilmiştir.³⁷² Araştırmanın özellikleri ve her gruba düşen örneklem sayıları göz önünde bulundurularak yaş grupları Tablo 1’deki gibi belirlenmiştir. Belirlenen her grubun örneklem sayısı istatistiksel karşılaştırma yapılmasına imkân vermektedir.

---

³⁷¹ UNFPA, Provisional Guidelines on Standard International Age Classifications, United Nations Publications, 1982, s. 9.

³⁷² Uluslararası Standart Yaş Sınıflamaları Konusunda Geçici Yönergeler, <http://tuikapp.tuik.gov.tr/DIESS/SiniflamaSurumDetayAction.do?surumId=184&turId=6&turAdi=11>. Diğer Sınıflamalar.

BM, ICTY'ye hazırlanan raporda Kosova nüfusunun %80 ile %85'inin Arnavut olduğu tespit edilmiştir. Türk mirasının etkisinin olması beklenen en büyük iki grup Kosovalı Türkler ve Kosovalı Arnavutlardır. Bu sebeple, tabiyet ayrı bir demografik değişken olarak alınmış ve Arnavutlar ile Türkler ayrı ayrı incelenmiştir.³⁷³

Tablo 1. Demografik Değerlendirme Kategorileri

Demografik Değerlendirme Kategorileri	
Cinsiyet	Erkek
	Bayan
Tabiyet	Kosovalı Türk
	Kosovalı Arnavut
Yaş	18-35 yaş Grubu
	36-55 yaş Grubu
	55 yaş üstü Grubu
Eğitim	Lisans Öncesi Grubu
	Lisans Grubu
	Lisans Üstü Grubu

---

³⁷³ Helge Brunborg, Report on the size and ethnic composition of the population of Kosovo, 2002, (online) http://www.icty.org/x/file/About/OTP/War_Demographics/en/milosevic_kosovo_020814.pdf.

Sorular, betimsel istatistiklerin yorumlanması sonrasında soru tipine uygun olan gruplar arası karşılaştırma testinin uygulanması ile analiz edilmiştir. Anket metni ve sorular incelendiğinde kullanılabilecek yöntemler iki-örneklem t testi, ANOVA testi ve devamında Bonferonni testidir.

“Betimsel istatistikler, istatistiksel çıkarımda önemli yer tutar.”³⁷⁴ Verilerin anlamlandırılması, görselleştirilmesi ve verilerin eğilimlerinin belirlenmesi esnasında başvurulacak ilk kaynak betimsel istatistiklerdir. “Betimsel istatistikler, verinin basit ve anlamlı bir şekilde sunulmasını sağlar.”³⁷⁵ Genel olarak, betimsel istatistiklerin iki temel alanı bulunmaktadır, bunlar; merkezi eğilim ölçüleri ve yaygınlık ölçüleridir.³⁷⁶

Bir değişkene ait iki grubun ortalamaları karşılaştıracağı zaman, bu gruplar arasında fark olup olmaması araştırmacı için önem arz ettiğinde iki-örneklem t testi kullanılmalıdır. Normal varsayımı altında işlem yapabilen t-testi, grupların arasında fark olup olmadığını student’s t dağılımı³⁷⁷ ile test eder. İki örneklem t-testinin hipotezleri:

H^0 : Gruplar arasında fark yoktur.

H^a : İki grup birbirinden farklıdır.

“Tek Yönlü Anova testi, iki-örneklem t testinin, ikiden fazla grup için yapılan doğal genellemesidir.”³⁷⁸ Bir değişkene ait ölçümlerin birden fazla alt grupta incelendiği ve bu gruplar arasında farkın incelendiği durumlarda tek yönlü Anova testinin kullanılması gerekir. Testin hipotezleri;

---

³⁷⁴ Heiberger Richard M. ve Holland, Burt, Statistical Analysis and Data Display, Springer, 2004, s. 14.

³⁷⁵ Heiberger Richard M. ve Holland, Burt, Statistical Analysis and Data Display, Springer, 2004, s. 18.

³⁷⁶ <https://statistics.laerd.com/statistical-guides/descriptive-inferential-statistics.php> (ders notları)

³⁷⁷ Student 1908, The Probable Error of a Mean, Biometrika 6 (1), s. 1-25

³⁷⁸ Heiberger Richard M. ve Holland, Burt, Statistical Analysis and Data Display, Springer, 2004, s. 123.

H^0 : Gruplar arasında fark yoktur.

H^a : En az bir grup diğerlerinden farklıdır.

Bu hipotezlerin testleri sonrasında, H^0 hipotezinin red edilmesi durumunda, yapılan ikili karşılaştırma testleri ile gruplar arasındaki farkın hangi gruptan ya da gruplardan olduğu test edilir. Farklı ikili karşılaştırma testleri literatürde kullanılmıştır, bunlardan bir tanesi de Bonferonni ikili karşılaştırma testidir.

İstatistiksel sonuç çıkarımı mantığı, gözlenen datanın olabilirliği düşük ise H^0 hipotezinin red edilmesine dayanır. Aynı veri ile test edilen hipotez sayısı arttığında, gruplara ait gözlem sayıları bölünür ve hipotezin testine olanak sağlayan gözlem sayısı düşer. Bu durumda, nadir olayların olağan gibi görünme olasılığı yani H^0 hipotezinin doğru iken red edilme olasılığı artar. Bu tip hatalara aile kaynaklı hata adı verilir.³⁷⁹ Bonferonni ikili karşılaştırma testi, aile kaynaklı hata oranını kontrol etmekte en sık kullanılan yöntemdir. 1961 yılında Olive Jean Dunn tarafından önerilmiştir ve Bonferonni eşitsizliklerinin istatistiksel alanda kullanımıdır.³⁸⁰ “Temel olarak, tek yönlü Anova tablosunda genel olarak alınan güven düzeyinin, 1/grup sayısı oranı ile azaltılarak ikili gruplarda uygulanmasıdır. Bu uygulama ile ikili karşılaştırmalar için güven düzeyi hesaplanarak karşılaştırmalar yapılabilir. Bonferonni, basit ve diğer istatistik testleri ile kullanılabilir olduğundan en çok kullanılan yöntemdir.”³⁸¹

---

³⁷⁹ Dunnett, C. W., A multiple comparisons procedure for comparing several treatments with a control, Journal of the American Statistical Association, 50, 1955, s. 1096-1121.

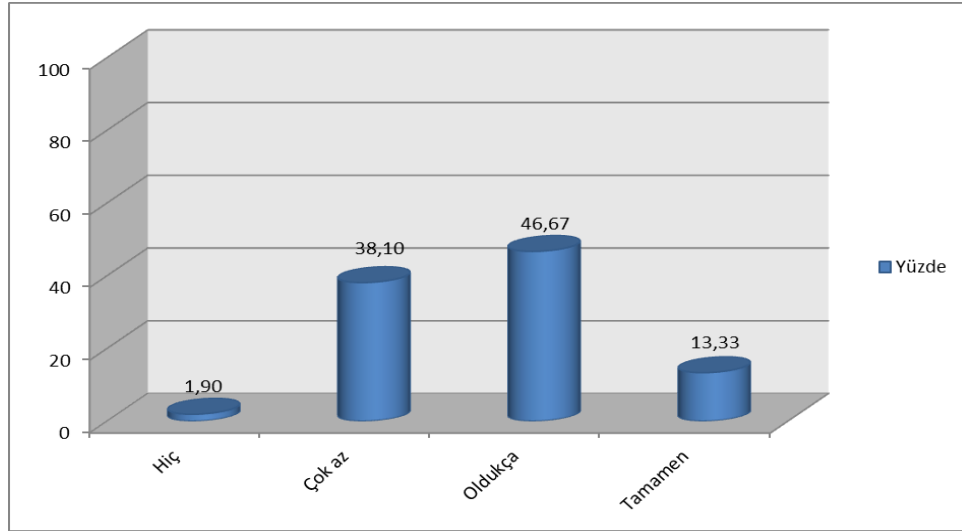
³⁸⁰ Dunn, O.J., Multiple Comparisons Among Means, Journal of the American Statistical Association 56, 1961, s. 52-64.

³⁸¹ www.upa.pdx.edu/IOA/newsom/da1/ho_posthoc.doc (Erişim Tarihi: 06 Eylül 2010 Saat: 10.30).

4. BÖLÜM: BULGULAR

4.1. H₁'e (Osmanlı sivil mimari eserleri, Kosova'da kültür gelişme ve zenginleşmesini sağlayan önemli yapılardandır) İlişkin Bulgular

Şekil 1. Osmanlı sivil mimari eserlerinin günümüzdeki Kosova mimarisi üzerindeki etkisi

Şekil 1’de görüldüğü üzere, Osmanlı Sivil Mimari eserlerinin günümüzdeki Kosova mimarisi üzerinde ne derece etkili olduğunu düşünüyorsunuz sorusuna ankete katılanların yüzde 1,9’u hiç, yüzde 38,1’i çok az, yüzde 46,67’si oldukça ve yüzde 13,33’ü tamamen yanıtını vermişlerdir. Hiç ve çok az seçenekleri olumsuz olarak düşünüldüğünde, ankete katılanların yaklaşık yüzde 40’i (1,9+38,1=40) Osmanlı sivil mimari eserlerinin günümüzdeki Kosova mimarisi üzerinde etkili olduğuna dair negatif düşüncelere sahiptir. Diğer taraftan oldukça ve tamamen seçenekleri olumlu olarak

düşünüldüğünde ankete katılanların yüzde 60'ı ($46,67+13,33=60$) Osmanlı sivil mimari eserlerinin günümüzdeki Kosova mimarisi üzerinde etkili olduğuna dair pozitif düşüncelere sahiptir.

Tablo 2. Osmanlı sivil mimari eserlerinin günümüzdeki Kosova mimarisi üzerindeki etkisinin cinsiyete göre değerlendirilmesi

İki Örneklemli T Testi			
Grup	Gözlem (N)	Ortalama	Standart Sapma
Erkek	81	2,654	0,8
Bayan	24	2,917	0,717
Birleşik (Toplam)	105	2,714	0,717
$\Pr(T < t) = 0,0579$		$\Pr(T > t) = 0,1157$	$\Pr(T > t) = 0,9421$

Tablo 2’de görüldüğü üzere erkeklerin ortalaması 2,654 ve bayanların ortalaması 2,917’dir. T Test sonuçlarına baktığımızda (güven aralığı yüzde 95), erkek ve bayan ortalamalarının önemli derecede birbirinden farklı olmadıkları görülmüştür ($P>0.05$). Sonuç olarak, Osmanlı sivil mimari eserlerinin günümüzdeki Kosova mimarisi üzerinde etkili olduğu konusunda erkek ve bayan katılımcılar arasında önemli derecede fark olmadığı görülmektedir.

Tablo 3. Osmanlı sivil mimari eserlerinin günümüzdeki Kosova mimarisi üzerindeki etkisinin tabiyete göre değerlendirilmesi

İki Örneklemli T Testi			
Grup	Gözlem (N)	Ortalama	Standart Sapma
Kosovalı Arnavut	62	2,694	0,759
Kosovalı Türk	43	2,744	0,658
Birleşik (Toplam)	105	2,714	0,717
$\Pr(T < t) = 0,3618$		$\Pr(T > t) = 0,7237$	$\Pr(T > t) = 0,6382$

Tablo 3’de görüldüğü üzere Kosovalı Arnavutların ortalaması 2,694 ve Kosovalı Türklerin ortalaması 2,744’dür. T Test sonuçlarına baktığımızda (güven aralığı yüzde 95), Kosovalı Arnavutların ortalamasının Kosovalı Türklerin ortalamasından önemli derecede farklı olmadıkları görülmektedir ($P>0.05$). Sonuç olarak Osmanlı sivil mimari eserlerinin günümüzdeki Kosova mimarisi üzerinde etkili olduğu konusunda Kosovalı Arnavut ve Kosovalı Türk katılımcılar arasında önemli derecede fark olmadığı görülmektedir.

Tablo 4. Osmanlı sivil mimari eserlerinin günümüzdeki Kosova mimarisi üzerindeki etkisinin yaş gruplarına göre değerlendirilmesi

ANOVA				
Grup	Gözlem (N)	Ortalama	Standart Sapma	Bonferroni Testi
18-35 yaş (1. Grup)	49	2,592	0,788	(1&2) 0,265
36-55 yaş (2. Grup)	36	2,861	0,639	(1&3) 1,000
55 yaş üstü (3. Grup)	20	2,75	0,639	(2&3) 1,000
Toplam	105	2,714	0,717	

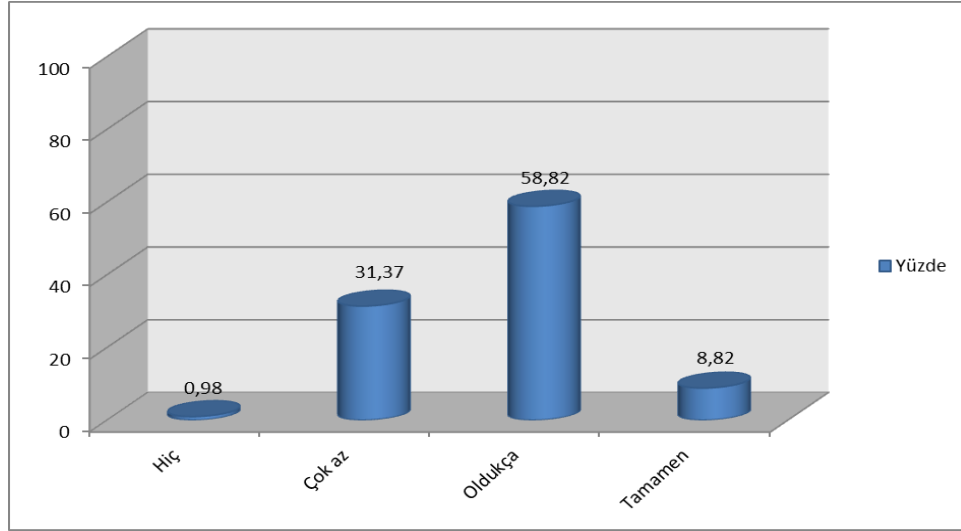
Tablo 4’de görüldüğü üzere 18-35 yaş grubunun ortalaması 2,592, 36-55 yaş grubunun ortalaması 2,861 ve 55 yaş üstü grubunun ortalaması 2,75’dir. Bonferroni Testi sonuçlarına göre hiçbir yaş grubunun ortalaması diğer yaş gruplarının ortalamasından önemli derecede farklı olmadığı görülmüştür ($P>0.05$). Sonuç olarak, Osmanlı sivil mimari eserlerinin günümüzdeki Kosova mimarisi üzerinde etkili olduğu konusunda genç yetişkin, orta yaş ve yaşlı grupları arasında önemli derecede fark olmadığı görülmektedir.

Tablo 5. Osmanlı sivil mimari eserlerinin günümüzdeki Kosova mimarisi üzerindeki etkisinin eğitim düzeylerine göre değerlendirilmesi

ANOVA				
Grup	Gözlem (N)	Ortalama	Standart Sapma	Bonferroni Testi
Lisans öncesi (1. Grup)	23	2,957	0,562	(1&2) 0,122
Lisans (2. Grup)	71	2,606	0,707	(1&3) 1,000
Lisansüstü (3. Grup)	11	2,909	0,944	(2&3) 0,563
Toplam	105	2,714	0,717	

Tablo 5’de görüldüğü üzere lisans öncesi grubunun ortalaması 2,957, lisans grubunun ortalaması 2,606 ve lisansüstü grubunun ortalaması ise 2,909’dur. Bonferroni Testi sonuçlarına göre hiçbir grubun ortalaması diğerlerinin ortalamasından önemli derecede büyük değildir. ($P>0.05$). Sonuç olarak, Osmanlı sivil mimari eserlerinin günümüzdeki Kosova mimarisi üzerinde etkili olduğu konusunda lisans öncesi, lisans ve lisansüstü grupları arasında önemli derecede bir fark yoktur.

Şekil 2. Osmanlı eserlerinin Kosova halkının günlük yaşamı üzerindeki kültürel katkısı

Şekil 2’de görüldüğü üzere, Osmanlı eserlerinin Kosova halkının günlük yaşamı üzerinde ne derece kültürel katkılarının olduğunu düşünüyorsunuz sorusuna ankete katılanların yüzde 0,98’i hiç, yüzde 31,37’si çok az, yüzde 58,82’si oldukça ve yüzde 8,82’si tamamen yanıtını vermişlerdir. Hiç ve çok az seçenekleri olumsuz olarak düşünüldüğünde, ankete katılanların yaklaşık yüzde 32,35’i ($0,98+31,37=32,35$) Osmanlı eserlerinin Kosova halkının günlük yaşamı üzerinde kültürel etkisi olduğuna dair negatif düşüncelere sahiptir. Diğer taraftan oldukça ve tamamen seçenekleri olumlu olarak düşünüldüğünde ankete katılanların yüzde 67,64’ü ($58,82+8,82=67,64$) Osmanlı eserlerinin Kosova halkının günlük yaşamı üzerinde kültürel etkisi olduğuna dair pozitif düşüncelere sahiptir.

Tablo 6. Osmanlı eserlerinin Kosova halkının günlük yaşamı üzerindeki kültürel katkısının cinsiyete göre değerlendirilmesi

İki Örneklemli T Testi			
Grup	Gözlem (N)	Ortalama	Standart Sapma
Erkek	78	2,756	0,628
Bayan	24	2,75	0,608
Birleşik (Toplam)	102	2,755	0,62
$\Pr(T < t) = 0,5175$		$\Pr(T > t) = 0,965$	$\Pr(T > t) = 0,483$

Tablo 6’da görüldüğü üzere erkeklerin ortalaması 2,756 ve bayanların ortalaması 2,75’dir. T Test sonuçlarına baktığımızda (güven aralığı yüzde 95), erkek ve bayan ortalamalarının önemli derecede birbirinden farklı olmadıkları görülmüştür ($P>0.05$). Sonuç olarak, Osmanlı eserlerinin Kosova halkının günlük yaşamı üzerinde kültürel katkısı olup olmadığı konusunda erkek ve bayan katılımcılar arasında önemli derecede fark olmadığı görülmektedir.

Tablo 7. Osmanlı eserlerinin Kosova halkının günlük yaşamı üzerindeki kültürel katkısının tabiyete göre değerlendirilmesi

İki Örneklemli T Testi			
Grup	Gözlem (N)	Ortalama	Standart Sapma
Kosovalı Arnavut	60	2,667	0,655
Kosovalı Türk	42	2,881	0,55
Birleşik (Toplam)	102	2,755	0,717
$\Pr(T < t) = 0,043$		$\Pr(T > t) = 0,086$	$\Pr(T > t) = 0,957$

Tablo 7’de görüldüğü üzere Kosovalı Arnavutların ortalaması 2,667 ve Kosovalı Türklerin ortalaması 2,881’dir. T Test sonuçlarına baktığımızda (güven aralığı yüzde 95), Kosovalı Türklerin ortalamasının Kosovalı Arnavutların ortalamasından önemli derecede büyük olduğu görülmektedir ($P < 0.05$). Sonuç olarak, Osmanlı eserlerinin Kosova halkının günlük yaşamı üzerinde kültürel katkısı olduğu konusunda, Kosovalı Türk katılımcılar Kosovalı Arnavut katılımcılardan daha pozitif düşüncelere sahiptirler.

Tablo 8. Osmanlı eserlerinin Kosova halkının günlük yaşamı üzerindeki kültürel katkısının yaş gruplarına göre değerlendirilmesi

ANOVA				
Grup	Gözlem (N)	Ortalama	Standart Sapma	Bonferroni Testi
18-35 yaş (1. Grup)	46	2,587	0,686	(1&2) 0,028
36-55 yaş (2. Grup)	36	2,944	0,532	(1&3) 0,575
55 yaş üstü (3. Grup)	20	2,8	0,523	(2&3) 1,000
Toplam	102	2,755	0,62	

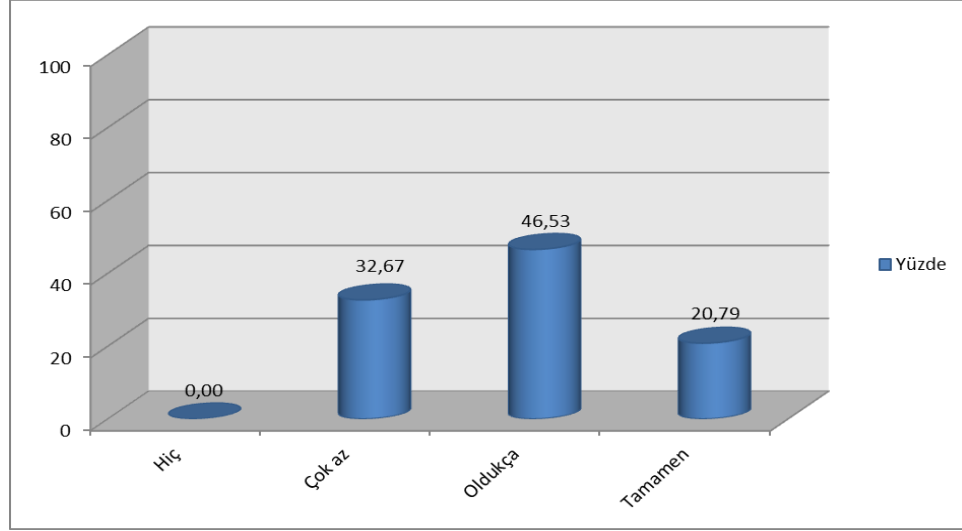
Tablo 8’de görüldüğü üzere 18-35 yaş grubunun ortalaması 2,587, 36-55 yaş grubunun ortalaması 2,944 ve 55 yaş üstü grubunun ortalaması 2,8’dir. Bonferroni Testi sonuçlarına göre 36-55 yaş grubunun ortalaması 18-35 yaş grubunun ortalamasından önemli derecede büyüktür. ($P<0.05$). Sonuç olarak, Osmanlı eserlerinin Kosova halkının günlük yaşamı üzerinde kültürel katkısı olduğu konusunda orta yaş grubu genç yetişkin grubundan daha pozitif düşüncelere sahiptir. Diğer gruplar arasında önemli bir derecede fark yoktur.

Tablo 9. Osmanlı eserlerinin Kosova halkının günlük yaşamı üzerindeki kültürel katkısının eğitim düzeylerine göre değerlendirilmesi

ANOVA				
Grup	Gözlem (N)	Ortalama	Standart Sapma	Bonferroni Testi
Lisans öncesi (1. Grup)	23	2,87	0,626	(1&2) 0,835
Lisans (2. Grup)	68	2,706	0,624	(1&3) 1,000
Lisansüstü (3. Grup)	11	2,818	0,603	(2&3) 1,000
Toplam	102	2,755	0,62	

Tablo 9’da görüldüğü üzere lisans öncesi grubunun ortalaması 2,87, lisans grubunun ortalaması 2,706 ve lisansüstü grubunun ortalaması ise 2,818’dir. Bonferroni Testi sonuçlarına göre hiçbir grubun ortalaması diğerlerinin ortalamasından önemli derecede büyük değildir. ($P>0.05$). Sonuç olarak, Osmanlı eserlerinin Kosova halkının günlük yaşamı üzerinde kültürel katkısı olup olmadığı konusunda lisans öncesi, lisans ve lisansüstü grupları arasında önemli derecede bir fark yoktur.

Şekil 3. Kültürel yönden Osmanlı sivil mimari eserlerinin Kosova'ya katkılarından duyulan memnuniyet düzeyi

Şekil 3’de görüldüğü üzere, kültürel yönden Osmanlı sivil mimari eserlerinin Kosova’ya katkılarından ne derece memnunsunuz sorusuna ankete katılanların yüzde 32,67’si çok az, yüzde 46,53’ü oldukça ve yüzde 20,79’u tamamen yanıtını vermişlerdir. Hiç yanıtını veren katılımcı bulunmamaktadır. Çok az seçeneği olumsuz olarak düşünüldüğünde, ankete katılanların yüzde 32,67’ si Osmanlı sivil mimari eserlerinin kültürel yönden Kosova’ya katkılarından memnuniyet duyma açısından negatif düşüncelere sahiptir. Diğer taraftan oldukça ve tamamen seçenekleri olumlu olarak düşünüldüğünde ankete katılanların yüzde 67,32’si ($46,53+20,79=67,32$) Osmanlı sivil mimari eserlerinin kültürel yönden Kosova’ya katkılarından memnuniyet duyma açısından pozitif düşüncelere sahiptir.

Tablo 10. Kültürel yönden Osmanlı sivil mimari eserlerinin Kosova'ya katkılarından duyulan memnuniyet düzeyinin cinsiyete göre değerlendirilmesi

İki Örneklemli T Testi			
Grup	Gözlem (N)	Ortalama	Standart Sapma
Erkek	78	2,95	0,7
Bayan	23	2,65	0,78
Birleşik (Toplam)	101	2,88	0,73
$\Pr(T < t) = 0,9576$		$\Pr(T > t) = 0,0848$	$\Pr(T > t) = 0,0424$

Tablo 10'da görüldüğü üzere erkeklerin ortalaması 2,95 ve bayanların ortalaması 2,65'dir. T Test sonuçlarına baktığımızda (güven aralığı yüzde 95), erkeklerin ortalamasının bayanların ortalamasından önemli derecede büyük olduğu görülmüştür ($P < 0.05$). Sonuç olarak, Osmanlı sivil mimari eserlerinin kültürel yönden Kosova'ya katkılarından memnuniyet duyma konusunda erkek katılımcılar bayan katılımcılardan daha pozitif düşüncelere sahiptirler.

Tablo 11. Kültürel yönden Osmanlı sivil mimari eserlerinin Kosova'ya katkılarından duyulan memnuniyet düzeyinin tabiyete göre değerlendirilmesi

İki Örneklemli T Testi			
Grup	Gözlem (N)	Ortalama	Standart Sapma
Kosovalı Arnavut	60	2,77	0,74
Kosovalı Türk	41	3,05	0,67
Birleşik (Toplam)	101	2,88	0,73
$\Pr(T < t) = 0,0272$		$\Pr(T > t) = 0,0544$	$\Pr(T > t) = 0,9728$

Tablo 11’de görüldüğü üzere Kosovalı Arnavutların ortalaması 2,77 ve Kosovalı Türklerin ortalaması 3,05’dir. T Test sonuçlarına baktığımızda (güven aralığı yüzde 95), Kosovalı Türklerin ortalamasının Kosovalı Arnavutların ortalamasından önemli derecede büyük olduğu görülmektedir ($P < 0.05$). Sonuç olarak, Osmanlı sivil mimari eserlerinin kültürel yönden Kosova’ya katkılarından memnuniyet duyma konusunda, Kosovalı Türk katılımcılar Kosovalı Arnavut katılımcılardan daha pozitif düşüncelere sahiptirler.

Tablo 12. Kültürel yönden Osmanlı sivil mimari eserlerinin Kosova'ya katkılarından duyulan memnuniyet düzeyinin yaş gruplarına göre değerlendirilmesi

ANOVA				
Grup	Gözlem (N)	Ortalama	Standart Sapma	Bonferroni Testi
18-35 yaş (1. Grup)	47	2,87	0,74	(1&2) 1,000
36-55 yaş (2. Grup)	35	2,91	0,74	(1&3) 1,000
55 yaş st (3. Grup)	19	2,84	0,69	(2&3) 1,000
Toplam	101	2,88	0,73	

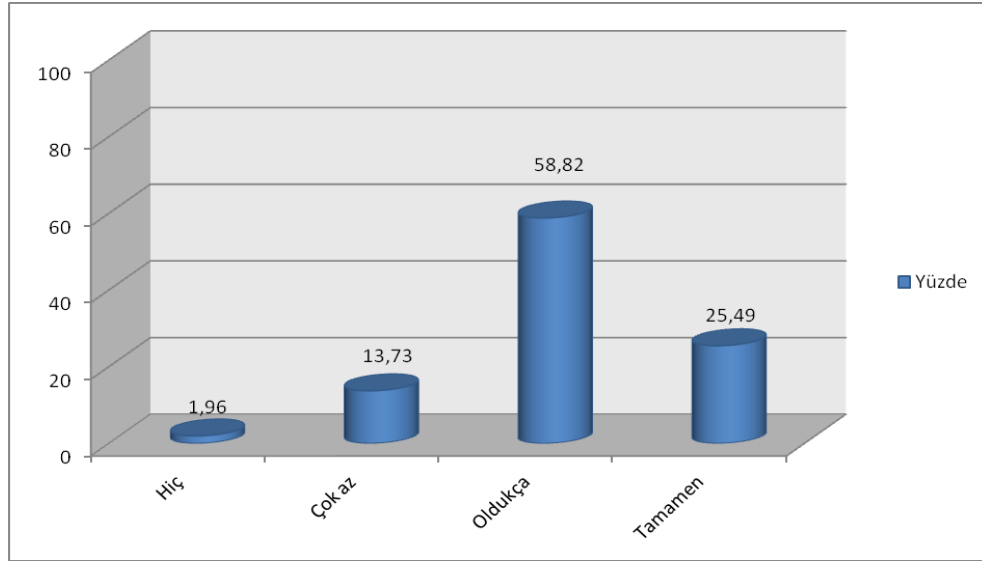
Tablo 12'de görüldüğü üzere 18-35 yaş grubunun ortalaması 2,87, 36-55 yaş grubunun ortalaması 2,91 ve 55 yaş üstü grubunun ortalaması 2,84'dr. Bonferroni Testi sonuçlarına göre hiçbir grubun ortalaması diğerlerinin ortalamasından önemli derecede büyük değildir ($P>0.05$). Sonuç olarak, Osmanlı sivil mimari eserlerinin kültürel yönden Kosova'ya katkılarından memnuniyet duyma konusunda yaş grupları arasında önemli derecede fark olmadığı görülmektedir.

Tablo 13. Kültürel yönden Osmanlı sivil mimari eserlerinin Kosova'ya katkılarından duyulan memnuniyet düzeyinin eğitim düzeylerine göre değerlendirilmesi

ANOVA				
Grup	Gözlem (N)	Ortalama	Standart Sapma	Bonferroni Testi
Lisans öncesi (1. Grup)	23	3	0,55	(1&2) 0,697
Lisans (2. Grup)	67	2,79	0,72	(1&3) 1,000
Lisansüstü (3. Grup)	11	3,18	0,75	(2&3) 0,294
Toplam	101	2,88	0,68	

Tablo 13’de görüldüğü üzere lisans öncesi grubunun ortalaması 3, lisans grubunun ortalaması 2,79 ve lisansüstü grubunun ortalaması ise 3,18’dir. Bonferroni Testi sonuçlarına göre hiçbir grubun ortalaması diğerlerinin ortalamasından önemli derecede büyük değildir. ($P>0.05$). Sonuç olarak Osmanlı sivil mimari eserlerinin kültürel yönden Kosova’ya katkılarından memnuniyet duyma konusunda lisans öncesi, lisans ve lisansüstü grupları arasında önemli derecede bir fark yoktur.

Şekil 4. Osmanlı sivil mimari eserlerinin Kosova’da kültürün gelişmesini ve zenginleşmesini sağlama düzeyi

Şekil 4’de görüldüğü üzere, Kosova’da Osmanlı sivil mimari eserleri kültür gelişmesini ve zenginleşmesini ne derece sağlamıştır sorusuna ankete katılanların yüzde 1,96’sı hiç, yüzde 13,73’ü çok az, yüzde 58,82’si oldukça ve yüzde 25,49’u tamamen yanıtını vermişlerdir. Hiç ve çok az seçenekleri olumsuz olarak düşünüldüğünde, ankete katılanların yaklaşık yüzde 15,69’u ($1,96+13,73=15,69$) Osmanlı sivil mimari eserlerinin Kosova’da kültürün gelişmesini ve zenginleşmesini sağladığına dair negatif düşüncelere sahiptir. Diğer taraftan oldukça ve tamamen seçenekleri olumlu olarak düşünüldüğünde ankete katılanların yüzde 84,31’i ($58,82+25,49=84,31$) Osmanlı sivil mimari eserlerinin Kosova’da kültürün gelişmesini ve zenginleşmesini sağladığına dair pozitif düşüncelere sahiptir.

Tablo 14. Osmanlı sivil mimari eserlerinin Kosova’da kültürün gelişmesini ve zenginleşmesini sağlama düzeyinin cinsiyete göre değerlendirilmesi

İki Örneklemli T Testi			
Grup	Gözlem (N)	Ortalama	Standart Sapma
Erkek	79	3,05	0,73
Bayan	23	3,17	0,49
Birleşik (Toplam)	102	3,08	0,68
$\Pr(T < t) = 0,2251$		$\Pr(T > t) = 0,4501$	$\Pr(T > t) = 0,7749$

Tablo 14’te görüldüğü üzere erkeklerin ortalaması 3,05 ve bayanların ortalaması 3,17’dir. T Test sonuçlarına baktığımızda (güven aralığı yüzde 95), erkek ve bayan ortalamalarının önemli derecede birbirinden farklı olmadıkları görülmüştür ($P>0.05$). Sonuç olarak, Osmanlı sivil mimari eserlerinin Kosova’da kültürün gelişmesini ve zenginleşmesini sağlayıp sağlamadığı konusunda erkek ve bayan katılımcılar arasında önemli derecede fark olmadığı görülmektedir.

Tablo 15. Osmanlı sivil mimari eserlerinin Kosova’da kültürün gelişmesini ve zenginleşmesini sağlama düzeyinin tabiyete göre değerlendirilmesi

İki Örneklemli T Testi			
Grup	Gözlem (N)	Ortalama	Standart Sapma
Kosovalı Arnavut	61	2,98	0,74
Kosovalı Türk	41	3,22	0,57
Birleşik (Toplam)	102	3,08	0,68
$Pr(T < t) = 0,0441$		$Pr(T > t) = 0,0881$	$Pr(T > t) = 0,9559$

Tablo 15’de görüldüğü üzere Kosovalı Arnavutların ortalaması 2,98 ve Kosovalı Türklerin ortalaması 3,22’dir. T Test sonuçlarına baktığımızda (güven aralığı yüzde 95), Kosovalı Türklerin ortalamasının Kosovalı Arnavutların ortalamasından önemli derecede büyük olduğu görülmektedir ($P < 0.05$). Sonuç olarak, Osmanlı sivil mimari eserlerinin Kosova’da kültürün gelişmesini ve zenginleşmesini sağlayıp sağlamadığı konusunda, Kosovalı Türk katılımcılar Kosovalı Arnavut katılımcılardan daha pozitif düşüncelere sahiptirler.

Tablo 16. Osmanlı sivil mimari eserlerinin Kosova’da kültürün gelişmesini ve zenginleşmesini sağlama düzeyinin yaş gruplarına göre değerlendirilmesi

ANOVA				
Grup	Gözlem (N)	Ortalama	Standart Sapma	Bonferroni Testi
18-35 yaş (1. Grup)	48	3	0,77	(1&2) 0,275
36-55 yaş (2. Grup)	35	3,26	0,56	(1&3) 1,000
55 yaş üstü (3. Grup)	19	2,95	0,62	(2&3) 0,338
Toplam	102	3,08	0,68	

Tablo 16’da görüldüğü üzere 18-35 yaş grubunun ortalaması 3, 36-55 yaş grubunun ortalaması 3,26 ve 55 yaş üstü grubunun ortalaması 2,95’dir. Bonferroni Testi sonuçlarına göre hiçbir grubun ortalaması diğerlerinin ortalamasından önemli derecede büyük değildir. ($P>0.05$). Sonuç olarak, Osmanlı sivil mimari eserlerinin Kosova’da kültürün gelişmesini ve zenginleşmesini sağlayıp sağlamadığı konusunda yaş grupları arasında önemli derecede fark olmadığı görülmektedir.

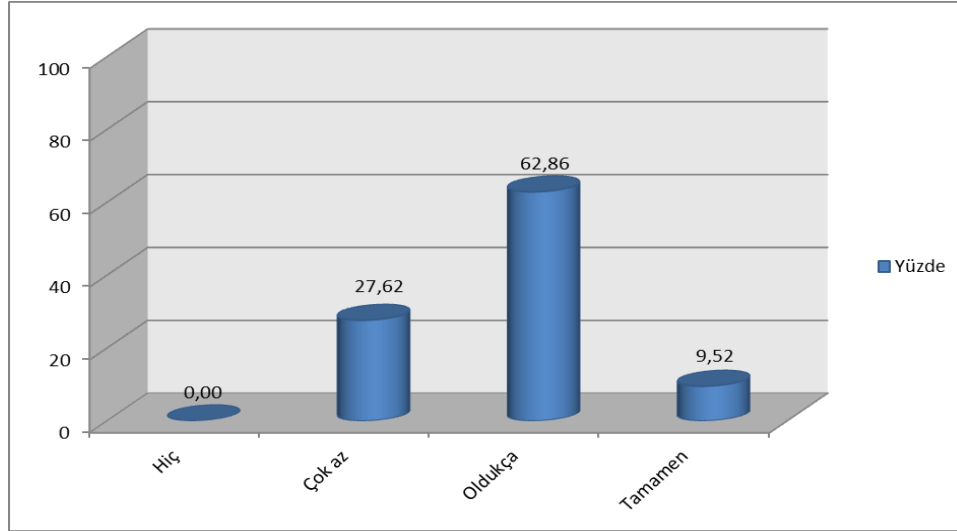

Tablo 17. Osmanlı sivil mimari eserlerinin Kosova’da kültürün gelişmesini ve zenginleşmesini sağlama düzeyinin eğitim düzeylerine göre değerlendirilmesi

ANOVA				
Grup	Gözlem (N)	Ortalama	Standart Sapma	Bonferroni Testi
Lisans öncesi (1. Grup)	23	3,13	0,55	(1&2) 1,000
Lisans (2. Grup)	68	3,04	0,72	(1&3) 1,000
Lisansüstü (3. Grup)	11	3,18	0,75	(2&3) 1,000
Toplam	102	3,08	0,68	

Tablo 17’de görüldüğü üzere lisans öncesi grubunun ortalaması 3,13, lisans grubunun ortalaması 3,04 ve lisansüstü grubunun ortalaması ise 3,18’dir. Bonferroni Testi sonuçlarına göre hiçbir grubun ortalaması diğerlerinin ortalamasından önemli derecede büyük değildir. ($P>0.05$). Sonuç olarak Osmanlı sivil mimari eserlerinin Kosova’da kültürün gelişmesini ve zenginleşmesini sağlayıp sağlamadığı konusunda lisans öncesi, lisans ve lisansüstü grupları arasında önemli derecede bir fark yoktur.

Şekil 5. Türk kültürünün Kosova'daki varlığının algılanma düzeyi

Şekil 5'te görüldüğü üzere, Türk kültürünün varlığı Kosova'da ne derece kendini hissettirmektedir sorusuna ankete katılanların yaklaşık yüzde 27,62'si çok az, yaklaşık 62,86'sı oldukça ve yüzde 9,52'si tamamen yanıtını vermişlerdir. Hiç yanıtını veren anket katılımcısı bulunmamaktadır. Hiç ve çok az seçenekleri olumsuz olarak düşünüldüğünde, ankete katılanların yüzde 27,62'si ($0+27,62=27,62$) Türk kültürünün varlığının Kosova'da kendini hissettirip hissettirmediği noktasında negatif düşüncelere sahiptir. Diğer taraftan oldukça ve tamamen seçenekleri olumlu olarak düşünüldüğünde ankete katılanların yüzde 72,38'si ($62,86+9,52=72,38$) Türk kültürünün varlığının Kosova'da kendini hissettirip hissettirmediği noktasında pozitif düşüncelere sahiptir.

Tablo 18. Türk kültürünün Kosova'daki varlığının algılanma düzeyinin cinsiyete göre değerlendirilmesi

İki Örneklemli T Testi			
Grup	Gözlem (N)	Ortalama	Standart Sapma
Erkek	81	2,79	0,586
Bayan	24	2,917	0,584
Birleşik (Toplam)	105	2,819	0,585
$\Pr(T < t) = 0,1771$		$\Pr(T > t) = 0,3543$	$\Pr(T > t) = 0,8229$

Tablo 18’de görüldüğü üzere erkeklerin ortalaması 2,79 ve bayanların ortalaması 2,917’dir. T Test sonuçlarına baktığımızda (güven aralığı yüzde 95), erkek ve bayan ortalamalarının önemli derecede birbirinden farklı olmadıkları görülmüştür ($P>0.05$). Sonuç olarak, Türk kültürünün varlığının Kosova’da kendini hissettirip hissettirmediği konusunda erkek ve bayan katılımcılar arasında önemli derecede fark olmadığı görülmektedir.

Tablo 19. Türk kültürünün Kosova'daki varlığının algılanma düzeyinin tabiyete göre değerlendirilmesi

İki Örneklemli T Testi			
Grup	Gözlem (N)	Ortalama	Standart Sapma
Kosovalı Arnavut	62	2,774	0,612
Kosovalı Türk	43	2,884	0,544
Birleşik (Toplam)	105	2,819	0,585
$\Pr(T < t) = 0,1739$		$\Pr(T > t) = 0,3477$	$\Pr(T > t) = 0,8261$

Tablo 19'da görüldüğü üzere Kosovalı Arnavutların ortalaması 2,774 ve Kosovalı Türklerin ortalaması 2,884'dür. T Test sonuçlarına baktığımızda (güven aralığı yüzde 95), Kosovalı Arnavutların ortalamasının Kosovalı Türklerin ortalamasından önemli derecede farklı olmadıkları görülmektedir ($P > 0.05$). Sonuç olarak Türk kültürünün varlığının Kosova'da kendini hissettirip hissettirmediği konusunda Kosovalı Arnavut ve Kosovalı Türk katılımcılar arasında önemli derecede fark olmadığı görülmektedir.

Tablo 20. Türk kültürünün Kosova'daki varlığının algılanma düzeyinin yaş gruplarına göre değerlendirilmesi

ANOVA				
Grup	Gözlem (N)	Ortalama	Standart Sapma	Bonferroni Testi
18-35 yaş (1. Grup)	49	2,756	0,63	(1&2) 0,905
36-55 yaş (2. Grup)	36	2,889	0,523	(1&3) 1,000
55 yaş üstü (3. Grup)	20	2,85	0,587	(2&3) 1,000
Toplam	105	2,819	0,585	

Tablo 20’de görüldüğü üzere 18-35 yaş grubunun ortalaması 2,756, 36-55 yaş grubunun ortalaması 2,889 ve 55 yaş üstü grubunun ortalaması 2,85’dir. Bonferroni Testi sonuçlarına göre hiçbir yaş grubunun ortalaması diğer yaş gruplarının ortalamasından önemli derecede farklı olmadığı görülmüştür ($P>0.05$). Sonuç olarak, Türk kültürünün varlığının Kosova’da kendini hissettirip hissettirmediği konusunda genç yetişkin, orta yaş ve yaşlı grupları arasında önemli derecede fark olmadığı görülmektedir.

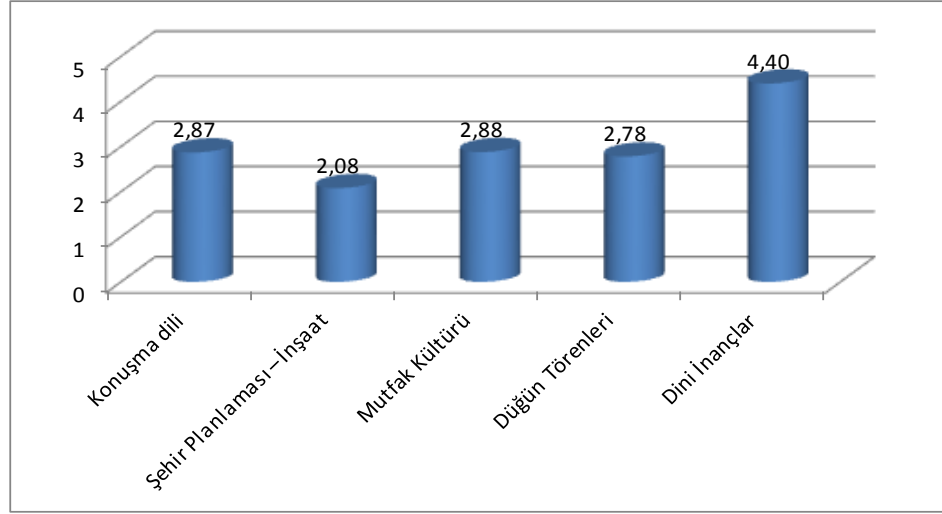
Tablo 21. Türk kültürünün Kosova'daki varlığının algılanma düzeyinin eğitim düzeylerine göre değerlendirilmesi

ANOVA				
Grup	Gözlem (N)	Ortalama	Standart Sapma	Bonferroni Testi
Lisans öncesi (1. Grup)	23	2,87	0,458	(1&2) 1,000
Lisans (2. Grup)	71	2,775	0,614	(1&3) 1,000
Lisansüstü (3. Grup)	11	3	0,632	(2&3) 0,714
Toplam	105	2,819	0,585	

Tablo 21’de görüldüğü üzere lisans öncesi grubunun ortalaması 2,87, lisans grubunun ortalaması 2,775 ve lisansüstü grubunun ortalaması ise 3’dür. Bonferroni Testi sonuçlarına göre hiçbir grubun ortalaması diğerlerinin ortalamasından önemli derecede büyük değildir. ($P>0.05$). Sonuç olarak, Türk kültürünün varlığının Kosova’da kendini hissettirip hissettirmediği konusunda lisans öncesi, lisans ve lisansüstü grupları arasında önemli derecede bir fark yoktur.

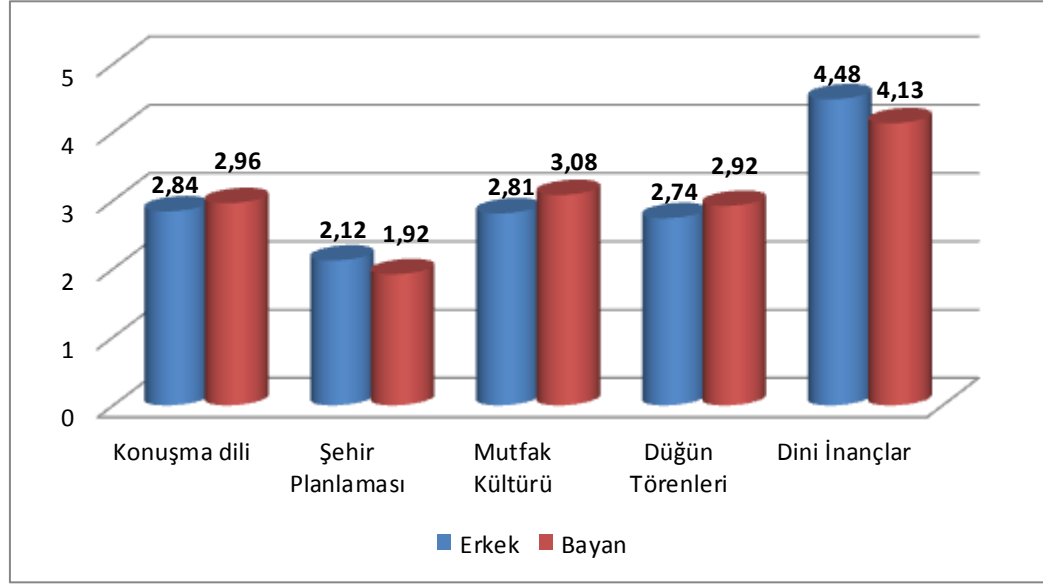
Sonuçlara dikkatle bakıldığında sorulara verilen cevaplar tutarlılık arz etmektedir. Türk kültürünün varlığının Kosova’da kendini hissettirip hissettirmediği noktasında pozitif olanların oranı yüzde 72,38, Osmanlı sivil mimari eserlerinin günümüzdeki Kosova mimarisi üzerinde etkili olduğuna dair pozitif düşüncelere sahip olanların oranı yüzde 60 ve Osmanlı eserlerinin Kosova halkının günlük yaşamı üzerinde kültürel etkisi olduğuna dair pozitif düşüncelere sahip olanların oranı ise 67,4 dür.

Şekil 6. Osmanlı eserlerinin Kosova halkının günlük yaşamındaki etki alanları

Şekil 6’da görüldüğü üzere, Osmanlı eserlerinin Kosova halkının günlük yaşamında en çok hangi alanda etkisi vardır sorusuna anket katılımcılarının verdikleri yanıtların ortalamalarını aldığımızda; konuşma dili 2,87, şehir planlaması 2,08, mutfak kültürü 2,88, düğün törenleri 2,78 ve dini inançlar 4,40 değerlerine sahiptir. Bu sonuçlardan hareketle katılımcılar Osmanlı eserlerinin en çok dini inançlar üzerinde etkisi olduğunu düşünmektedirler. Diğer seçenekler ise birbirine yakın ortalama değerlere sahiptirler.

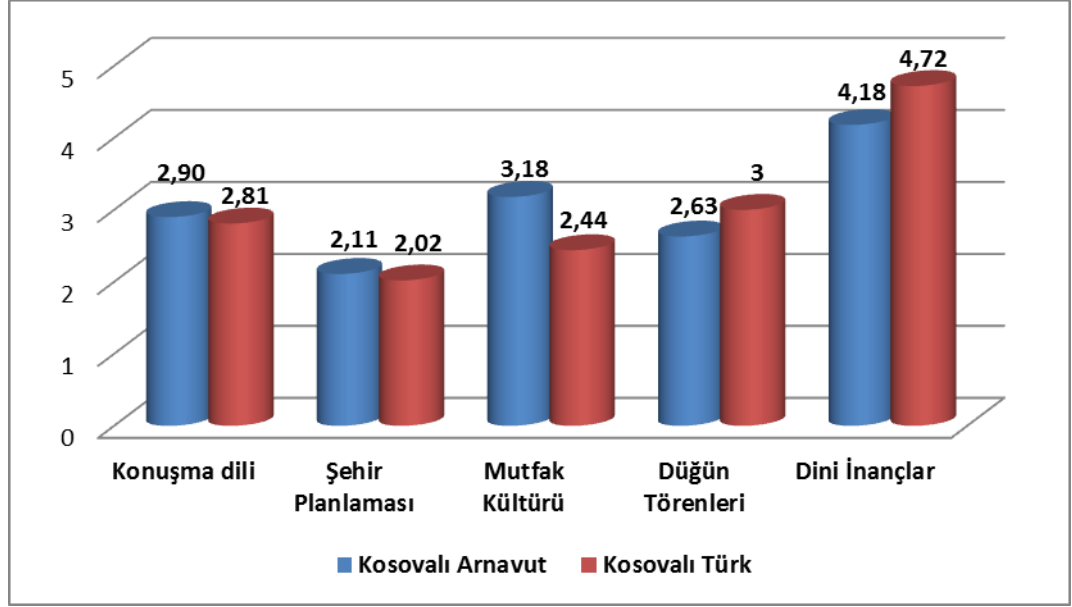
Şekil 7. Osmanlı eserlerinin Kosova halkının günlük yaşamındaki etki alanlarının cinsiyete göre değerlendirilmesi

Şekil 7’de görüldüğü üzere, Osmanlı eserlerinin Kosova halkının günlük yaşamında en çok hangi alanda etkisi olduğu sorusuna verilen yanıtları cinsiyete göre incelediğimizde, şehir planlaması ve dini inançlar seçeneklerinde erkekler daha pozitif düşünceler belirtirken, konuşma dili, düğün törenleri ve mutfak kültürü seçeneklerinde bayanlar daha pozitif düşünceler belirtmişlerdir.

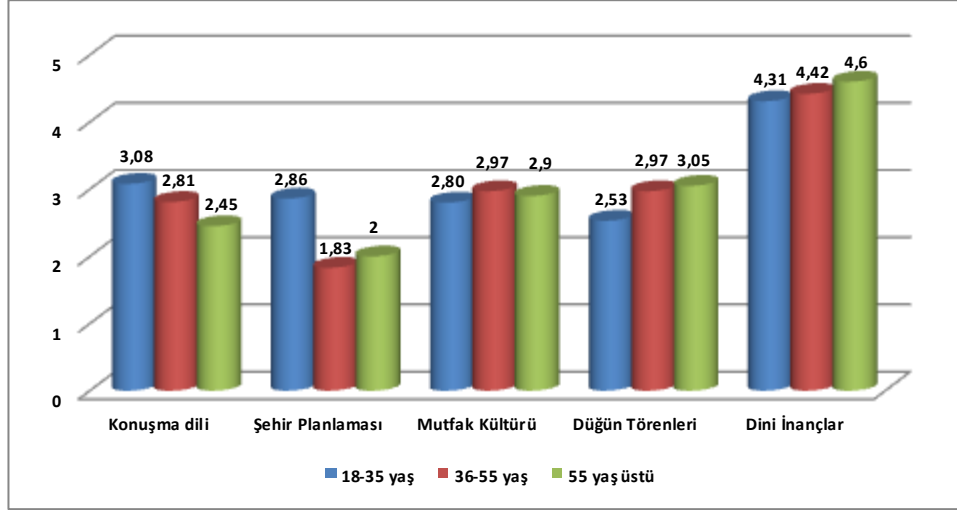

Şekil 8. Osmanlı eserlerinin Kosova halkının günlük yaşamındaki etki alanlarının tabiyete göre değerlendirilmesi

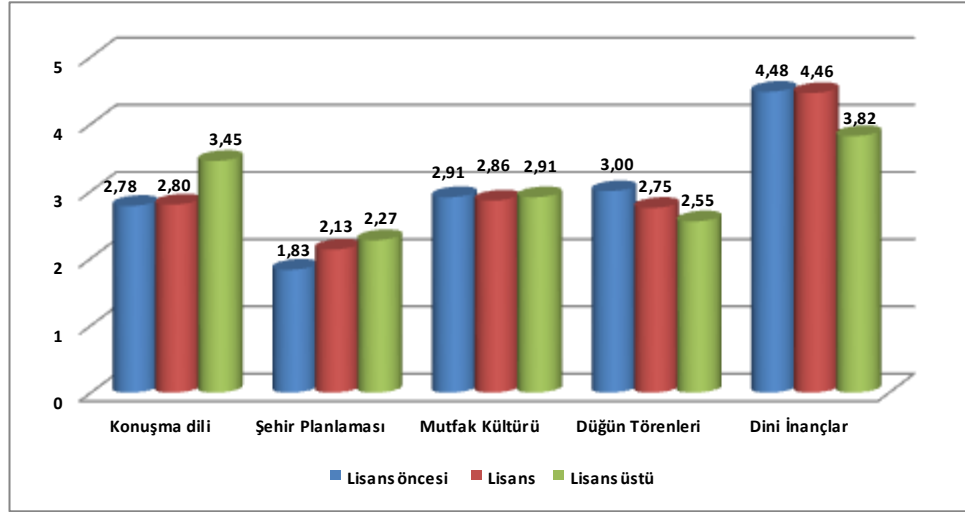
Şekil 8’de görüldüğü üzere, Osmanlı eserlerinin Kosova halkının günlük yaşamında en çok hangi alanda etkisi olduğu sorusuna verilen yanıtları tabiyete göre incelediğimizde, konuşma dili, şehir planlaması ve mutfak kültürü seçeneklerinde Kosovalı Arnavutlar daha pozitif düşünceler belirtirken, düğün törenleri ve dini inançlar seçeneklerinde Kosovalı Türkler daha pozitif düşünceler belirtmişlerdir.

Şekil 9. Osmanlı eserlerinin Kosova halkının günlük yaşamındaki etki alanlarının yaş gruplarına göre değerlendirilmesi

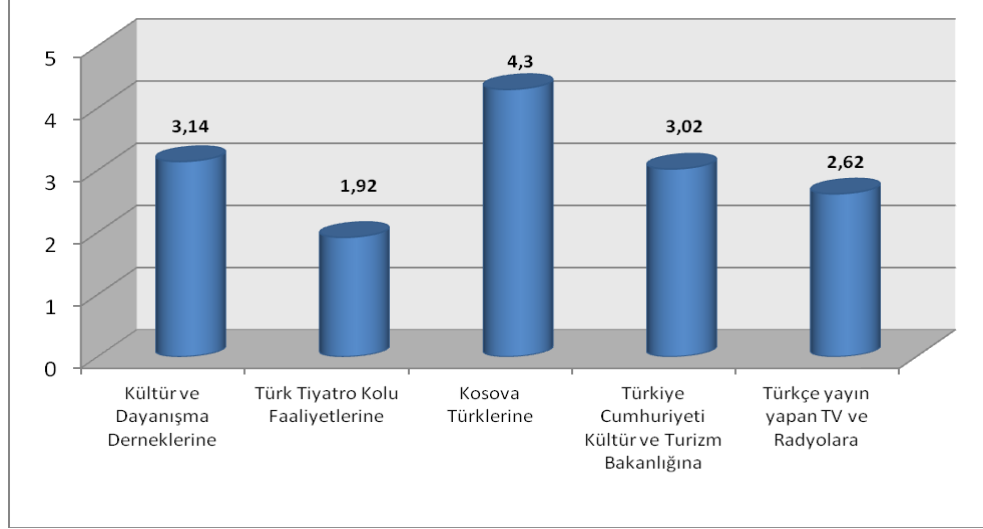
Şekil 9’da görüldüğü üzere, Osmanlı eserlerinin Kosova halkının günlük yaşamında en çok hangi alanda etkisi olduğu sorusuna verilen yanıtları yaş gruplarına göre incelediğimizde, konuşma dili ve şehir planlaması seçeneklerinde 18-35, mutfak kültürü seçeneğinde 36-55 ve düğün törenleri ve dini inançlar seçeneklerinde 55 yaş üstü grupları en pozitif düşünceleri belirtmişlerdir.

Şekil 10. Osmanlı eserlerinin Kosova halkının günlük yaşamındaki etki alanlarının eğitim düzeylerine göre değerlendirilmesi

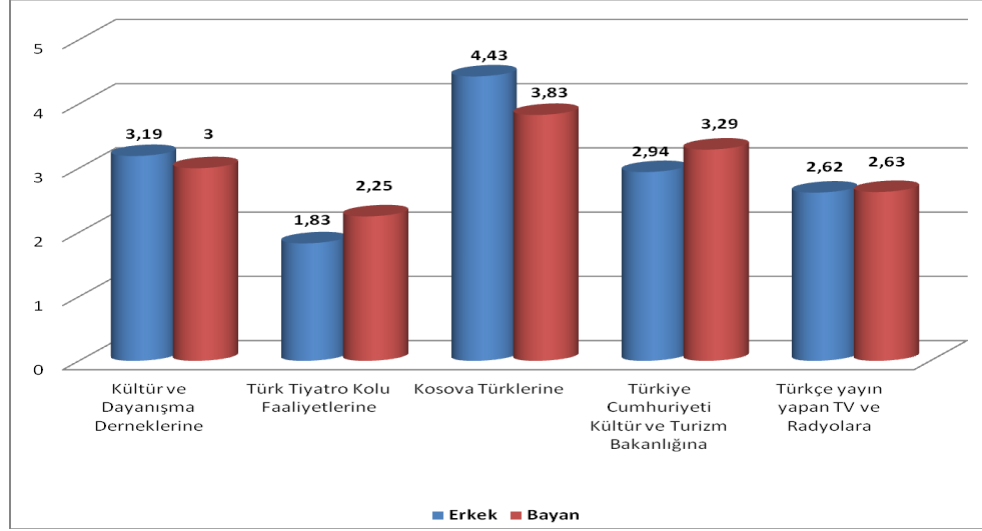
Şekil 10’da görüldüğü üzere, Osmanlı eserlerinin Kosova halkının günlük yaşamında en çok hangi alanda etkisi olduğu sorusuna verilen yanıtları eğitim düzeyine göre incelediğimizde, mutfak kültürü, düğün törenleri ve dini inançlar seçeneklerinde lisans öncesi ve konuşma dili ve şehir planlaması seçeneklerinde ise lisansüstü grupları en pozitif düşünceleri belirtmişlerdir.

Şekil 11. Kosova'daki Türk kültür ve kimliğinin korunup yaşatılmasındaki roller

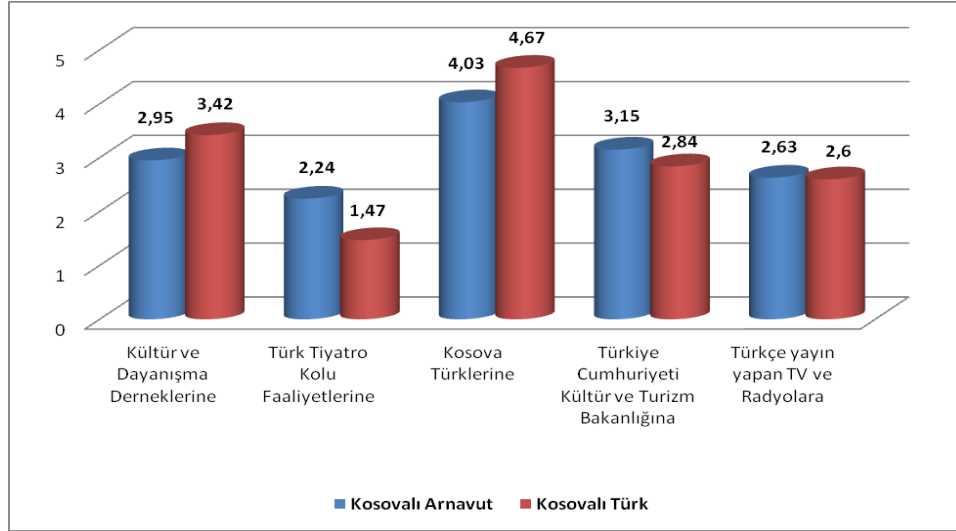
Şekil 11’de görüldüğü üzere, Kosova’daki Türk kültürünün ve kimliğinin korunup yaşatılması, kalkınmasında en önemli rol kime veya kimlere düşmektedir sorusuna anket katılımcılarının yanıtlarının ortalamalarını aldığımızda; Kültür ve dayanışma derneklerine seçeneği 3,14, Türk tiyatro kolu faaliyetlerine seçeneği 1,92, Kosova Türklerine seçeneği 4,3, Türkiye Cumhuriyeti Kültür ve Turizm Bakanlığına seçeneği 3,02 ve Türkçe yayın yapan TV ve radyolara seçeneği 2,62 değerlerine sahiptir. Bu sonuçlardan hareketle katılımcılar, Kosova’daki Türk kültürünün ve kimliğinin korunup yaşatılması, kalkınmasında en önemli rolün Kosova Türklerine düştüğüne inanmaktadırlar. Daha sonra sırasıyla, kültür ve dayanışma dernekleri, Türkiye Cumhuriyeti Kültür ve Turizm Bakanlığı, Türkçe yayın yapan TV ve radyolar ve Türk tiyatro kolu faaliyetleri seçenekleri gelmektedir.

Şekil 12. Kosova'daki Türk kültür ve kimliğinin korunup yaşatılmasındaki rollerin cinsiyete göre değerlendirilmesi

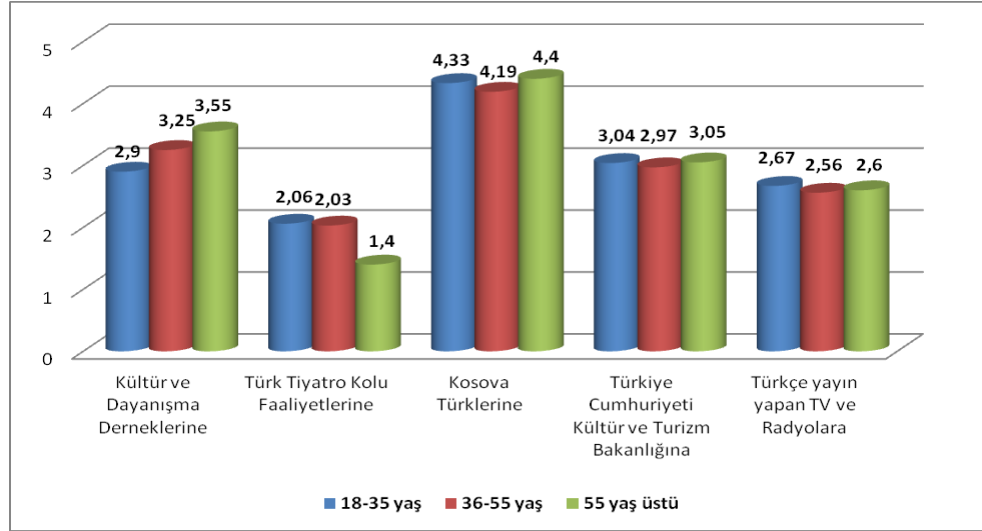
Şekil 12’de görüldüğü üzere, Kosova’daki Türk kültürünün ve kimliğinin korunup yaşatılması, kalkınmasında en önemli rol kime veya kimlere düşmektedir sorusuna verilen yanıtları cinsiyete göre incelediğimizde, Kültür ve dayanışma derneklerine ve Kosova Türklerine seçeneklerinde erkekler daha pozitif düşünceler belirtirken Türk tiyatro kolu faaliyetlerine, Türkiye Cumhuriyeti Kültür ve Turizm Bakanlığına ve Türkçe yayın yapan TV ve radyolara seçeneklerinde bayanlar daha pozitif düşünceler belirtmişlerdir.

Şekil 13. Kosova'daki Türk kültür ve kimliğinin korunup yaşatılmasındaki rollerin tabiyete göre değerlendirilmesi

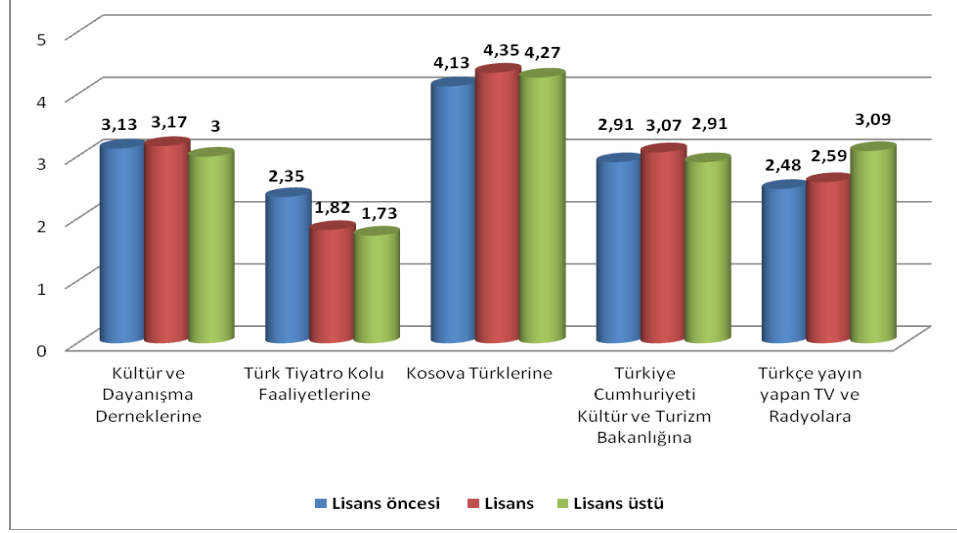
Şekil 13'de görüldüğü üzere, Kosova'daki Türk kültürünün ve kimliğinin korunup yaşatılması, kalkınmasında en önemli rol kime veya kimlere düşmektedir sorusuna verilen yanıtları tabiyete göre incelediğimizde Türk tiyatro kolu faaliyetlerine, Türkiye Cumhuriyeti Kültür ve Turizm Bakanlığına ve Türkçe yayın yapan TV ve radyolara seçeneklerinde Kosovalı Arnavutlar daha pozitif düşünceler belirtirken, Kültür ve dayanışma derneklerine ve Kosova Türklerine seçeneklerinde ise Kosovalı Türkler daha pozitif düşünceler belirtmişlerdir.

Şekil 14. Kosova'daki Türk kültür ve kimliğinin korunup yaşatılmasındaki rollerin yaş gruplarına göre değerlendirilmesi

Şekil 14’de görüldüğü üzere, Kosova’daki Türk kültürünün ve kimliğinin korunup yaşatılması, kalkınmasında en önemli rol kime veya kimlere düşmektedir sorusuna verilen yanıtları yaş gruplarına göre incelediğimizde; Türk tiyatro kolu faaliyetlerine ve Türkçe yayın yapan TV ve radyolara seçeneklerinde 18-35, Kültür ve dayanışma derneklerine, Kosova Türklerine ve Türkiye Cumhuriyeti Kültür ve Turizm Bakanlığına seçeneklerinde ise 55 yaş üstü grupları en pozitif düşünceleri belirtmişlerdir.

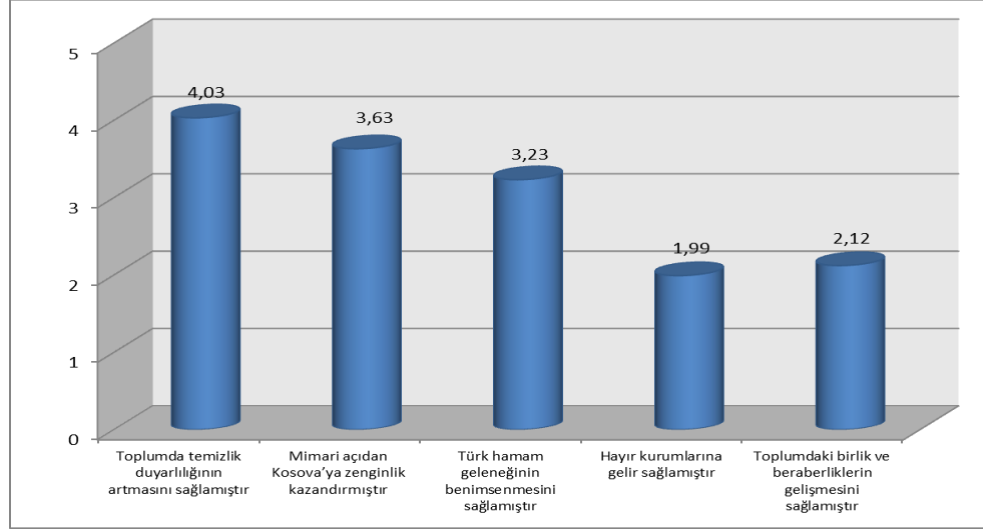
Şekil 15. Kosova'daki Türk kültür ve kimliğinin korunup yaşatılmasındaki rollerin eğitim düzeylerine göre değerlendirilmesi

Şekil 15’de görüldüğü üzere, Kosova’daki Türk kültürünün ve kimliğinin korunup yaşatılması, kalkınmasında en önemli rol kime veya kimlere düşmektedir sorusuna verilen yanıtları eğitim düzeyine göre incelediğimizde; Türk tiyatro kolu faaliyetlerine seçeneğinde lisans öncesi, Kültür ve dayanışma derneklerine, Kosova Türklerine ve Türkiye Cumhuriyeti Kültür ve Turizm Bakanlığına seçeneklerinde lisans grubu; Türkçe yayın yapan TV ve radyolara seçeneğinde ise lisansüstü grupları en pozitif düşünceleri belirtmişlerdir.

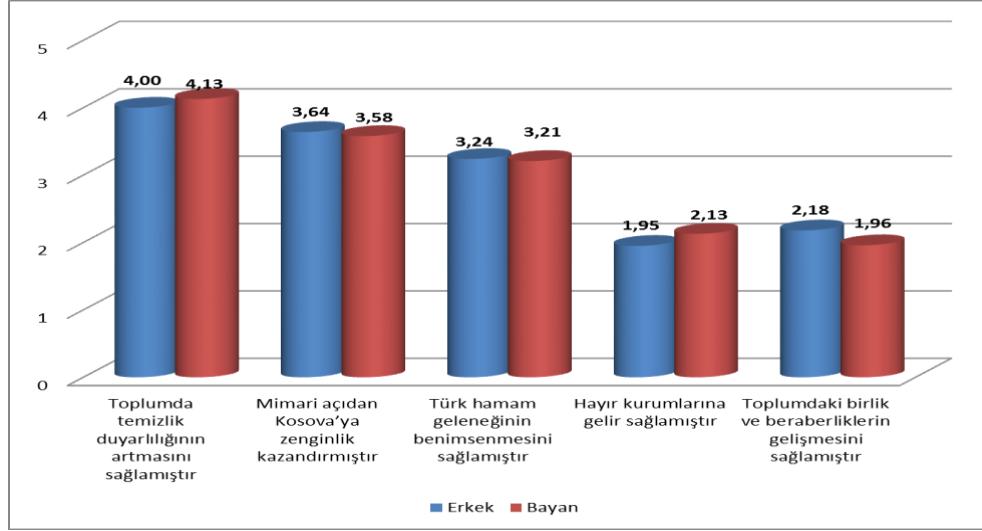

Şekil 16. Osmanlı mimarisinde önemli bir yere sahip olan hamamların Kosova'daki toplum yaşantısına etkileri

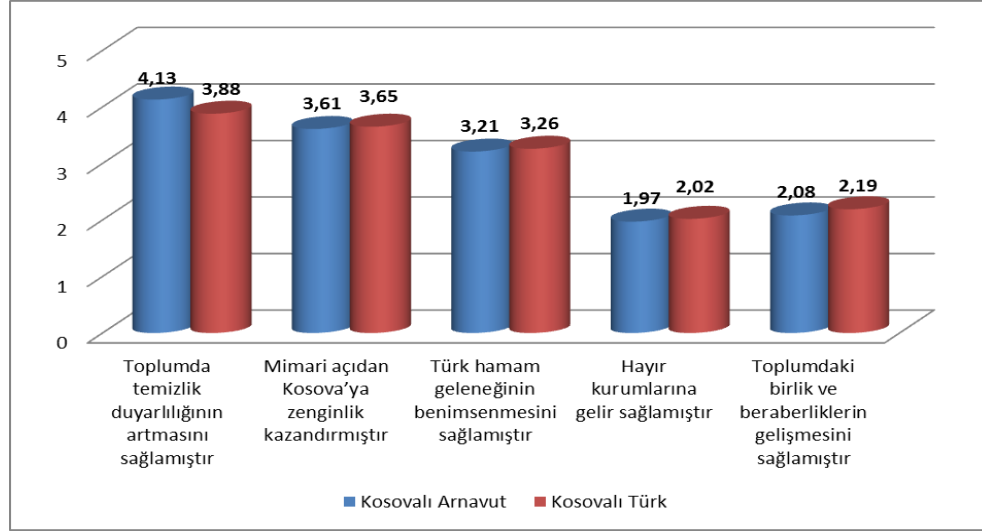
Şekil 16'da görüldüğü üzere, Kosova'da Osmanlı Türk hamamları ile ilgili bilimsel, kültürel ve katalog çalışmalarının yapıldığını göz önünde bulundurarak Osmanlı mimarisinde önemli bir yere sahip olan hamamların toplum yaşantısında ne tür etkileri olmuştur sorusuna anket katılımcılarının verdikleri yanıtların ortalamalarını aldığımızda; toplumda temizlik duyarlılığının artmasını sağlamıştır seçeneği 4,03, mimari açıdan Kosova'ya zenginlik kazandırmıştır seçeneği 3,63, Türk hamam geleneğinin benimsenmesini sağlamıştır seçeneği 3,23, hayır kurumlarına gelir sağlamıştır seçeneği 1,99 ve toplumdaki birlik ve beraberliklerin gelişmesini sağlamıştır 2,12 değerlerine sahiptir. Bu sonuçlardan hareketle en çok, toplumda temizlik duyarlılığının artmasını sağlamıştır seçeneği ön plana çıkmakta, bu seçeneği mimari açıdan Kosova'ya zenginlik kazandırmıştır ve Türk hamam geleneğinin benimsenmesini sağlamıştır seçenekleri ile diğer seçenekler izlemektedir.

Şekil 17. Osmanlı mimarisinde önemli bir yere sahip olan hamamların Kosova'daki toplum yaşantısına etkilerinin cinsiyete göre değerlendirilmesi

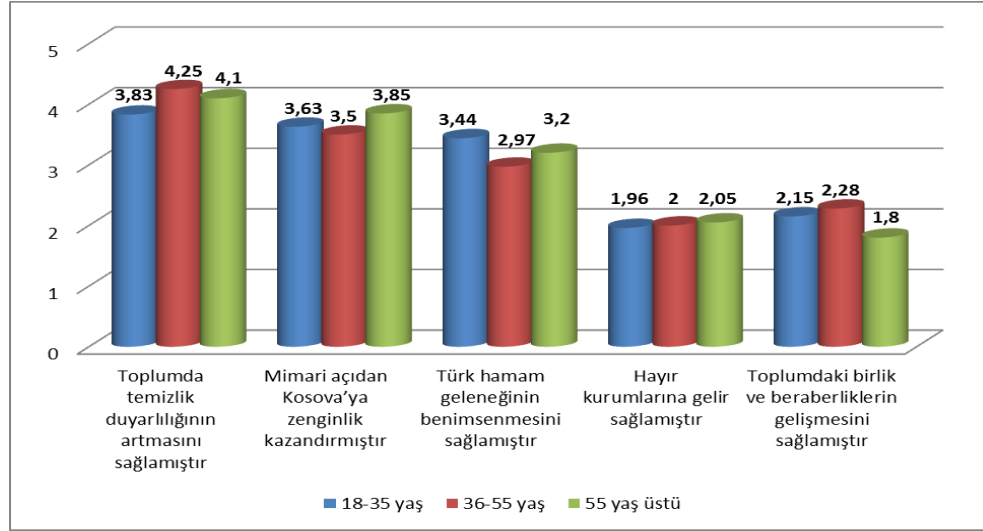
Şekil 17’de görüldüğü üzere, Osmanlı mimarisinde önemli bir yere sahip olan hamamların toplum yaşantısında ne tür etkileri olmuştur sorusuna verilen yanıtları cinsiyete göre incelediğimizde; mimari açıdan Kosova’ya zenginlik kazandırmıştır, Türk hamam geleneğinin benimsenmesini sağlamıştır ve toplumdaki birlik ve beraberliklerin gelişmesini sağlamıştır seçeneklerinde erkekler daha pozitif düşünceler belirtirken, toplumda temizlik duyarlılığının artmasını sağlamıştır ve hayır kurumlarına gelir sağlamıştır seçeneklerinde bayanlar daha pozitif düşünceler belirtmişlerdir.

Şekil 18. Osmanlı mimarisinde önemli bir yere sahip olan hamamların Kosova'daki toplum yaşantısına etkilerinin tabiyete göre değerlendirilmesi

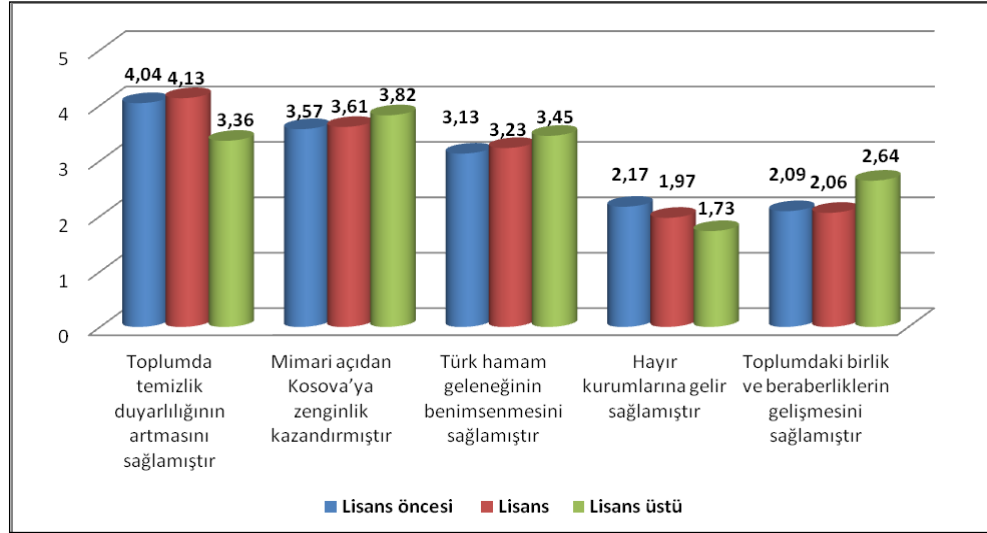
Şekil 18'de görüldüğü üzere, Osmanlı mimarisinde önemli bir yere sahip olan hamamların toplum yaşantısında ne tür etkileri olmuştur sorusuna verilen yanıtları tabiiyete göre incelediğimizde; toplumda temizlik duyarlılığının artmasını sağlamıştır seçeneğinde Kosovalı Arnavutlar daha pozitif düşünceler belirtirken, mimari açıdan Kosova'ya zenginlik kazandırmıştır, Türk hamam geleneğinin benimsenmesini sağlamıştır, toplumdaki birlik ve beraberliklerin gelişmesini sağlamıştır ve hayır kurumlarına gelir sağlamıştır seçeneklerinde Kosovalı Türkler daha pozitif düşünceler belirtmişlerdir.

Şekil 19. Osmanlı mimarisinde önemli bir yere sahip olan hamamların Kosova'daki toplum yaşantısına etkilerinin yaş gruplarına göre değerlendirilmesi

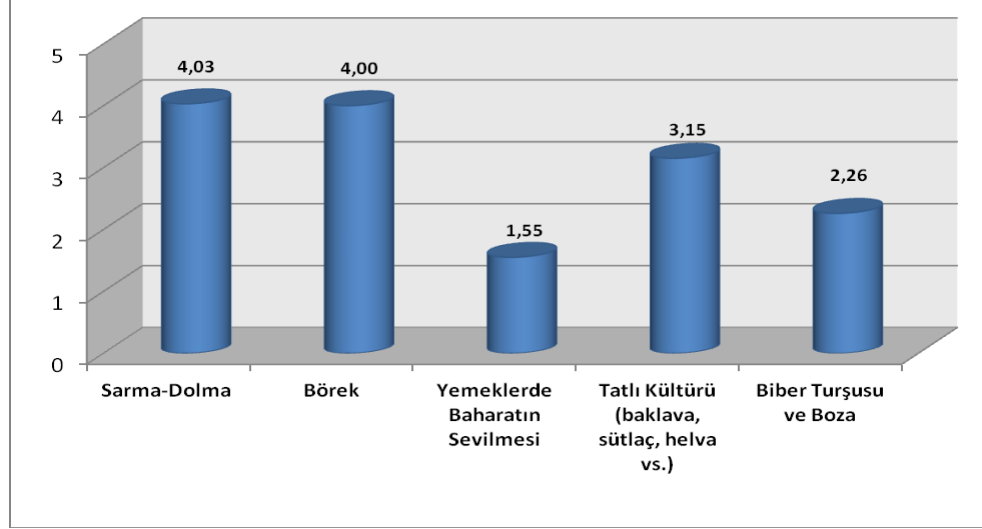
Şekil 19'da görüldüğü üzere, Osmanlı mimarisinde önemli bir yere sahip olan hamamların toplum yaşantısında ne tür etkileri olmuştur sorusuna verilen yanıtları yaş gruplarına göre incelediğimizde, Türk hamam geleneğinin benimsenmesini sağlamıştır seçeneğinde 18-35, toplumda temizlik duyarlılığının artmasını sağlamıştır ve toplumdaki birlik ve beraberliklerin gelişmesini sağlamıştır seçeneklerinde 36-55 ve mimari açıdan Kosova'ya zenginlik kazandırmıştır ve hayır kurumlarına gelir sağlamıştır seçeneklerinde 55 yaş üstü grupları en pozitif düşünceleri belirtmişlerdir.

Şekil 20. Osmanlı mimarisinde önemli bir yere sahip olan hamamların Kosova'daki toplum yaşantısına etkilerinin eğitim düzeylerine göre değerlendirilmesi

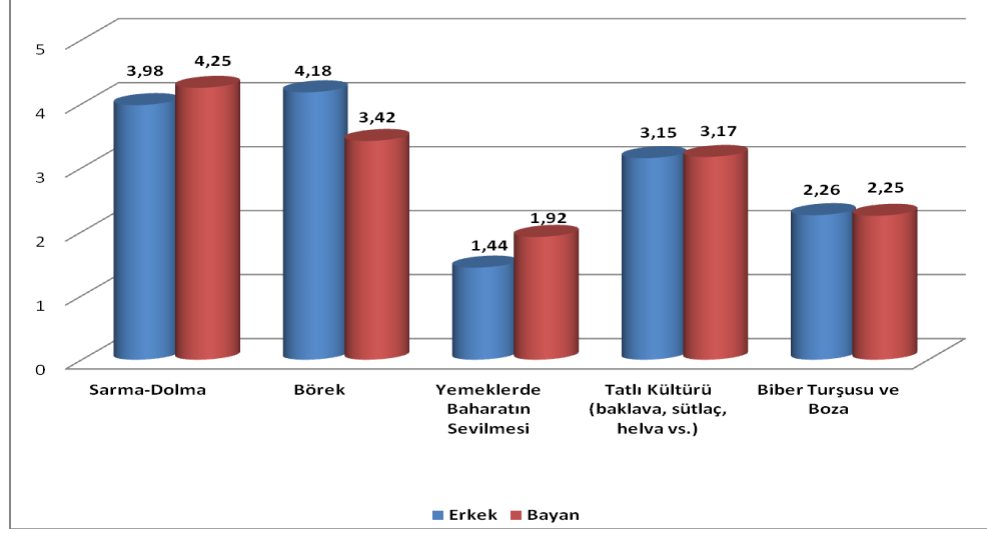
Şekil 20’de görüldüğü üzere, Osmanlı mimarisinde önemli bir yere sahip olan hamamların toplum yaşantısında ne tür etkileri olmuştur sorusuna verilen yanıtları eğitim düzeyine göre incelediğimizde, hayır kurumlarına gelir sağlamıştır seçeneğinde lisans öncesi, toplumda temizlik duyarlılığının artmasını sağlamıştır seçeneğinde lisans ve mimari açıdan Kosova’ya zenginlik kazandırmıştır, Türk hamam geleneğinin benimsenmesini sağlamıştır ve toplumdaki birlik ve beraberliklerin gelişmesini sağlamıştır seçeneklerinde ise lisansüstü grupları en pozitif düşünceleri belirtmişlerdir.

Şekil 21. Kosova’da en fazla beğenilen Türk yemek kültürü unsurları

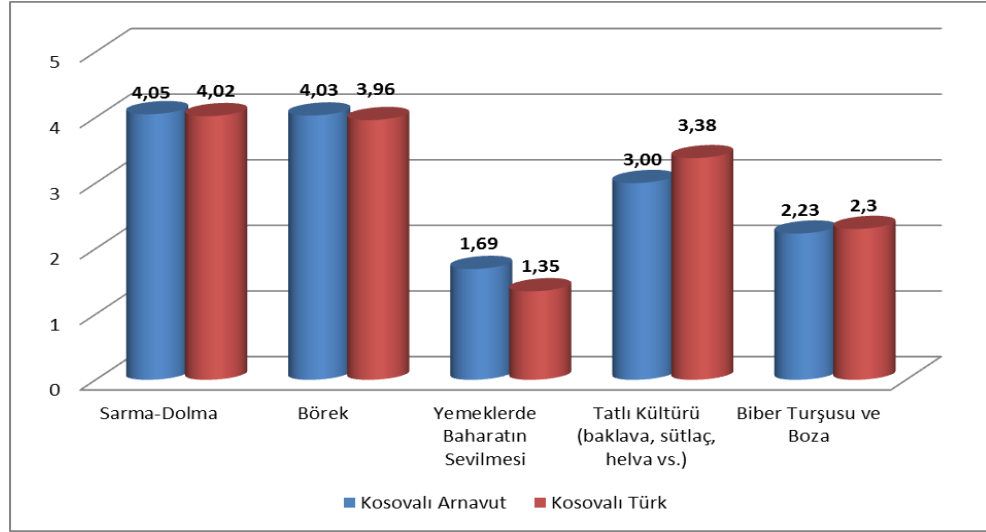
Şekil 21’de görüldüğü üzere, Osmanlı Devletinin Kosova topraklarından çekilmesinin ardından (1912’den) günümüze kadar gelenek haline gelen Kosova’da çok beğenilen Türk yemek kültüründen bahsedildiğinde en fazla övgüyü alan ve tercih edilen yemek hangisidir sorusuna anket katılımcılarının verdikleri yanıtların ortalamalarını aldığımızda; sarma-dolma 4,03, börek 4, yemeklerde baharatın sevilmesi 1,55, tatlı kültürü (baklava, sütlaç helva vb.) 3,15 ve biber turşusu ve boza 2,26 değerlerine sahiptir. Bu sonuçlardan hareketle katılımcılar sırası ile sarma-dolma, börek, tatlı kültürü, biber turşusu ve boza ve son olarak yemeklerde baharatın sevilmesi seçeneklerini belirtmişlerdir.

Şekil 22. Kosova’da en fazla beğenilen Türk yemek kültürü unsurlarının cinsiyete göre değerlendirilmesi

Şekil 22’de görüldüğü üzere, Kosova’da en çok beğenilen Türk yemekleri ile ilgili soruya verilen yanıtları cinsiyete göre incelediğimizde, börek, biber turşusu ve boza seçeneklerinde erkekler daha pozitif düşünceler belirtirken, sarma-dolma, yemeklerde baharatın sevilmesi ve tatlı kültürü (baklava, sütlaç, helva vb.) seçeneklerinde bayanlar daha pozitif düşünceler belirtmişlerdir.

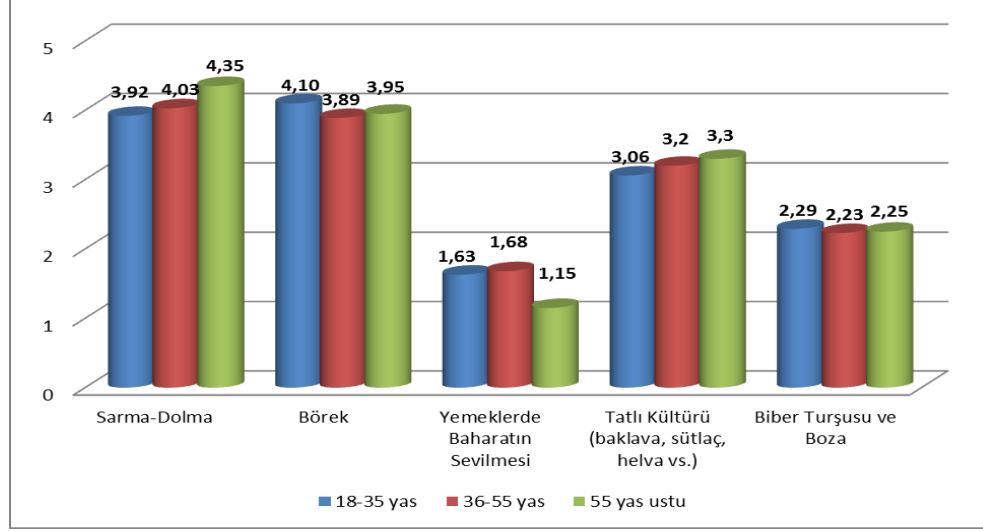
Şekil 23. Kosova’da en fazla beğenilen Türk yemek kültürü unsurlarının tabiyete göre değerlendirilmesi

Şekil 23’de görüldüğü üzere, Kosova’da en çok beğenilen Türk yemekleri ile ilgili soruya verilen yanıtları tabiyete göre incelediğimizde, sarma-dolma, börek ve yemeklerde baharatın sevilmesi seçeneklerinde Kosovalı Arnavutlar daha pozitif düşünceler belirtirken, tatlı kültürü (baklava, sütlaç, helva vb.) ve biber turşusu ve boza seçeneklerinde Kosovalı Türkler daha pozitif düşünceler belirtmişlerdir.

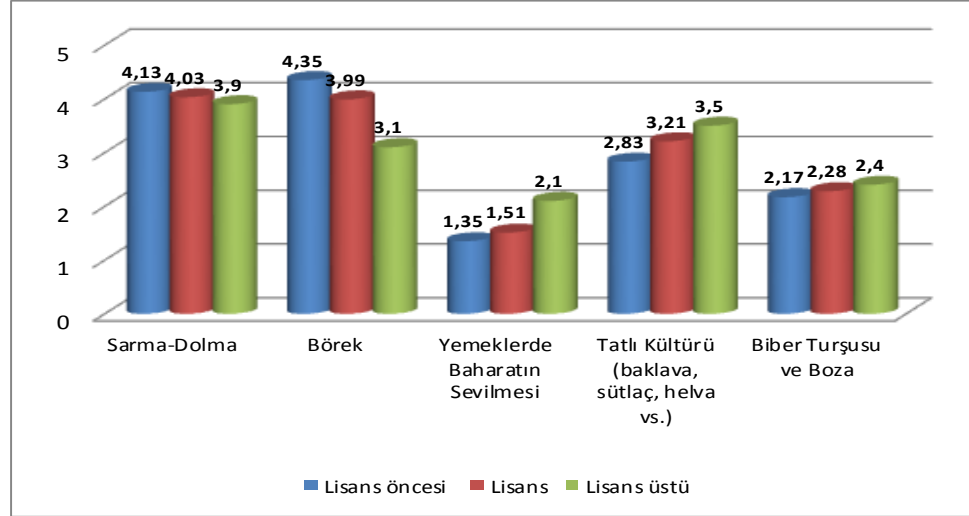

Şekil 24. Kosova’da en fazla beğenilen Türk yemek kültürü unsurlarının yaş gruplarına göre değerlendirilmesi

Şekil 24’de görüldüğü üzere, Kosova’da en çok beğenilen Türk yemekleri ile ilgili soruya verilen yanıtları yaş gruplarına göre incelediğimizde, börek ve biber turşusu ve boza seçeneklerinde 18-35, yemeklerde baharatın sevilmesi seçeneğinde 36-55 ve sarma-dolma ve tatlı kültürü (baklava, sütlaç, helva vb.) seçeneklerinde 55 yaş üstü grupları en pozitif düşünceleri belirtmişlerdir.

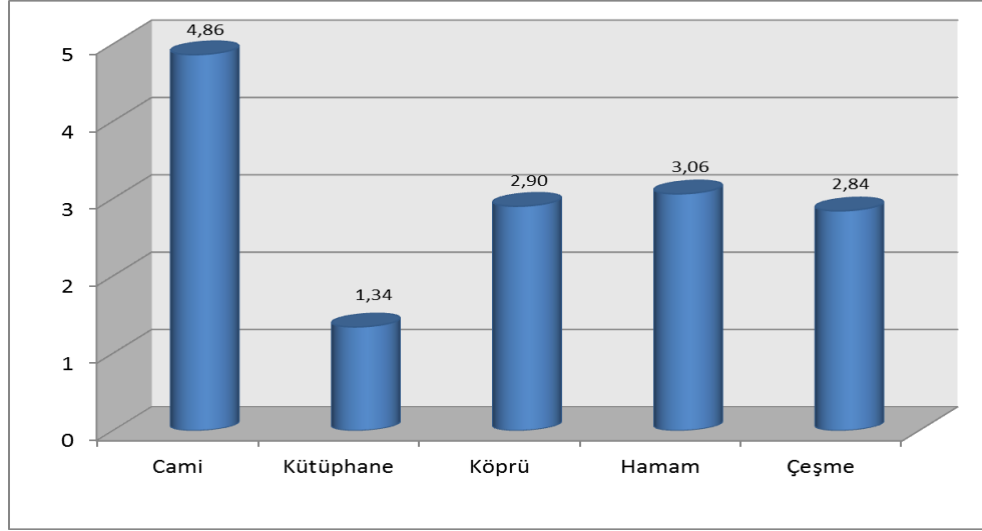
Şekil 25. Kosova’da en fazla beğenilen Türk yemek kültürü unsurlarının eğitim düzeylerine göre değerlendirilmesi

Şekil 25’de görüldüğü üzere, Kosova’da en çok beğenilen Türk yemekleri ile ilgili soruya verilen yanıtları eğitim düzeyine göre incelediğimizde, sarma-dolma ve börek seçeneklerinde lisans öncesi ve yemeklerde baharatın sevilmesi, tatlı kültürü (baklava, sütlaç, helva vb.) ve biber turşusu ve boza seçeneklerinde ise lisansüstü grupları en pozitif düşünceleri belirtmişlerdir.

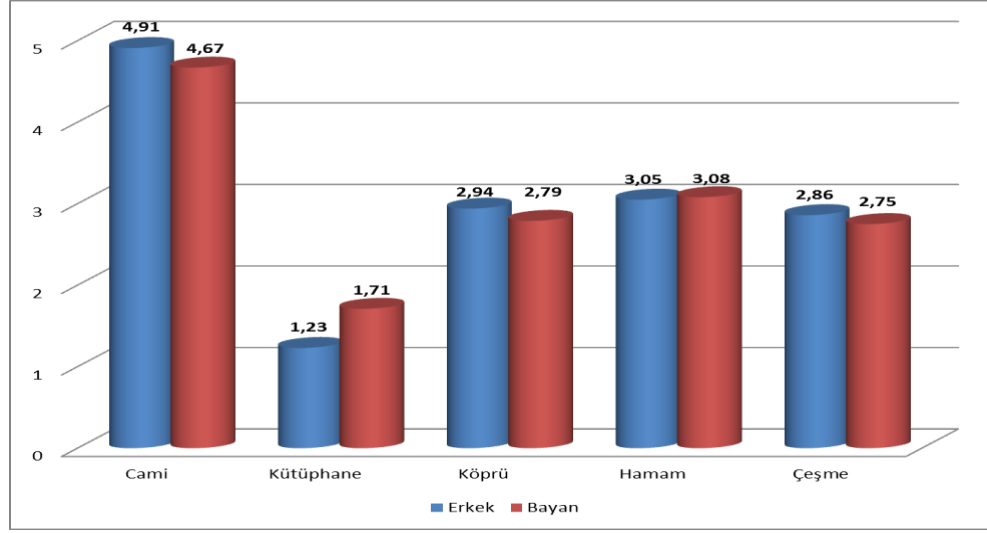
4.2. H₂'ye (Kosova'daki Osmanlı sivil mimari eserleri, Türk kültürünün Kosova'da devam etmesine katkı sağlamaktadır) İlişkin Bulgular

Şekil 26. Kosova'da en sık rastlanan Osmanlı mimari eserleri

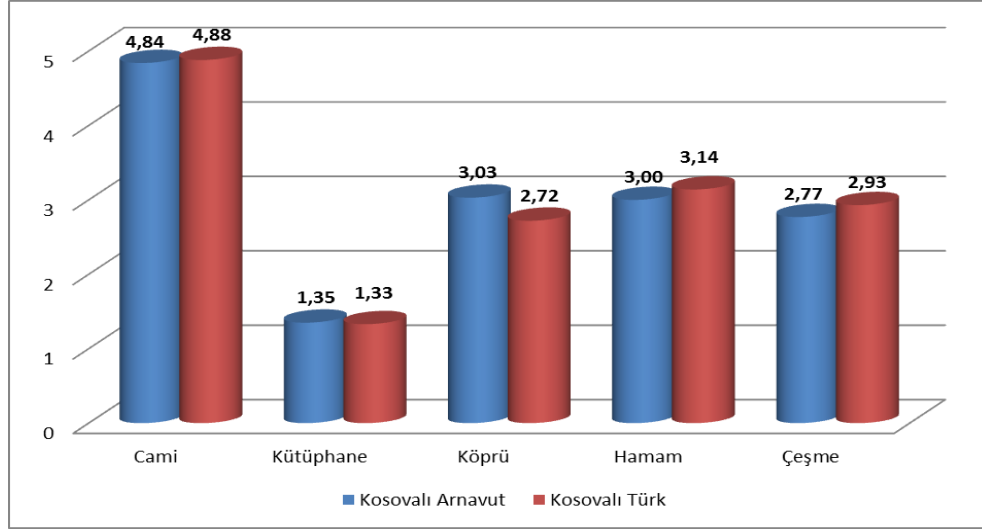
Şekil 26'da görüldüğü üzere, Kosova'da en sık rastlanan Osmanlı mimari eseri hangisidir sorusuna anket katılımcılarının verdikleri yanıtların ortalamalarını aldığımızda; cami 4,86, kütüphane 1,34, köprü 2,9, hamam 3,06 ve çeşme 2,84 değerlerine sahiptir. Bu sonuçlardan hareketle katılımcılar, Kosova'da en sık rastlanan Osmanlı mimari eserlerinin sırasıyla camiler, hamamlar, köprüler, çeşmeler ve kütüphaneler olduğunu düşünmektedirler.

Şekil 27. Kosova’da en sık rastlanan Osmanlı mimari eserlerinin cinsiyete göre değerlendirilmesi

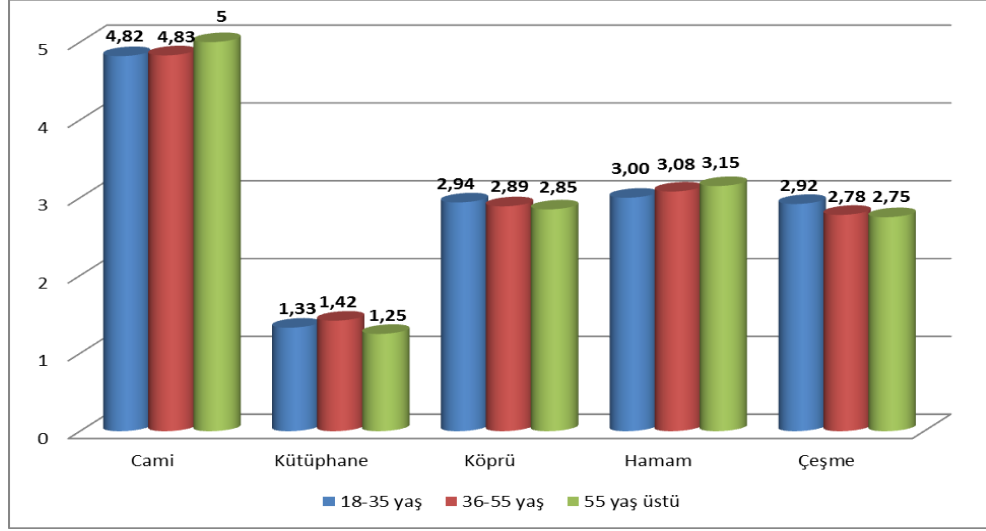
Şekil 27’de görüldüğü üzere, Kosova’da en sık rastlanan Osmanlı mimari eseri hangisidir sorusuna verilen yanıtları cinsiyete göre incelediğimizde; cami, köprü, çeşme seçeneklerinde erkekler daha pozitif düşünceler belirtirken, kütüphane ve hamam seçeneklerinde bayanlar daha pozitif düşünceler belirtmişlerdir.

Şekil 28. Kosova’da en sık rastlanan Osmanlı mimari eserlerinin tabiyete göre değerlendirilmesi

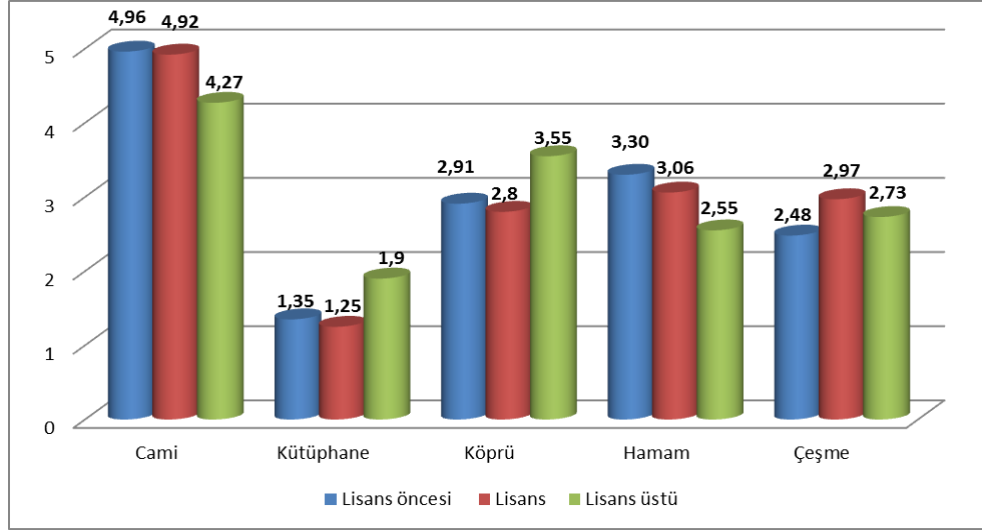
Şekil 28’de görüldüğü üzere, Kosova’da en sık rastlanan Osmanlı mimari eseri hangisidir sorusuna verilen yanıtları tabiiyete göre incelediğimizde; kütüphane ve köprü seçeneklerinde Kosovalı Arnavutlar daha pozitif düşünceler belirtirken, cami, hamam ve çeşme seçeneklerinde Kosovalı Türkler daha pozitif düşünceler belirtmişlerdir.

Şekil 29. Kosova’da en sık rastlanan Osmanlı mimari eserlerinin yaş gruplarına göre değerlendirilmesi

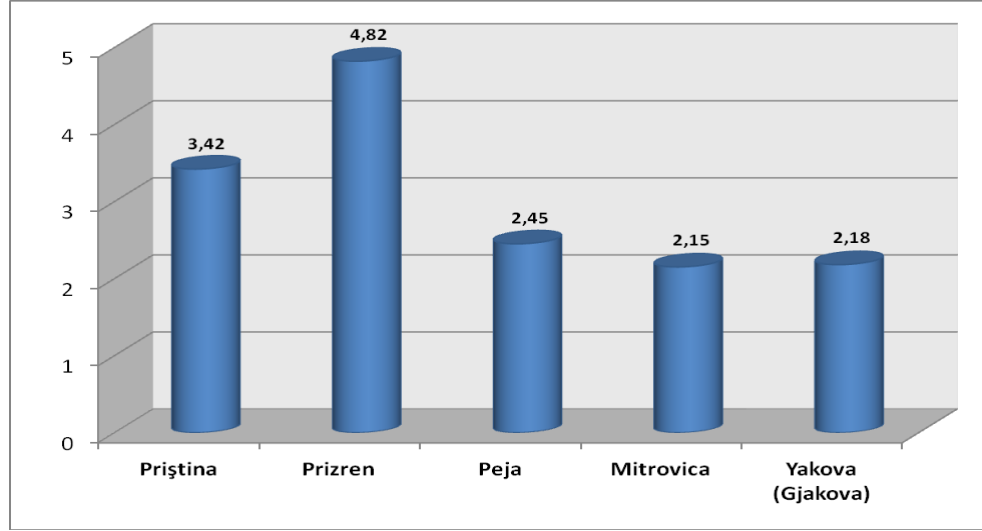
Şekil 29’da görüldüğü üzere, Kosova’da en sık rastlanan Osmanlı mimari eseri hangisidir sorusuna verilen yanıtları yaş gruplarına göre incelediğimizde; köprü ve çeşme seçeneklerinde 18-35, kütüphane seçeneğinde 36-55 ve cami ve hamam seçeneklerinde 55 yaş üstü grupları en pozitif düşünceleri belirtmişlerdir.

Şekil 30. Kosova’da en sık rastlanan Osmanlı mimari eserlerinin eğitim düzeylerine göre değerlendirilmesi

Şekil 30’da görüldüğü üzere, Kosova’da en sık rastlanan Osmanlı mimari eseri hangisidir sorusuna verilen yanıtları eğitim düzeyine göre incelediğimizde; cami ve hamam seçeneklerinde lisans öncesi, çeşme seçeneğinde lisans, kütüphane ve köprü seçeneklerinde ise lisansüstü grupları en pozitif düşünceleri belirtmişlerdir.

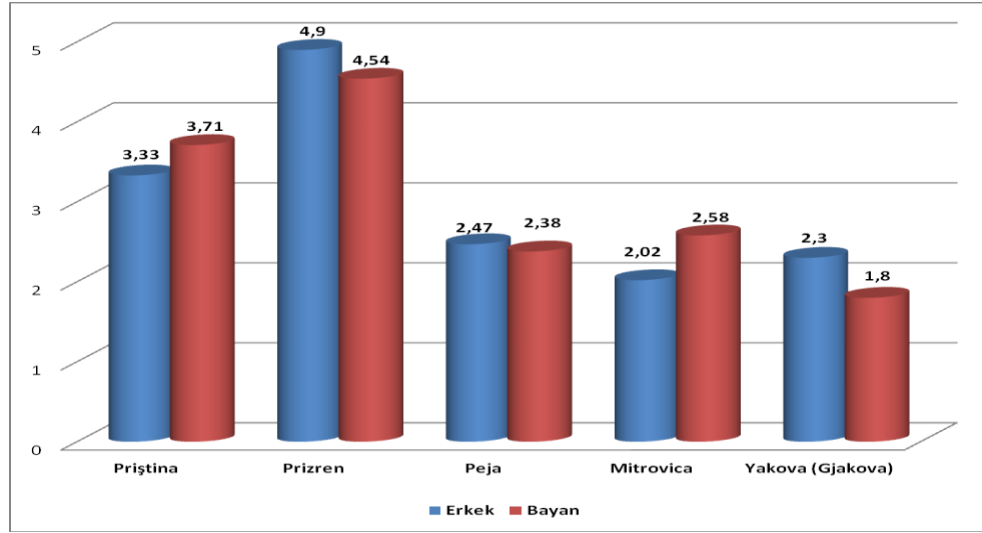
Şekil 31. Kosova’da Osmanlı Sivil Mimari eserlerinin en yoğun bulunduğu şehir

Şekil 31’de görüldüğü üzere, Kosova’da Osmanlı Sivil Mimari eserlerinin en yoğun bulunduğu yer neresidir sorusuna anket katılımcılarının verdikleri yanıtların ortalamalarını aldığımızda; Prishtina 3,42, Prizren 4,82, Peja 2,45, Mitrovica 2,15 ve Yakova (Gjakova) 2,18 değerlerine sahiptir. Bu sonuçlardan hareketle katılımcılar, Kosova’da Osmanlı sivil mimari eserlerinin en yoğun bulunduğu yerlerin sırasıyla Prizren, Prishtina, Peja, Yakova (Gjakova) ve Mitrovica olduğunu düşünmektedirler.

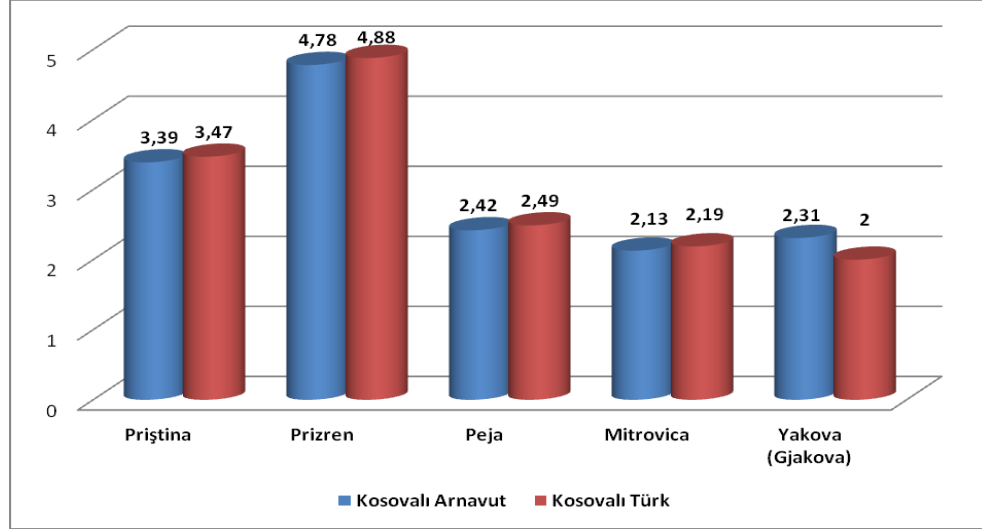

Şekil 32. Kosova’da Osmanlı Sivil Mimari eserlerinin en yoğun bulunduğu şehrin cinsiyete göre değerlendirilmesi

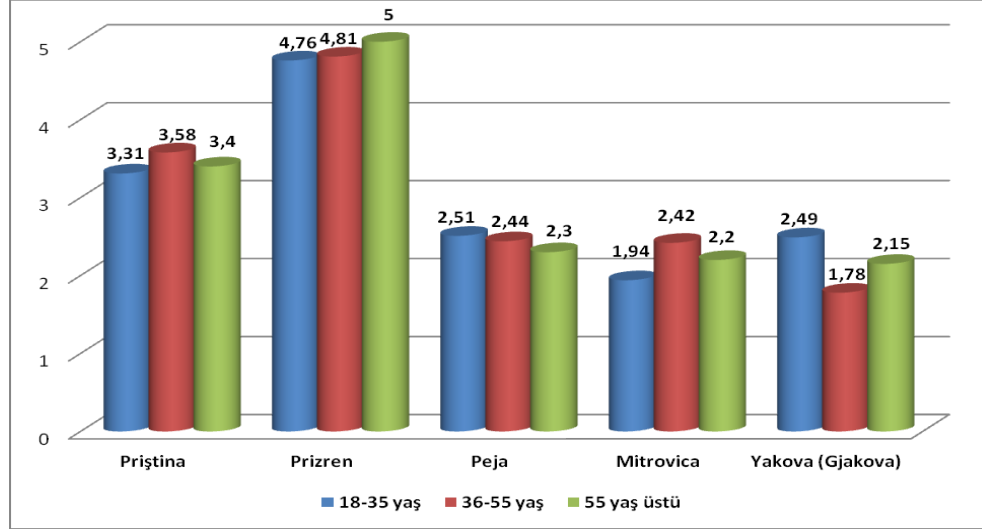
Şekil 32’de görüldüğü üzere, Kosova’da Osmanlı Sivil Mimari eserlerinin en yoğun bulunduğu yer neresidir sorusuna verilen yanıtları cinsiyete göre incelediğimizde; Prizren, Peja, Yakova (Gjakova) seçeneklerinde erkekler daha pozitif düşünceler belirtirken, Priştina ve Mitrovica seçeneklerinde bayanlar daha pozitif düşünceler belirtmişlerdir.

Şekil 33. Kosova’da Osmanlı Sivil Mimari eserlerinin en yoğun bulunduğu şehrin tabiyete göre değerlendirilmesi

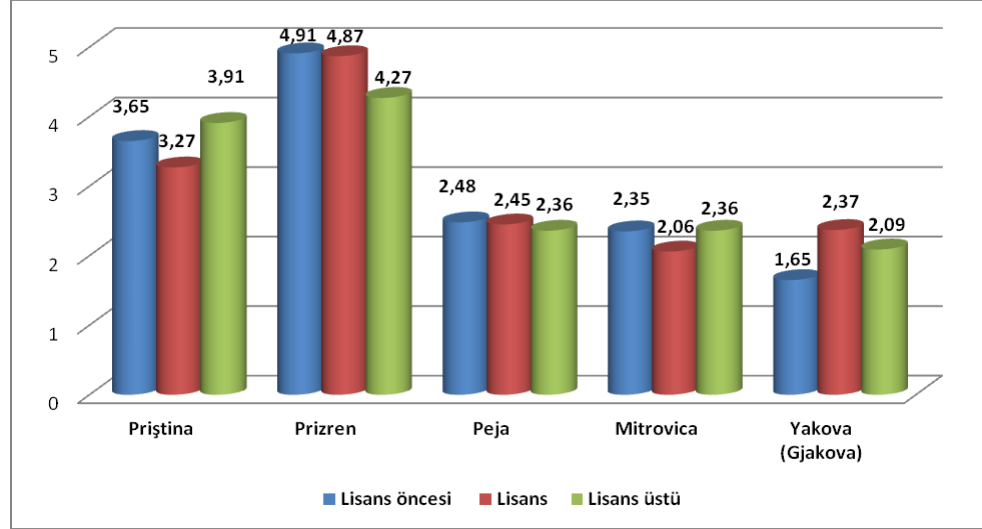
Şekil 33’de görüldüğü üzere, Kosova’da Osmanlı Sivil Mimari eserlerinin en yoğun bulunduğu yer neresidir sorusuna verilen yanıtları tabiiyete göre incelediğimizde; Yakova (Gjakova) seçeneğinde Kosovalı Arnavutlar daha pozitif düşünceler belirtirken, Priştina, Prizren, Peja ve Mitrovica seçeneklerinde Kosovalı Türkler daha pozitif düşünceler belirtmişlerdir.

Şekil 34. Kosova’da Osmanlı Sivil Mimari eserlerinin en yoğun bulunduğu şehrin yaş gruplarına göre değerlendirilmesi

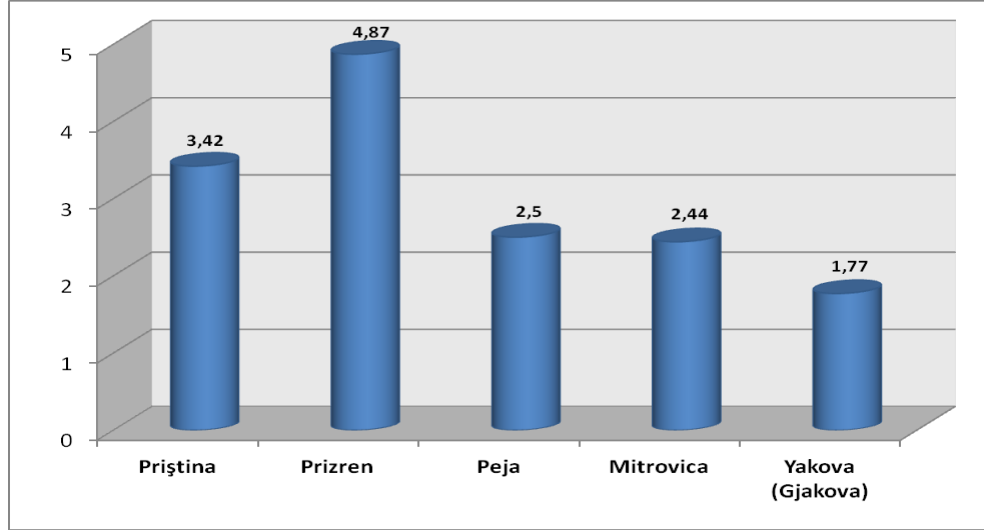
Şekil 34’de görüldüğü üzere, Kosova’da Osmanlı Sivil Mimari eserlerinin en yoğun bulunduğu yer neresidir sorusuna verilen yanıtları yaş gruplarına göre incelediğimizde; Peja ve Yakova (Gjakova) seçeneklerinde 18-35, Priştina ve Mitrovica seçeneklerinde 36-55 Prizren seçeneğinde 55 yaş üstü grupları en pozitif düşünceleri belirtmişlerdir.

Şekil 35. Kosova’da Osmanlı Sivil Mimari eserlerinin en yoğun bulunduğu şehrin eğitim düzeylerine göre değerlendirilmesi

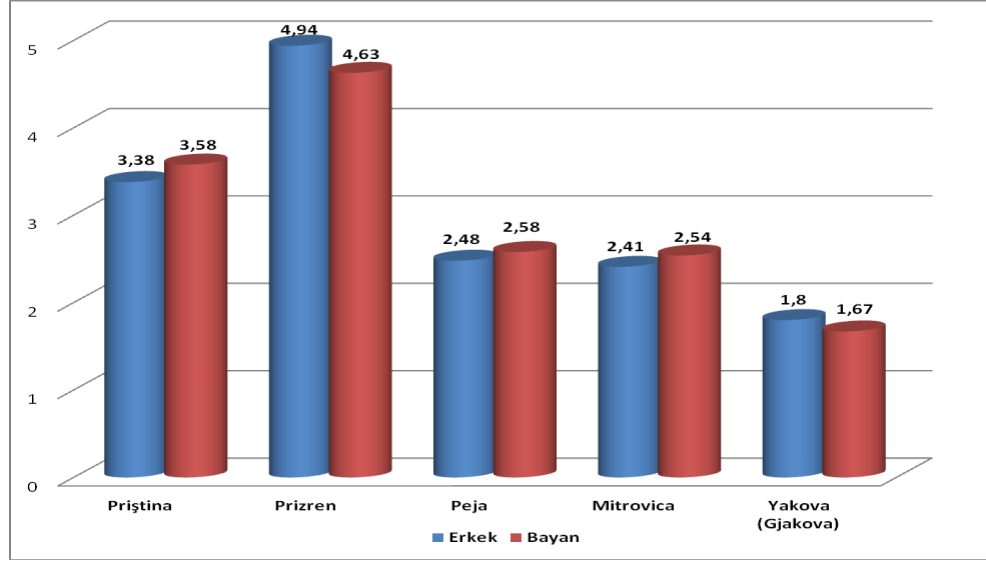
Şekil 35’de görüldüğü üzere, Kosova’da Osmanlı Sivil Mimari eserlerinin en yoğun bulunduğu yer neresidir sorusuna verilen yanıtları eğitim düzeyine göre incelediğimizde; Prizren ve Peja hamam seçeneklerinde lisans öncesi, Yakova (Gjakova) seçeneğinde lisans Prishtina ve Mitrovica seçeneklerinde ise lisansüstü grupları en pozitif düşünceleri belirtmişlerdir.

Şekil 36. Kosova’da Türk gelenek ve göreneklerinin en canlı olarak yaşandığı bölge

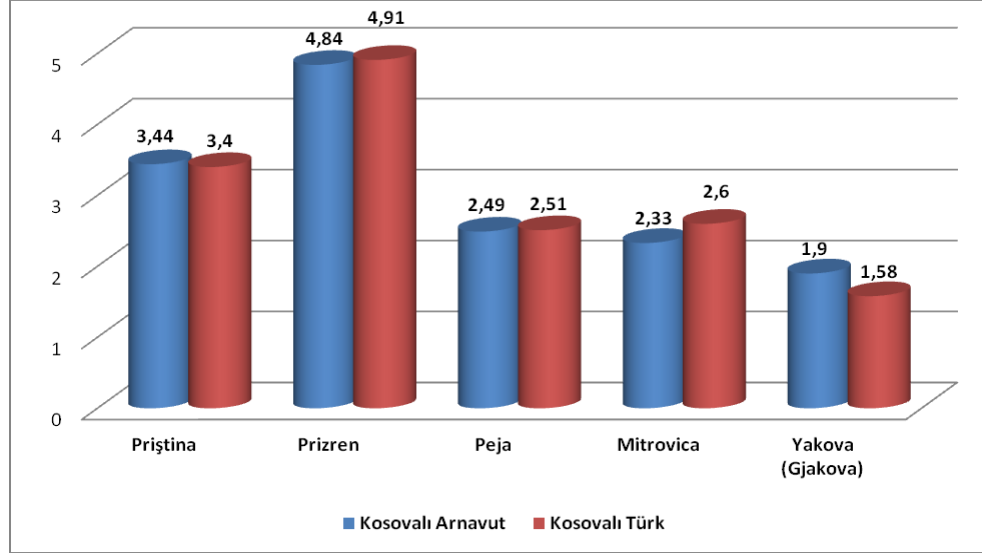
Şekil 36’da görüldüğü üzere, Kosova’da Türk gelenek ve göreneklerinin en canlı olarak yaşandığı bölge neresidir sorusuna anket katılımcılarının verdikleri yanıtların ortalamalarını aldığımızda; Priştina 3,42, Prizren 4,87, Peja 2,5, Mitrovica 2,44 ve Yakova (Gjakova) 1,77 değerlerine sahiptir. Bu sonuçlardan hareketle katılımcılar, Kosova’da Türk gelenek ve göreneklerinin en canlı olarak yaşandığı bölgelerin sırasıyla Prizren, Priştina, Peja, Mitrovica ve Yakova (Gjakova) olduğunu düşünmektedirler.

Şekil 37. Kosova’da Türk gelenek ve göreneklerinin en canlı olarak yaşandığı bölgenin cinsiyete göre değerlendirilmesi

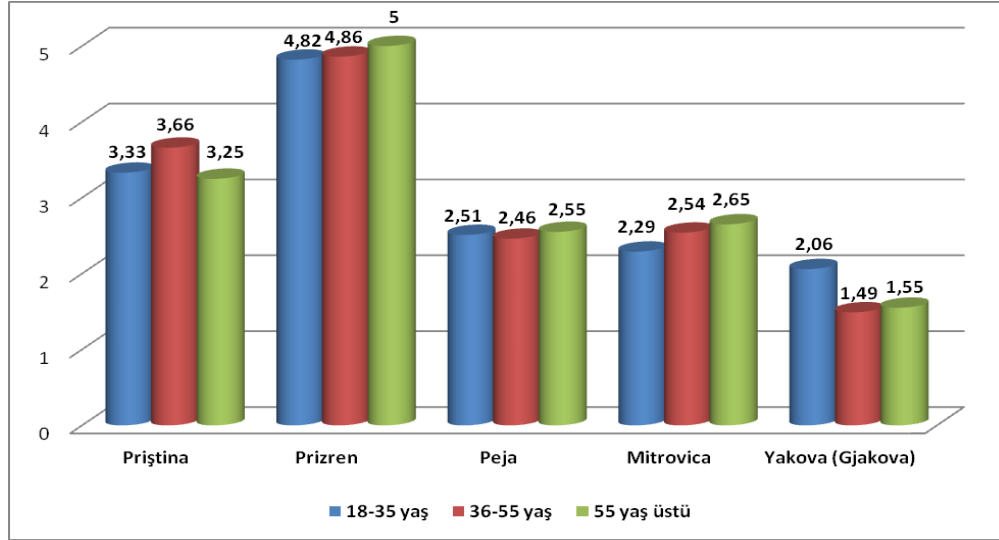
Şekil 37’de görüldüğü üzere, Kosova’da Türk gelenek ve göreneklerinin en canlı olarak yaşandığı bölge neresidir sorusuna verilen yanıtları cinsiyete göre incelediğimizde; Prizren ve Yakova (Gjakova) seçeneklerinde erkekler daha pozitif düşünceler belirtirken, Priştina, Peja ve Mitrovica seçeneklerinde bayanlar daha pozitif düşünceler belirtmişlerdir.

Şekil 38. Kosova’da Türk gelenek ve göreneklerinin en canlı olarak yaşandığı bölgenin tabiyete göre değerlendirilmesi

Şekil 38’de görüldüğü üzere, Kosova’da Türk gelenek ve göreneklerinin en canlı olarak yaşandığı bölge neresidir sorusuna verilen yanıtları tabiiyete göre incelediğimizde; Priştina ve Yakova (Gjakova) seçeneklerinde Kosovalı Arnavutlar daha pozitif düşünceler belirtirken, Prizren, Peja ve Mitrovica seçeneklerinde Kosovalı Türkler daha pozitif düşünceler belirtmişlerdir.

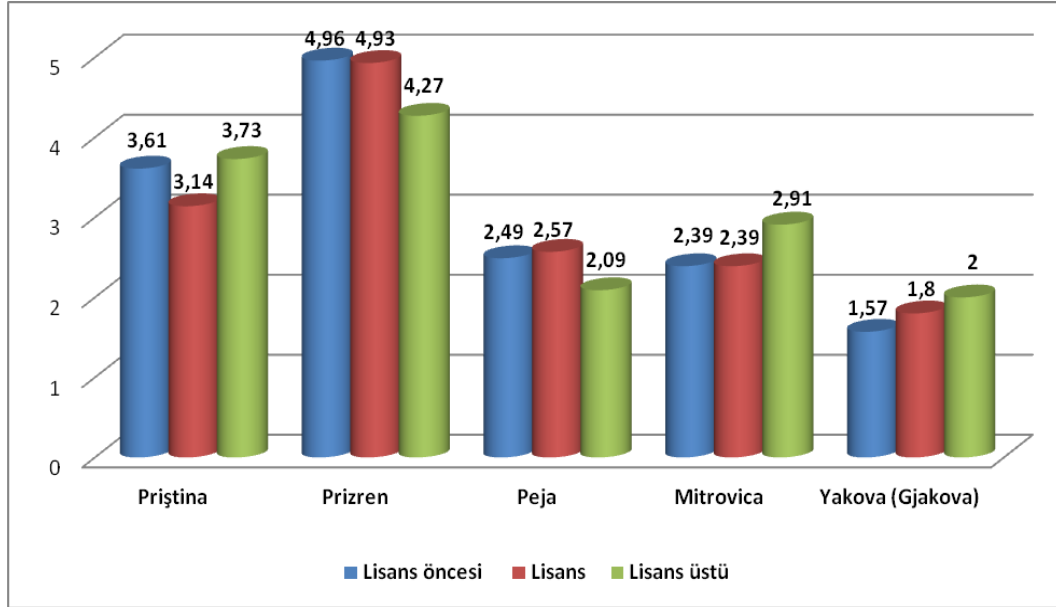
Şekil 39. Kosova’da Türk gelenek ve göreneklerinin en canlı olarak yaşandığı bölgenin yaş gruplarına göre değerlendirilmesi

Şekil 39’da görüldüğü üzere, Kosova’da Türk gelenek ve göreneklerinin en canlı olarak yaşandığı bölge neresidir sorusuna verilen yanıtları yaş gruplarına göre incelediğimizde; Yakova (Gjakova) seçeneğinde 18-35, Priştina seçeneğinde 36-55, Prizren, Peja ve Mitrovica seçeneklerinde 55 yaş üstü grupları en pozitif düşünceleri belirtmişlerdir.

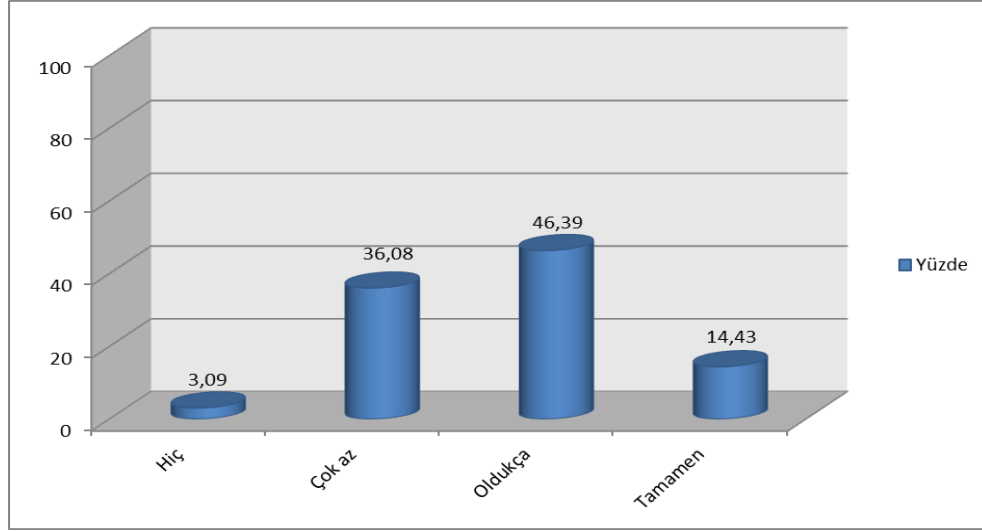

Şekil 40. Kosova’da Türk gelenek ve göreneklerinin en canlı olarak yaşandığı bölgenin eğitim düzeylerine göre değerlendirilmesi

Şekil 40’da görüldüğü üzere, Kosova’da Türk gelenek ve göreneklerinin en canlı olarak yaşandığı bölge neresidir sorusuna verilen yanıtları eğitim düzeyine göre incelediğimizde; Prizren seçeneğinde lisans öncesi, Mitrovica seçeneğinde lisans öncesi ve lisans gruplarının aynı düşündüğü, Peja seçeneğinde lisans grubunun; Prishtina, Mitrovica ve Yakova (Gjakova) seçeneklerinde ise lisansüstü grupları en pozitif düşünceleri belirtmişlerdir.

Şekil 41. Kosova'daki Türk sivil toplum kuruluşlarının Kosova'daki Türk kültürünün ve kimliğinin korunup yaşatılmasındaki etkisi

Şekil 41’de görüldüğü üzere, ankete katılanların yüzde 3,09’u hiç, yüzde 36,08’i çok az, yüzde 46,39’u oldukça ve yüzde 14,43’u tamamen yanıtını vermişlerdir. Hiç ve çok az seçenekleri olumsuz olarak düşünüldüğünde, ankete katılanların yüzde 39,17’i (3,09+36,08=39,17) Kosova’daki Türk sivil toplum kuruluşlarının Kosova’daki Türk kültürünün ve kimliğinin korunup yaşatılmasında etkin olduğuna dair negatif düşüncelere sahiptir. Diğer taraftan oldukça ve tamamen seçenekleri olumlu olarak düşünüldüğünde ankete katılanların yüzde 60,82’si (46,39+14,43=60,82) Kosova’daki Türk sivil toplum kuruluşlarının Kosova’daki Türk kültürünün ve kimliğinin korunup yaşatılmasında etkin olduğuna dair pozitif düşüncelere sahiptir.

Tablo 22. Kosova'daki Türk sivil toplum kuruluşlarının Kosova'daki Türk kültürünün ve kimliğinin korunup yaşatılmasındaki etkisinin cinsiyete göre değerlendirilmesi

İki Örneklemli T Testi			
Grup	Gözlem (N)	Ortalama	Standart Sapma
Erkek	76	2,67	0,76
Bayan	21	2,9	0,7
Birleşik (Toplam)	97	2,72	0,75
Pr(T < t) = 0,1029		Pr(T > t) = 0,2057	Pr(T > t) = 0,8971

Tablo 22’de görüldüğü üzere erkeklerin ortalaması 2,67 ve bayanların ortalaması 2,9’dur. T Test sonuçlarına baktığımızda (güven aralığı yüzde 95), erkek ve bayan ortalamalarının birbirinden önemli derecede farklı olmadığı görülmüştür ($P>0.05$). Sonuç olarak, Kosova’daki Türk sivil toplum kuruluşlarını Kosova’daki Türk kültürünün ve kimliğinin korunup yaşatılmasında etkin olup olmadığı konusunda erkek ve bayan katılımcılar arasında önemli derecede fark bulunmamaktadır.

Tablo 23. Kosova'daki Türk sivil toplum kuruluşlarının Kosova'daki Türk kültürünün ve kimliğinin korunup yaşatılmasındaki etkisinin tabiyete göre değerlendirilmesi

İki Örneklemli T Testi			
Grup	Gözlem (N)	Ortalama	Standart Sapma
Kosovalı Arnavut	54	2,76	0,73
Kosovalı Türk	43	2,67	0,79
Birleşik (Toplam)	97	2,72	0,75
$\Pr(T < t) = 0,7096$		$\Pr(T > t) = 0,5808$	$\Pr(T > t) = 0,2904$

Tablo 23'de görüldüğü üzere Kosovalı Arnavutların ortalaması 2,76 ve Kosovalı Türklerin ortalaması 2,67'dir. T Test sonuçlarına baktığımızda (güven aralığı yüzde 95), Kosovalı Arnavut ve Kosovalı Türklerin ortalamalarının birbirinden önemli derecede farklı olmadığı görülmektedir ($P > 0.05$). Sonuç olarak, Kosova'daki Türk sivil toplum kuruluşlarını Kosova'daki Türk kültürünün ve kimliğinin korunup yaşatılmasında etkin olup olmadığı konusunda Kosovalı Arnavut ve Kosovalı Türk katılımcılar arasında önemli derecede fark bulunmamaktadır.

Tablo 24. Kosova'daki Türk sivil toplum kuruluşlarının Kosova'daki Türk kültürünün ve kimliğinin korunup yaşatılmasındaki etkisinin yaş gruplarına göre değerlendirilmesi

ANOVA				
Grup	Gözlem (N)	Ortalama	Standart Sapma	Bonferroni Testi
18-35 yaş (1. Grup)	44	2,68	0,74	(1&2) 1,000
36-55 yaş (2. Grup)	33	2,79	0,78	(1&3) 1,000
55 yaş üstü (3. Grup)	20	2,7	0,73	(2&3) 1,000
Toplam	97	2,72	0,75	

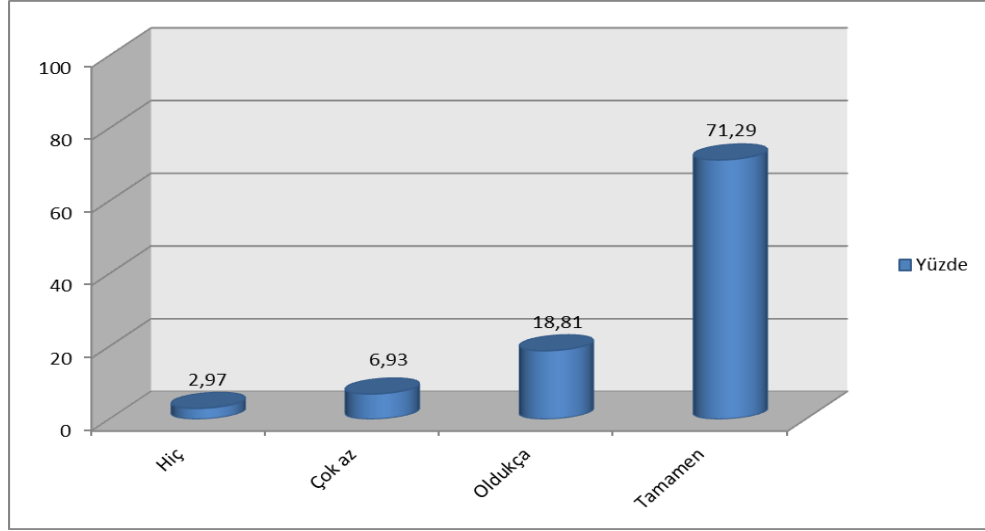
Tablo 24'de görüldüğü üzere 18-35 yaş grubunun ortalaması 2,68, 36-55 yaş grubunun ortalaması 2,79 ve 55 yaş üstü grubunun ortalaması 2,7'dir. Bonferroni Testi sonuçlarına göre hiçbir grubun ortalaması diğer grupların ortalamasından önemli derecede büyük olmadığı görülmektedir ($P>0.05$). Sonuç olarak, Kosova'daki Türk sivil toplum kuruluşlarını Kosova'daki Türk kültürünün ve kimliğinin korunup yaşatılmasında etkin olup olmadığı konusunda yaş grupları arasında fark bulunmamaktadır.

Tablo 25. Kosova'daki Türk sivil toplum kuruluşlarının Kosova'daki Türk kültürünün ve kimliğinin korunup yaşatılmasındaki etkisinin eğitim düzeylerine göre değerlendirilmesi

ANOVA				
Grup	Gözlem (N)	Ortalama	Standart Sapma	Bonferroni Testi
Lisans öncesi (1. Grup)	20	2,65	0,67	(1&2) 1,000
Lisans (2. Grup)	66	2,73	0,73	(1&3) 1,000
Lisansüstü (3. Grup)	11	2,82	0,98	(2&3) 1,000
Toplam	97	2,72	0,75	

Tablo 25'de görüldüğü üzere lisans öncesi grubunun ortalaması 2,65, lisans grubunun ortalaması 2,73 ve lisansüstü grubunun ortalaması ise 2,82'dir. Bonferroni Testi sonuçlarına göre hiçbir grubun ortalaması diğerlerinin ortalamasından önemli derecede büyük değildir ($P>0.05$). Sonuç olarak Kosova'daki Türk sivil toplum kuruluşlarını Kosova'daki Türk kültürünün ve kimliğinin korunup yaşatılmasında etkin olup olmadığı konusunda lisans öncesi, lisans ve lisansüstü grupları arasında önemli derecede bir fark yoktur.

Şekil 42. Kosova’da Osmanlı sivil mimari eserlerinin korunmasında mevcut mimari eserlerin kayıtlarının ve listesinin çıkarılması ve bu eserlerin korunması ile restorasyonunda ortak standartlar belirlenmesinin gerekliliği

Şekil 42’de görüldüğü üzere Kosova’da Osmanlı sivil mimari eserlerinin korunmasında mevcut mimari eserlerin kayıtlarının ve listesinin çıkarılması ve bu eserlerin korunması ile restorasyonunda ortak standartlar belirlenmesinin ne derece gerekli olduğunu düşünüyorsunuz sorusuna ankete katılanların yüzde 2,97’si hiç, yüzde 6,93’ü çok az, yüzde 18,81’si oldukça ve yüzde 71,29’u tamamen yanıtını vermişlerdir. Hiç ve çok az seçenekleri olumsuz olarak düşünüldüğünde, ankete katılanların yaklaşık yüzde 9,9’u ($2,97+6,93=9,9$) Kosova’da Osmanlı sivil mimari eserlerinin korunmasında mevcut mimari eserlerin kayıtlarının ve listesinin çıkarılması, ayrıca bu eserlerin korunması ve restorasyonunda ortak standartlar belirlenmesine dair negatif düşüncelere sahiptir. Diğer taraftan oldukça ve tamamen seçenekleri olumlu olarak düşünüldüğünde ankete katılanların yüzde 90,1’i ($18,81+71,29=90,1$) Kosova’da Osmanlı sivil mimari eserlerinin korunmasında mevcut mimari eserlerin kayıtlarının ve listesinin çıkarılması, ayrıca bu eserlerin korunması ve restorasyonunda ortak standartlar belirlenmesine dair pozitif düşüncelere sahiptir.

Tablo 26. Kosova’da Osmanlı sivil mimari eserlerinin korunmasında mevcut mimari eserlerin kayıtlarının ve listesinin çıkarılması ve bu eserlerin korunması ile restorasyonunda ortak standartlar belirlenmesinin gerekliliğinin cinsiyete göre değerlendirilmesi

İki Örneklemli T Testi			
Grup	Gözlem (N)	Ortalama	Standart Sapma
Erkek	77	3,58	0,77
Bayan	24	3,58	0,72
Birleşik (Toplam)	101	3,58	0,75
Pr(T < t) = 0,5024		Pr(T > t) = 0,9951	Pr(T > t) = 0,4976

Tablo 26’da görüldüğü üzere erkeklerin ortalaması 3,58 ve bayanların ortalaması 3,58’dir. T Test sonuçlarına baktığımızda (güven aralığı yüzde 95), erkek ve bayan ortalamalarının önemli derecede birbirinden farklı olmadıkları görülmüştür ($P>0.05$). Sonuç olarak, Kosova’da Osmanlı sivil mimari eserlerinin korunmasında mevcut mimari eserlerin kayıtlarının ve listesinin çıkarılması, ayrıca bu eserlerin korunması ve restorasyonunda ortak standartlar belirlenmesi konusunda erkek ve bayan katılımcılar arasında önemli derecede fark olmadığı görülmektedir.

Tablo 27. Kosova’da Osmanlı sivil mimari eserlerinin korunmasında mevcut mimari eserlerin kayıtlarının ve listesinin çıkarılması ve bu eserlerin korunması ile restorasyonunda ortak standartlar belirlenmesinin gerekliliğinin tabiyete göre değerlendirilmesi

İki Örneklemli T Testi			
Grup	Gözlem (N)	Ortalama	Standart Sapma
Kosovalı Arnavut	59	3,53	0,8
Kosovalı Türk	42	3,67	0,69
Birleşik (Toplam)	101	3,58	0,75
$Pr(T < t) = 0,1774$		$Pr(T > t) = 0,3547$	$Pr(T > t) = 0,8226$

Tablo 27’de görüldüğü üzere Kosovalı Arnavutların ortalaması 3,53 ve Kosovalı Türklerin ortalaması 3,67’dir. T Test sonuçlarına baktığımızda (güven aralığı yüzde 95), Kosovalı Türkler ile Kosovalı Arnavutların ortalamalarının önemli derecede birbirinden farklı olmadıkları görülmüştür ($P>0.05$). Sonuç olarak, Kosova’da Osmanlı sivil mimari eserlerinin korunmasında mevcut mimari eserlerin kayıtlarının ve listesinin çıkarılması, ayrıca bu eserlerin korunması ve restorasyonunda ortak standartlar belirlenmesi konusunda, Kosovalı Türk ile Kosovalı Arnavut katılımcıların arasında önemli derecede fark yoktur.

Tablo 28. Kosova’da Osmanlı sivil mimari eserlerinin korunmasında mevcut mimari eserlerin kayıtlarının ve listesinin çıkarılması ve bu eserlerin korunması ile restorasyonunda ortak standartlar belirlenmesinin gerekliliğinin yaş gruplarına göre değerlendirilmesi

ANOVA				
Grup	Gözlem (N)	Ortalama	Standart Sapma	Bonferroni Testi
18-35 yaş (1. Grup)	47	3,40	0,92	(1&2) 0,112
36-55 yaş (2. Grup)	36	3,75	0,5	(1&3) 0,373
55 yaş üstü (3. Grup)	18	3,72	0,57	(2&3) 1,000
Toplam	101	3,58	0,75	

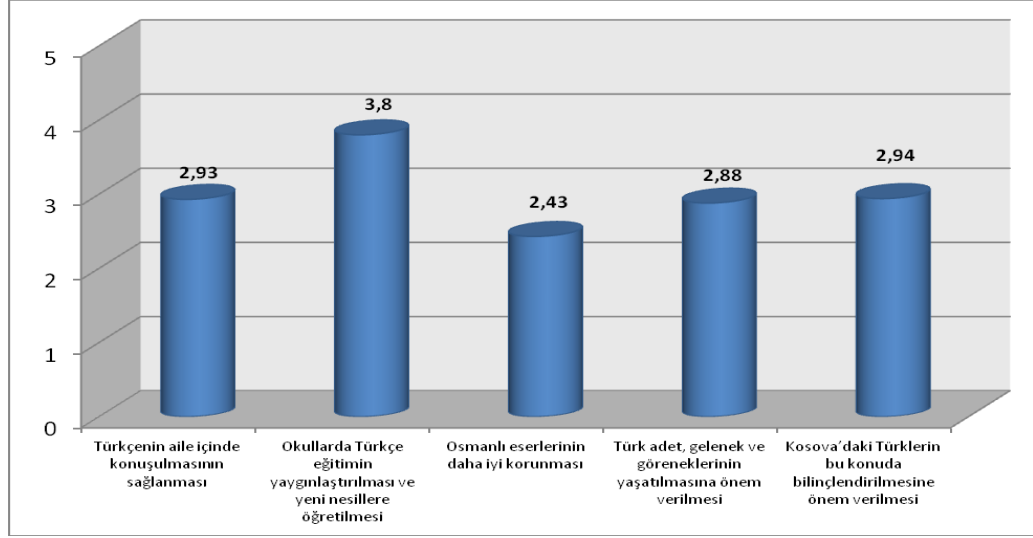
Tablo 28’de görüldüğü üzere 18-35 yaş grubunun ortalaması 3,40, 36-55 yaş grubunun ortalaması 3,75 ve 55 yaş üstü grubunun ortalaması 3,72’dir. Bonferroni Testi sonuçlarına göre hiçbir grubun ortalaması diğerlerinin ortalamasından önemli derecede büyük değildir ($P>0.05$). Sonuç olarak, Kosova’da Osmanlı sivil mimari eserlerinin korunmasında mevcut mimari eserlerin kayıtlarının ve listesinin çıkarılması, ayrıca bu eserlerin korunması ve restorasyonunda ortak standartlar belirlenmesi konusunda yaş grupları arasında önemli derecede fark olmadığı görülmektedir.

Tablo 29. Kosova’da Osmanlı sivil mimari eserlerinin korunmasında mevcut mimari eserlerin kayıtlarının ve listesinin çıkarılması ve bu eserlerin korunması ile restorasyonunda ortak standartlar belirlenmesinin gerekliliğinin eğitim düzeylerine göre değerlendirilmesi

ANOVA				
Grup	Gözlem (N)	Ortalama	Standart Sapma	Bonferroni Testi
Lisans öncesi (1. Grup)	21	3,9	0,3	(1&2) 0,043
Lisans (2. Grup)	69	3,45	0,85	(1&3) 1,000
Lisansüstü (3. Grup)	11	3,82	0,4	(2&3) 0,372
Toplam	101	3,58	0,75	

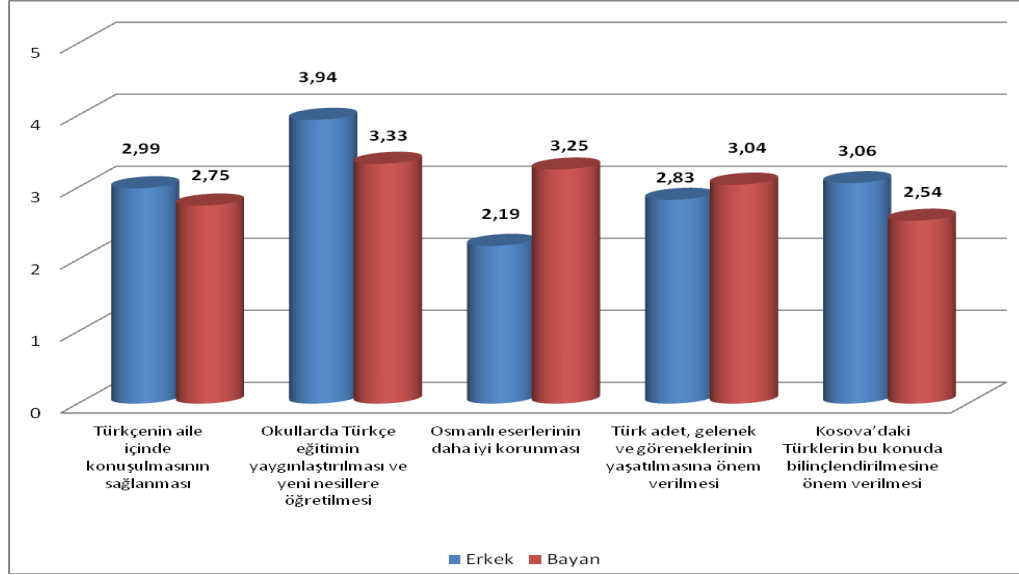
Tablo 29’da görüldüğü üzere lisans öncesi grubunun ortalaması 3,9, lisans grubunun ortalaması 3,45 ve lisansüstü grubunun ortalaması ise 3,82’dir. Bonferroni Testi sonuçlarına göre lisans öncesi grubunun ortalaması lisans grubunun ortalamasından önemli derecede büyüktür ($P<0.05$). Sonuç olarak, Kosova’da Osmanlı sivil mimari eserlerinin korunmasında mevcut mimari eserlerin kayıtlarının ve listesinin çıkarılması, ayrıca bu eserlerin korunması ve restorasyonunda ortak standartlar belirlenmesi konusunda, lisans öncesi grubu lisans grubundan daha pozitif düşüncelere sahiptirler. Diğer gruplar arasında önemli derecede bir fark yoktur ($P>0.05$).

Şekil 43. Kosova'daki Türk kültürünün ve kimliğinin korunup yaşaması için yapılması gerekli faaliyetler

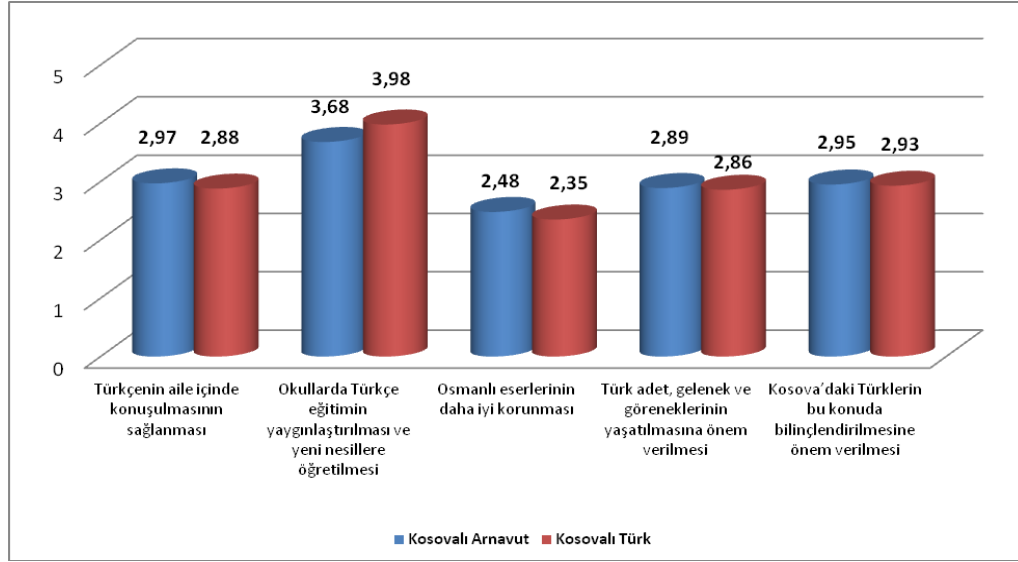
Şekil 43’de görüldüğü üzere, Kosova’daki Türk kültürünün ve kimliğinin korunup yaşaması için neler yapılmalıdır sorusuna anket katılımcılarının verdikleri yanıtların ortalamalarını aldığımızda; Türkçenin aile içinde konuşulmasının sağlanması seçeneği 2,93, Okullarda Türkçe eğitimin yaygınlaştırılması ve yeni nesillere öğretilmesi seçeneği 3,8, Osmanlı eserlerinin daha iyi korunması seçeneği 2,43, Türk adet, gelenek ve göreneklerinin yaşatılmasına önem verilmesi seçeneği 2,88 ve Kosova’daki Türklerin bu konuda bilinçlendirilmesine önem verilmesi seçeneği 2,94 değerlerine sahiptir. Bu sonuçlardan hareketle katılımcılar, Kosova’daki Türk kültürünün ve kimliğinin korunup yaşatılmasının en çok okullarda Türkçe eğitimin yaygınlaştırılıp yeni nesillere öğretilmesine bağlı olduğunu düşünmektedirler. Daha sonra sırası ile Kosova’daki Türklerin bu konuda bilinçlendirilmesine önem verilmesi, Türkçenin aile içinde konuşulmasının sağlanması, Türk adet, gelenek ve göreneklerinin yaşatılmasına önem verilmesi, Osmanlı eserlerinin daha iyi korunması seçenekleri gelmektedir.

Şekil 44. Kosova'daki Türk kültürünün ve kimliğinin korunup yaşaması için yapılması gerekli faaliyetlerin cinsiyete göre değerlendirilmesi

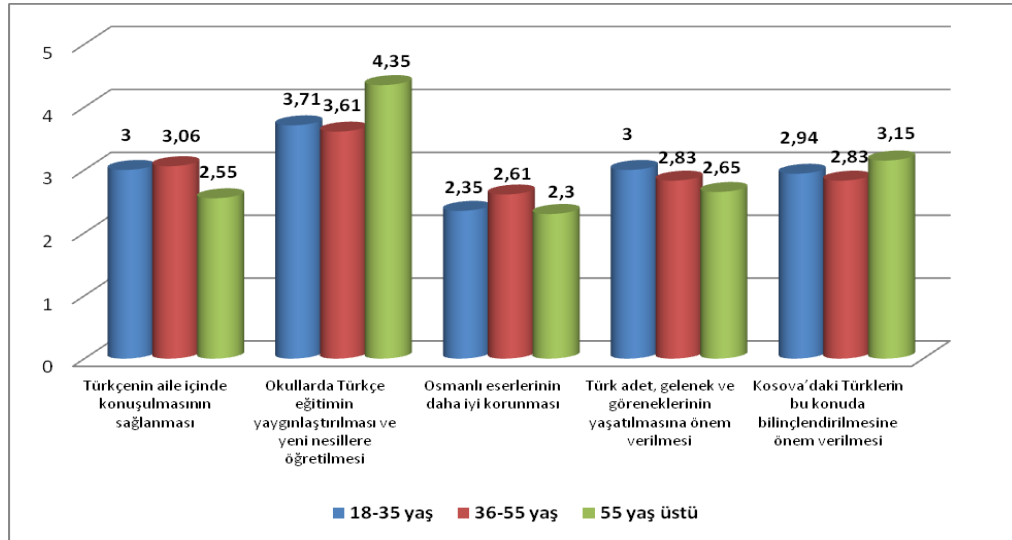
Şekil 44'de görüldüğü üzere, Kosova'daki Türk kültürünün ve kimliğinin korunup yaşatılması için neler yapılmalıdır sorusuna verilen yanıtları cinsiyete göre incelediğimizde; Türkçenin aile içinde konuşulmasının sağlanması, Okullarda Türkçe eğitimin yaygınlaştırılması ve yeni nesillere öğretilmesi ve Kosova'daki Türklerin bu konuda bilinçlendirilmesine önem verilmesi seçeneklerinde erkekler daha pozitif düşünceler belirtirken, Osmanlı eserlerinin daha iyi korunması ve Türk adet, gelenek ve göreneklerinin yaşatılmasına önem verilmesi seçeneklerinde bayanlar daha pozitif düşünceler belirtmişlerdir.

Şekil 45. Kosova'daki Türk kültürünün ve kimliğinin korunup yaşaması için yapılması gerekli faaliyetlerin tabiyete göre değerlendirilmesi

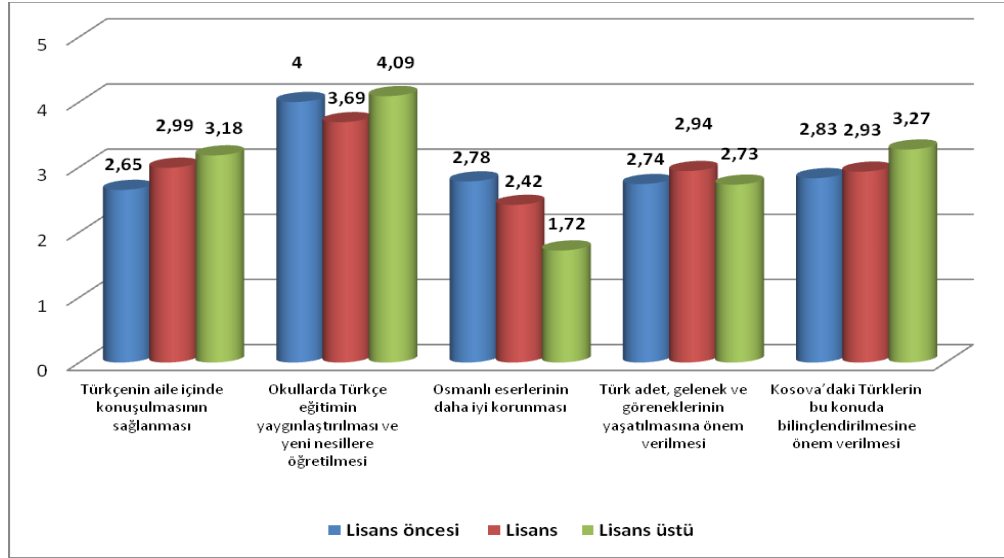
Şekil 45’de görüldüğü üzere, Kosova’daki Türk kültürünün ve kimliğinin korunup yaşatılması için neler yapılmalıdır sorusuna verilen yanıtları tabiiyete göre incelediğimizde; Türkçenin aile içinde konuşulmasının sağlanması, Osmanlı eserlerinin daha iyi korunması, Türk adet, gelenek ve göreneklerinin yaşatılmasına önem verilmesi ve Kosova’daki Türklerin bu konuda bilinçlendirilmesine önem verilmesi seçeneklerinde Kosovalı Arnavutlar daha pozitif düşünceler belirtirken, Okullarda Türkçe eğitimin yaygınlaştırılması ve yeni nesillere öğretilmesi seçeneğinde ise Kosovalı Türkler daha pozitif düşünceler belirtmişlerdir.

Şekil 46. Kosova'daki Türk kültürünün ve kimliğinin korunup yaşaması için yapılması gerekli faaliyetlerin yaş gruplarına göre değerlendirilmesi

Şekil 46'da görüldüğü üzere, Kosova'daki Türk kültürünün ve kimliğinin korunup yaşatılması için neler yapılmalıdır sorusuna verilen yanıtları yaş gruplarına göre incelediğimizde; Türk adet, gelenek ve göreneklerinin yaşatılmasına önem verilmesi seçeneğinde 18-35, Türkçenin aile içinde konuşulmasının sağlanması ve Osmanlı eserlerinin daha iyi korunması seçeneklerinde 36-55, Okullarda Türkçe eğitimin yaygınlaştırılması ve yeni nesillere öğretilmesi ve Kosova'daki Türklerin bu konuda bilinçlendirilmesine önem verilmesi seçeneklerinde ise 55 yaş üstü grupları en pozitif düşünceleri belirtmişlerdir.

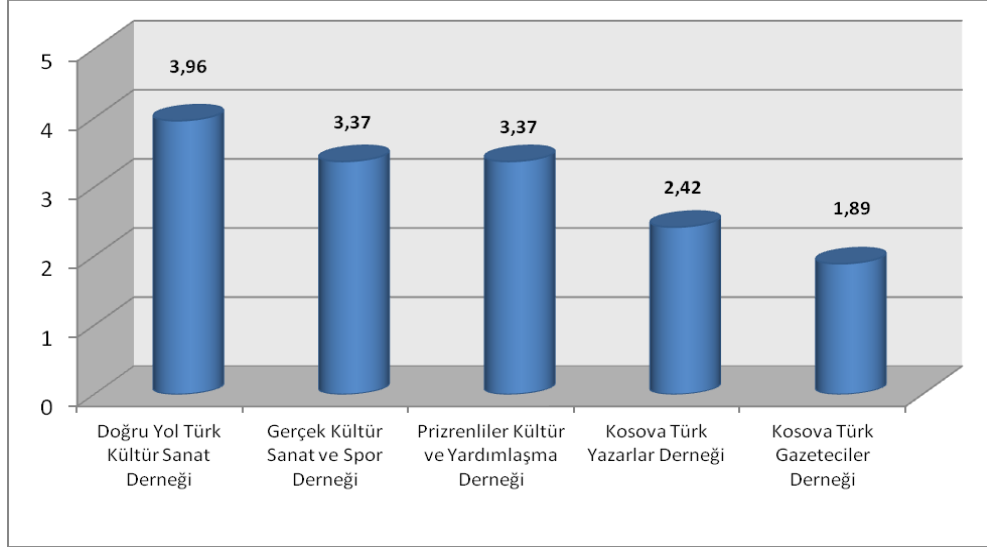
Şekil 47. Kosova'daki Türk kültürünün ve kimliğinin korunup yaşaması için yapılması gerekli faaliyetlerin eğitim düzeylerine göre değerlendirilmesi

Şekil 47’de görüldüğü üzere, Kosova’daki Türk kültürünün ve kimliğinin korunup yaşatılması için neler yapılmalıdır sorusuna verilen yanıtları eğitim düzeyine göre incelediğimizde; Osmanlı eserlerinin daha iyi korunması seçeneğinde lisans öncesi, Türk adet, gelenek ve göreneklerinin yaşatılmasına önem verilmesi seçeneğinde lisans grubu; Türkçenin aile içinde konuşulmasının sağlanması, Okullarda Türkçe eğitimin yaygınlaştırılması ve yeni nesillere öğretilmesi ve Kosova’daki Türklerin bu konuda bilinçlendirilmesine önem verilmesi seçeneklerinde ise lisansüstü grupları en pozitif düşünceleri belirtmişlerdir.

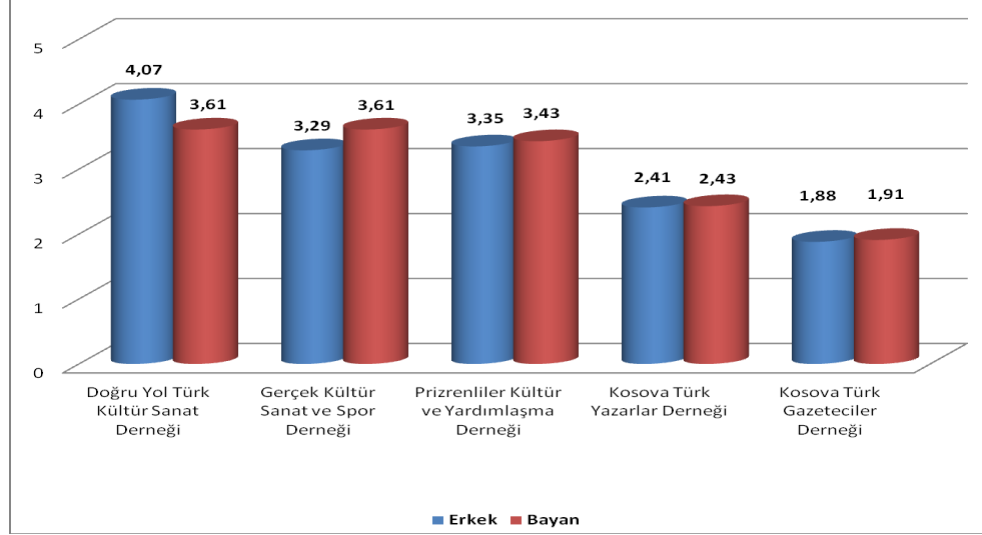

Şekil 48. Kosova’da yaşamakta olan Türk kültürünün ve kimliğinin korunup yaşatılmasında en önemli faaliyetleri yapan kültür sanat dernekleri

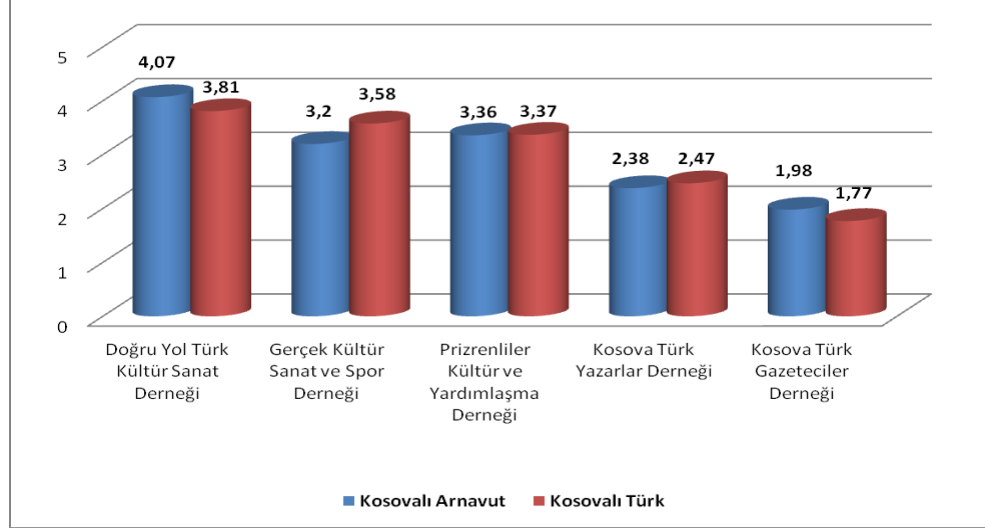
Şekil 48’de görüldüğü üzere, Kosova’da yaşamakta olan Türk kültürünün ve kimliğinin korunup yaşatılmasında en önemli faaliyetleri yapan kültür sanat derneklerinin başında hangisi gelmektedir sorusuna anket katılımcılarının verdikleri yanıtların ortalamalarını aldığımızda; Doğru Yol Türk Kültür Sanat Derneği seçeneği 3,96, Gerçek Kültür Sanat ve Spor Derneği seçeneği 3,37, Prizrenliler Kültür ve Yardımlaşma Derneği seçeneği 3,37, Kosova Türk Yazarlar Derneği seçeneği 2,42 ve Kosova Türk Gazeteciler Derneği seçeneği 1,89 değerlerine sahiptir. Bu sonuçlardan hareketle katılımcılar, Kosova’da yaşamakta olan Türk kültürünün ve kimliğinin korunup yaşatılmasında en önemli faaliyetleri yapan kültür sanat derneklerini sıraladığında, birinci sırada Doğru Yol Türk Kültür Sanat Derneğini, daha sonra aynı değerlere sahip Gerçek Kültür Sanat ve Spor Derneği ve Prizrenliler Kültür ve Yardımlaşma Derneğini, Kosova Türk Yazarlar Derneğini ve son olarak Kosova Türk Gazeteciler Derneğini saymaktadırlar.

Şekil 49. Kosova’da yaşamakta olan Türk kültürünün ve kimliğinin korunup yaşatılmasında en önemli faaliyetleri yapan kültür sanat derneklerinin cinsiyete göre değerlendirilmesi

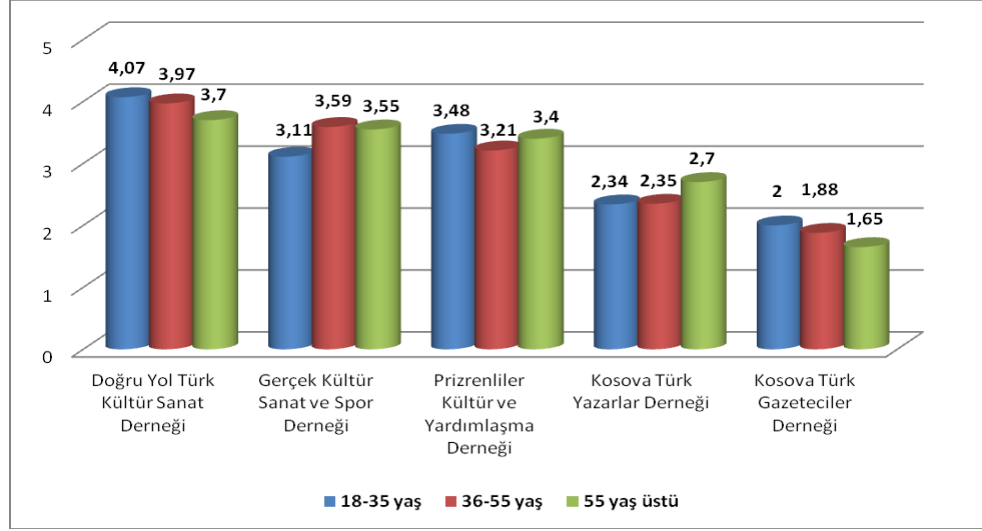
Şekil 49’da görüldüğü üzere katılımcılar, Kosova’da yaşamakta olan Türk kültürünün ve kimliğinin korunup yaşatılmasında en önemli faaliyetleri yapan kültür sanat derneklerini sıraladığında, verilen yanıtları cinsiyete göre incelediğimizde, Doğru Yol Türk Kültür Sanat Derneği seçeneğinde erkekler daha pozitif düşünceler belirtirken, Gerçek Kültür Sanat ve Spor Derneği, Prizrenliler Kültür ve Yardımlaşma Derneği, Kosova Türk Yazarlar Derneği ve Kosova Türk Gazeteciler Derneği seçeneklerinde bayanlar daha pozitif düşünceler belirtmişlerdir.

Şekil 50. Kosova’da yaşamakta olan Türk kültürünün ve kimliğinin korunup yaşatılmasında en önemli faaliyetleri yapan kültür sanat derneklerinin tabiyete göre değerlendirilmesi

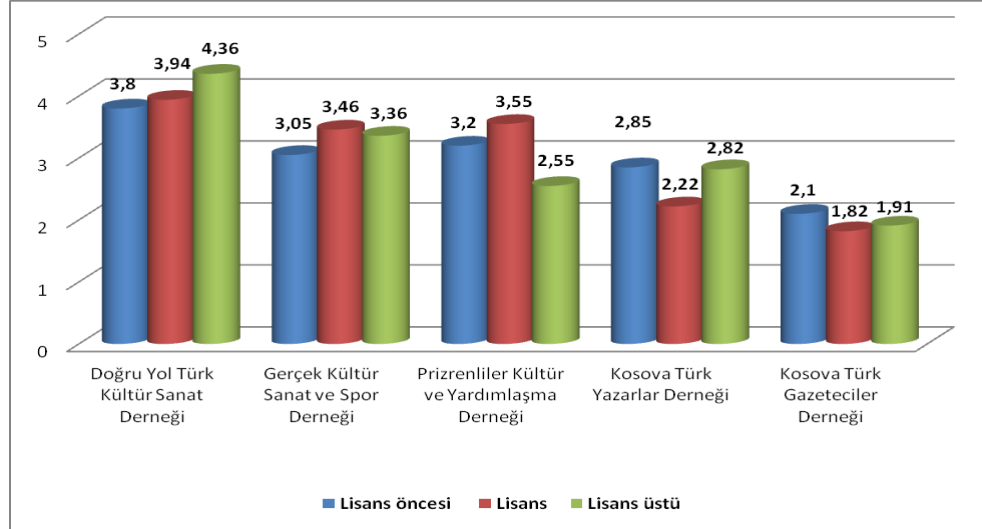
Şekil 50’de görüldüğü üzere katılımcılar, Kosova’da yaşamakta olan Türk kültürünün ve kimliğinin korunup yaşatılmasında en önemli faaliyetleri yapan kültür sanat derneklerini sıraladığında, verilen yanıtları tabiiyete göre incelediğimizde Doğru Yol Türk Kültür Sanat Derneği ve Kosova Türk Gazeteciler Derneği seçeneklerinde Kosovalı Arnavutlar daha pozitif düşünceler belirtirken, Gerçek Kültür Sanat ve Spor Derneği, Prizrenliler Kültür ve Yardımlaşma Derneği ve Kosova Türk Yazarlar Derneği seçeneklerinde ise Kosovalı Türkler daha pozitif düşünceler belirtmişlerdir.

Şekil 51. Kosova’da yaşamakta olan Türk kültürünün ve kimliğinin korunup yaşatılmasında en önemli faaliyetleri yapan kültür sanat derneklerinin yaş gruplarına göre değerlendirilmesi

Şekil 51’de görüldüğü üzere katılımcılar, Kosova’da yaşamakta olan Türk kültürünün ve kimliğinin korunup yaşatılmasında en önemli faaliyetleri yapan kültür sanat derneklerini sıraladığında, verilen yanıtları yaş gruplarına göre incelediğimizde; Doğru Yol Türk Kültür Sanat Derneği, Prizrenliler Kültür ve Yardımlaşma Derneği ve Kosova Türk Gazeteciler Derneği seçeneklerinde 18-35, Gerçek Kültür Sanat ve Spor Derneği seçeneğinde 36-55, Kosova Türk Yazarlar Derneği seçeneğinde ise 55 yaş üstü grupları en pozitif düşünceleri belirtmişlerdir.

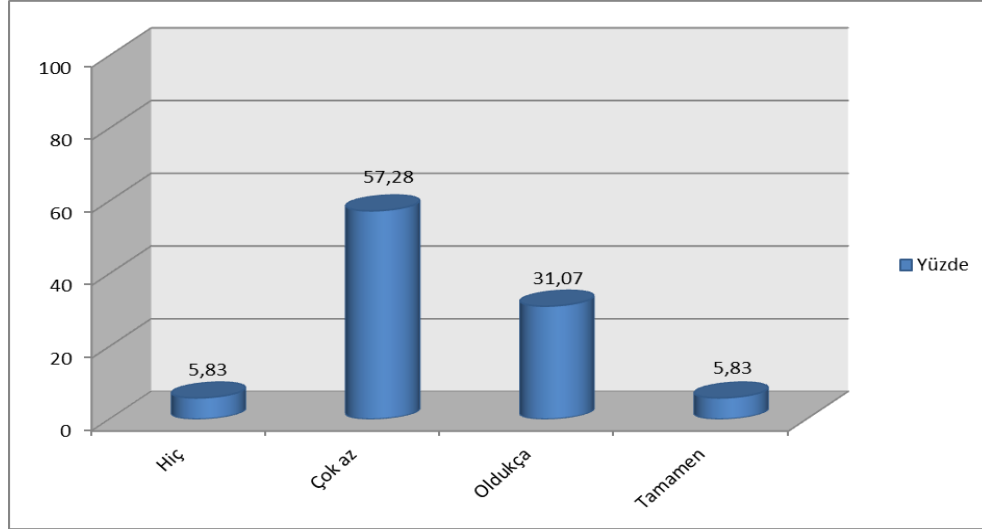
Şekil 52. Kosova’da yaşamakta olan Türk kültürünün ve kimliğinin korunup yaşatılmasında en önemli faaliyetleri yapan kültür sanat derneklerinin eğitim düzeylerine göre değerlendirilmesi

Şekil 52’de görüldüğü üzere katılımcılar, Kosova’da yaşamakta olan Türk kültürünün ve kimliğinin korunup yaşatılmasında en önemli faaliyetleri yapan kültür sanat derneklerini sıraladığında, verilen yanıtları eğitim düzeyine göre incelediğimizde; Kosova Türk Yazarlar Derneği ve Kosova Türk Gazeteciler Derneği seçeneklerinde lisans öncesi, Gerçek Kültür Sanat ve Spor Derneği ve Prizrenliler Kültür ve Yardımlaşma Derneği seçeneklerinde lisans grubu; Doğru Yol Türk Kültür Sanat Derneği seçeneğinde ise lisansüstü grupları en pozitif düşünceleri belirtmişlerdir.

4.3. H₃'e (Kosova halkı, Osmanlı sivil mimari eser ve kültürel değerlerine yeterince sahip çıkmamaktadır) İlişkin Bulgular

Şekil 53. Kosova halkının Osmanlı sivil mimari eserlerine sahip çıkma düzeyi

Şekil 53’de görüldüğü üzere, Kosova halkının Osmanlı sivil mimari eserlerine ne derece sahip çıktığını düşünüyorsunuz sorusuna ankete katılanların yüzde 5,83’ü hiç, yüzde 57,28’i çok az, yüzde 31,07’si oldukça ve yüzde 5,83’ü tamamen yanıtını vermişlerdir. Hiç ve çok az seçenekleri olumsuz olarak düşünüldüğünde, ankete katılanların yaklaşık yüzde 63,11’i ($5,83+57,28=63,11$) Kosova halkının Osmanlı sivil mimari eserlerine sahip çıktığına dair negatif düşüncelere sahiptir. Diğer taraftan oldukça ve tamamen seçenekleri olumlu olarak düşünüldüğünde ankete katılanların yüzde 36,9’u ($31,07+5,83=36,9$) Kosova halkının Osmanlı sivil mimari eserlerine sahip çıktığına dair pozitif düşüncelere sahiptir.

Tablo 30. Kosova halkının Osmanlı sivil mimari eserlerine sahip çıkma düzeyinin cinsiyete göre değerlendirilmesi

İki Örneklemli T Testi			
Grup	Gözlem (N)	Ortalama	Standart Sapma
Erkek	79	2,33	0,65
Bayan	24	2,5	0,78
Birleşik (Toplam)	103	2,37	0,62
$\Pr(T < t) = 0,1436$		$\Pr(T > t) = 0,2873$	$\Pr(T > t) = 0,8564$

Tablo 30’da görüldüğü üzere erkeklerin ortalaması 2,33 ve bayanların ortalaması 2,5’dir. T Test sonuçlarına baktığımızda (güven aralığı yüzde 95), erkek ve bayan ortalamalarının önemli derecede birbirinden farklı olmadıkları görülmüştür ($P>0.05$). Sonuç olarak, Kosova halkının Osmanlı sivil mimari eserlerine ne derece sahip çıktığı konusunda erkek ve bayan katılımcılar arasında önemli derecede fark olmadığı görülmektedir.

Tablo 31. Kosova halkının Osmanlı sivil mimari eserlerine sahip çıkma düzeyinin tabiyete göre değerlendirilmesi

İki Örneklemli T Testi			
Grup	Gözlem (N)	Ortalama	Standart Sapma
Kosovalı Arnavut	60	2,5	0,75
Kosovalı Türk	43	2,19	0,55
Birleşik (Toplam)	103	2,37	0,69
$\Pr(T < t) = 0,9894$		$\Pr(T > t) = 0,0212$	$\Pr(T > t) = 0,0106$

Tablo 31’de görüldüğü üzere Kosovalı Arnavutların ortalaması 2,5 ve Kosovalı Türklerin ortalaması 2,19’dur. T Test sonuçlarına baktığımızda (güven aralığı yüzde 95), Kosovalı Türklerin ortalamasının Kosovalı Arnavutların ortalamasından önemli derecede büyük olduğu görülmektedir ($P < 0.05$). Sonuç olarak, Kosova halkının Osmanlı sivil mimari eserlerine sahip çıkıp çıkmadığı konusunda, Kosovalı Arnavut katılımcılar Kosovalı Türk katılımcılardan daha pozitif düşüncelere sahiptirler.

Tablo 32. Kosova halkının Osmanlı sivil mimari eserlerine sahip çıkma düzeyinin yaş gruplarına göre değerlendirilmesi

ANOVA				
Grup	Gözlem (N)	Ortalama	Standart Sapma	Bonferroni Testi
18-35 yaş (1. Grup)	47	2,532	0,776	(1&2) 0,123
36-55 yaş (2. Grup)	36	2,222	0,54	(1&3) 0,364
55 yaş üstü (3. Grup)	20	2,25	0,639	(2&3) 1,000
Toplam	103	2,369	0,686	

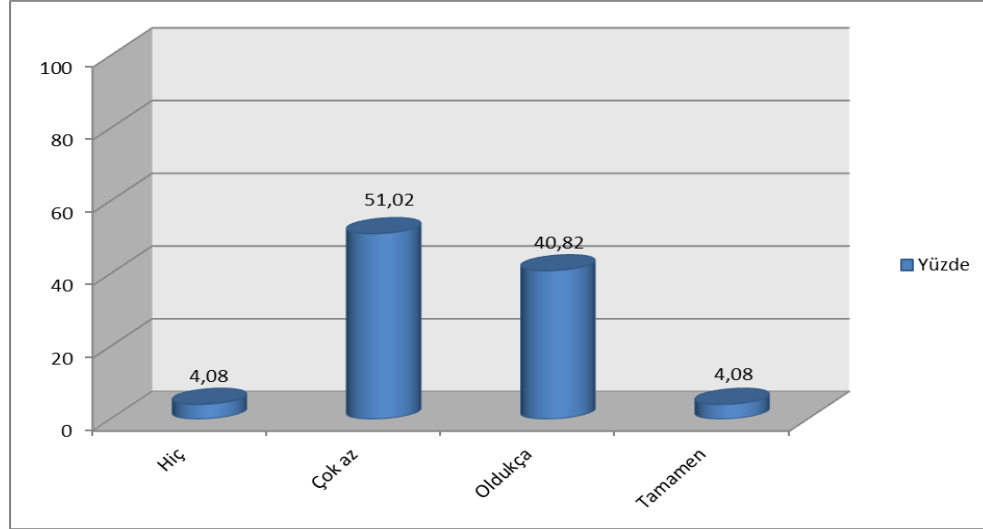
Tablo 32’de görüldüğü üzere 18-35 yaş grubunun ortalaması 2,532, 36-55 yaş grubunun ortalaması 2,222 ve 55 yaş üstü grubunun ortalaması 2,25’dir. Bonferroni Testi sonuçlarına göre hiçbir grubun ortalaması diğerlerinin ortalamasından önemli derecede büyük değildir. ($P>0.05$). Sonuç olarak, Kosova halkının Osmanlı sivil mimari eserlerine ne derece sahip çıktığı konusunda yaş grupları arasında önemli derecede fark olmadığı görülmektedir.

Tablo 33. Kosova halkının Osmanlı sivil mimari eserlerine sahip çıkma düzeyinin eğitim düzeylerine göre değerlendirilmesi

ANOVA				
Grup	Gözlem (N)	Ortalama	Standart Sapma	Bonferroni Testi
Lisans öncesi (1. Grup)	21	2,286	0,784	(1&2) 1,000
Lisans (2. Grup)	71	2,394	0,665	(1&3) 1,000
Lisansüstü (3. Grup)	11	2,364	0,674	(2&3) 1,000
Toplam	103	2,369	0,686	

Tablo 33’de görüldüğü üzere lisans öncesi grubunun ortalaması 2,286, lisans grubunun ortalaması 2,394 ve lisansüstü grubunun ortalaması ise 2,364’dür. Bonferroni Testi sonuçlarına göre hiçbir grubun ortalaması diğerlerinin ortalamasından önemli derecede büyük değildir. ($P>0.05$). Sonuç olarak, Kosova halkının Osmanlı sivil mimari eserlerine ne derece sahip çıktığı konusunda lisans öncesi, lisans ve lisansüstü grupları arasında önemli derecede bir fark yoktur.

Şekil 54. Kosova’da Türk kültürünün yaşatılması ve korunması anlamında yapılan etkinliklerin yeterlilik düzeyi

Şekil 54’de görüldüğü üzere, Kosova’da Türk kültürünün yaşatılması ve korunması anlamında yapılan etkinlikleri ne derece yeterli buluyorsunuz sorusuna ankete katılanların yüzde 4,08’si hiç, yüzde 51,02’si çok az, yüzde 40,82’si oldukça ve yüzde 4,08’i tamamen yanıtını vermişlerdir. Hiç ve çok az seçenekleri olumsuz olarak düşünüldüğünde, ankete katılanların yaklaşık yüzde 55,1’i ($4,08+51,02=55,1$) Kosova’da Türk kültürünün yaşatılması ve korunması anlamında yapılan etkinliklerin yeterliliğine dair negatif düşüncelere sahiptir. Diğer taraftan oldukça ve tamamen seçenekleri olumlu olarak düşünüldüğünde ankete katılanların yüzde 44,9’u ($40,82+4,08=44,9$) Kosova’da Türk kültürünün yaşatılması ve korunması anlamında yapılan etkinliklerin yeterliliğine dair pozitif düşüncelere sahiptir.

Tablo 34. Kosova’da Türk kültürünün yaşatılması ve korunması anlamında yapılan etkinliklerin yeterlilik düzeyinin cinsiyete göre değerlendirilmesi

İki Örneklemli T Testi			
Grup	Gözlem (N)	Ortalama	Standart Sapma
Erkek	78	2,45	0,08
Bayan	20	2,45	0,11
Birleşik (Toplam)	98	2,45	0,66
$Pr(T < t) = 0,4969$		$Pr(T > t) = 0,9937$	$Pr(T > t) = 0,5031$

Tablo 34’de görüldüğü üzere erkeklerin ortalaması 2,45 ve bayanların ortalaması 2,45’dir. T Test sonuçlarına baktığımızda (güven aralığı yüzde 95), erkekler ile bayanların ortalamalarının birbirinden önemli derecede farklı olmadığı görülmüştür ($P>0.05$). Sonuç olarak, Kosova’da Türk kültürünün yaşatılması ve korunması anlamında yapılan etkinliklerin yeterliliği konusunda erkek ve bayan katılımcılar arasında önemli derecede fark bulunmamaktadır.

Tablo 35. Kosova’da Türk kültürünün yaşatılması ve korunması anlamında yapılan etkinliklerin yeterlilik düzeyinin tabiyete göre değerlendirilmesi

İki Örneklemli T Testi			
Grup	Gözlem (N)	Ortalama	Standart Sapma
Kosovalı Arnavut	55	2,35	0,7
Kosovalı Türk	43	2,58	0,54
Birleşik (Toplam)	98	2,45	0,64
$Pr(T < t) = 0,0359$		$Pr(T > t) = 0,0718$	$Pr(T > t) = 0,9641$

Tablo 35’de görüldüğü üzere Kosovalı Arnavutların ortalaması 2,35 ve Kosovalı Türklerin ortalaması 2,58’dir. T Test sonuçlarına baktığımızda (güven aralığı yüzde 95), Kosovalı Türklerin ortalamasının Kosovalı Arnavutların ortalamasından önemli derecede büyük olduğu görülmektedir ($P < 0.05$). Sonuç olarak, Kosova’da Türk kültürünün yaşatılması ve korunması anlamında yapılan etkinliklerin yeterliliği konusunda, Kosovalı Türk katılımcılar Kosovalı Arnavut katılımcılardan daha pozitif düşüncelere sahiptirler.

Tablo 36. Kosova’da Türk kültürünün yaşatılması ve korunması anlamında yapılan etkinliklerin yeterlilik düzeyinin yaş gruplarına göre değerlendirilmesi

ANOVA				
Grup	Gözlem (N)	Ortalama	Standart Sapma	Bonferroni Testi
18-35 yaş (1. Grup)	44	2,43	0,73	(1&2) 1,000
36-55 yaş (2. Grup)	34	2,38	0,6	(1&3) 1,000
55 yaş üstü (3. Grup)	20	2,6	0,5	(2&3) 0,704
Toplam	98	2,45	0,64	

Tablo 36’da görüldüğü üzere 18-35 yaş grubunun ortalaması 2,43, 36-55 yaş grubunun ortalaması 2,38 ve 55 yaş üstü grubunun ortalaması 2,6’dır. Bonferroni Testi sonuçlarına göre hiçbir grubun ortalaması diğerlerinin ortalamasından önemli derecede büyük değildir ($P>0.05$). Sonuç olarak, Kosova’da Türk kültürünün yaşatılması ve korunması anlamında yapılan etkinliklerin yeterliliği konusunda yaş grupları arasında önemli derecede fark olmadığı görülmektedir.

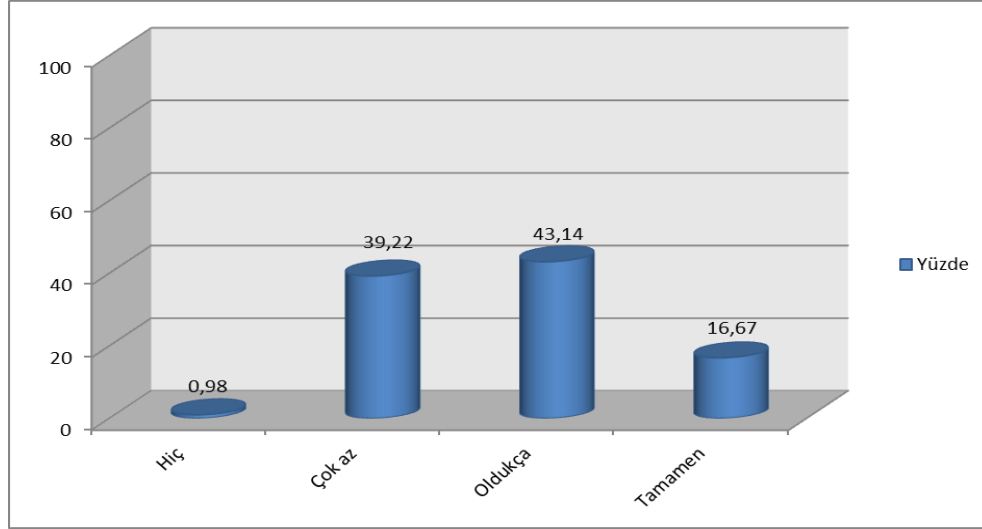
Tablo 37. Kosova’da Türk kültürünün yaşatılması ve korunması anlamında yapılan etkinliklerin yeterlilik düzeyinin eğitim düzeylerine göre değerlendirilmesi

ANOVA				
Grup	Gözlem (N)	Ortalama	Standart Sapma	Bonferroni Testi
Lisans öncesi (1. Grup)	21	2,52	0,75	(1&2) 0,697
Lisans (2. Grup)	66	2,39	0,63	(1&3) 1,000
Lisansüstü (3. Grup)	11	2,64	0,5	(2&3) 0,754
Toplam	98	2,45	0,64	

Tablo 37’de görüldüğü üzere lisans öncesi grubunun ortalaması 2,52, lisans grubunun ortalaması 2,39 ve lisansüstü grubunun ortalaması ise 2,64’dür. Bonferroni Testi sonuçlarına göre hiçbir grubun ortalaması diğerlerinin ortalamasından önemli derecede büyük değildir ($P>0.05$). Sonuç olarak Kosova’da Türk kültürünün yaşatılması ve korunması anlamında yapılan etkinliklerin yeterliliği konusunda lisans öncesi, lisans ve lisansüstü grupları arasında önemli derecede bir fark yoktur.

4.4. H₄'e (Türkiye Cumhuriyeti Kosova'daki kültürel mirasın korunmasında yeterli çabayı göstermektedir) İlişkin Bulgular

Şekil 55. Kosova ile Türkiye arasındaki kültürel işbirliği

Şekil 55’de görüldüğü üzere, Kosova ile Türkiye arasındaki kültürel işbirliğini yeterli buluyor musunuz sorusuna ankete katılanların yüzde 0,98’i hiç, yüzde 39,22’si çok az, yüzde 43,14’ü oldukça ve yüzde 16,67’si tamamen yanıtını vermişlerdir. Hiç ve çok az seçenekleri olumsuz olarak düşünüldüğünde, ankete katılanların yaklaşık yüzde 40,2’si ($0,98+39,22=40,2$) Kosova ile Türkiye arasındaki kültürel işbirliğini yeterliliğine dair negatif düşüncelere sahiptir. Diğer taraftan oldukça ve tamamen seçenekleri olumlu olarak düşünüldüğünde ankete katılanların yüzde 59,81’i ($39,22+16,67=59,81$) Kosova ile Türkiye arasındaki kültürel işbirliğini yeterliliğine dair pozitif düşüncelere sahiptir.

Tablo 38. Kosova ile Türkiye arasındaki kültürel işbirliğinin cinsiyete göre değerlendirilmesi

İki Örneklemli T Testi			
Grup	Gözlem (N)	Ortalama	Standart Sapma
Erkek	80	2,68	0,67
Bayan	22	3,05	0,9
Birleşik (Toplam)	102	2,75	0,74
$\Pr(T < t) = 0,0181$		$\Pr(T > t) = 0,0362$	$\Pr(T > t) = 0,9819$

Tablo 38’de görüldüğü üzere erkeklerin ortalaması 2,68 ve bayanların ortalaması 3,05’dir. T Test sonuçlarına baktığımızda (güven aralığı yüzde 95), bayanların ortalamasının erkeklerin ortalamasından önemli derecede büyük olduğu görülmüştür ($P < 0.05$). Sonuç olarak, Kosova ile Türkiye arasındaki kültürel işbirliğini yeterliliği konusunda bayan katılımcılar erkek katılımcılardan daha pozitif düşüncelere sahiptirler.

Tablo 39. Kosova ile Türkiye arasındaki kültürel işbirliğinin tabiyete göre değerlendirilmesi

İki Örneklemli T Testi			
Grup	Gözlem (N)	Ortalama	Standart Sapma
Kosovalı Arnavut	59	3	0,77
Kosovalı Türk	43	2,42	0,54
Birleşik (Toplam)	102	2,75	0,74
$\Pr(T < t) = 1,0000$		$\Pr(T > t) = 0,0000$	$\Pr(T > t) = 0,0000$

Tablo 39’da görüldüğü üzere Kosovalı Arnavutların ortalaması 3 ve Kosovalı Türklerin ortalaması 2,42’dir. T Test sonuçlarına baktığımızda (güven aralığı yüzde 95), Kosovalı Arnavutların ortalamasının Kosovalı Türklerin ortalamasından önemli derecede büyük olduğu görülmektedir ($P < 0.05$). Sonuç olarak, Kosova ile Türkiye arasındaki kültürel işbirliğini yeterliliği konusunda, Kosovalı Arnavut katılımcılar Kosovalı Türk katılımcılardan daha pozitif düşüncelere sahiptirler.

Tablo 40. Kosova ile Türkiye arasındaki kültürel işbirliğinin yaş gruplarına göre değerlendirilmesi

ANOVA				
Grup	Gözlem (N)	Ortalama	Standart Sapma	Bonferroni Testi
18-35 yaş (1. Grup)	48	2,9	0,75	(1&2) 0,977
36-55 yaş (2. Grup)	34	2,74	0,79	(1&3) 0,069
55 yaş üstü (3. Grup)	20	2,45	0,51	(2&3) 0,497
Toplam	102	2,75	0,74	

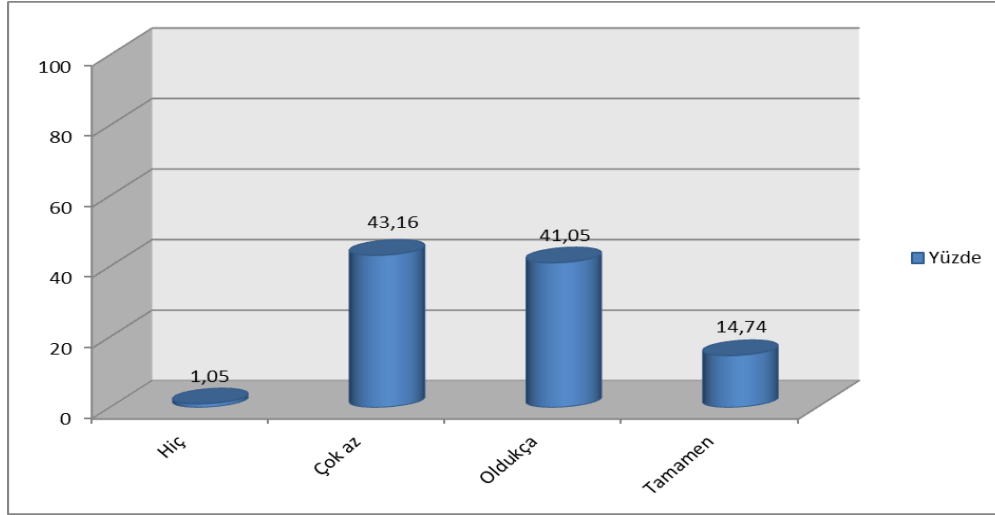
Tablo 40’da görüldüğü üzere 18-35 yaş grubunun ortalaması 2,9, 36-55 yaş grubunun ortalaması 2,74 ve 55 yaş üstü grubunun ortalaması 2,45’dir. Bonferroni Testi sonuçlarına göre hiçbir grubun ortalaması diğerlerinin ortalamasından önemli derecede büyük değildir ($P>0.05$). Sonuç olarak, Kosova ile Türkiye arasındaki kültürel işbirliğini yeterliliği konusunda yaş grupları arasında önemli derecede fark olmadığı görülmektedir.

Tablo 41. Kosova ile Türkiye arasındaki kültürel işbirliğinin eğitim düzeylerine göre değerlendirilmesi

ANOVA				
Grup	Gözlem (N)	Ortalama	Standart Sapma	Bonferroni Testi
Lisans öncesi (1. Grup)	22	2,86	0,77	(1&2) 1,000
Lisans (2. Grup)	69	2,75	0,74	(1&3) 0,740
Lisansüstü (3. Grup)	11	2,55	0,69	(2&3) 1,000
Toplam	102	2,75	0,74	

Tablo 41’de görüldüğü üzere lisans öncesi grubunun ortalaması 2,86, lisans grubunun ortalaması 2,75 ve lisansüstü grubunun ortalaması ise 2,55’dir. Bonferroni Testi sonuçlarına göre hiçbir grubun ortalaması diğerlerinin ortalamasından önemli derecede büyük değildir ($P>0.05$). Sonuç olarak Kosova ile Türkiye arasındaki kültürel işbirliğini yeterliliği konusunda lisans öncesi, lisans ve lisansüstü grupları arasında önemli derecede bir fark yoktur.

Şekil 56. Kosova'daki Osmanlı sivil mimari eserlerinin ve Türk kültürünün ve kimliğinin korunup yaşatılmasında Türkiye Cumhuriyetinin üzerine düşen görevleri yapma düzeyi

Şekil 56'da görüldüğü üzere, Kosova'daki Osmanlı sivil mimari eserlerinin ve Türk kültürünün ve kimliğinin korunup yaşatılmasında Türkiye Cumhuriyeti üzerine düşen görevleri ne derece yapmaktadır sorusuna ankete katılanların yüzde 1,05'i hiç, yüzde 43,16'sı çok az, yüzde 41,05'i oldukça ve yüzde 14,74'ü tamamen yanıtını vermişlerdir. Hiç ve çok az seçenekleri olumsuz olarak düşünüldüğünde, ankete katılanların yüzde 44,21'i ($1,05+43,16=44,21$) Kosova'daki Osmanlı sivil mimari eserlerinin ve Türk kültürünün ve kimliğinin korunup yaşatılmasında Türkiye Cumhuriyetinin üzerine düşen görevleri yerine getirdiğine dair negatif düşüncelere sahiptir. Diğer taraftan oldukça ve tamamen seçenekleri olumlu olarak düşünüldüğünde ankete katılanların yüzde 55,79'u ($41,05+14,74=55,79$) Kosova'daki Osmanlı sivil mimari eserlerinin ve Türk kültürünün ve kimliğinin korunup yaşatılmasında Türkiye

Cumhuriyetinin üzerine düşen görevleri yerine getirdiğine dair pozitif düşüncelere sahiptir.

Tablo 42. Kosova'daki Osmanlı sivil mimari eserlerinin ve Türk kültürünün ve kimliğinin korunup yaşatılmasında Türkiye Cumhuriyetinin üzerine düşen görevleri yapma düzeyinin cinsiyete göre değerlendirilmesi

İki Örneklemli T Testi			
Grup	Gözlem (N)	Ortalama	Standart Sapma
Erkek	76	2,68	0,73
Bayan	19	2,74	0,73
Birleşik (Toplam)	95	2,69	0,73
Pr(T < t) = 0,3902		Pr(T > t) = 0,7804	Pr(T > t) = 0,6098

Tablo 42'de görüldüğü üzere erkeklerin ortalaması 2,68 ve bayanların ortalaması 2,74'dür. T Test sonuçlarına baktığımızda (güven aralığı yüzde 95), erkek ve bayan ortalamalarının birbirinden önemli derecede farklı olmadığı görülmüştür ($P > 0.05$). Sonuç olarak, Kosova'daki Osmanlı sivil mimari eserlerinin ve Türk kültürünün ve kimliğinin korunup yaşatılmasında Türkiye Cumhuriyetinin üzerine düşen görevleri yerine getirip getirmediği konusunda erkek ve bayan katılımcılar arasında önemli derecede fark bulunmamaktadır.

Tablo 43. Kosova'daki Osmanlı sivil mimari eserlerinin ve Türk kültürünün ve kimliğinin korunup yaşatılmasında Türkiye Cumhuriyetinin üzerine düşen görevleri yapma düzeyinin tabiyete göre değerlendirilmesi

İki Örneklemli T Testi			
Grup	Gözlem (N)	Ortalama	Standart Sapma
Kosovalı Arnavut	52	2,98	0,75
Kosovalı Türk	43	2,35	0,53
Birleşik (Toplam)	95	2,69	0,73
Pr(T < t) = 1,0000		Pr(T > t) = 0,0000	Pr(T > t) = 0,0000

Tablo 43'de görüldüğü üzere Kosovalı Arnavutların ortalaması 2,98 ve Kosovalı Türklerin ortalaması 2,35'dir. T Test sonuçlarına baktığımızda (güven aralığı yüzde 95), Kosovalı Arnavutların ortalamasının Kosovalı Türklerin ortalamasından önemli derecede büyük olduğu görülmektedir ($P < 0.05$). Sonuç olarak, Kosova'daki Osmanlı sivil mimari eserlerinin ve Türk kültürünün ve kimliğinin korunup yaşatılmasında Türkiye Cumhuriyetinin üzerine düşen görevleri yerine getirip getirmediği konusunda Kosovalı Arnavut katılımcılar Kosovalı Türk katılımcılardan daha pozitif düşüncelere sahiptirler.

Tablo 44. Kosova'daki Osmanlı sivil mimari eserlerinin ve Türk kültürünün ve kimliğinin korunup yaşatılmasında Türkiye Cumhuriyetinin üzerine düşen görevleri yapma düzeyinin yaş gruplarına göre değerlendirilmesi

ANOVA				
Grup	Gözlem (N)	Ortalama	Standart Sapma	Bonferroni Testi
18-35 yaş (1. Grup)	43	2,84	0,78	(1&2) 1,000
36-55 yaş (2. Grup)	32	2,78	0,71	(1&3) 0,008
55 yaş üstü (3. Grup)	20	2,25	0,44	(2&3) 0,027
Toplam	95	2,69	0,73	

Tablo 44'de görüldüğü üzere 18-35 yaş grubunun ortalaması 2,84, 36-55 yaş grubunun ortalaması 2,78 ve 55 yaş üstü grubunun ortalaması 2,25'dir. Bonferroni Testi sonuçlarına göre 18-35 ve 36-55 yaş grupları ortalamalarının 55 yaş üstü grubunun ortalamasından önemli derecede büyük olduğu görülmektedir ($P < 0.05$). Sonuç olarak, Kosova'daki Osmanlı sivil mimari eserlerinin ve Türk kültürünün ve kimliğinin korunup yaşatılmasında Türkiye Cumhuriyetinin üzerine düşen görevleri yerine getirip getirmediği konusunda genç yetişkin ve orta yaş grupları, yaşlı grubundan daha pozitif düşüncelere sahiptirler.

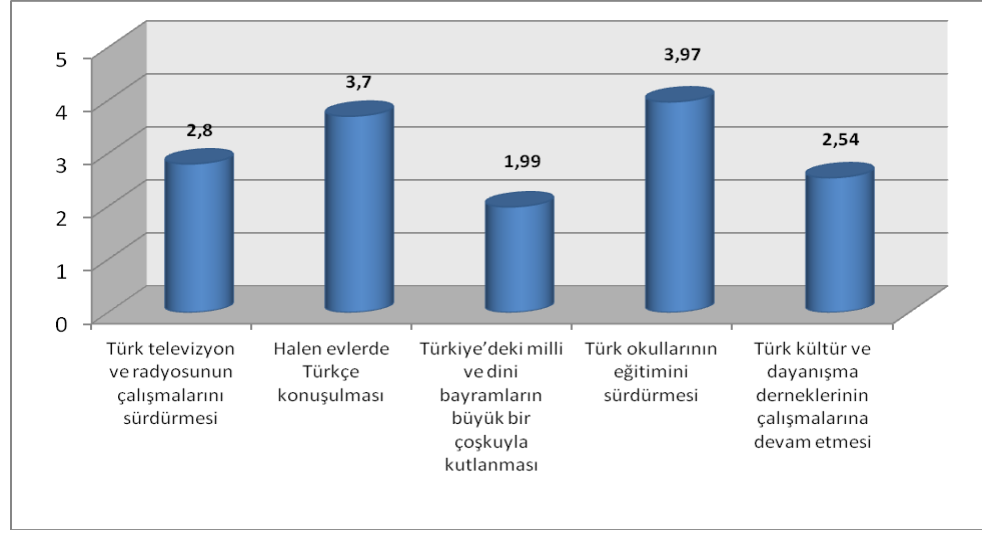

Tablo 45. Kosova'daki Osmanlı sivil mimari eserlerinin ve Türk kültürünün ve kimliğinin korunup yaşatılmasında Türkiye Cumhuriyetinin üzerine düşen görevleri yapma düzeyinin eğitim düzeylerine göre değerlendirilmesi

ANOVA				
Grup	Gözlem (N)	Ortalama	Standart Sapma	Bonferroni Testi
Lisans öncesi (1. Grup)	18	2,56	0,51	(1&2) 1,000
Lisans (2. Grup)	66	2,74	0,77	(1&3) 1,000
Lisansüstü (3. Grup)	11	2,64	0,81	(2&3) 1,000
Toplam	95	2,69	0,73	

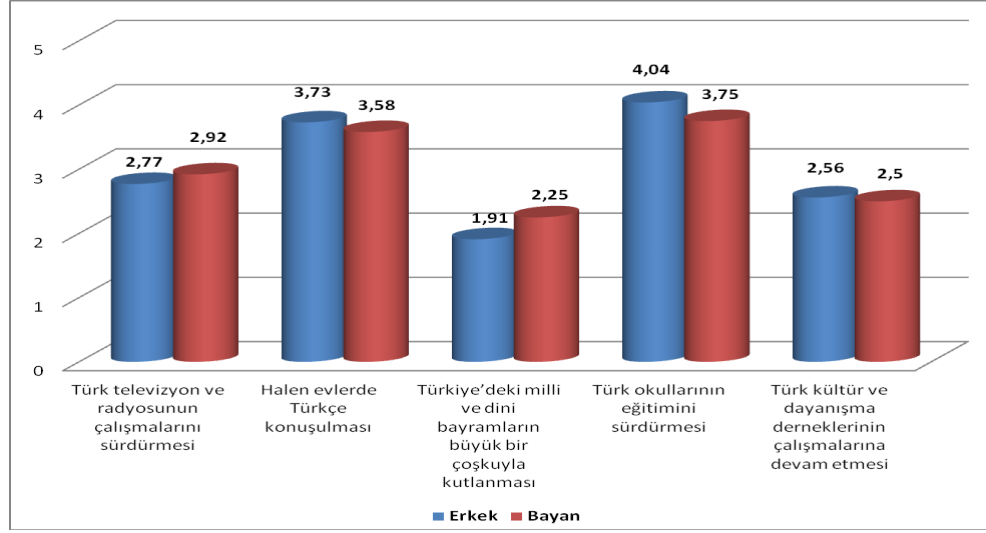
Tablo 45’de görüldüğü üzere lisans öncesi grubunun ortalaması 2,56, lisans grubunun ortalaması 2,74 ve lisansüstü grubunun ortalaması ise 2,64’dür. Bonferroni Testi sonuçlarına göre hiçbir grubun ortalaması diğerlerinin ortalamasından önemli derecede büyük değildir ($P>0.05$). Sonuç olarak Kosova’daki Osmanlı sivil mimari eserlerinin ve Türk kültürünün ve kimliğinin korunup yaşatılmasında Türkiye Cumhuriyetinin üzerine düşen görevleri yerine getirip getirmediği konusunda lisans öncesi, lisans ve lisansüstü grupları arasında önemli derecede bir fark yoktur.

Şekil 57. Kosova’da yaşayan Türklerin, Türk kültürünün yaşaması ve korunması için yaptıkları etkinlikler

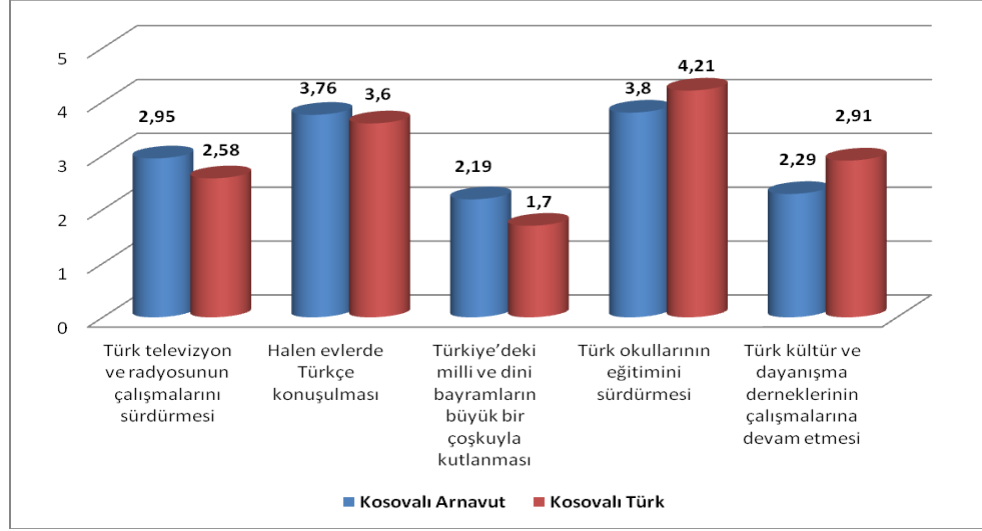
Şekil 57’de görüldüğü üzere, Kosova’da yaşayan Türkler, Türk kültürünün yaşaması ve korunması için ne türlü etkinliklerde bulunmaktadır sorusuna anket katılımcılarının verdikleri yanıtların ortalamalarını aldığımızda; Türk televizyon ve radyosunun çalışmalarını sürdürmesi seçeneği 2,8, halen evlerde Türkçe konuşulması seçeneği 3,7, Türkiye’deki milli ve dini bayramların büyük bir coşkuyla kutlanması seçeneği 1,99, Türk okullarının eğitimini sürdürmesi seçeneği 3,97 ve Türk kültür ve dayanışma derneklerinin çalışmalarına devam etmesi seçeneği 2,54 değerlerine sahiptir. Bu sonuçlardan hareketle katılımcılar, Kosova’da yaşayan Türklerin, Türk kültürünün yaşaması ve korunması için en çok Türk okullarının eğitim faaliyetlerinde bulunduğunu düşünmektedirler. Daha sonra, halen evlerde Türkçe konuşulması, Türk televizyon ve radyosunun çalışmalarını sürdürmesi, Türk kültür ve dayanışma derneklerinin çalışmalarına devam etmesi ve Türkiye’deki milli ve dini bayramların büyük bir coşkuyla kutlanması faaliyetleri sıralanmaktadır.

Şekil 58. Kosova’da yaşayan Türklerin, Türk kültürünün yaşaması ve korunması için yaptıkları etkinliklerin cinsiyete göre değerlendirilmesi

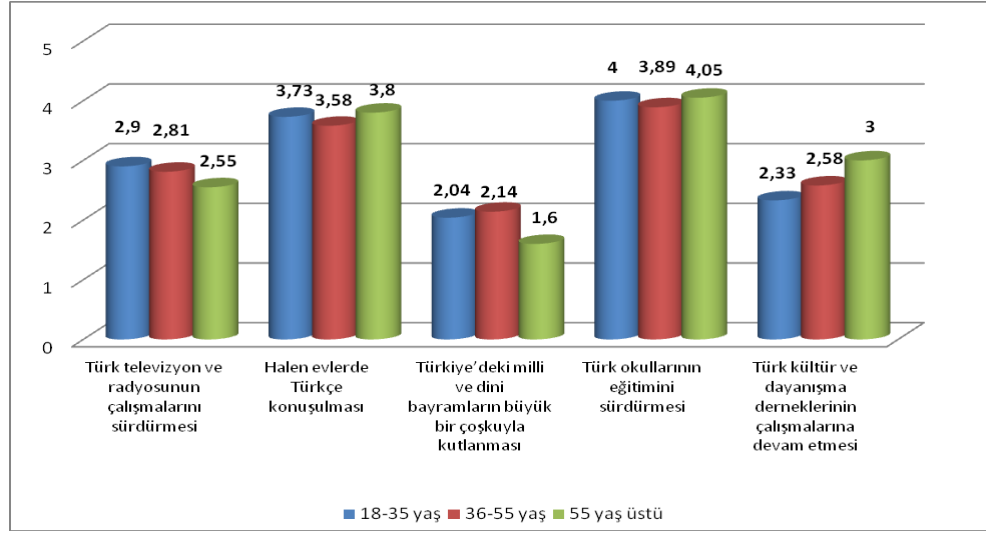
Şekil 58’de görüldüğü üzere Kosova’da yaşayan Türkler, Türk kültürünün yaşaması ve korunması için ne türlü etkinliklerde bulunmaktadır sorusuna verilen yanıtları cinsiyete göre incelediğimizde; halen evlerde Türkçe konuşulması, Türk okullarının eğitimini sürdürmesi ve Türk kültür ve dayanışma derneklerinin çalışmalarına devam etmesi seçeneklerinde erkekler daha pozitif düşünceler belirtirken Türk televizyon ve radyosunun çalışmalarını sürdürmesi ve Türkiye’deki milli ve dini bayramların büyük bir coşkuyla kutlanması seçeneklerinde bayanlar daha pozitif düşünceler belirtmişlerdir.

Şekil 59. Kosova’da yaşayan Türklerin, Türk kültürünün yaşaması ve korunması için yaptıkları etkinliklerin tabiyete göre değerlendirilmesi

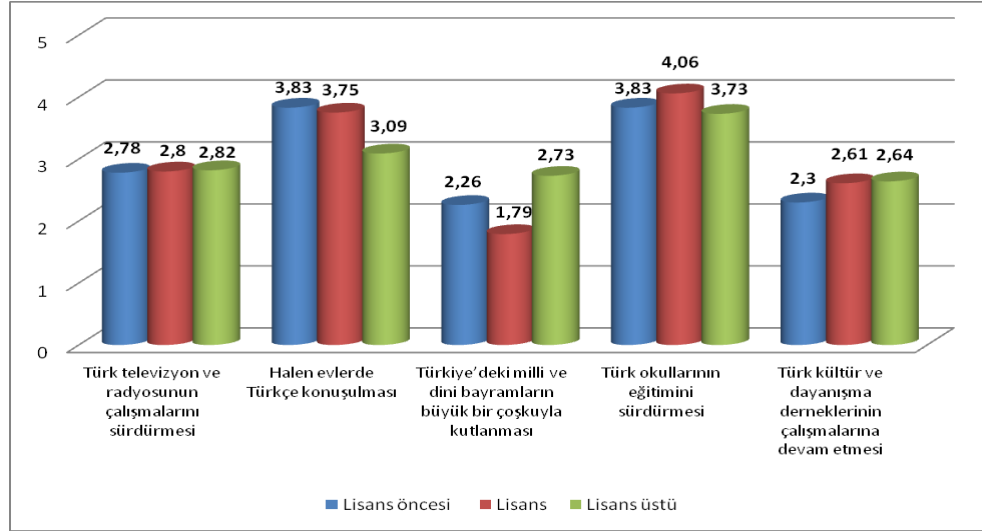
Şekil 59’da görüldüğü üzere Kosova’da yaşayan Türkler, Türk kültürünün yaşaması ve korunması için ne türlü etkinliklerde bulunmaktadır sorusuna verilen yanıtları tabiiyete göre incelediğimizde; Türk televizyon ve radyosunun çalışmalarını sürdürmesi, halen evlerde Türkçe konuşulması ve Türkiye’deki milli ve dini bayramların büyük bir coşkuyla kutlanması seçeneklerinde Kosovalı Arnavutlar daha pozitif düşünceler belirtirken, Türk okullarının eğitimini sürdürmesi ve Türk kültür ve dayanışma derneklerinin çalışmalarına devam etmesi seçeneklerinde ise Kosovalı Türkler daha pozitif düşünceler belirtmişlerdir.

Şekil 60. Kosova’da yaşayan Türklerin, Türk kültürünün yaşaması ve korunması için yaptıkları etkinliklerin yaş gruplarına göre değerlendirilmesi

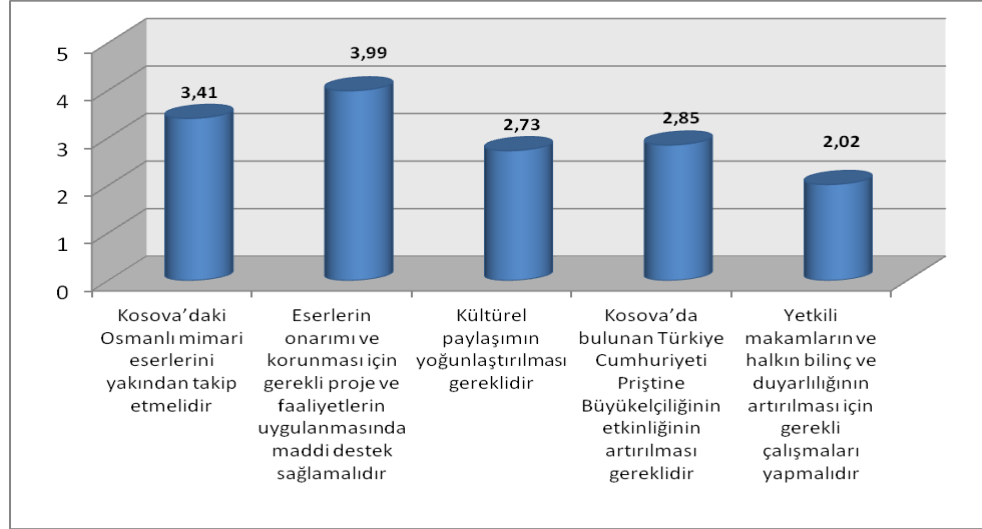
Şekil 60’da görüldüğü üzere Kosova’da yaşayan Türkler, Türk kültürünün yaşaması ve korunması için ne türlü etkinliklerde bulunmaktadır sorusuna verilen yanıtları yaş gruplarına göre incelediğimizde; Türk televizyon ve radyosunun çalışmalarını sürdürmesi seçeneğinde 18-35, Türkiye’deki milli ve dini bayramların büyük bir coşkuyla kutlanması seçeneğinde 36-55, halen evlerde Türkçe konuşulması, Türk okullarının eğitimini sürdürmesi ve Türk kültür ve dayanışma derneklerinin çalışmalarına devam etmesi seçeneklerinde ise 55 yaş üstü grupları en pozitif düşünceleri belirtmişlerdir.

Şekil 61. Kosova’da yaşayan Türklerin, Türk kültürünün yaşaması ve korunması için yaptıkları etkinliklerin eğitim düzeylerine göre değerlendirilmesi

Şekil 61’de görüldüğü üzere Kosova’da yaşayan Türkler, Türk kültürünün yaşaması ve korunması için ne türlü etkinliklerde bulunmaktadır sorusuna verilen yanıtları eğitim düzeyine göre incelediğimizde; halen evlerde Türkçe konuşulması seçeneğinde lisans öncesi, Türk okullarının eğitimini sürdürmesi seçeneğinde lisans grubu; Türk televizyon ve radyosunun çalışmalarını sürdürmesi, Türkiye’deki milli ve dini bayramların büyük bir coşkuyla kutlanması ve Türk kültür ve dayanışma derneklerinin çalışmalarına devam etmesi seçeneklerinde ise lisansüstü grupları en pozitif düşünceleri belirtmişlerdir.

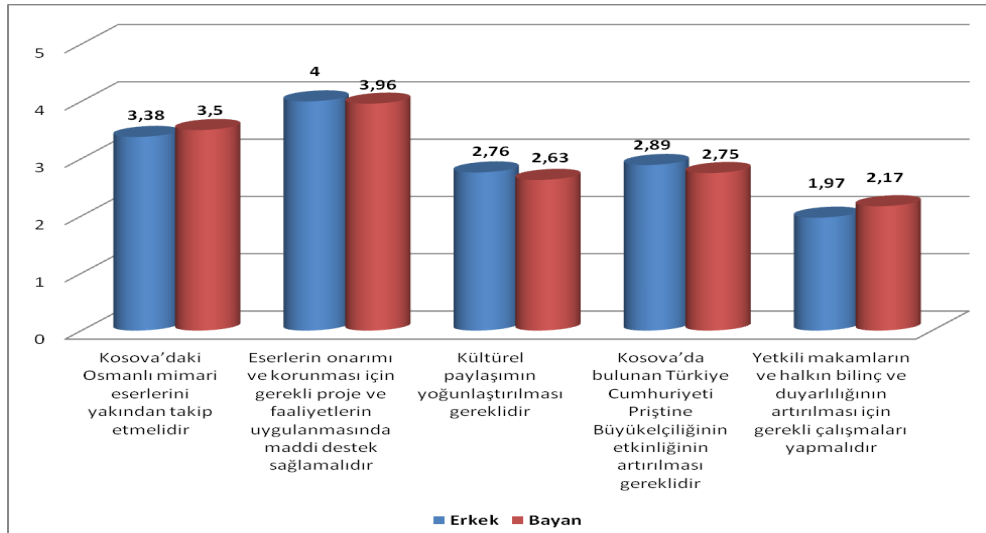
Şekil 62. Türkiye Cumhuriyetinin Kosova'daki Osmanlı sivil mimari eserlerinin, Türk kültürünün ve kimliğinin korunup yaşatılması için yapması gerekenler

Şekil 62’de görüldüğü üzere, Kosova’daki Osmanlı sivil mimari eserlerinin, Türk kültürünün ve kimliğinin korunup yaşatılmasında Türkiye Cumhuriyeti neler yapmalıdır sorusuna anket katılımcılarının verdikleri yanıtların ortalamalarını aldığımızda; Kosova’daki Osmanlı mimari eserlerini yakından takip etmelidir seçeneği 3,41, Eserlerin onarımı ve korunması için gerekli proje ve faaliyetlerin uygulanmasında maddi destek sağlamalıdır seçeneği 3,99, Kültürel paylaşımın yoğunlaştırılması gereklidir seçeneği 2,73, Kosova’da bulunan Türkiye Cumhuriyeti Priştine Büyükelçiliğinin etkinliğinin artırılması gereklidir seçeneği 2,85 ve yetkili makamların ve halkın bilinç ve duyarlılığının artırılması için gerekli çalışmaları yapmalıdır seçeneği 2,02 değerlerine sahiptir. Bu sonuçlardan hareketle katılımcılar, Kosova’daki Osmanlı sivil mimari eserlerinin, Türk kültürünün ve kimliğinin korunup yaşatılmasında Türkiye Cumhuriyetinin yapması gereken en önemli şeyin eserlerin onarımı ve korunması için gerekli proje ve faaliyetlerin uygulanmasında maddi destek sağlanması olduğunu

düşünmektedirler. Daha sonra sırası ile Kosova'daki Osmanlı mimari eserlerini yakından takip etmelidir, Kosova'da bulunan Türkiye Cumhuriyeti Priştine Büyükelçiliğinin etkinliğinin artırılması gereklidir, kültürel paylaşımın yoğunlaştırılması gereklidir ve yetkili makamların ve halkın bilinç ve duyarlılığının artırılması için gerekli çalışmaları yapmalıdır seçenekleri gelmektedir.

Şekil 63. Türkiye Cumhuriyetinin Kosova'daki Osmanlı sivil mimari eserlerinin, Türk kültürünün ve kimliğinin korunup yaşatılması için yapması gerekenlerin cinsiyete göre değerlendirilmesi

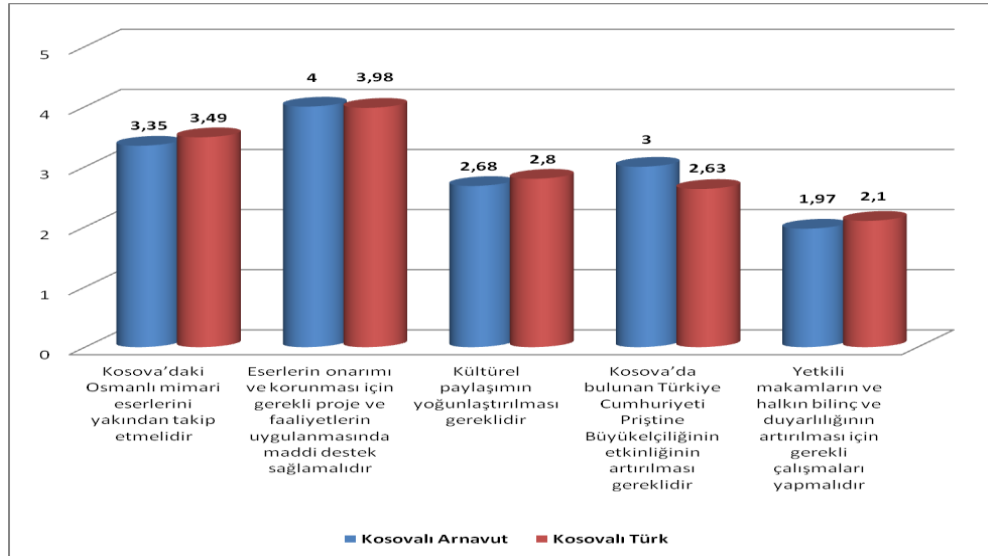

Şekil 63’de görüldüğü üzere, Kosova’daki Osmanlı sivil mimari eserlerinin, Türk kültürünün ve kimliğinin korunup yaşatılmasında Türkiye Cumhuriyeti neler yapmalıdır sorusuna verilen yanıtları cinsiyete göre incelediğimizde; Eserlerin onarımı ve korunması için gerekli proje ve faaliyetlerin uygulanmasında maddi destek sağlamalıdır, Kültürel paylaşımın yoğunlaştırılması gereklidir ve Kosova’da bulunan Türkiye Cumhuriyeti Priştine Büyükelçiliğinin etkinliğinin artırılması gereklidir seçeneklerinde

erkekler daha pozitif düşünceler belirtirken, Kosova'daki Osmanlı mimari eserlerini yakından takip etmelidir ve yetkili makamların ve halkın bilinç ve duyarlılığının artırılması için gerekli çalışmaları yapmalıdır seçeneklerinde bayanlar daha pozitif düşünceler belirtmişlerdir.

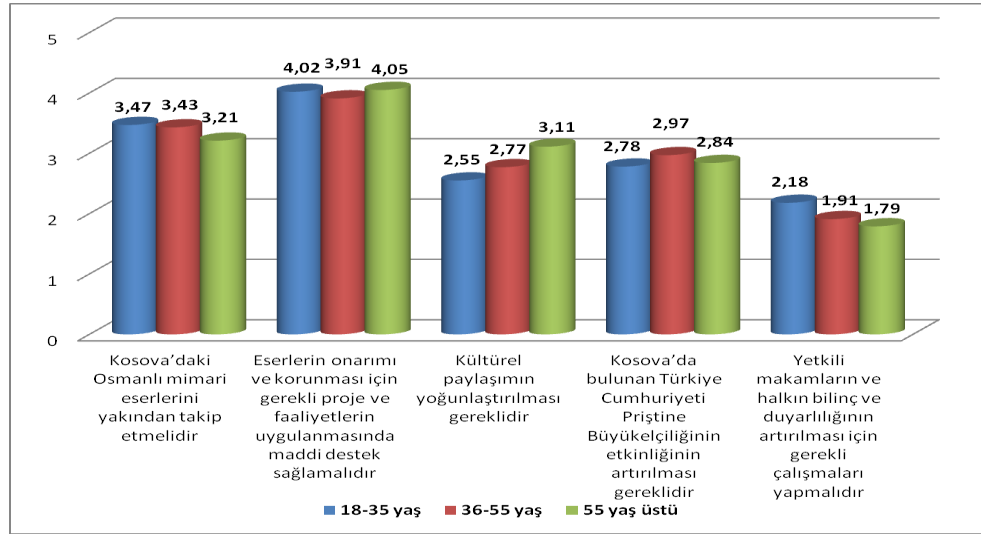
Şekil 64. Türkiye Cumhuriyetinin Kosova'daki Osmanlı sivil mimari eserlerinin, Türk kültürünün ve kimliğinin korunup yaşatılması için yapması gerekenlerin tabiyete göre değerlendirilmesi

Şekil 64'de görüldüğü üzere, Kosova'daki Osmanlı sivil mimari eserlerinin, Türk kültürünün ve kimliğinin korunup yaşatılmasında Türkiye Cumhuriyeti neler yapmalıdır sorusuna verilen yanıtları tabiyete göre incelediğimizde; Eserlerin onarımı ve korunması için gerekli proje ve faaliyetlerin uygulanmasında maddi destek sağlamalıdır ve Kosova'da bulunan Türkiye Cumhuriyeti Priştine Büyükelçiliğinin etkinliğinin artırılması gereklidir seçeneklerinde Kosovalı Arnavutlar daha pozitif düşünceler belirtirken, Kosova'daki Osmanlı mimari eserlerini yakından takip etmelidir, Kültürel paylaşımın yoğunlaştırılması gereklidir ve yetkili makamların ve halkın bilinç ve

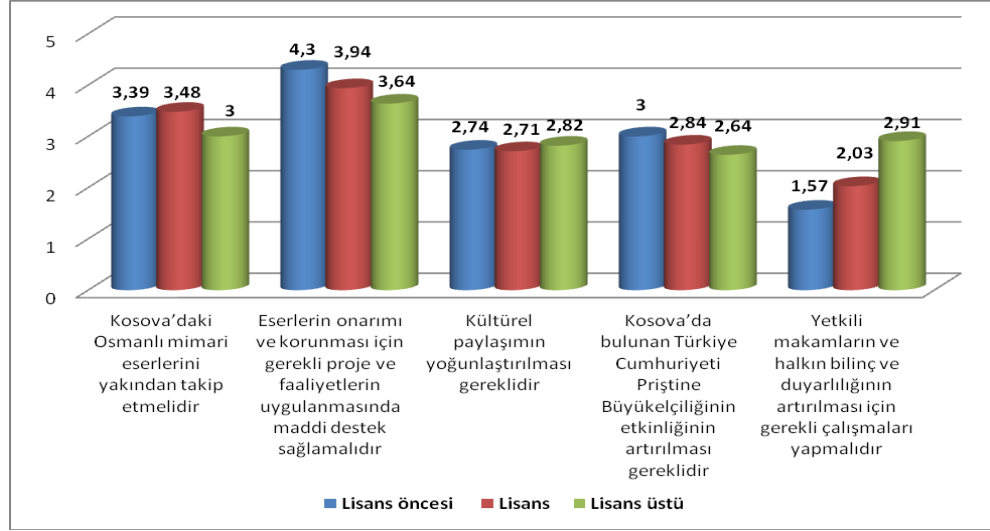
duyarlılığının artırılması için gerekli çalışmaları yapmalıdır seçeneklerinde ise Kosovalı Türkler daha pozitif düşünceler belirtmişlerdir.

Şekil 65. Türkiye Cumhuriyetinin Kosova'daki Osmanlı sivil mimari eserlerinin, Türk kültürünün ve kimliğinin korunup yaşatılması için yapması gerekenlerin yaş gruplarına göre değerlendirilmesi

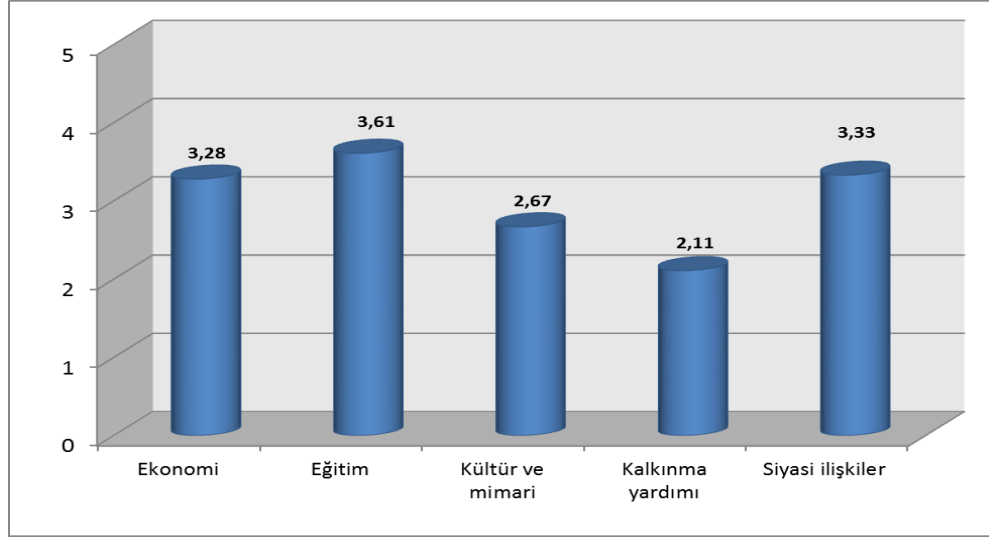
Şekil 65’de görüldüğü üzere, Kosova’daki Osmanlı sivil mimari eserlerinin, Türk kültürünün ve kimliğinin korunup yaşatılmasında Türkiye Cumhuriyeti neler yapmalıdır sorusuna verilen yanıtları yaş gruplarına göre incelediğimizde; Kosova’daki Osmanlı mimari eserlerini yakından takip etmelidir ve yetkili makamların ve halkın bilinç ve duyarlılığının artırılması için gerekli çalışmaları yapmalıdır seçeneklerinde 18-35, Kosova’da bulunan Türkiye Cumhuriyeti Priştine Büyükelçiliğinin etkinliğinin artırılması gereklidir seçeneğinde 36-55, Eserlerin onarımı ve korunması için gerekli proje ve faaliyetlerin uygulanmasında maddi destek sağlamalıdır ve Kültürel paylaşımın yoğunlaştırılması gereklidir seçeneklerinde ise 55 yaş üstü grupları en pozitif düşünceleri belirtmişlerdir.

Şekil 66. Türkiye Cumhuriyetinin Kosova'daki Osmanlı sivil mimari eserlerinin, Türk kültürünün ve kimliğinin korunup yaşatılması için yapması gerekenlerin eğitim düzeylerine göre değerlendirilmesi

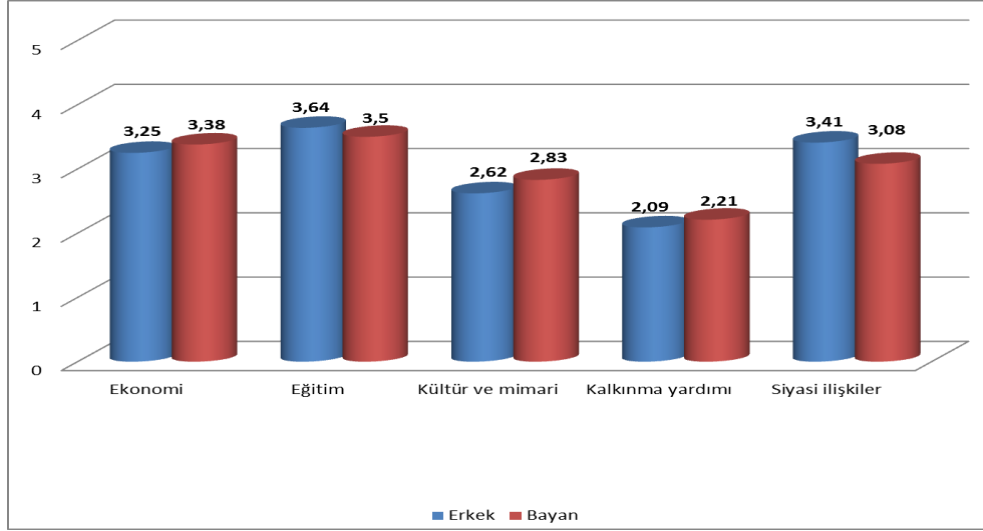
Şekil 66'da görüldüğü üzere, Kosova'daki Osmanlı sivil mimari eserlerinin, Türk kültürünün ve kimliğinin korunup yaşatılmasında Türkiye Cumhuriyeti neler yapmalıdır sorusuna verilen yanıtları eğitim düzeyine göre incelediğimizde; Türkiye Cumhuriyeti eserlerin onarımı ve korunması için gerekli proje ve faaliyetlerin uygulanmasında maddi destek sağlamalıdır ve Kosova'da bulunan Türkiye Cumhuriyeti Priştine Büyükelçiliğinin etkinliğinin artırılması gereklidir seçeneklerinde lisans öncesi, Kosova'daki Osmanlı mimari eserlerini yakından takip etmelidir seçeneğinde lisans grubu; Kültürel paylaşımın yoğunlaştırılması gereklidir ve yetkili makamların ve halkın bilinç ve duyarlılığının artırılması için gerekli çalışmaları yapmalıdır seçeneklerinde ise lisansüstü grupları en pozitif düşünceleri belirtmişlerdir.

Şekil 67. Türkiye ile Kosova arasındaki mevcut ilişkilerin değerlendirilmesi

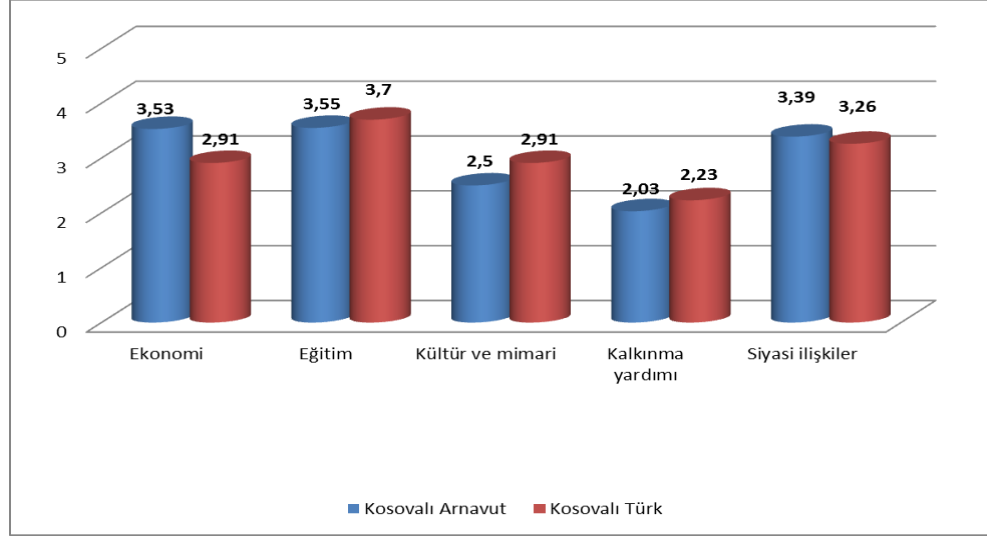
Şekil 67’de görüldüğü üzere, Türkiye ile Kosova arasındaki mevcut ilişkilerin en çok hangi alanda etkin olduğunu gözlemliyorsunuz sorusuna anket katılımcılarının verdikleri yanıtların ortalamalarını aldığımızda; ekonomi seçeneği 3,28, eğitim seçeneği 3,61, kültür ve mimari seçeneği 2,67, kalkınma yardımı seçeneği 2,11 ve siyasi ilişkiler seçeneği 3,33 değerlerine sahiptir. Bu sonuçlardan hareketle katılımcılar, Türkiye ile Kosova arasındaki mevcut ilişkilerin en çok eğitim alanında olduğunu düşünmektedirler. Daha sonra sırası ile siyasi ilişkiler, ekonomi, kültür ve mimari ve en son kalkınma yardımı seçenekleri gelmektedir.

Şekil 68. Türkiye ile Kosova arasındaki mevcut ilişkilerin cinsiyete göre değerlendirilmesi

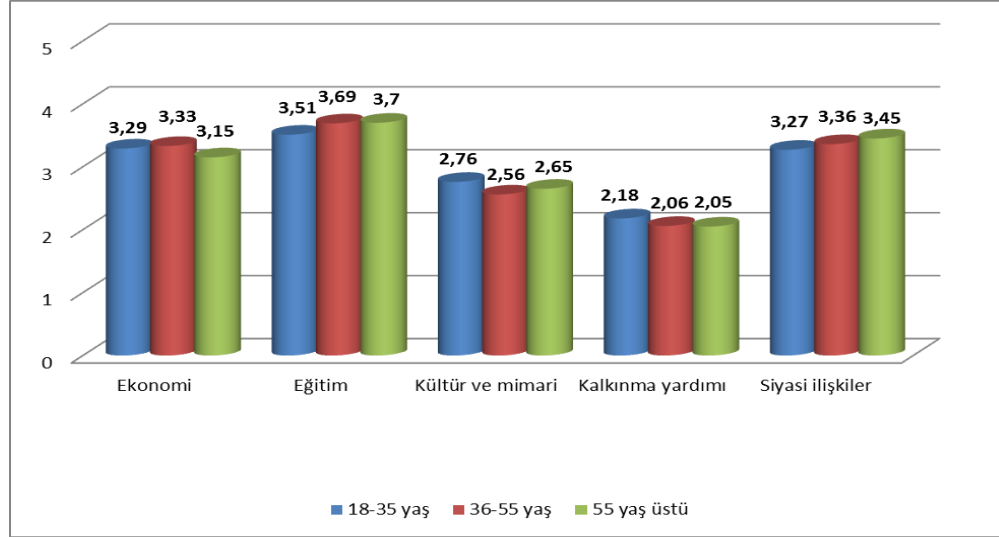
Şekil 68’de görüldüğü üzere, Türkiye ile Kosova arasındaki mevcut ilişkilerin en çok hangi alanda etkin olduğu ile ilgili soruya verilen yanıtları cinsiyete göre incelediğimizde, Eğitim ve Siyasi ilişkiler seçeneklerinde erkekler daha pozitif düşünceler belirtirken, Ekonomi, Kültür ve mimari ve Kalkınma yardımı seçeneklerinde bayanlar daha pozitif düşünceler belirtmişlerdir.

Şekil 69. Türkiye ile Kosova arasındaki mevcut ilişkilerin tabiiyete göre değerlendirilmesi

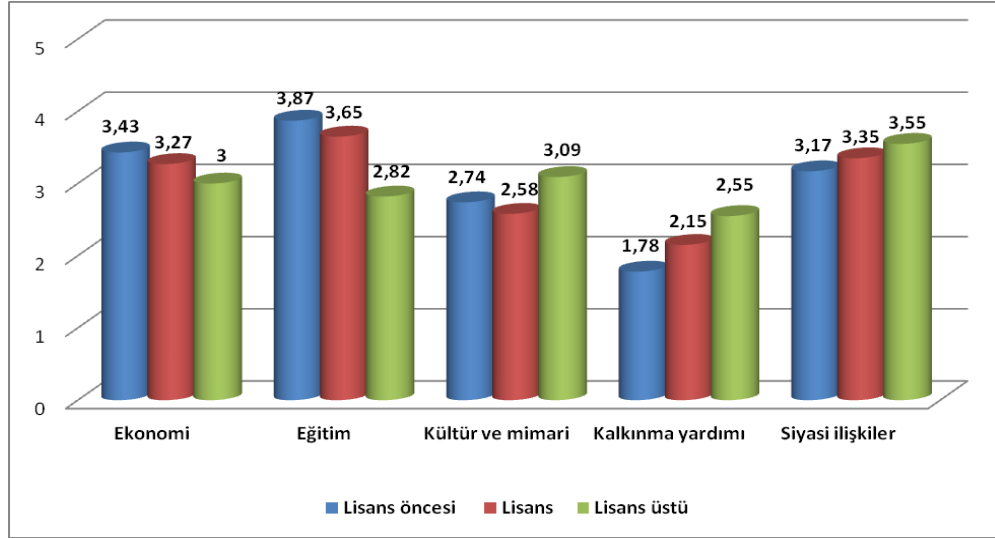
Şekil 69’da görüldüğü üzere, Türkiye ile Kosova arasındaki mevcut ilişkilerin en çok hangi alanda etkin olduğu ile ilgili soruya verilen yanıtları tabiiyete göre incelediğimizde; Ekonomi ve Siyasi ilişkiler, seçeneklerinde Kosovalı Arnavutlar daha pozitif düşünceler belirtirken, Eğitim, Kültür ve mimari ve Kalkınma yardımı seçeneklerinde ise Kosovalı Türkler daha pozitif düşünceler belirtmişlerdir.

Şekil 70. Türkiye ile Kosova arasındaki mevcut ilişkilerin yaş gruplarına göre değerlendirilmesi

Şekil 70’de görüldüğü üzere, Türkiye ile Kosova arasındaki mevcut ilişkilerin en çok hangi alanda etkin olduğu ile ilgili soruya verilen yanıtları yaş gruplarına göre incelediğimizde; Kültür ve mimari ve Kalkınma yardımı seçeneklerinde 18-35, Ekonomi seçeneğinde 36-55, Eğitim ve Siyasi ilişkiler seçeneklerinde 55 yaş üstü grupları en pozitif düşünceleri belirtmişlerdir.

Şekil 71. Türkiye ile Kosova arasındaki mevcut ilişkilerin eğitim düzeylerine göre değerlendirilmesi

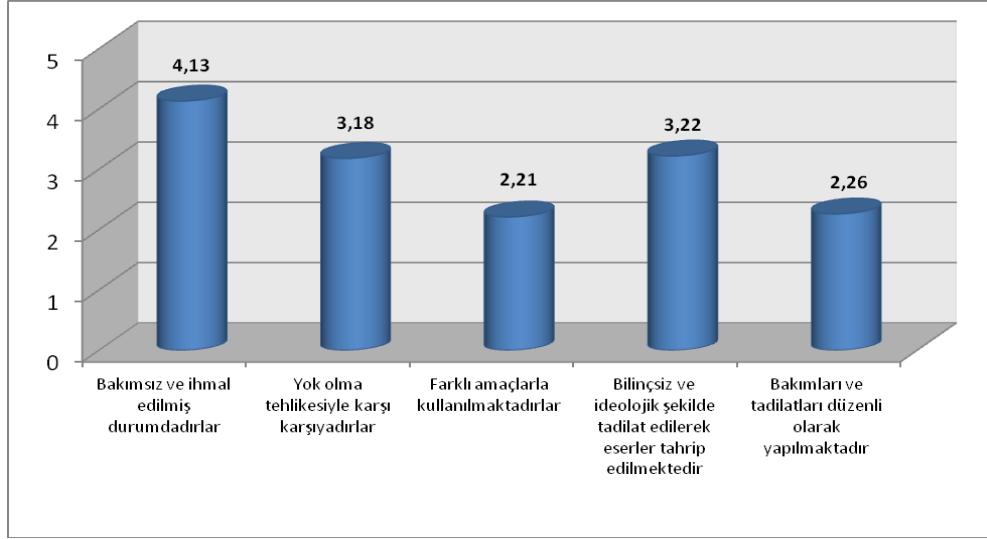

Şekil 71’de görüldüğü üzere, Türkiye ile Kosova arasındaki mevcut ilişkilerin en çok hangi alanda etkin olduğu ile ilgili soruya verilen yanıtları eğitim düzeyine göre incelediğimizde; Eğitim ve Ekonomi seçeneklerinde lisans öncesi, Kültür ve mimari, Kalkınma yardımı ve Siyasi ilişkiler seçeneklerinde ise lisansüstü grupları en pozitif düşünceleri belirtmişlerdir.

4.5. H₅'e (Kosova'da Osmanlı-Türk kültür ve eserlerinin yok edilmesi yönünde sistematik çabalar mevcuttur) İlişkin Bulgular

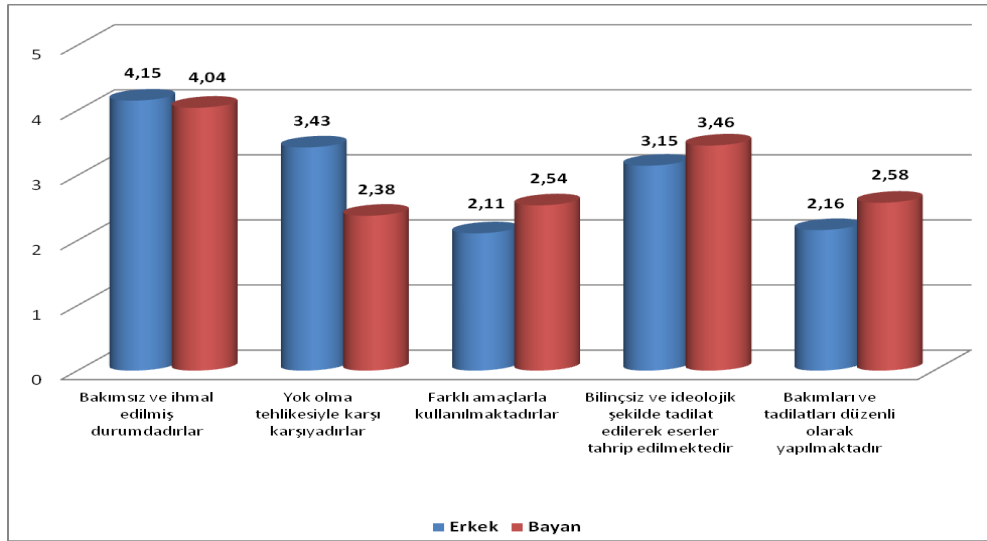
Şekil 72. Osmanlı Sivil Mimari Eserlerinin günümüzdeki mevcut durumları

Şekil 72’de görüldüğü üzere, Osmanlı Sivil Mimari Eserlerinin günümüzdeki mevcut durumları nasıldır sorusuna anket katılımcılarının verdikleri yanıtların ortalamalarını aldığımızda; bakımsız ve ihmal edilmiş durumdadırlar seçeneği 4,13, yok olma tehlikesiyle karşı karşıyadırlar seçeneği 3,18, farklı amaçlarla kullanılmaktadırlar (Depo vb.) seçeneği 2,21, bilinçsiz ve ideolojik şekilde tadilat edilerek eserler tahrip edilmektedir seçeneği 3,22 ve bakımları ve tadilatları düzenli olarak yapılmaktadır seçeneği 2,26 değerlerine sahiptir. Bu sonuçlardan hareketle katılımcılar, Osmanlı sivil mimari eserlerinin günümüzdeki mevcut durumları ile ilgili olarak en çok söz konusu eserlerin bakımsız ve ihmal edilmiş durumda olduklarını düşünmektedirler. Daha sonra

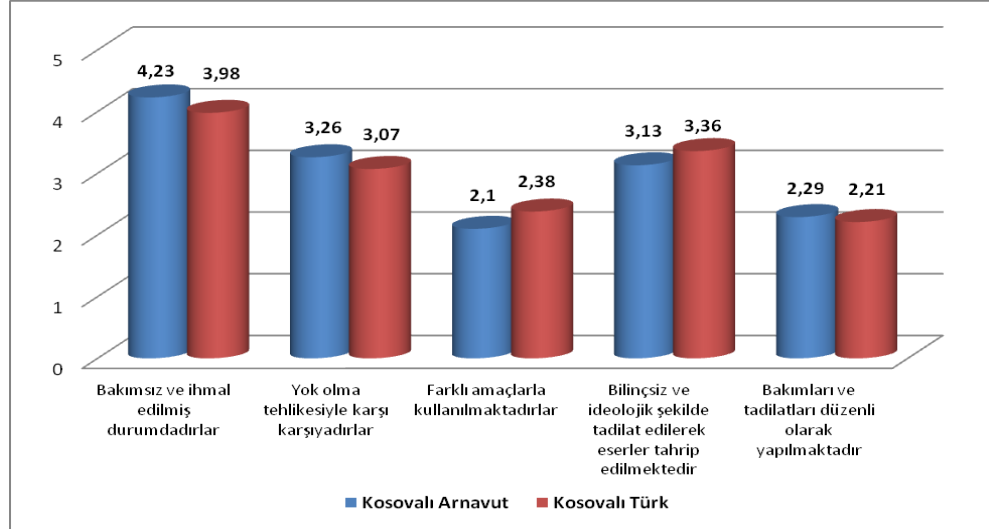
sırası ile bilinçsiz ve ideolojik şekilde tadilat edilerek eserler tahrip edilmektedir, yok olma tehlikesiyle karşı karşıyadırlar, bakımları ve tadilatları düzenli olarak yapılmaktadır ve farklı amaçlarla kullanılmaktadırlar seçeneklerine katılmaktadırlar.

Şekil 73. Osmanlı Sivil Mimari Eserlerinin günümüzdeki mevcut durumlarının cinsiyete göre değerlendirilmesi

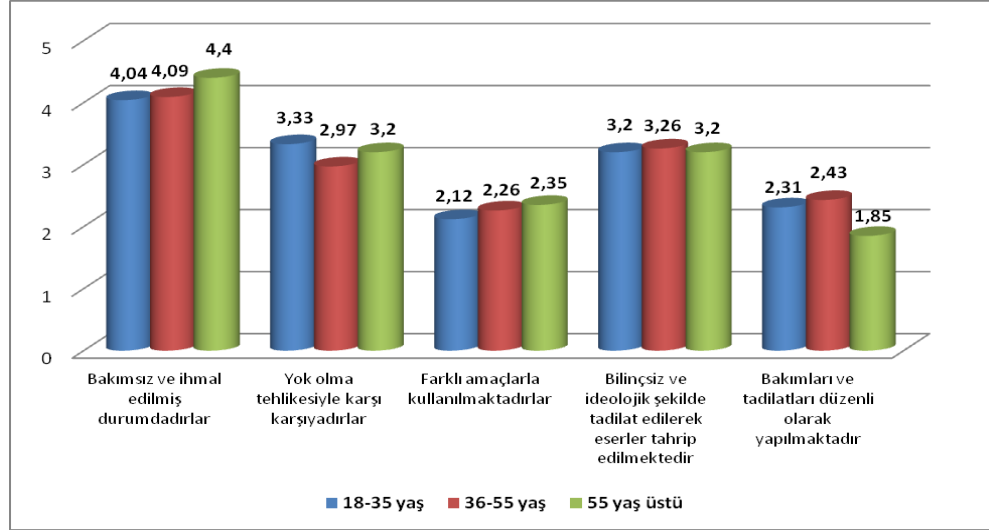
Şekil 73’de görüldüğü üzere, Osmanlı Sivil Mimari Eserlerinin günümüzdeki mevcut durumları nasıldır sorusuna verilen yanıtları cinsiyete göre incelediğimizde; bakımsız ve ihmal edilmiş durumdadırlar ve yok olma tehlikesiyle karşı karşıyadırlar seçeneklerinde erkekler daha pozitif düşünceler belirtirken, farklı amaçlarla kullanılmaktadırlar, bilinçsiz ve ideolojik şekilde tadilat edilerek eserler tahrip edilmektedir ve bakımları ve tadilatları düzenli olarak yapılmaktadır seçeneklerinde ise bayanlar daha pozitif düşünceler belirtmişlerdir.

Şekil 74. Osmanlı Sivil Mimari Eserlerinin günümüzdeki mevcut durumlarının tabiyete göre değerlendirilmesi

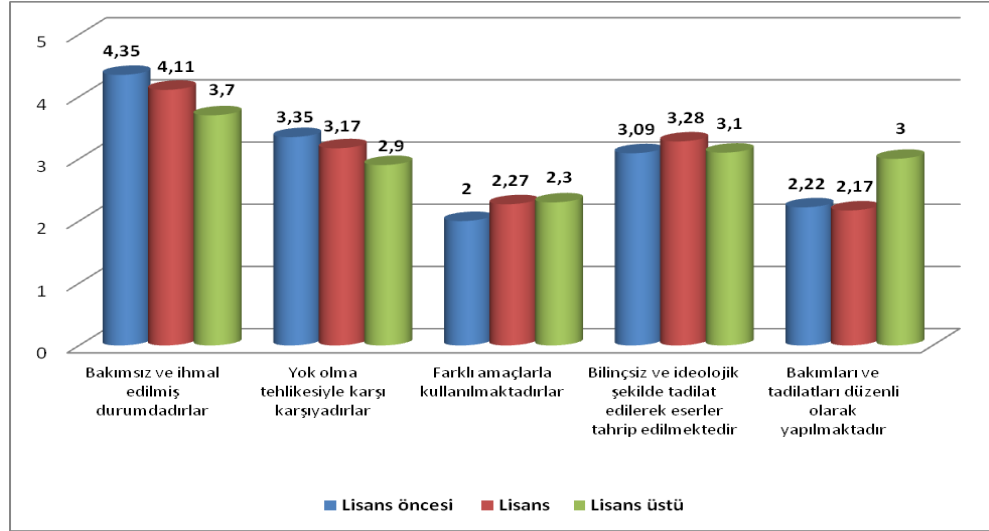
Şekil 74’de görüldüğü üzere, Osmanlı Sivil Mimari Eserlerinin günümüzdeki mevcut durumları nasıldır sorusuna verilen yanıtları tabiiyete göre incelediğimizde; bakımsız ve ihmal edilmiş durumdadırlar, yok olma tehlikesiyle karşı karşıyadırlar ve bakımları ve tadilatları düzenli olarak yapılmaktadır seçeneklerinde Kosovalı Arnavutlar daha pozitif düşünceler belirtirken, farklı amaçlarla kullanılmaktadırlar ve bilinçsiz ve ideolojik şekilde tadilat edilerek eserler tahrip edilmektedir seçeneklerinde ise Kosovalı Türkler daha pozitif düşünceler belirtmişlerdir.

Şekil 75. Osmanlı Sivil Mimari Eserlerinin günümüzdeki mevcut durumlarının yaş gruplarına göre değerlendirilmesi

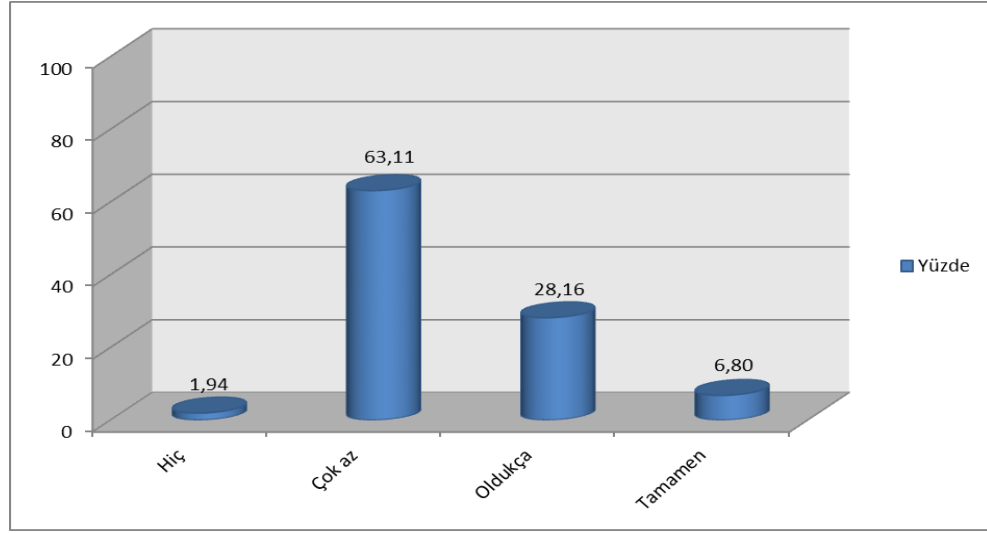
Şekil 75’de görüldüğü üzere, Osmanlı Sivil Mimari Eserlerinin günümüzdeki mevcut durumları nasıldır sorusuna verilen yanıtları yaş gruplarına göre incelediğimizde; yok olma tehlikesiyle karşı karşıyadırlar seçeneğinde 18-35, bilinçsiz ve ideolojik şekilde tadilat edilerek eserler tahrip edilmektedir ve bakımları ve tadilatları düzenli olarak yapılmaktadır seçeneklerinde 36-55, bakımsız ve ihmal edilmiş durumdadırlar ve farklı amaçlarla kullanılmaktadırlar seçeneklerinde ise 55 yaş üstü grupları en pozitif düşünceleri belirtmişlerdir.

Şekil 76. Osmanlı Sivil Mimari Eserlerinin günümüzdeki mevcut durumlarının eğitim düzeylerine göre değerlendirilmesi

Şekil 76’da görüldüğü üzere, Osmanlı Sivil Mimari Eserlerinin günümüzdeki mevcut durumları nasıldır sorusuna verilen yanıtları eğitim düzeyine göre incelediğimizde; bakımsız ve ihmal edilmiş durumdadırlar ve yok olma tehlikesiyle karşı karşıyadırlar seçeneklerinde lisans öncesi, bilinçsiz ve ideolojik şekilde tadilat edilerek eserler tahrip edilmektedir seçeneğinde lisans grubu; farklı amaçlarla kullanılmaktadırlar ve bakımları ve tadilatları düzenli olarak yapılmaktadır seçeneklerinde ise lisansüstü grupları en pozitif düşünceleri belirtmişlerdir.

Şekil 77. Kosova halkının kültürel çevre bilinci ve duyarlılığı

Şekil 77’de görüldüğü üzere, Kosova halkının kültürel çevre bilinci ve duyarlılığı hangi seviyededir sorusuna ankete katılanların yaklaşık yüzde 1,94’ü hiç, yaklaşık yüzde 63,11’i çok az, yaklaşık 28,2’si oldukça ve yüzde 6,8’i tamamen yanıtını vermişlerdir. Hiç ve çok az seçenekleri olumsuz olarak düşünüldüğünde, ankete katılanların yaklaşık yüzde 65’i ($1,9+63,1=65$) Kosova halkının kültürel çevre bilinci ve duyarlılığı ile ilgili olarak negatif düşüncelere sahiptir. Diğer taraftan oldukça ve tamamen seçenekleri olumlu olarak düşünüldüğünde ankete katılanların yüzde 35’i ($28,2+6,8=35$) Kosova halkının kültürel çevre bilinci ve duyarlılığı ile ilgili olarak pozitif düşüncelere sahiptir.

Tablo 46. Kosova halkının kültürel çevre bilinci ve duyarlılığının cinsiyete göre değerlendirilmesi

İki Örneklemli T Testi			
Grup	Gözlem (N)	Ortalama	Standart Sapma
Erkek	79	2,418	0,672
Bayan	24	2,333	0,565
Birleşik (Toplam)	103	2,398	0,647
$\Pr(T < t) = 0,7109$		$\Pr(T > t) = 0,5782$	$\Pr(T > t) = 0,2891$

Tablo 46’da görüldüğü üzere erkeklerin ortalaması 2,418 ve bayanların ortalaması 2,333 dür. T Test sonuçlarına baktığımızda (güven aralığı yüzde 95), erkek ve bayan ortalamalarının önemli derecede birbirinden farklı olmadıkları görülmüştür ($P>0.05$). Sonuç olarak Kosova halkının kültürel çevre bilinci ve duyarlılığı ile ilgili olarak erkek ve bayan katılımcılar arasında önemli derecede fark olmadığı görülmektedir.

Tablo 47. Kosova halkının kültürel çevre bilinci ve duyarlılığının tabiyete göre değerlendirilmesi

İki Örneklemli T Testi			
Grup	Gözlem (N)	Ortalama	Standart Sapma
Kosovalı Arnavut	61	2,574	0,741
Kosovalı Türk	42	2,143	0,354
Birleşik (Toplam)	103	2,398	0,647
$\Pr(T < t) = 0,9997$		$\Pr(T > t) = 0,0007$	$\Pr(T > t) = 0,0003$

Tablo 47’de görüldüğü üzere Kosovalı Arnavutların ortalaması 2,574 ve Kosovalı Türklerin ortalaması 2,143 dür. T Test sonuçlarına baktığımızda (güven aralığı yüzde 95), Kosovalı Arnavutların ortalamasının Kosovalı Türklerin ortalamasından önemli derecede büyük olduğu görülmektedir ($P < 0.05$). Sonuç olarak Kosova halkının kültürel çevre bilinci ve duyarlılığı ile ilgili olarak Kosovalı Arnavutlar Kosovalı Türklere göre daha pozitif düşüncelere sahip bulunmaktadır.

Tablo 48. Kosova halkının kültürel çevre bilinci ve duyarlılığının yaş gruplarına göre değerlendirilmesi

ANOVA				
Grup	Gözlem (N)	Ortalama	Standart Sapma	Bonferroni Testi
18-35 yaş (1. Grup)	47	2,638	0,764	(1&2) 0,015
36-55 yaş (2. Grup)	36	2,25	0,5	(1&3) 0,004
55 yaş üstü (3. Grup)	20	2,1	0,308	(2&3) 1,000
Toplam	103	2,398	0,647	

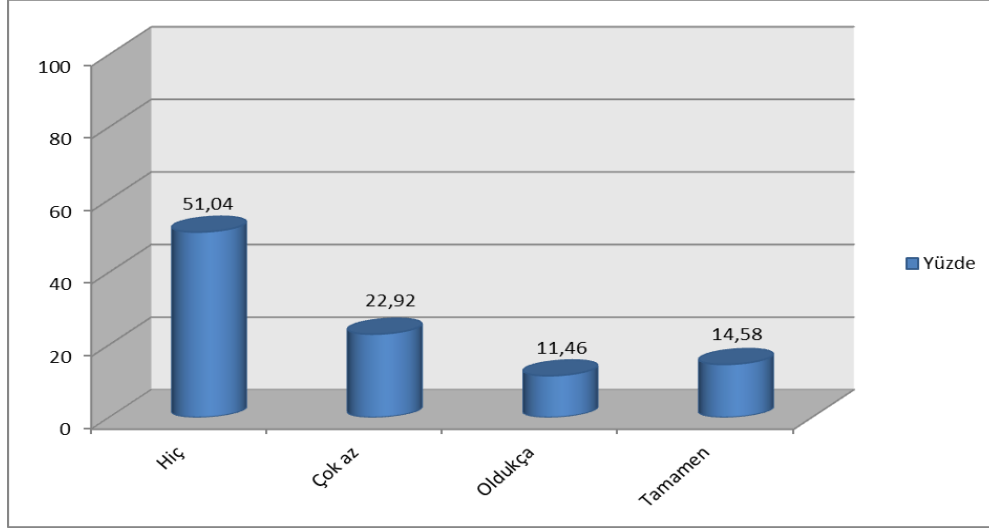
Tablo 48’de görüldüğü üzere 18–35 yaş grubunun ortalaması 2,638, 36–55 yaş grubunun ortalaması 2,25 ve 55 yaş üstü grubunun ortalaması 2,1’dir. Bonferroni Testi sonuçlarına göre 18-35 yaş grubunun ortalaması 36-55 yaş grubunun ortalamasından önemli derecede büyüktür ($P<0.05$). 18-35 yaş grubunun ortalaması yine 55 yaş üstü grubunun ortalamasından önemli derecede büyüktür ($P<0.05$). Ancak 36-55 yaş grubunun ortalaması 55 yaş üstü ortalamasından önemli derecede büyük değildir ($P>0.05$). Sonuç olarak Kosova halkının kültürel çevre bilinci ve duyarlılığı ile ilgili olarak genç yetişkinler orta yaş ve yaşlı grubuna göre daha pozitif düşüncelere sahiptir. Ancak orta yaş grubu ile yaşlı grubu arasında önemli derecede bir fark yoktur.

Tablo 49. Kosova halkının kültürel çevre bilinci ve duyarlılığının eğitim düzeylerine göre değerlendirilmesi

ANOVA				
Grup	Gözlem (N)	Ortalama	Standart Sapma	Bonferroni Testi
Lisans öncesi (1. Grup)	22	2,364	0,727	(1&2) 1,000
Lisans (2. Grup)	70	2,371	0,618	(1&3) 0,771
Lisansüstü (3. Grup)	11	2,637	0,674	(2&3) 0,631
Toplam	103	2,398	0,647	

Tablo 49’da görüldüğü üzere lisans öncesi grubunun ortalaması 2,364, lisans grubunun ortalaması 2,371 ve lisansüstü grubunun ortalaması ise 2,637’dir. Bonferroni Testi sonuçlarına göre hiçbir grubun ortalaması diğerlerinin ortalamasından önemli derecede büyük değildir. ($P>0.05$). Sonuç olarak Kosova halkının kültürel çevre bilinci ve duyarlılığı ile ilgili olarak lisans öncesi, lisans ve lisansüstü grupları arasında negatif ve pozitif düşünce olarak önemli derecede bir fark yoktur.

Şekil 78. Osmanlı Devleti döneminde Kosova’da kültür sömürüsü veya asimilasyonu yapıp – yapılmadığının değerlendirilmesi

Şekil 78’de görüldüğü üzere, yaklaşık altı asır Kosova’da idare kurup hüküm süren Osmanlı Devleti döneminde bu topraklarda kültür sömürüsü veya asimilasyonu yapılmış mıdır sorusuna ankete katılanların yüzde 51,04’ü hiç, yüzde 22,92’si çok az, yüzde 11,46’si oldukça ve yüzde 14,58’i tamamen yanıtını vermişlerdir. Hiç ve çok az seçenekleri olumsuz olarak düşünüldüğünde, ankete katılanların yaklaşık yüzde 73,96’sı ($51,04+22,92=73,96$) Osmanlı Devleti döneminde Kosova’da kültür sömürüsü veya asimilasyonu yapıldığına dair negatif düşüncelere sahiptir. Diğer taraftan oldukça ve tamamen seçenekleri olumlu olarak düşünüldüğünde ankete katılanların yüzde 26,04’ü ($11,46+14,58=26,04$) Osmanlı Devleti döneminde Kosova’da kültür sömürüsü veya asimilasyonu yapıldığına dair pozitif düşüncelere sahiptir.

Tablo 50. Osmanlı Devleti döneminde Kosova’da kültür sömürüsü veya asimilasyonu yapıp – yapılmadığının cinsiyete göre değerlendirilmesi

İki Örneklemli T Testi			
Grup	Gözlem (N)	Ortalama	Standart Sapma
Erkek	76	1,855	1,08
Bayan	20	2,05	1,91
Birleşik (Toplam)	96	1,896	1,1
Pr(T < t) = 0,2420		Pr(T > t) = 0,4841	Pr(T > t) = 0,7580

Tablo 50’de görüldüğü üzere erkeklerin ortalaması 1,855 ve bayanların ortalaması 2,05’dir. T Test sonuçlarına baktığımızda (güven aralığı yüzde 95), erkek ve bayan ortalamalarının önemli derecede birbirinden farklı olmadıkları görülmüştür ($P>0.05$). Sonuç olarak, Osmanlı Devleti döneminde Kosova’da kültür sömürüsü veya asimilasyonu yapıp yapılmadığı konusunda erkek ve bayan katılımcılar arasında önemli derecede fark olmadığı görülmektedir.

Tablo 51. Osmanlı Devleti döneminde Kosova’da kültür sömürüsü veya asimilasyonu yapıp – yapılmadığının tabiyete göre değerlendirilmesi

İki Örneklemli T Testi			
Grup	Gözlem (N)	Ortalama	Standart Sapma
Kosovalı Arnavut	56	2,45	0,15
Kosovalı Türk	40	1,13	0,05
Birleşik (Toplam)	96	1,9	0,11
$\Pr(T < t) = 1,0000$		$\Pr(T > t) = 0$	$\Pr(T > t) = 0$

Tablo 51’de görüldüğü üzere Kosovalı Arnavutların ortalaması 2,45 ve Kosovalı Türklerin ortalaması 1,13’dür. T Test sonuçlarına baktığımızda (güven aralığı yüzde 95), Kosovalı Arnavutların ortalamasının Kosovalı Türklerin ortalamasından önemli derecede büyük olduğu görülmektedir ($P < 0.05$). Sonuç olarak, Osmanlı Devleti döneminde Kosova’da kültür sömürüsü veya asimilasyonu yapıp yapılmadığı konusunda, Kosovalı Arnavut katılımcılar Kosovalı Türk katılımcılardan daha pozitif düşüncelere sahiptirler.

Tablo 52. Osmanlı Devleti döneminde Kosova’da kültür sömürüsü veya asimilasyonu yapıp – yapılmadığının yaş gruplarına göre değerlendirilmesi

ANOVA				
Grup	Gözlem (N)	Ortalama	Standart Sapma	Bonferroni Testi
18-35 yaş (1. Grup)	46	2,39	1,08	(1&2) 0,007
36-55 yaş (2. Grup)	31	1,68	1,08	(1&3) 0
55 yaş üstü (3. Grup)	19	1,05	0,23	(2&3) 0,092
Toplam	96	1,9	1,1	

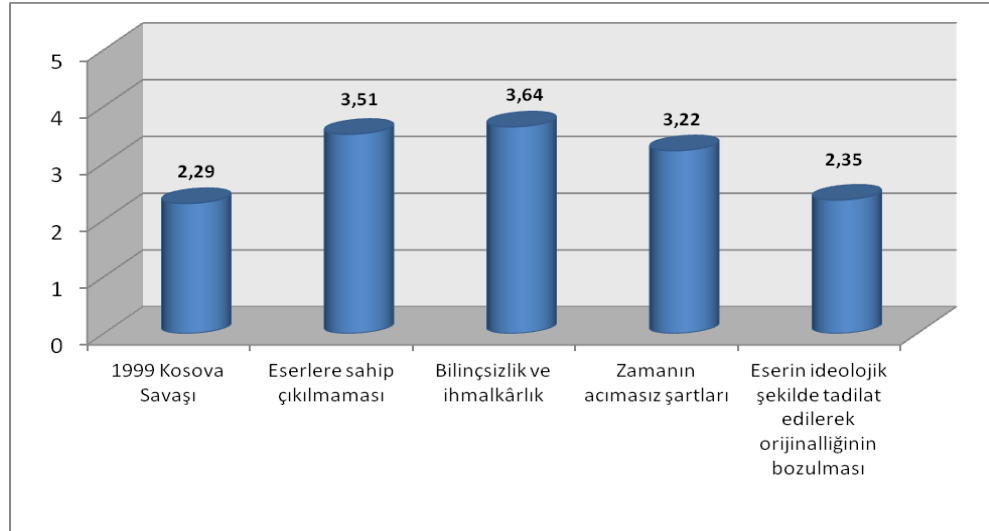
Tablo 52’de görüldüğü üzere 18-35 yaş grubunun ortalaması 2,39, 36-55 yaş grubunun ortalaması 1,65 ve 55 yaş üstü grubunun ortalaması 1,05’dir. Bonferroni Testi sonuçlarına göre 36-55 yaş grubunun ortalaması 18-35 ve 55 yaş üstü gruplarının ortalamalarından önemli derecede büyüktür ($P<0.05$). Sonuç olarak, Osmanlı Devleti döneminde Kosova’da kültür sömürüsü veya asimilasyonu yapıp yapılmadığı konusunda genç yetişkin grubu, orta yaş ve yaşlı gruplarından daha pozitif düşüncelere sahiptir. Diğer gruplar arasında önemli bir derecede fark yoktur.

Tablo 53. Osmanlı Devleti döneminde Kosova’da kültür sömürüsü veya asimilasyonu yapıp – yapılmadığının eğitim düzeylerine göre değerlendirilmesi

ANOVA				
Grup	Gözlem (N)	Ortalama	Standart Sapma	Bonferroni Testi
Lisans öncesi (1. Grup)	20	2	1,21	(1&2) 1,000
Lisans (2. Grup)	65	1,88	1,07	(1&3) 1,000
Lisansüstü (3. Grup)	11	1,82	1,17	(2&3) 1,000
Toplam	96	1,9	1,1	

Tablo 53’de görüldüğü üzere lisans öncesi grubunun ortalaması 2, lisans grubunun ortalaması 1,88 ve lisansüstü grubunun ortalaması ise 1,82’dir. Bonferroni Testi sonuçlarına göre hiçbir grubun ortalaması diğerlerinin ortalamasından önemli derecede büyük değildir. ($P>0.05$). Sonuç olarak Osmanlı Devleti döneminde Kosova’da kültür sömürüsü veya asimilasyonu yapıp yapılmadığı konusunda lisans öncesi, lisans ve lisansüstü grupları arasında önemli derecede bir fark yoktur.

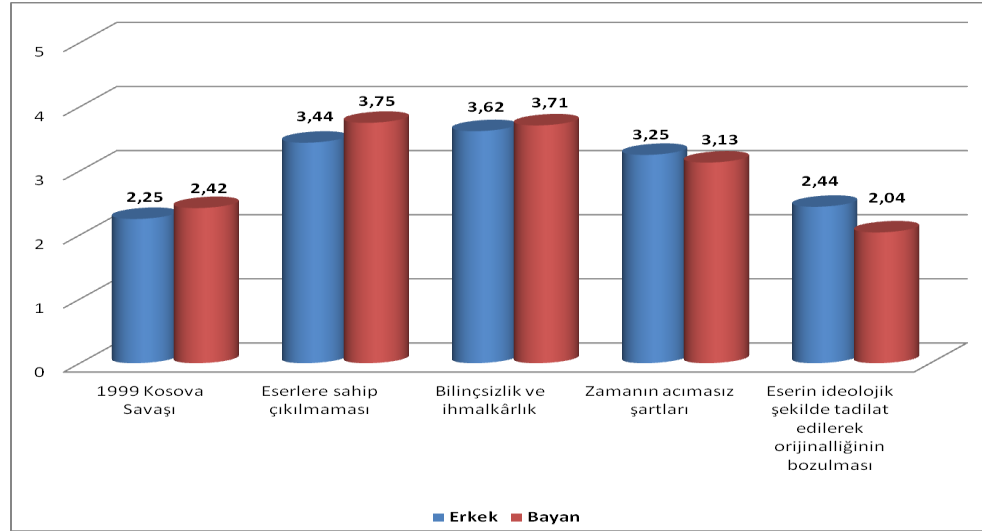
Şekil 79. Osmanlı sivil mimari eserlerinin büyük ölçüde tahribat görmesi ve yok olmasındaki faktörlerin değerlendirilmesi

Şekil 79’da görüldüğü üzere, Osmanlı sivil mimari eserlerinin büyük ölçüde tahribat görmesi ve yok olmasındaki en etken faktör nedir sorusuna anket katılımcılarının verdikleri yanıtların ortalamalarını aldığımızda; 1999 Kosova Savaşı seçeneği 2,29, eserlere sahip çıkılmaması seçeneği 3,51, bilinçsizlik ve ihmalkârlık seçeneği 3,64, zamanın acımasız şartları seçeneği 3,22 ve eserin ideolojik şekilde tadilat edilerek orijinalliğinin bozulması seçeneği 2,35 değerlerine sahiptir. Bu sonuçlardan hareketle katılımcılar, Osmanlı sivil mimari eserlerinin büyük ölçüde tahribat görmesi ve yok olması ile ilgili olarak sırası ile bilinçsizlik ve ihmalkârlık, eserlere sahip çıkılmaması, zamanın acımasız şartları, eserlerin ideolojik şekilde tadilat edilerek orijinalliğinin bozulması ve 1999 Kosova Savaşı faktörlerini etkili bulmuşlardır.

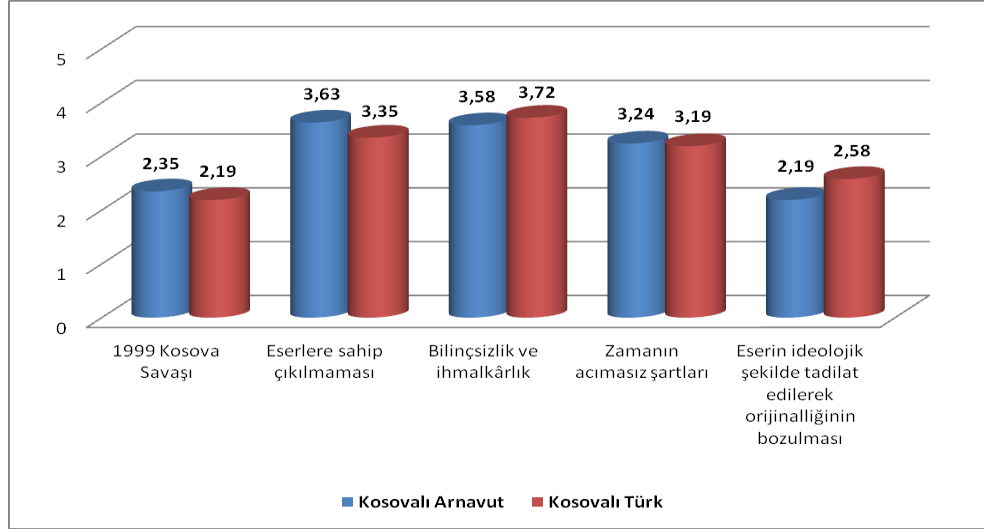

Şekil 80. Osmanlı sivil mimari eserlerinin büyük ölçüde tahribat görmesi ve yok olmasındaki faktörlerin cinsiyete göre değerlendirilmesi

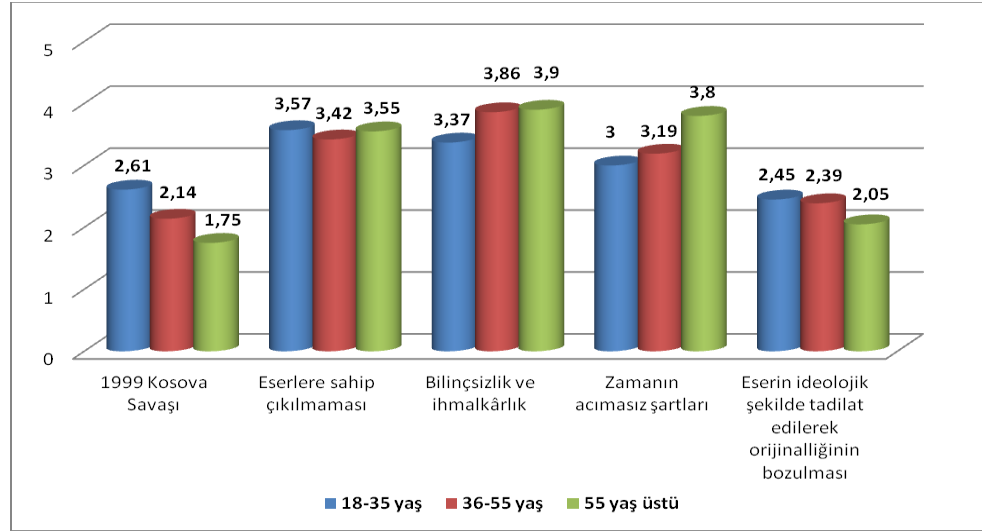
Şekil 80’de görüldüğü üzere, Osmanlı sivil mimari eserlerinin büyük ölçüde tahribat görmesi ve yok olmasındaki en etken faktör nedir sorusuna verilen yanıtları cinsiyete göre incelediğimizde; zamanın acımasız şartları ve eserlerin ideolojik şekilde tadilat edilerek orijinalliğinin bozulması seçeneklerinde erkekler daha pozitif düşünceler belirtirken, 1999 Kosova Savaşı, eserlere sahip çıkılmaması ve bilinçsizlik ve ihmalkârlık seçeneklerinde ise bayanlar daha pozitif düşünceler belirtmişlerdir.

Şekil 81. Osmanlı sivil mimari eserlerinin büyük ölçüde tahribat görmesi ve yok olmasındaki faktörlerin tabiiyete göre değerlendirilmesi

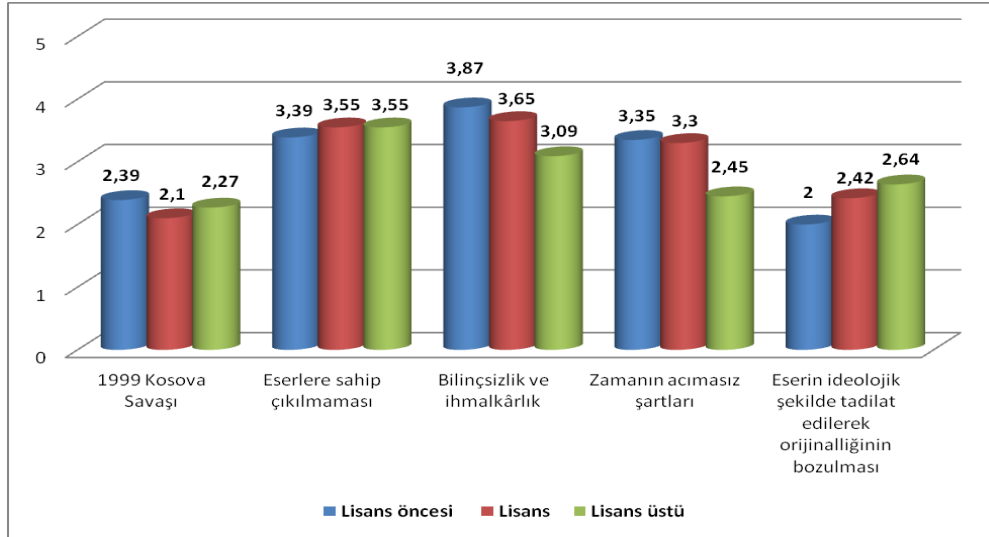
Şekil 81’de görüldüğü üzere, Osmanlı sivil mimari eserlerinin büyük ölçüde tahribat görmesi ve yok olmasındaki en etken faktör nedir sorusuna verilen yanıtları tabiiyete göre incelediğimizde; 1999 Kosova Savaşı, eserlere sahip çıkılmaması ve zamanın acımasız şartları seçeneklerinde Kosovalı Arnavutlar daha pozitif düşünceler belirtirken, bilinçsizlik ve ihmalkârlık ve eserlerin ideolojik şekilde tadilat edilerek orijinalliğinin bozulması seçeneklerinde ise Kosovalı Türkler daha pozitif düşünceler belirtmişlerdir.

Şekil 82. Osmanlı sivil mimari eserlerinin büyük ölçüde tahribat görmesi ve yok olmasındaki faktörlerin yaş gruplarına göre değerlendirilmesi

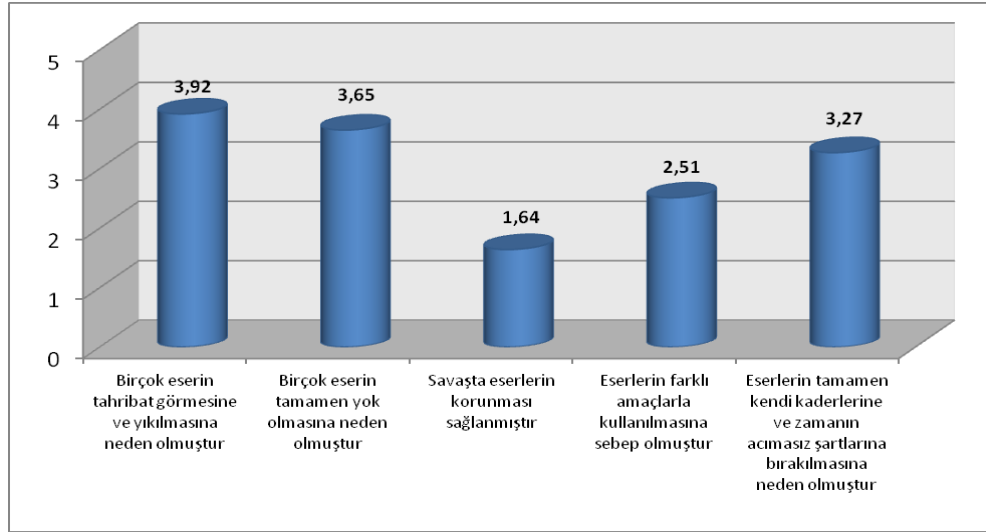
Şekil 82’de görüldüğü üzere, Osmanlı sivil mimari eserlerinin büyük ölçüde tahribat görmesi ve yok olmasındaki en etken faktör nedir sorusuna verilen yanıtları yaş gruplarına göre incelediğimizde; 1999 Kosova Savaşı, eserlere sahip çıkılmaması ve eserlerin ideolojik şekilde tadilat edilerek orijinalliğinin bozulması seçeneklerinde 18-35, bilinçsizlik ve ihmalkârlık ve zamanın acımasız şartları seçeneklerinde ise 55 yaş üstü grupları en pozitif düşünceleri belirtmişlerdir.

Şekil 83. Osmanlı sivil mimari eserlerinin büyük ölçüde tahribat görmesi ve yok olmasındaki faktörlerin eğitim düzeylerine göre değerlendirilmesi

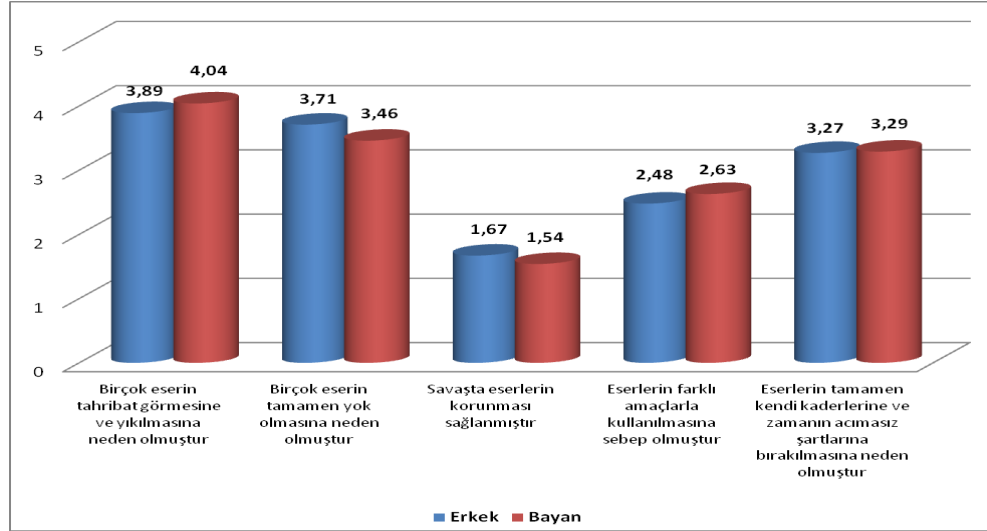
Şekil 83’de görüldüğü üzere, Osmanlı sivil mimari eserlerinin büyük ölçüde tahribat görmesi ve yok olmasındaki en etken faktör nedir sorusuna verilen yanıtları eğitim düzeyine göre incelediğimizde; 1999 Kosova Savaşı, bilinçsizlik ve ihmalkârlık ve zamanın acımasız şartları seçeneklerinde lisans öncesi, eserlere sahip çıkılmaması seçeneğinde lisans grubu ve lisansüstü grubu aynı düşüncelere sahipken; eserlerin ideolojik şekilde tadilat edilerek orijinalliğinin bozulması seçeneğinde ise lisansüstü grupları en pozitif düşünceleri belirtmişlerdir.

Şekil 84. 1999 Kosova Savaşının Osmanlı sivil mimari eserlerine etkileri

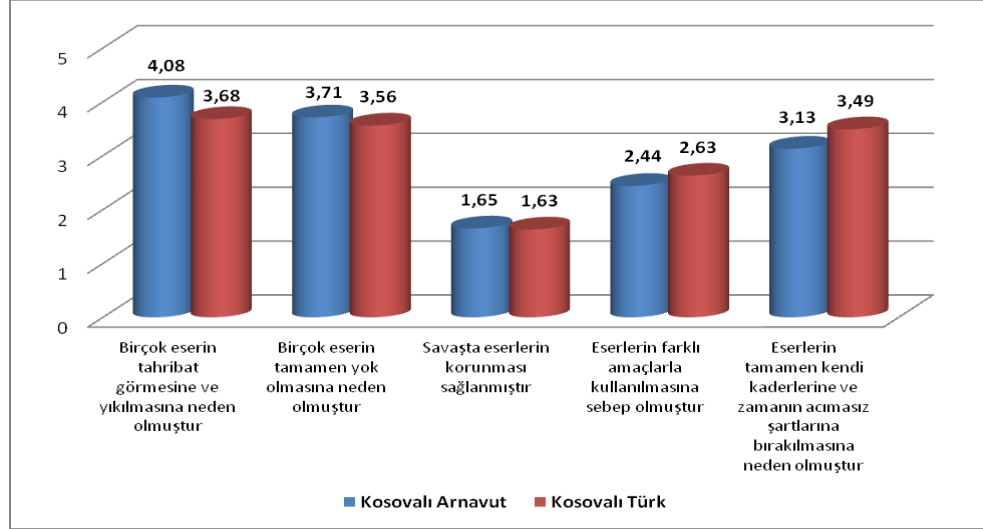
Şekil 84’de görüldüğü üzere, 1999 Kosova Savaşının Osmanlı sivil mimari eserlerine nasıl etkileri olmuştur sorusuna anket katılımcılarının verdikleri yanıtların ortalamalarını aldığımızda; birçok eserin tahribat görmesine ve yıkılmasına neden olmuştur seçeneği 3,92, birçok eserin tamamen yok olmasına neden olmuştur seçeneği 3,65, savaşta eserlerin korunması sağlanmıştır seçeneği 1,64, eserlerin farklı amaçlarla kullanılmasına sebep olmuştur (Depo vb.) seçeneği 2,51 ve eserlerin tamamen kendi kaderlerine ve zamanın acımasız şartlarına bırakılmasına neden olmuştur seçeneği 3,27 değerlerine sahiptir. Bu sonuçlardan hareketle katılımcılar, 1999 Kosova Savaşının Osmanlı sivil mimari eserlerine etkileri ile ilgili olarak sırası ile birçok eserin tahribat görmesine ve yıkılmasına neden olmuştur, birçok eserin tamamen yok olmasına neden olmuştur, eserlerin tamamen kendi kaderlerine ve zamanın acımasız şartlarına bırakılmasına neden olmuştur, eserlerin farklı amaçlarla kullanılmasına sebep olmuştur ve savaşta eserlerin korunması sağlanmıştır seçeneklerini olduğunu düşünmektedirler.

Şekil 85. 1999 Kosova Savaşının Osmanlı sivil mimari eserlerine etkilerinin cinsiyete göre değerlendirilmesi

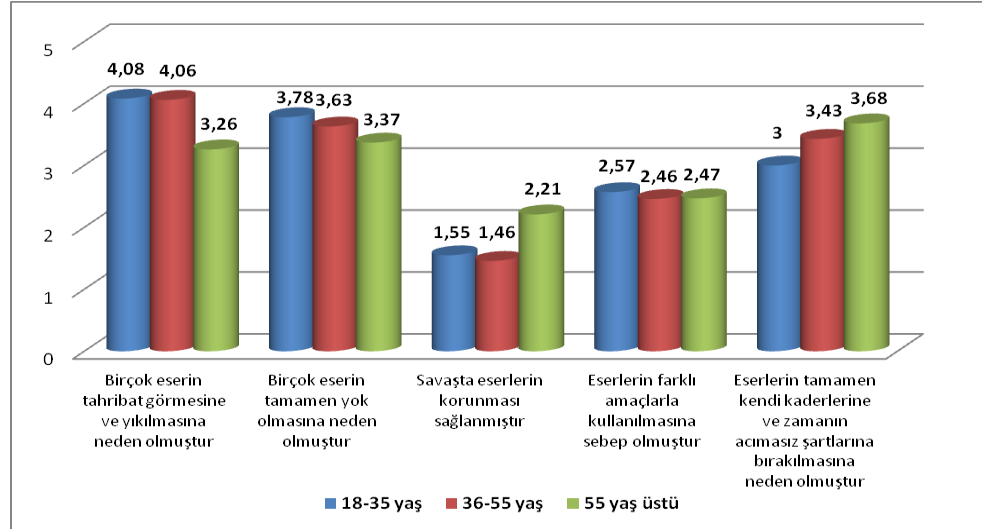
Şekil 85’de görüldüğü üzere, 1999 Kosova Savaşının Osmanlı sivil mimari eserlerine nasıl etkileri olmuştur sorusuna verilen yanıtları cinsiyete göre incelediğimizde; Birçok eserin tamamen yok olmasına neden olmuştur ve savaşta eserlerin korunması sağlanmıştır seçeneklerinde erkekler daha pozitif düşünceler belirtirken, birçok eserin tahribat görmesine ve yıkılmasına neden olmuştur, eserlerin farklı amaçlarla kullanılmasına sebep olmuştur (Depo vb.) ve eserlerin tamamen kendi kaderlerine ve zamanın acımasız şartlarına bırakılmasına neden olmuştur seçeneklerinde ise bayanlar daha pozitif düşünceler belirtmişlerdir.

Şekil 86. 1999 Kosova Savaşının Osmanlı sivil mimari eserlerine etkilerinin tabiiyete göre değerlendirilmesi

Şekil 86’da görüldüğü üzere, 1999 Kosova Savaşının Osmanlı sivil mimari eserlerine nasıl etkileri olmuştur sorusuna verilen yanıtları tabiiyete göre incelediğimizde; Birçok eserin tahribat görmesine ve yıkılmasına neden olmuştur, birçok eserin tamamen yok olmasına neden olmuştur ve savaşta eserlerin korunması sağlanmıştır seçeneklerinde Kosovalı Arnavutlar daha pozitif düşünceler belirtirken, eserlerin farklı amaçlarla kullanılmasına sebep olmuştur (Depo vb.) ve eserlerin tamamen kendi kaderlerine ve zamanın acımasız şartlarına bırakılmasına neden olmuştur seçeneklerinde ise Kosovalı Türkler daha pozitif düşünceler belirtmişlerdir.

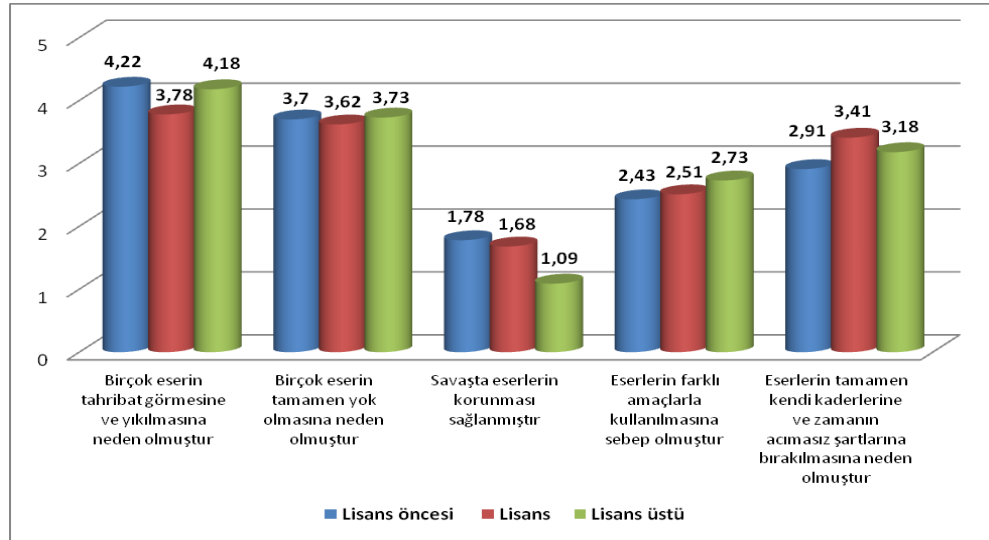
Şekil 87. 1999 Kosova Savaşının Osmanlı sivil mimari eserlerine etkilerinin yaş gruplarına göre değerlendirilmesi

Şekil 87’de görüldüğü üzere, 1999 Kosova Savaşının Osmanlı sivil mimari eserlerine nasıl etkileri olmuştur sorusuna verilen yanıtları yaş gruplarına göre incelediğimizde; Birçok eserin tahribat görmesine ve yıkılmasına neden olmuştur, birçok eserin tamamen yok olmasına neden olmuştur ve eserlerin farklı amaçlarla kullanılmasına sebep olmuştur (Depo vb.) seçeneklerinde 18-35, savaşta eserlerin korunması sağlanmıştır ve eserlerin tamamen kendi kaderlerine ve zamanın acımasız şartlarına bırakılmasına neden olmuştur seçeneklerinde ise 55 yaş üstü grupları en pozitif düşünceleri belirtmişlerdir.

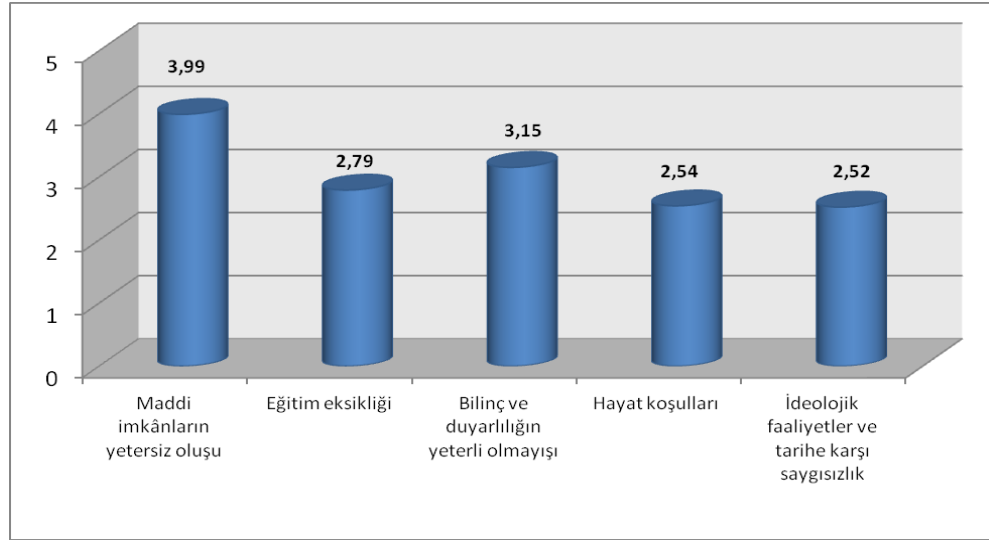

Şekil 88. 1999 Kosova Savaşının Osmanlı sivil mimari eserlerine etkilerinin eğitim düzeylerine göre değerlendirilmesi

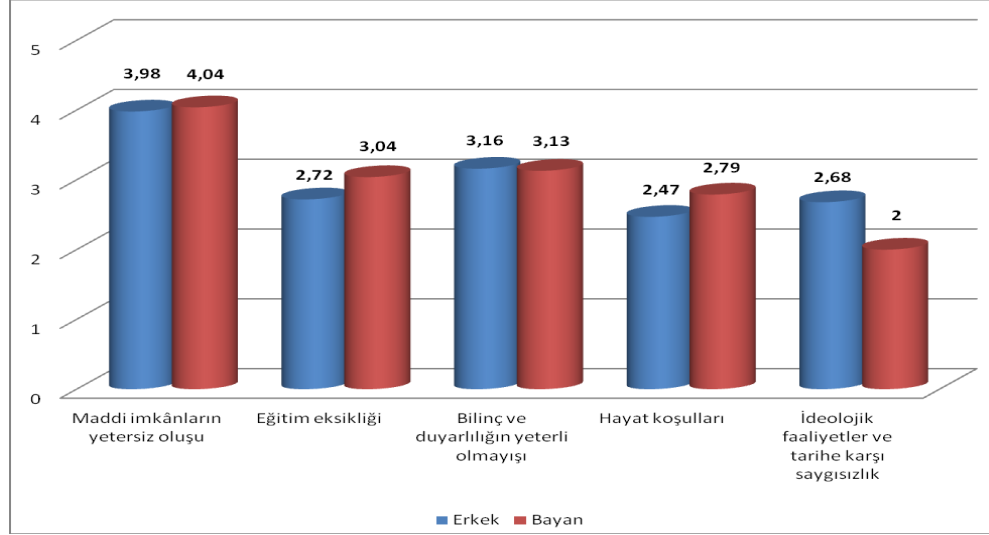
Şekil 88’de görüldüğü üzere, 1999 Kosova Savaşının Osmanlı sivil mimari eserlerine nasıl etkileri olmuştur sorusuna verilen yanıtları eğitim düzeyine göre incelediğimizde; Birçok eserin tahribat görmesine ve yıkılmasına neden olmuştur ve savaşta eserlerin korunması sağlanmıştır seçeneklerinde lisans öncesi, eserlerin tamamen kendi kaderlerine ve zamanın acımasız şartlarına bırakılmasına neden olmuştur seçeneğinde lisans grubu; birçok eserin tamamen yok olmasına neden olmuştur ve eserlerin farklı amaçlarla kullanılmasına sebep olmuştur (Depo vb.) seçeneklerinde ise lisansüstü grupları en pozitif düşünceleri belirtmişlerdir.

Şekil 89. Osmanlı sivil mimari eserlerinin ve Kosova'daki Türk kültürünün ve kimliğinin korunup yaşatılmasındaki engellerin değerlendirilmesi

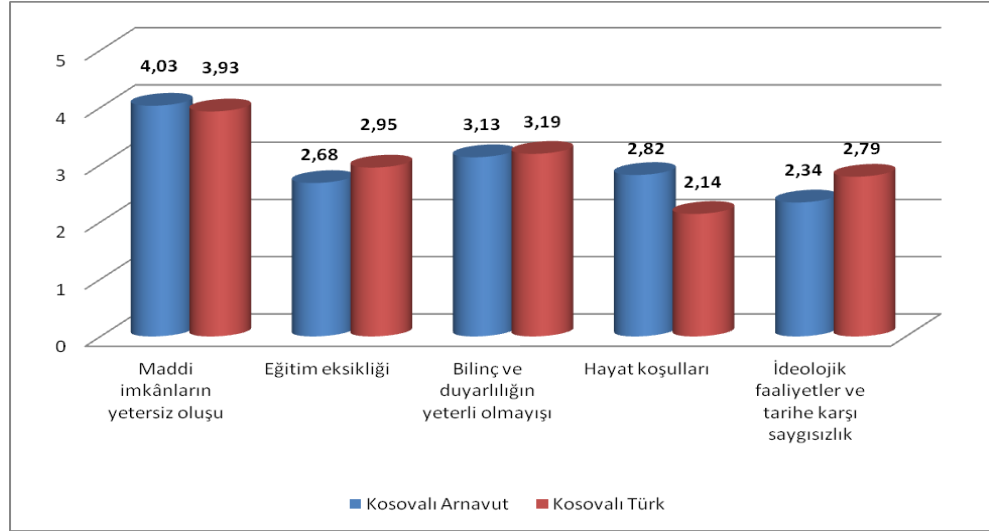
Şekil 89’da görüldüğü üzere, Osmanlı sivil mimari eserlerinin ve Kosova’daki Türk kültürünün ve kimliğinin korunup yaşatılmasında en büyük engel nedir sorusuna anket katılımcılarının verdikleri yanıtların ortalamalarını aldığımızda; maddi imkânların yetersiz oluşu seçeneği 3,99, eğitim eksikliği seçeneği 2,79, bilinç ve duyarlılığın yeterli olmayışı seçeneği 3,15, hayat koşulları seçeneği 2,54 ve ideolojik faaliyetler ve tarihe karşı saygısızlık seçeneği 2,52 değerlerine sahiptir. Bu sonuçlardan hareketle katılımcılar, Osmanlı sivil mimari eserlerinin ve Kosova’daki Türk kültürünün ve kimliğinin korunup yaşatılmasında en büyük engel olarak sırası ile maddi imkânların yetersiz oluşu, bilinç ve duyarlılığın yeterli olmayışı, eğitim eksikliği, hayat koşulları ve ideolojik faaliyetler ve tarihe karşı saygısızlık faktörlerini etkili bulmuşlardır.

Şekil 90. Osmanlı sivil mimari eserlerinin ve Kosova'daki Türk kültürünün ve kimliğinin korunup yaşatılmasındaki engellerin cinsiyete göre değerlendirilmesi

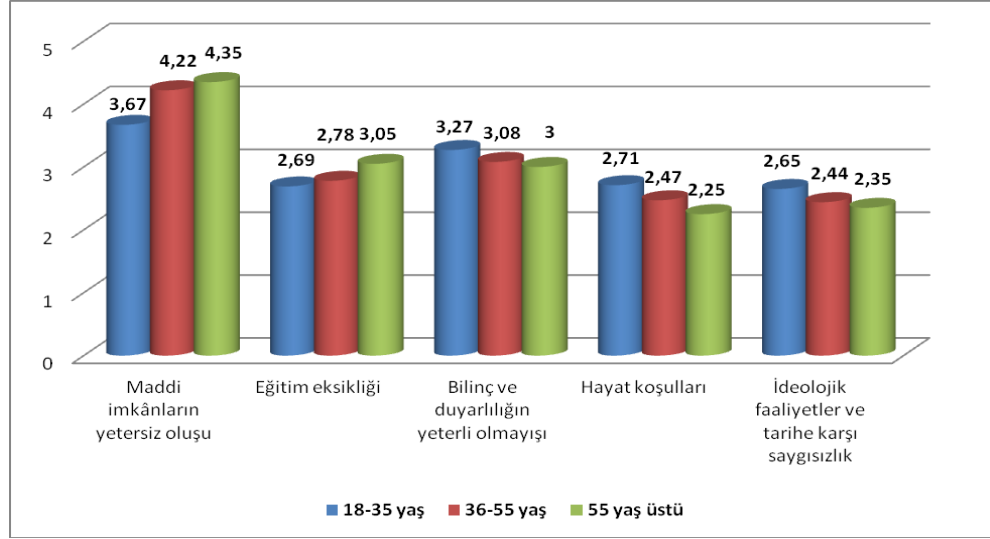
Şekil 90'da görüldüğü üzere, Osmanlı sivil mimari eserlerinin ve Kosova'daki Türk kültürünün ve kimliğinin korunup yaşatılmasında en büyük engel nedir sorusuna verilen yanıtları cinsiyete göre incelediğimizde; bilinç ve duyarlılığın yeterli olmayışı ve ideolojik faaliyetler ve tarihe karşı saygısızlık seçeneklerinde erkekler daha pozitif düşünceler belirtirken, maddi imkânların yetersiz oluşu, eğitim eksikliği ve hayat koşulları seçeneklerinde ise bayanlar daha pozitif düşünceler belirtmişlerdir.

Şekil 91. Osmanlı sivil mimari eserlerinin ve Kosova'daki Türk kültürünün ve kimliğinin korunup yaşatılmasındaki engellerin tabiiyete göre değerlendirilmesi

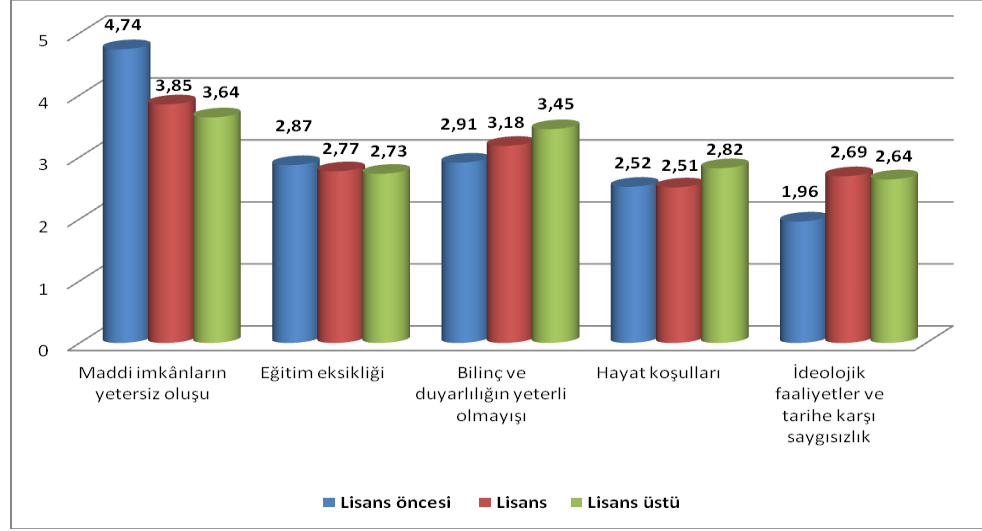
Şekil 91’de görüldüğü üzere, Osmanlı sivil mimari eserlerinin ve Kosova’daki Türk kültürünün ve kimliğinin korunup yaşatılmasında en büyük engel nedir sorusuna verilen yanıtları tabiiyete göre incelediğimizde; Maddi imkânların yetersiz oluşu ve hayat koşulları seçeneklerinde Kosovalı Arnavutlar daha pozitif düşünceler belirtirken, eğitim eksikliği, bilinç ve duyarlılığın yeterli olmayışı ve ideolojik faaliyetler ve tarihe karşı saygısızlık seçeneklerinde ise Kosovalı Türkler daha pozitif düşünceler belirtmişlerdir.

Şekil 92. Osmanlı sivil mimari eserlerinin ve Kosova'daki Türk kültürünün ve kimliğinin korunup yaşatılmasındaki engellerin yaş gruplarına göre değerlendirilmesi

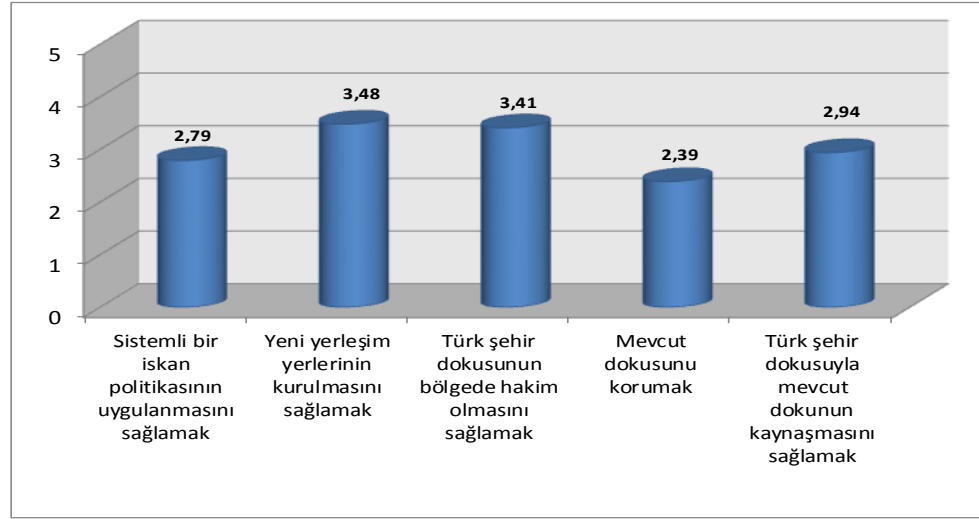
Şekil 92’de görüldüğü üzere, Osmanlı sivil mimari eserlerinin ve Kosova’daki Türk kültürünün ve kimliğinin korunup yaşatılmasında en büyük engel nedir sorusuna verilen yanıtları yaş gruplarına göre incelediğimizde bilinç ve duyarlılığın yeterli olmayışı, hayat koşulları ve ideolojik faaliyetler ve tarihe karşı saygısızlık seçeneklerinde 18-35, maddi imkânların yetersiz oluşu ve eğitim eksikliği seçeneklerinde ise 55 yaş üstü grupları en pozitif düşünceleri belirtmişlerdir.

Şekil 93. Osmanlı sivil mimari eserlerinin ve Kosova'daki Türk kültürünün ve kimliğinin korunup yaşatılmasındaki engellerin eğitim düzeylerine göre değerlendirilmesi

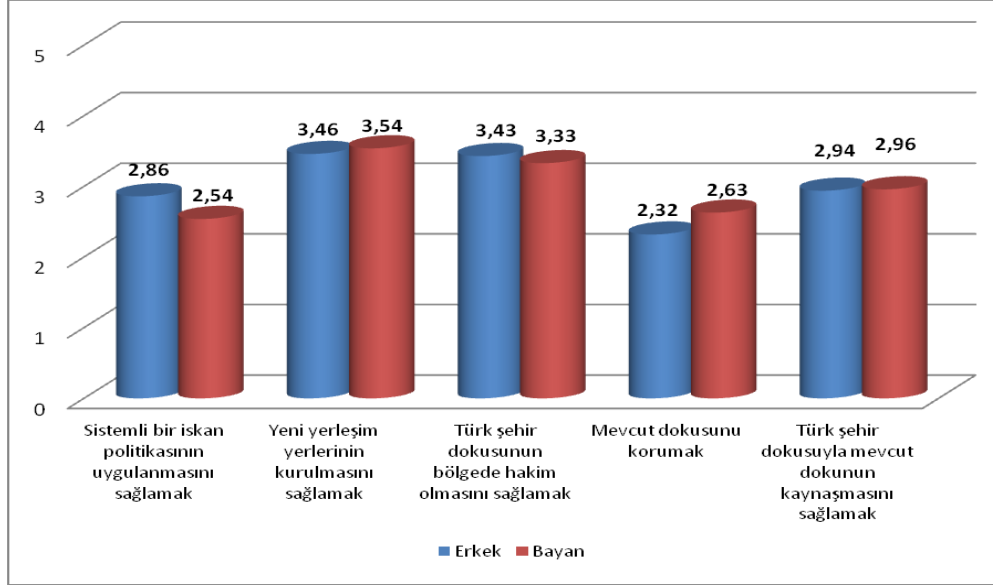
Şekil 93’de görüldüğü üzere, Osmanlı sivil mimari eserlerinin ve Kosova’daki Türk kültürünün ve kimliğinin korunup yaşatılmasında en büyük engel nedir sorusuna verilen yanıtları eğitim düzeyine göre incelediğimizde; Maddi imkânların yetersiz oluşu ve eğitim eksikliği seçeneklerinde lisans öncesi, ideolojik faaliyetler ve tarihe karşı saygısızlık seçeneğinde lisans grubu; bilinç ve duyarlılığın yeterli olmayışı ve hayat koşulları seçeneklerinde ise lisansüstü grupları en pozitif düşünceleri belirtmişlerdir.

Şekil 94. Osmanlı Devletinin Kosova’da uyguladığı iskân politikasının değerlendirilmesi

Şekil 94’de görüldüğü üzere, Osmanlı Devletinin Kosova’da uyguladığı iskân politikasından bahseder misiniz? Uyguladığı iskân politikasındaki en önemli amacı nedir sorusuna anket katılımcılarının verdikleri yanıtların ortalamalarını aldığımızda; sistemli bir iskân politikasının uygulanmasını sağlamak seçeneği 2,79, yeni yerleşim yerlerinin kurulmasını sağlamak seçeneği 3,48, Türk şehir dokusunun bölgede hâkim olmasını sağlamak seçeneği 3,41, mevcut dokusunu korumak seçeneği 2,39 ve Türk şehir dokusuyla mevcut dokunun kaynaşmasını sağlamak seçeneği 2,94 değerlerine sahiptir. Bu sonuçlardan hareketle katılımcılar, Osmanlı Devletinin Kosova’da uyguladığı iskân politikasının amacının yeni yerleşim yerlerinin kurulmasını sağlamak, Türk şehir dokusunun bölgede hâkim olmasını sağlamak, Türk şehir dokusuyla mevcut dokunun kaynaşmasını sağlamak, sistemli bir iskân politikasının uygulanmasını sağlamak ve Kosova’nın mevcut dokusunu korumak olduğunu düşünmektedirler.

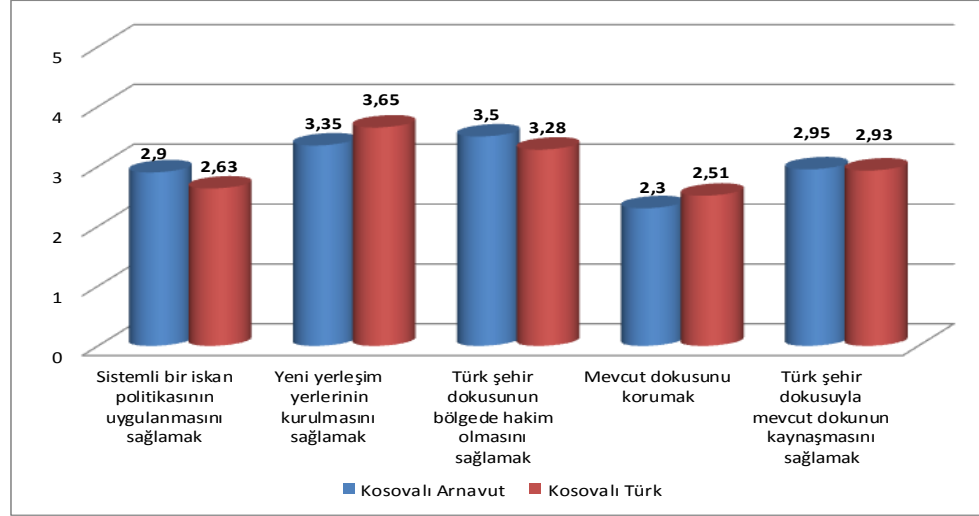
Şekil 95. Osmanlı Devletinin Kosova’da uyguladığı iskân politikasının cinsiyete göre değerlendirilmesi

Şekil 95’de görüldüğü üzere, Osmanlı Devletinin Kosova’da uyguladığı iskân politikasından bahsedermisiniz sorusuna verilen yanıtları cinsiyete göre incelediğimizde; sistemli bir iskân politikasının uygulanmasını sağlamak ve Türk şehir dokusunun bölgede hâkim olmasını sağlamak seçeneklerinde erkekler daha pozitif düşünceler belirtirken, yeni yerleşim yerlerinin kurulmasını sağlamak, Kosova’nın mevcut dokusunu korumak ve Türk şehir dokusuyla mevcut dokunun kaynaşmasını sağlamak seçeneklerinde ise bayanlar daha pozitif düşünceler belirtmişlerdir.

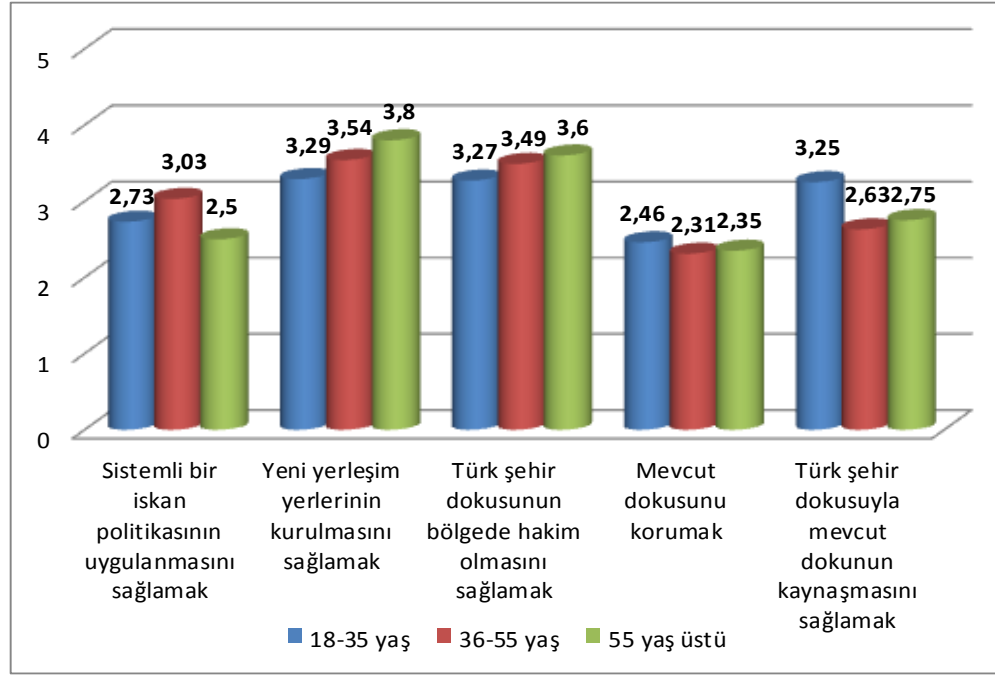

Şekil 96. Osmanlı Devletinin Kosova’da uyguladığı iskân politikasının tabiiyete göre değerlendirilmesi

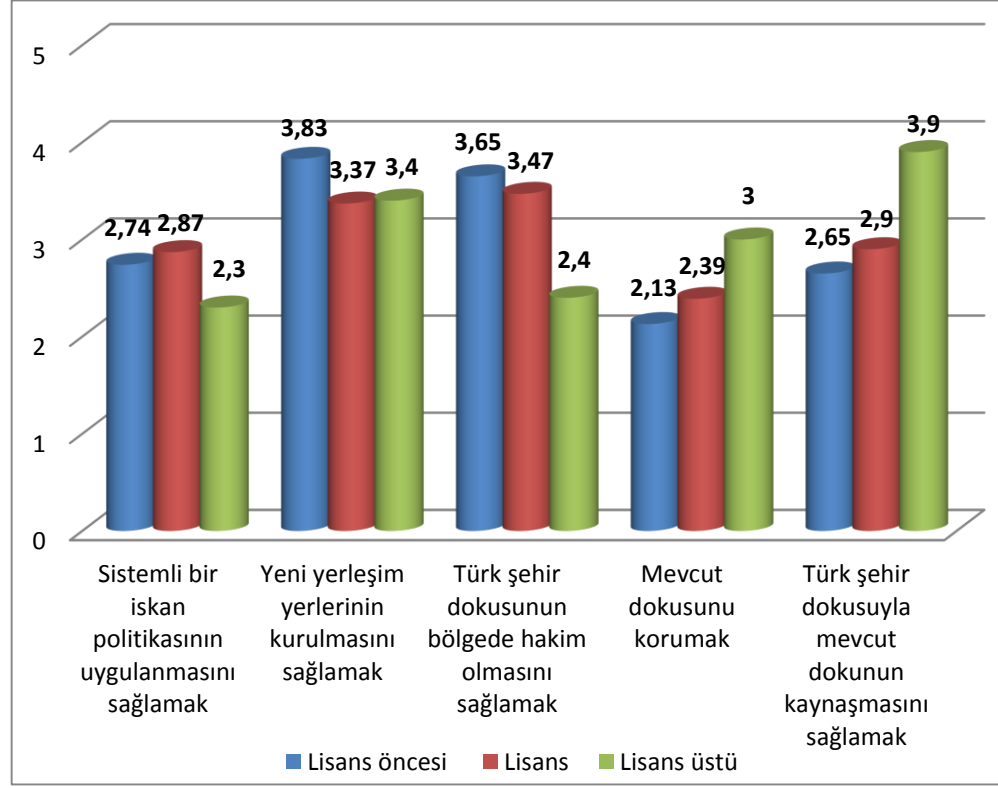
Şekil 96’da görüldüğü üzere, Osmanlı Devletinin Kosova’da uyguladığı iskân politikasından bahseder misiniz sorusuna verilen yanıtları tabiiyete göre incelediğimizde; Sistemli bir iskân politikasının uygulanmasını sağlamak, Türk şehir dokusunun bölgede hâkim olmasını sağlamak ve Türk şehir dokusuyla mevcut dokunun kaynaşmasını sağlamak seçeneklerinde Kosovalı Arnavutlar daha pozitif düşünceler belirtirken, yeni yerleşim yerlerinin kurulmasını sağlamak, Kosova’nın mevcut dokusunu korumak seçeneklerinde ise Kosovalı Türkler daha pozitif düşünceler belirtmişlerdir.

Şekil 97. Osmanlı Devletinin Kosova’da uyguladığı iskân politikasının yaş gruplarına göre değerlendirilmesi

Şekil 97’de görüldüğü üzere, Osmanlı Devletinin Kosova’da uyguladığı iskân politikasından bahseder misiniz sorusuna verilen yanıtları yaş gruplarına göre incelediğimizde; Kosova’nın mevcut dokusunu korumak, Türk şehir dokusuyla mevcut dokunun kaynaşmasını sağlamak seçeneklerinde 18-35, Sistemli bir iskân politikasının uygulanmasını sağlamak seçeneğinde 36-55, yeni yerleşim yerlerinin kurulmasını sağlamak ve Türk şehir dokusunun bölgede hâkim olmasını sağlamak seçeneklerinde ise 55 yaş üstü grupları en pozitif düşünceleri belirtmişlerdir.

Şekil 98. Osmanlı Devletinin Kosova’da uyguladığı iskân politikasının eğitim düzeylerine göre değerlendirilmesi

Şekil 98’de görüldüğü üzere, Osmanlı Devletinin Kosova’da uyguladığı iskân politikasından bahseder misiniz sorusuna verilen yanıtları eğitim düzeyine göre incelediğimizde; Yeni yerleşim yerlerinin kurulmasını sağlamak ve Türk şehir dokusunun bölgede hâkim olmasını sağlamak seçeneklerinde lisans öncesi, Sistemli bir iskân politikasının uygulanmasını sağlamak lisans grubu; Kosova’nın mevcut dokusunu korumak ve Türk şehir dokusuyla mevcut dokunun kaynaşmasını sağlamak seçeneklerinde ise lisansüstü grupları en pozitif düşünceleri belirtmişlerdir.

5.BÖLÜM: BULGULARIN DEĞERLENDİRİLMESİ

Giriş kısmında belirtilen hipotezlerin testi bu bölümde yapılmıştır. Söz konusu hipotezlerin testleri aşağıda sırası ile sunulmuştur.

H₁: Osmanlı sivil mimari eserleri, Kosova’da kültür gelişme ve zenginleşmesini sağlayan önemli yapılardandır. (1,2,8,12,13,15,16,21,27)*

Ankete katılanların yaklaşık %60’ı Osmanlı sivil mimari eserlerinin günümüzdeki Kosova mimarisi üzerinde etkili olduğunu, %68’i Osmanlı eserlerinin Kosova halkının günlük yaşamı üzerinde etkisi olduğunu, %67’si Osmanlı eserlerinin Kosova halkına kültürel yönden katkısı olduğunu, %72’si Türk kültürünün varlığının Kosova’da kendini hissettirdiğini düşünmektedirler. **Bu yanıtlar Osmanlı sivil mimari eserlerinin etkisinin Kosova’daki varlığını doğrulamaktadır.** Gelişme ve zenginleşme kavramlarının olumlu bir etkiye işaret ettiği göz önünde bulundurulduğu ve bu yöndeki yanıtlara **bakıldığında ankete katılanların yaklaşık %84’ünün Osmanlı sivil mimari eserlerinin Kosova’da kültürün gelişme ve zenginleşmesini sağladığına dair pozitif düşüncelere sahip oldukları görülmektedir. Bu sonuçlar H₁’i büyük oranda doğrulamaktadır.**

Sonuçlara daha detaylı bakıldığında; katılımcılar Osmanlı eserlerinin en çok dini inançlar üzerinde etkisi olduğunu düşünmektedirler. Daha sonra sırasıyla mutfak kültürü, konuşma dili, düğün törenleri ve şehir planlaması olarak sıralanmaktadır.

---

* 1,2,8,12,13,15,16,21,27. sorular Hipotez 1 (H₁) ile ilgili anket sorularıdır.

Sonuçlardan, Osmanlı-Türk mutfak kültüründen sarma-dolmanın Kosova’da en çok beğenilen Türk yemeği olduğu görülmektedir. Ayrıca, **Osmanlı sivil mimari eserlerinden olan hamamların Kosova toplumunda temizlik duyarlılığını artırdığı ve mimari açıdan Kosova’ya zenginlik kazandırdığı düşünceleri katılımcıların en çok rağbet ettikleri görüşler olması da H₁’i desteklemektedir.** Son olarak katılımcılar, Kosova’daki Türk kültürünün ve kimliğinin korunup yaşatılmasında en önemli rolün Kosova Türklerine düştüğüne inanmaktadırlar. Daha sonra sırasıyla, kültür ve dayanışma dernekleri, Türkiye Cumhuriyeti Kültür ve Turizm Bakanlığı, Türkçe yayın yapan TV ve radyolar ve Türk tiyatro kolu faaliyetleri seçenekleri gelmektedir.

Yaklaşık onbeş asırdır Kosova topraklarında Türk varlığı mevcuttur. Türklerin buralara aşılacağı şehircilik, giyim kuşam, yemek kültürü ve inançlar, Türkçe konuşmayan topluluklar arasında da vardır. Hatta Türk folklorunun bazı özellikleri bu topluluklar tarafından kendi öz varlıkları olarak korunmaktadır.³⁸²

H₂: Kosova’daki Osmanlı sivil mimari eserleri, Türk kültürünün Kosova’da devam etmesine katkı sağlamaktadır. (18,19,20,5,11,17,26)*

Katılımcılar, Kosova’da en sık rastlanan Osmanlı mimari eserlerinin sırasıyla camiler, hamamlar, köprüler, çeşmeler ve kütüphaneler olduğunu ifade etmekte ve Kosova’da Osmanlı sivil mimari eserlerinin en yoğun bulunduğu yerlerin de sırasıyla

---

³⁸²Altay Suroy, RECEPOĞLU, **Kosova’da Türk Kültürü veya Türkçe Düşünmek**, T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları / 2749, Yayınlar Dairesi Başkanlığı, Türk Dünyası Dizisi / 74, Başbakanlık Basımevi, Ankara, 2001, s. 357.

* 18,19,20,5,11,17,26. sorular Hipotez 2 (H₂) ile ilgili anket sorularıdır.

Prizren, Priştina, Peja, Yakova (Gjakova) ve Mitrovica olduğunu düşünmektedirler. Katılımcılar, ayrıca Kosova’da Türk gelenek ve göreneklerinin en canlı olarak yaşandığı bölgelerin sırasıyla Prizren, Priştina, Peja, Mitrovica ve Yakova (Gjakova) olduğunu düşünmektedirler. Bu yanıtların çok benzerlik gösterdiği göz önünde bulundurulduğunda, bulguların H₂’yi doğruladığı görülmektedir. Sonuç olarak, Osmanlı sivil mimari eserlerinin Kosova’da en çok bulunduğu iller, Türk kültürünün Kosova’da en canlı yaşandığı illerdir. Dolayısıyla Kosova’daki Osmanlı sivil mimari eserleri, Türk kültürünün Kosova’da devam etmesine katkı sağlamaktadır denilebilir.

Katılımcıların yaklaşık %61’i, Kosova’daki Türk sivil toplum kuruluşlarını Kosova’daki Türk kültürünün ve kimliğinin korunup yaşatılmasında etkin olduğu düşünmekte ve sırasıyla Doğru Yol Türk Kültür Sanat Derneği, Gerçek Kültür Sanat ve Spor Derneği, Prizrenliler Kültür ve Yardımlaşma Derneği, Kosova Türk Yazarlar Derneğini ve Kosova Türk Gazeteciler Derneğini etkili bulmaktadırlar.

Aynı çerçevede, Kosova’daki Türk kültürünün korunup yaşatılmasının en çok okullarda Türkçe eğitimin yaygınlaştırılıp yeni nesillere öğretilmesine bağlı olduğunu düşünmektedirler. Daha sonra sırası ile Kosova’daki Türklerin bu konuda bilinçlendirilmesine önem verilmesi, Türkçenin aile içinde konuşulmasının sağlanması, Türk adet, gelenek ve göreneklerinin yaşatılmasına önem verilmesi, Osmanlı eserlerinin daha iyi korunması seçenekleri gelmektedir. Eserlerin korunmasına ilişkin olarak ise; ankete katılanların yaklaşık %90’ı mevcut mimari eserlerin kayıtlarının ve listesinin çıkarılması, ayrıca bu eserlerin korunması ve restorasyonunda ortak standartlar belirlenmesinin Kosova’da Osmanlı sivil mimari eserlerinin korunmasında etkili olacağı

kanaatine sahiptirler.

Kosova'da yaşayan Türkler, bu topraklarda 523 yıl kadar egemen olan Osmanlıların torunlarıdır. Kosova'da Türkler Türk kültürünü örf ve adetleriyle, milli bayramlarıyla yaşatmaya çalışmaktadırlar.

Kosova'da 23 Nisan Ulusal Egemenlik ve Çocuk Bayramı her yıl büyük bir coşkuyla kutlanmaktadır. 23 Nisan Ulusal Egemenlik ve Çocuk Bayramının okullarda büyük bir coşku ve katılımı kutlanması Türk kültürünün yaşatılmasında, Kosovalı Türklerin kendi varlıklarını sürdürdüklerine ilişkin önemli bir göstergedir. Ayrıca Kosova'da bağımsızlığın ilanı ve Kosova Anayasasının kabulünden sonra, Kosova'da yaşayan tüm toplumlar kendilerine bayram özelliğini taşıyacak günler tayin etmiştir. Türk toplumu temsilcilerinin talebi üzerine, 23 Nisan günü Kosova Türklerinin Milli Bayramı olarak yasallaşmıştır.³⁸³ 23 Nisan kutlamalarında Kosova Türklerinin birlik ve beraberliklerini güçlendirmek amacıyla Kosova'nın her bölgesinde resmi kutlama programları düzenlenmektedir. Yine, Kosova'da Türk tarihinin ve kültürünün doğru anlaşılması, yaşatılması ve yerel halk ile bütünleşmeyi sağlamak amacıyla milli bayramlar da kutlanmaktadır. Bu kapsamda 19 Mayıs Gençlik ve Spor Bayramı, 29 Ekim Cumhuriyet Bayramı, 30 Ağustos Zafer Bayramı yerel halkın katılımı ve Kosovalı Türkler tarafından büyük bir coşkuyla kutlanmaktadır. Her 10 Kasım'da Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucusu Büyük Önder Atatürk'ün ebediyete intikali münasebetiyle Kosova genelinde anma törenleri ve değişik etkinlikler düzenlenmektedir. Bu etkinliklerde ilköğretim ve lise öğrencileri arasında resim ve şiir yarışması düzenlenerek,

---

³⁸³ Altay, Suroy, RECEPOĞLU, Prizren'de Türk Dönemi Kültür Mirası, (Sunum: Mahir, YAĞCILAR, Kosova Çevre Alan Planlama Bakanı, KDTP Genel Başkanı), Prizren, 2009, s.6.

yarışmaya katılan eserler Prizren’deki tarihi Osmanlı Hamamı’nda sergilenmektedir. 10 Kasım etkinliklerinde Prizren Kùltür Evi’nde düzenlenen anma programlarında Nafiz Gürcüali Türk Tiyatrosu oyuncularını tiyatro oyunları sergilemektedirler. Bu programlara halkın yoğun katılımını olmaktadır. Osmanlı eserlerinin Kosova halkının günlük yaşamı üzerinde etkileri devam etmektedir. Komşuluk ve akrabalık ilişkilerinin sürdürölmesi, gelenek ve göreneklere saygı, düğün ve ölümde sevinç ile kederi paylaşmak gibi çok yönlü etkinlikler devam etmektedir.³⁸⁴

H₃: Kosova halkı, Osmanlı sivil mimari eser ve kültürel değlerlerine yeterince sahip çıkmamaktadır. (3,9)*

Ankete katılanların yaklaşık %63’ü Kosova halkının Osmanlı sivil mimari eserlerine sahip çıktığına dair negatif düşüncelere sahiptir. Dolayısıyla Kosova halkı, Osmanlı sivil mimari eser ve kültürel değlerlerine yeterince sahip çıkmamaktadır denilebilir. **Bu sonucun H₃’ü doğruladığı görölmektedir.** Ayrıca, bulgular katılımcıların yaklaşık %55’inin **Kosova’da Türk kültürünün yaşatılması ve korunması anlamında yapılan etkinliklerin yeterli bulmadıklarını göstermektedir.**

---

³⁸⁴ İbrahim, ARSLAN(Gazeteci), Kişisel Görüşme, 10.06.2008, Pristina.

* 3,9. sorular Hipotez 3 (H₃) ile ilgili anket sorularıdır.

H₄: Türkiye Cumhuriyeti Kosova'daki kültürel mirasın korunmasında yeterli çabayı göstermektedir. (4,7,14,24,30)*

Ankete katılanların yüzde yaklaşık %56'sı, Kosova'daki Osmanlı sivil mimari eserlerinin ve Türk kültürünün korunup yaşatılmasında **Türkiye Cumhuriyetinin üzerine düşen görevleri yaptığına dair olumlu kanaate sahiptirler.** Buna ilaveten, ankete katılanların %60'ı Kosova ile Türkiye arasındaki kültürel işbirliğinin yeterliliğine dair pozitif düşüncelere sahiptirler. Dolayısıyla bulgular, Türkiye Cumhuriyeti Kosova'daki kültürel mirasın korunmasında yeterli çabayı göstermektedir düşüncesini büyük oranda doğrulamaktadır denilebilir. **Diğer bir ifadeyle bu sonuçlar H₄'ü büyük oranda doğrulamaktadır.**

Katılımcılar, Türkiye ile Kosova arasındaki mevcut ilişkilerin en çok eğitim alanında olduğunu düşünmektedirler. Daha sonra sırası ile siyasi ilişkiler, ekonomi, kültür ve mimari ve en son kalkınma yardımı seçenekleri gelmektedir. Ayrıca, katılımcılar, Kosova'da yaşayan Türklerin, Türk kültürünün yaşaması ve korunması için en önemli etkenin Türk okullarının eğitim faaliyetlerini göstermişlerdir. Daha sonra ise sırasıyla, halen evlerde Türkçe konuşulması, Türk televizyon ve radyosunun çalışmalarını sürdürmesi, Türk kültür ve dayanışma derneklerinin çalışmalarına devam etmesi ve Türkiye'deki milli ve dini bayramların büyük bir coşkuyla kutlanması faaliyetleri sıralanmaktadır. Son olarak, katılımcılar, Kosova'daki Osmanlı sivil mimari eserlerinin, Türk kültürünün korunup yaşatılmasında Türkiye Cumhuriyetinin yapması

---

* 4,7,14,24,30. sorular Hipotez 4 (H₄) ile ilgili anket sorularıdır.

gereken en önemli şeyin eserlerin onarımı ve korunması için gerekli proje ve faaliyetlerin uygulanmasında maddi destek sağlanması olduğunu düşünmektedirler.

H₅: Kosova’da Osmanlı-Türk kültür ve eserlerinin yok edilmesi yönünde sistematik çabalar mevcuttur. (28,6,10,22,23,25,29)*

Ankete katılanların yaklaşık %65’i Kosova halkının kültürel çevre bilinci ve duyarlılığı ile ilgili olarak negatif düşüncelere sahiptir. Ankete katılanların yaklaşık %74’ü Osmanlı Devleti döneminde Kosova’da kültür sömürüsü veya asimilasyonu yapıldığına dair negatif düşüncelere sahiptir. Bununla birlikte katılımcılar, Osmanlı Devletinin Kosova’da uyguladığı iskân politikasının amacının, Türk şehir dokusunun bölgede hâkim olmasını sağlamak veya Türk şehir dokusuyla mevcut dokunun kaynaşmasını sağlamaktan ziyade **yeni yerleşim yerlerinin kurulmasını sağlamak olduğunu düşünmektedirler**. Dolayısıyla katılımcıların, Osmanlı kültür ve eserlerine karşı geçmişten kalan olumsuz bir önyargıya sahip olmadıkları söylenebilir. Buna paralel olarak, **ankete katılanlar, Osmanlı sivil mimari eserlerinin ve Kosova’daki Türk kültürünün korunup yaşatılmasında en büyük engelin ne olduğu sorulduğunda “ideolojik faaliyetler ve tarihe karşı saygısızlık” faktörünü sıralamada son sıraya koymuşlardır**. Son olarak, katılımcılar, Osmanlı sivil mimari eserlerinin günümüzdeki mevcut durumları ile ilgili olarak; söz konusu eserlerin

---

* 28,6,10,22,23,25,29. sorular Hipotez 5 (H₅) ile ilgili anket sorularıdır.

bakımsız ve ihmal edilmiş durumda oldukları düşünölmekte ve bu durumun en büyük nedenin de bilinçsizlik ve ihmalkârlık olduğu belirtilmektedir.

Bu sonuçlardan hareketle, Kosova’da Osmanlı-Türk kÖltÖr ve eserlerinin genel itibariyle bakımsız ve ihmal edilmiş durumda oldukları, **söz konusu durumun nedeninin ise sistematik çabalardan ziyade bilinçsizlik ve ihmalkârlık olduğu denilebilir. Dolayısıyla bulgular H₅’i doğrulamamaktadır.** Bununla birlikte katılımcılar, 1999 Kosova Savaşının Osmanlı sivil mimari eserlerinden birçoğunun tahribat görmesine ve yıkılmasına neden olduğunu düşünmektedir. Her ne kadar katılımcılar bu yönde beyanda bulunsalar da özel savaş koşulları göz önünde bulundurulduğunda, söz konusu sonucun hipotez hakkındaki genel değerlendirmeyi değiştirmeyeceği söylenebilir.

6.BÖLÜM: ÖNERİLER

Tarih boyunca birçok kavmin idaresinde kalan Kosova yaklaşık 523 yıl Osmanlı hâkimiyetinde kalması nedeniyle, Türk kültürünün zengin örneklerine sahiptir. Özellikle Osmanlı döneminde inşa edilmiş sivil mimari örnekleri, ülkenin birçok yöresinde bulundukları bölgeyi tarihi ve kültürel bir mekân haline getirmiştir. Bugün “ortak miras” olarak adlandırılan bu miras Kosova halkının kültürel yapısı ve yaşam tarzı hakkında fikir veren önemli kültür varlıkları olarak karşımıza çıkmaktadır. Araştırma sonuçları Osmanlı sivil mimari eserlerinin Kosova’da halen etkisinin devam ettiğini göstermektedir. Bu temel sonuç çerçevesinde politika, ekonomik ve sosyo-kültürel açıdan öneriler aşağıda sunulacaktır.

6.1. Politika Önerileri

Kosova Balkan toprakları içinde stratejik konum, fiziksel coğrafya, özellikle etnik ve dinsel yapı itibarıyla bölgenin stratejik ve jeopolitik çekirdeği konumundadır. Kosova’da Türk varlığının devam etmesi, Türkiye için gerek güvenlik gerekse milli menfaatler açısından gereklidir. Beş yüz yılı geçen bir zaman Osmanlı Devleti’nin yönetimi ve sınırları içerisinde kalan Kosova, Türk Dünyası için vazgeçilemez bir bölgedir. Bu bölgedeki kültürel mirasın korunması geleceğin Türkiye’si için çok önemlidir.

Türkiye, Kosova'nın istikrarına, toprak bütünlüğüne, kalkınmasına, Avrupa ülkeleriyle bütünleşmesine, bölgesinde dostane ve yapıcı komşuluk ilişkileri tesis etmesine büyük önem vermekte ve desteklemektedir. Yine Kosova, Türkiye ile olan köklü tarihi ve kültürel bağları sayesinde müttefik ilişkilere sahip olacaktır. Bu bağlamda, Kosova'daki Türk kültürü ve kültürel mirasın korunmasının Türkiye ile Kosova arasındaki stratejik müttefiklik ilişkilerinin korunması ve geliştirilmesi açısından da önemlidir. Türkiye'nin her türlü desteğini hissetmek de Kosova'nın geleceği açısından da önemlidir.

Katılımcılar, Kosova'daki Türk kültürünün ve kimliğinin korunup yaşatılmasında en önemli rolün Kosova Türklerine düştüğüne inanmaktadırlar. Daha sonra sırasıyla, kültür ve dayanışma dernekleri, Türkiye Cumhuriyeti Kültür ve Turizm Bakanlığı, Türkçe yayın yapan TV ve radyolar ve Türk tiyatro kolu faaliyetleri seçenekleri gelmektedir. Bu çerçevede değerlendirildiğinde, Kosova'daki Türk kültürünün ve kimliğinin korunup yaşatılması ile ilgili olarak; Türkiye Cumhuriyeti devleti ve ilgili bakanlık, kurum ve kuruluşlarının Kosova ile ilgili oluşturulacak politikalarda söz konusu sonuçları dikkate almaları, bu bağlamda Kosova'daki Türkler ile Türk kültür ve dayanışma derneklerine gerekli desteği sağlamaları yerinde olacaktır.

Günümüzde “insanlığın ortak mirası” olarak nitelendirilen kültürel mirasın korunması sorunu ortak dayanışma gerektiren bir sorumluluktur. Bu sorumluluk anlayışı içinde, Kosovalı Türkler kültürel birlikteliklerini canlı tutmak ve korumak, Türk kültürünü ve Türkçeyi yaşatmak için kültür ve dayanışma dernekleri kurmuşlardır. Kosova'da Türk toplumunun kültürel yapısının korunmasında kültür, sanat ve iş amaçlı kurulan kültür ve dayanışma dernekleri önemli bir yere sahiptir. Türk kültür ve

dayanışma derneklerinin Kosova genelinde sürdürdükleri faaliyetler ile Türk kültürü ve kültürel mirası yaşatılmaya çalışılmaktadır.

Bu bağlamda yaklaşık otuz kadar Türk kültür ve dayanışma derneğinin³⁸⁵ faaliyet gösterdiği Kosova’da, bu kuruluşların sayıları arttırılmalı ve çalışmaları etkinleştirilerek, birbirleri arasında var olan işbirliği ve ilişkiler daha da geliştirilerek, ortak çalışmalarla yüksek düzeye çıkarılması gerekmektedir. Ortak çalışmalar ve işbirliği sonucu oluşturulacak faaliyet programları da hızlı bir şekilde yaşama geçirilmelidir. Türk kültür ve dayanışma dernekleri, Kosova genelinde koruma duyarlılığı ile bilincini arttırmaya yönelik faaliyet ve çalışmalara ağırlık vermesi için teşvik edilmelidir.

Kosova’daki Türk kültürünün ve kimliğinin korunup yaşatılması bağlamında oluşturulacak politikalar, yine araştırma sonuçları çerçevesinde, sırasıyla, okullarda Türkçe eğitimin yaygınlaştırılıp Türkçe’nin yeni nesillere öğretilmesi, Kosova’daki Türklerin kültürel mirasın korunmasında bilinç düzeyinin artırılması, Türkçenin aile içinde konuşulmasının yaygınlaştırılması hususlarını içermelidir.

Araştırma sonuçları, Kosova’da Osmanlı sivil mimari eserlerinin korunmasında mevcut mimari eserlerin kayıt ve listelerinin güncelleştirilmesi ile bu eserlerin korunması ve restorasyonunda ortak standartlar belirlenmesinin etkili olacağını göstermektedir. Kosova’da bulunan kültürel mirasın gelecek kuşaklara güvenli olarak emanet edilebilmesi için eserlerin tam olarak bilinmesi önemlidir. Envanter kayıtlarının bilinmesi durumunda düzenli bir koruma çalışmasının yapılabilmesi de mümkün olacaktır. Böylece, eserlerin envanterinin güncel olarak tutulması ve ihtiyaçlar

---

³⁸⁵Yeni Dönem Gazetesi, Yıl: 10, Sayı: Özel Sayı, 24 Ağustos 2008, s.1.

doğrultusunda yapılacak çalışmaların belirlenmesi gerekmektedir. Yine, Kosova’da kültürel miras atlasının hazırlanmasının da eserlerin bilinmesi açısından faydalı olacağı düşünülmektedir.

Katılımcılar, Kosova’da Osmanlı sivil mimari eserlerinin en yoğun bulunduğu ve Türk gelenek ve göreneklerinin en canlı olarak yaşandığı yerlerin Prizren, Priştina, Peja, Yakova (Gjakova) ve Mitrovica olduğunu ifade etmekte ve Kosova’da en sık rastlanan Osmanlı mimari eserlerinin sırasıyla camiler, hamamlar, köprüler, çeşmeler ve kütüphaneler olduğunu düşünmektedirler. Kosova’daki Osmanlı mimari eserlerinin bakım ve onarımında bahse konu sonuçların dikkate alınması, planlama ve kaynakların tahsisatında söz konusu durumun göz önünde bulundurulması faydalı olacaktır.

Çalışmanın sonuçları, Kosova halkının Osmanlı sivil mimari eserlerine yeterince sahip çıkmadıklarını, eserlerin genel itibarıyla bakımsız ve ihmal edilmiş durumda oldukları, söz konusu durumun nedeninin ise sistematik çabalardan (ideolojik nedenler) ziyade bilinçsizlik ve ihmalkârlık olduğunu göstermektedir.

Kültürel mirasın korunması için koruma bilincinin oluşturulması gerekmektedir. Bu doğrultuda yapılması gerekenlerden birisi de, bu eserlerin ziyaret edilmesini ve öğrenilmesini sağlamaktır. İnsanların çevrelerinde mevcut olan kültürel mirasın farkında olması ve bunlar hakkında bilgi sahibi olması koruma bilincinin oluşturulması için oldukça önemli bir konudur.

Kosova’da yaşayan halkı tarihsel çevre konusunda bilgilendirmek ve bilinçlendirmek, onların koruma konusuna olumlu katkı ve katılımlarının sağlanması en önemli uygulama aracı olarak görülmektedir. Çocuk yaştan başlayarak bölgedeki kültür çeşitliliğinin ve kültürel mirasın öğretilmesi, tanıtılması ve sevdinmesi büyük önem

taşımaktadır. Koruma bilincinin geliştirilmesi için de koruma konusunda araştırma ödülleri, uygulama ve başarı değerlendirmeleri, takdir, teşekkür sertifikaları ve üniversitelerde kültürel mirası koruma ağırlıklı araştırma, tez vb. çalışmalarının özendirilmesine önem verilmelidir.

Özgünel'e göre, kültürel mirasın korunmasına yönelik en önemli adım, çocukluktan itibaren başlayan tarihsel ve kültürel eğitimin hayata geçirilmesidir.³⁸⁶ Bununla birlikte kültürel mirası koruma, onarım değerlendirme konularında karar ve uygulama yetkisi kazandırılacak toplum bireyleri için özel eğitim programlarının düzenlenmesi büyük önem taşımaktadır. Ayrıca basın ve medya kuruluşlarının da bu konuda eğitici bir rol üstlenmesi gerekir.

Araştırmanın bulguları, Kosova'da Türk kültürünün yaşatılması ve korunması anlamında yapılan etkinliklerin yeterli olmadığını göstermektedir. Kosova'daki Türklerin tek gazetesi olan Yeni Dönem Gazetesi 24 Kasım 1999 tarihinden itibaren yazılı medya olarak Kosova halkına hizmet vermekteydi. Ancak maddi imkânsızlıklar nedeniyle Yeni Dönem Gazetesi 17 Temmuz 2008 tarihinde 436. sayısı ile yayın hayatına son vermek zorunda kalmıştır.³⁸⁷ Bu gazetenin amacı bu coğrafyadaki Türkleri bilinçlendirmek, Türk dilini, kültür, gelenek ve göreneklerini yaşatmak, bölgedeki Türkler arasındaki dayanışma ve kaynaşmayı sağlamak ve gelişen her türlü olay hakkında halkı bilinçlendirmektir. Yeni Dönem Gazetesinin kapanmasıyla Kosova Türkleri, ilk bağımsız ve tek Türkçe gazetesini kaybetmekle kalmayıp, en önemli

---

³⁸⁶ Coşkun, ÖZGÜNEL, "Kültürel Mirasımızın Korunması Üzerine Bir Kez Daha Düşünürken", Kent ve Planlama Geçmişi Korumak Geleceği Tasarlamak, Editör: Ayşegül MENGİ, İmge Yayınevi, Ankara, 2007, s.47-52.

³⁸⁷ Yeni Dönem Gazetesi, Yıl: 10, Sayı: Özel Sayı, 24 Ağustos 2008, s.1.

iletişim araalarından birini de kaybetmiştir. Genç Kosova Cumhuriyeti'nde Türk kültürü ve Türkçenin sağlam ve kesintisiz yaşantısının devamında Kosova'da yayınlanacak Türkçe gazete ve dergilerin önemi yadsınamayacak kadar büyüktür. Bu konuda, Kosova'daki iletişim, kültür ve sanat kaynağı olan Türk gazeteciliğinin çalışmalarına devam edebilmesi için gerekli maddi ve manevi destek Türkiye tarafından verilmelidir.

Kosova'da Türk kültürünün yaşatılması ve korunması anlamında; Türk kültür evlerini kurmak, Türk toplumunun yaşadığı yerlerde Türkçe eğitimi güçlendirmek, Türkçe eğitimin yapılmadığı yerlerde Türkçe eğitimin açılması için girişimlerde bulunmak, faaliyetlerle ilgili gazete, dergi, kitap ve broşür yayınlamak, konserler ve çeşitli kültürel etkinlikler düzenleyerek, Kosovalı Türklerin sesini daha gür bir şekilde duyurmak adına çalışmalarda bulunmak için özel bir çaba gösterilmelidir.

Türk gelenek ve göreneklerini canlandırma adına teması olan (Türk Yemekleri Festivali, Modern Türk Hamamları Haftası, Türkçe Haftası vb.) festivaller, milli ve dini bayram programları, tiyatro gösterileri (Hacivat, karagöz vb.) düzenlenebilir. Yine, kültürel mirasın korunmasında etkili ve amacına uygun etkinliklerin yapılabilmesi için Türkiye ve Kosova lkelerinin ilgili kurumlarının da işbirliği içerisinde bulunmaları gerekmektedir.

Bulgular, Türkiye Cumhuriyeti'nin Kosova'daki kültürel mirasın korunmasında yeterli çabayı gösterdiği düşüncesini büyük oranda doğrulamaktadır. Türkiye'nin Kosova ile tarihi, kültürel ve coğrafi bağları halen mevcuttur. Bu durumun doğal sonucu olarak Türkiye Kosova ve Kosovalı Türklerle yakından ilgilenmeli, bu ülkenin milli birlik ve bütünlük içerisinde, bağımsız bir devlet olarak ayakta kalmasını desteklemelidir.

Türkiye'nin halen ekonomik yönden zor şartlar içerisinde olan Kosova'da kültürel mirasın korunması ve Türk kültürünün korunup yaşatılması için üzerine düşen görevleri yapması ve yapma gayreti içerisinde olması memnuniyet vericidir. Türkiye bölge üzerindeki önemli etkisini devam ettirmek için Kosova'daki kültürel mirasını korumalı ve bölgesel güç olmanın gereklerini yerine getirmeye devam etmelidir. Bu bağlamda Kosova'daki Türk kültür varlıklarının sürekli takibi yapılmalı, bakım ve onarım ihtiyaçları giderilmeli ve korunması sağlanmalıdır. Osmanlı eserlerin Arap ülkeleri tarafından Arap mimarisi esas alınarak restore edilmesine izin verilmemelidir. Kosova'daki kültürel mirasın restorasyonu Türk kültürünün yaşatılması ve bölge ile tarihi bağların devam ettirilmesi bakımından son derece önemlidir. Bu nedenle, Türkiye Cumhuriyeti Kültür ve Turizm Bakanlığı'nın girişimleri genişletilmeli, ilgili kuruluşlar ve sivil toplum örgütlerinin konuya ağırlık vermesi sağlanmalıdır.

Önceden de vurgulandığı gibi, Kosova'da Osmanlı yönetimi Balkan Savaşları'ndan sonra tamamen son bulmuştur. Kosova ilk önce Sırbistan'a dâhil edilmiş, Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra da Sırp, Hırvat ve Sloven Krallığı'nın bir parçası haline getirilmiştir. Kosova'daki Sırp hâkimiyeti dönemi, Balkan Savaşı ve 1999 Kosova Savaşı döneminde Kosova Türkleri ve Arnavutlar, Sırpların baskılarından dolayı çok mağdur olmuş ve bu yüzden de büyük kitleler halinde Türkiye'ye göç etmişlerdir.³⁸⁸ Günümüzde yaklaşık yüz yıllık bir zaman süresince, Kosova'dan evlerini, topraklarını ve akrabalarını bırakmak zorunda kalarak Türkiye'ye gelen Türklerin sayısı, Kosova'da yaşayan Türklerin sayısının birkaç kat üstündedir. Bu göç hareketleri, Kosova

---

³⁸⁸ Erhan, TÜRBEDAR, "Tarihte Değişen Siyasi ve Sosyal Dengeler İçinde Kosova Türkleri", Balkan Türkleri, Balkanlar'da Türk Varlığı, Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi Yayınları, Ankara, 2003, s. 61-97.

coğrafyasında Türk nüfusunun hızla azalması sonucunu doğurmuştur.³⁸⁹ Kosova'daki Türk varlığının korunması ve geliştirilmesi bağlamında Türkiye'ye göçün önlenerek bölgedeki Türk nüfusun korunması gerekmektedir. Türkiye'ye göçün önlenmesi için en etkili çözümün Kosovalı Türklere çifte vatandaşlık hakkının verilmesi olduğu düşünülmektedir. Kosovalı Türklerin Türkiye'ye giriş çıkışlarında, ekonomik, kültürel ve ticari faaliyetlerin sürdürülmesinde kolaylık sağlayacağı düşünülen çifte vatandaşlık konusunun Başbakanlık, Kültür ve Turizm Bakanlığı, Dış İşleri Bakanlığı vb. kurumlardaki uzmanlar ve yetkililer tarafından avantajları ve dezavantajları değerlendirilerek ele alınması yararlı olacaktır.³⁹⁰

Uluslararası düzeyde, Türkiye ile Kosova arasında kardeş şehir uygulaması da iki ülke arasındaki kültürel ilişkilerin daha iyi gelişmesine yardımcı olabilir, yetkili ve uzman kişiler arasındaki işbirliğini kolaylaştırabilir.

6.2. Ekonomik Öneriler

Araştırma sonuçları, Kosova'daki Osmanlı sivil mimari eserlerinin, Türk kültürünün korunup yaşatılmasında Türkiye Cumhuriyetinin yapması gereken en önemli şeyin eserlerin onarımı ve korunması için gerekli proje ve faaliyetlerin uygulanmasında maddi destek sağlanması olduğunu işaret etmektedir.

Bilindiği gibi koruma faaliyetlerinin ve projelerinin önündeki en büyük engellerden birisi de genellikle finansman kıtlığıdır. Kültürel miras eserleri kültürel

---

³⁸⁹ http://tr.wikipedia.org/wiki/Kosova_T%C3%BCrkleri (Erişim Tarihi: 07.10.2012 Saat: 18:50)

³⁹⁰ Tunca Poyraz, TACOĞLU, Kosovalı Türklerin Sosyo-Ekonomik Durumları, Ekonomik Sorunları ve Türkiye'den Beklentileri, Turkish Studies, International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic, Volume 4/3 Spring 2009, s.2106.

değerlerinin yanı sıra işlevsel, ekonomik ve sosyal yönden de önemli ölçüde kullanım değerine sahip olup; çevresel kullanım ve sosyal denge yönünden de o yörede yaşayan halkın birbiriyle sosyal bağlantısını sağlamlaştıran, insan ve çevresiyle olan sosyal bağlantısını sağlayan ve devam ettiren önemli varlıklardır.

Diğer taraftan bu varlıklar doğru değerlendirildiklerinde, yerel ekonomileri canlandırır, yeni iş olanakları açar, yeni iş kolları yaratabilir. Bir yönüyle bölgede yaşayanlara yaşam destek sistemi sunarlar.³⁹¹ Bu açıdan değerlendirildiğinde Kosova'daki kültürel miras örneklerinin korunması sağlanarak, doğru değerlendirildiği takdirde ülke ekonomisine katkı sağlayabilir veya en azından kültürel mirastan elde edilen gelirlerin koruma amaçlı kullanımı ile eserlerin korunması için ihtiyaç olan finansman kaynağı sağlanabilir.

Örneğin Kosova'da kültür turizmi, sürdürülebilirlik ilke ve politikaları ile geliştirilebilirse, hem kültürel mirasın korunması için gerekli finansal desteğin sağlanması hem de halkın yaşam seviyesini yükseltmesi ve yeni iş olanakları yaratması gibi ülke ekonomisine katkılar sağlayabilir. Kültür turizmi, geliştiği yerlerin kültürel mirasının korunması konusunda etkili olduğu gibi ekonomik açıdan da kazançlar sağlamaktadır. Ancak kültür turizmi sürdürülebilirlik ilkelerine dayalı planlarla geliştirilemezse, ülkelerin sahip olduğu kültürel miras üzerinde olumsuz etkilere de neden olabilmektedir.³⁹²

---

³⁹¹ Perihan, KİPER, Küreselleşme Sürecinde Kentlerin Tarihsele- Kültürel Değerlerin Korunması, Sosyal Araştırmalar Vakfı, İstanbul, 2006, s.19.

³⁹² Selma, UYGUR, Eda, BAYKAN, Kültür Turizmi ve Turizmin Kültürel Varlıklar Üzerindeki Etkileri, Ticaret ve Turizm Eğitim Fakültesi Dergisi, Sayı: 2, 2007, s.30.

Türkiye, Kosova'nın kültürel ve ekonomik olarak gelişmesine yardımcı olmak için TİKA'yı (Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı Başkanlığı) da devreye sokmuştur. TİKA Kosova'da özellikle sağlık ve tarım sektörlerinde projeler gerçekleştirmiştir. Bu projelerin yanı sıra, TİKA Priştine'deki Fatih Camisi ve Prizren'deki Sinan Paşa Camisinin restorasyon çalışmalarına da katkı vermiştir.³⁹³ Krasniqi'ye göre Kosovalı Arnavutlar gerçekleştirilen bu projeleri olumlu karşılamakta, Türkiye'yi modern bir devlet ve kimlik inşasında kendilerine yardımcı olacak bir akraba devlet olarak gördüklerini dile getirmektedir.³⁹⁴ Bu durum, Türk resmi ve sivil toplum örgütlerinin Kosova'daki faaliyetlerinin önemini ortaya koymaktadır.

Araştırmanın sonuçları doğrultusunda, genel itibariyle yapılan faaliyetlerle ilgili; kültürel mirasın bakım ve onarımı, kültür ve dayanışma derneklerinin etkinlikleri ve koruma bilincinin oluşmasını sağlayacak eğitim için mali kaynak sorununun kalıcı bir şekilde çözülmesi gerekmektedir. Türkiye Cumhuriyeti Kültür ve Turizm Bakanlığı tarafından Kosova'daki kültürel mirasın korunması, bakım ve onarımının yapılması için destek olacak projeler geliştirilmeli ve bu projeler kapsamında bütçe ayrılmalıdır. Ayrıca kültür ve dayanışma derneklerinin yürüttükleri çalışmalarını devam ettirebilmeleri ve daha da etkin hale getirebilmeleri için maddi destek sağlanmalıdır.

---

³⁹³ Gezim, KRASNIQI, The forbidden fruit: Islam and Politics of Identity in Kosovo and Macedonia, Southeastern European and Black Sea Studies, 2011, s. 200.

³⁹⁴ Gezim, KRASNIQI, a.g.e., s.200.

6.3. Sosyo-Kültürel Öneriler

Araştırma, Osmanlı sivil mimari eserlerinin Kosova'daki kültürün gelişme ve zenginleşmesini sağladığına dair halkta pozitif düşünceler olduğunu göstermektedir. Sonuçlara daha detaylı bakıldığında; katılımcılar Osmanlı eserlerinin en çok dini inançlar üzerinde etkisi olduğunu düşünmektedirler. Daha sonra sırasıyla mutfak kültürü, konuşma dili, düğün törenleri ve şehir planlaması olarak sıralanmaktadır. Sonuçlardan, Osmanlı-Türk mutfak kültüründen sarma-dolmanın Kosova'da en çok beğenilen Türk yemeği olduğu görülmektedir. Ayrıca, Osmanlı sivil mimari eserlerinden olan hamamların Kosova toplumunda temizlik duyarlılığını artırdığı ve mimari açıdan Kosova'ya zenginlik kazandırdığı düşünülmektedir.

Kültürel mirasın korunamadığı bölgelerde, toplumsal yaşamın her alanındaki kültürel davranışlarda değişime uğramaktadır. Yemek yeme alışkanlıkları, mutfak, giyim kültüründeki değişimler, kullanılan dildeki yozlaşma ve değişen tüketim kalıpları gibi örnekler verilebilir. Bu değişimler zamanla bölge insanının bellek-anı ilişkilerinin zayıflamasına, sosyo-kültürel yabancılaşmaya ve kültürel mirası sahiplenmeme duygusunun gelişmesine sebep olmaktadır.³⁹⁵ Bu anlamda kültürel mirasın korunması Kosova'daki Türklerin varlığı ve Türk kültürünün yaşatılması için çok önemlidir.

Çalışmanın bulgularına göre katılımcılar, Türkiye ile Kosova arasındaki mevcut ilişkilerin en çok eğitim alanında olduğunu düşünmektedirler. Daha sonra sırası ile siyasi ilişkiler, ekonomi, kültür ve mimari ve en son kalkınma yardımı seçenekleri

---

³⁹⁵ Perihan, KİPER, Küreselleşme Sürecinde Kentlerin Tarihsel- Kültürel Değerlerin Korunması, Sosyal Araştırmalar Vakfı, İstanbul, 2006, s.255.

gelmektedir. Ayrıca, katılımcılar, Kosova’da yaşayan Türklerin, Türk kültürünün yaşaması ve korunması için en önemli etkenin Türk okullarının eğitim faaliyetlerini göstermişlerdir. Daha sonra ise sırasıyla, halen evlerde Türkçe konuşulması, Türk televizyon ve radyosunun çalışmalarını sürdürmesi, Türk kültür ve dayanışma derneklerinin çalışmalarına devam etmesi ve Türkiye’deki milli ve dini bayramların büyük bir coşkuyla kutlanması faaliyetleri sıralanmaktadır.

Tarihi bağlar nedeniyle Türkiye ile yakın ilişkiler içerisinde bulunan Kosova ile bu ilişkilerin devam etmesi ve kültürel değerlerin genç kuşaklara aktarılabilmesi için kültür alanında katkı sağlanmaya devam edilmesi gerekmektedir. Bu katkıda ancak basın yayın organlarının ve kitle iletişim araçlarının desteklenmesiyle gerçekleşebilir. Bilindiği gibi günümüzde, basın yayın organları ve kitle iletişim araçları ile zevkleri ve ilgileri birbirinden çok farklı olan kitlelere ve insanlara ulaşmak mümkündür. Yaşadığımız yüzyılda kitle iletişim araçları, artık insanların duyguları ve düşünceleri üzerinde etkili bir güç haline gelmiştir. Bu iletişim araçlarını takip eden hedef kitleler, hiç farkına varmadan kendilerine sunulan bilgiler yoluyla, farklı toplumların ve kültürlerin etkisi altına girmektedirler. Kitle iletişim araçları, mümkün olan en geniş topluluğa erişme imkânı verdikleri için kültür duyarlılığının artmasında önemli fonksiyonları vardır. Bu araçların amaca uygun kullanılması sayesinde Türk kültür değerlerinin beslenmesi ve böylece Türk kültürünün korunması sağlanabilir.

Kosova’daki basın yayın organları, Kosova halkının kültür değerlerinin korunması yönünde yayımlar yapmalı, bu konuda Türkiye ile işbirliğini azami ölçüde sürdürmelidir. Türkiye ile Kosova arasındaki iletişim kuvvetlendirilmeli ve her alanda sivil toplum kuruluşları vasıtasıyla daha fazla işbirliğine gidilmelidir.

Kültürel mirasın korunması için Türkiye Cumhuriyeti Kültür ve Turizm Bakanlığı denetiminde hazırlanacak dizi film, çizgi film, belgesel, reklam vb. programlar çok yararlı olacaktır. Kitle iletişim araçlarının kültürel mirasın korunması amacıyla kapsamlı bir biçimde kullanılması, geniş kesimlerin bu sorunların farkına varmasını ve anlamasını sağlayacaktır.

ÖZET

İnsanlık tarihinde önemli yeri ve rolü bulunan Türk kültür ve uygarlığı, tarihin uzun bir zaman diliminde son derece geniş bir coğrafyaya yayılmıştır. Bugünkü Kosova toprakları da Osmanlıların yaklaşık 523 yıl yönetimi altında kalmıştır. Osmanlı Türkleri Kosova coğrafyasında varlık gösteren kültür ve uygarlıklarla çok eskilerden beri iç içe yaşamış, karşılıklı etkileşim içinde bulunmuştur. Kosova’da Türk izlerinin uzun süreli ve kalıcı hâle gelmesi, bu toprakların Osmanlı Devletinin sınırları içine dâhil edilmesi ve buralara yerleşen Türk halkının, bu toprakları yurt tutmasıyla olmuştur. Osmanlı idaresinin Kosova’ya yerleşip güçlenmesiyle birlikte, toplumun ve hayatın her alanında görülen gelişmeler ve yaşanan köklü değişimler, kültür ve kültürel miras örneklerine de yansımıştır. Kosova’da zamanın toplumsal, ekonomik ve sosyal-politik koşulları altında inşa edilen, yaratılan kültürel miras değerleri bir yandan kültürel açıdan büyük önem taşıırken, diğer yandan bugün Kosova’daki bu mirasın korunmasının Türkiye ve Kosova açısından da öneminin araştırılması özel bir ehemmiyet taşımaktadır.

Yine, kültürel mirasın Kosovalı Türk ve Kosovalı Arnavutlar üzerindeki etkileri ve bu eserlerin bölge kültürüne katkılarının araştırılması da ayrı bir önem arz etmektedir.

Çalışmada, Osmanlı sivil mimari eserlerinin Kosova’da kültür gelişme ve zenginleşmesini sağlayıp sağlamadığı, eserlerin Türk kültürünün Kosova’da devam etmesine katkı sağlayıp sağlamadığı, Kosova halkının Osmanlı sivil mimari eserlerine sahip çıkıp-çıkmadığı, Kosova’da Türk kültürünün yaşatılması ve korunması anlamında yapılan etkinliklerin boyutu ile bu kültürel mirasın korunmasında Türkiye

Cumhuriyetinin üzerine düşen görevleri ne derece yerine getirdiği araştırılmaya çalışılmıştır.

Çalışmada Kosovalı Türk ve Kosovalı Arnavutların Kosova’da Osmanlı kültürel mirasının etkileri ve bölgedeki kültürel katkıları konusunda düşüncelerini öğrenebilmek amacıyla “anket” uygulanmıştır. Kosova’da değişik etnik kökenli insanların yaşamasından dolayı anket formu Türkçe, Arnavutça ve İngilizce olmak üzere üç dilde hazırlanmıştır. Anket cevapları istatistik programı kullanılmak suretiyle analiz edilerek bulgular ortaya konmuştur.

Çalışmanın sonuçları, Osmanlı sivil mimari eserlerinin Kosova’da halen etkisinin devam ettiğini, Kosova’daki Türk kültürünün ve kimliğinin korunup yaşatılmasında en önemli rolün Kosova Türklerine düştüğünü, Kosova’da Türk kültürünün yaşatılması ve korunması anlamında yapılan etkinliklerin yeterli olmadığını ve Kosova halkının Osmanlı sivil mimari eserlerine yeterince sahip çıkmadıklarını göstermektedir. Ayrıca araştırmanın bulguları, Türkiye Cumhuriyetinin Kosova’daki kültürel mirasın korunmasında çaba gösterdiği düşüncesini büyük oranda doğrulamakla beraber, bölgedeki kültürel mirasın gereği gibi korunamadığını ve bunun en önemli sebebinin ise sistematik çabalardan (ideolojik nedenler) ziyade bilinçsizlik ve ihmalkârlık olduğunu göstermektedir.

Kosova’daki kültürel mirasın korunması açısından önem arz eden çalışmanın birinci bölümünde, araştırmanın amacı ve önemi ortaya konmuş, kuramsal çerçeve ve hipotezleri açıklanmıştır.

Çalışmanın ikinci bölümünde; Araştırma bölgesi Kosova hakkında genel bilgiler, kültürel mirası koruma ve korunamama nedenleri, Kosova’ya Osmanlı/Türk Etkileri

somut etkiler (Kosova’da Osmanlı Mimari Eserleri) ve soyut etkiler (Kosova’da Türk Gelenek ve Görenekleri) başlıkları altında açıklanmaya çalışılmıştır.

       bölümde, araştırmada kullanılan kavramlar, araştırmanın evren ve  rneklemi, veri toplama tekniği ve verilerin analizi ele alınarak, çalışmada izlenecek yöntem açıklanmıştır.

Çalışmanın d rd     bölümünde; anket cevapları analiz edilerek bulgular ortaya konmaya çalışılmıştır.

Beşinci bölümde ise; ortaya çıkan bulgular neticesinde çalışmanın birinci bölümünde belirtilen hipotezlerin testi yapılmıştır.

Çalışmanın altıncı bölümü olan “ neriler” bölümünde ise; bulguların ve hipotezlerin testi neticesinde, elde edilen veriler doğrultusunda mevcut koruma sürecine eleştirel bir bakış a ısı getirilerek, eksik görülen hususlar d hilinde  nerilerde bulunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Kosova, kültürel miras, Osmanlı sivil mimari eserleri, Türk kültürü, koruma

ABSTRACT

The Turkish culture and civilization which have an important role and place in the history of mankind, spread over an extremely wide geography within a long period of time. The territory of present-day Kosovo was under the rule of the Ottomans for nearly 523 years. The Ottoman Turks lived together with various culture and civilizations in Kosovo and mutually interacted with each other. In Kosovo, the Turkish traces have become long-term and permanent with the inclusion of this land within the boundaries of the Ottoman Empire and the settling around here of Turkish people. Together with the strengthening of the Ottoman impact in Kosovo, developments in all areas of life and society and the fundamental changes were reflected in the examples of the culture and cultural heritage. Values of cultural heritage, which were created and built under the social, economic and socio-political conditions of the time are of great importance in Kosovo. Therefore, the research on the effect of this heritage and its protection is special importance in terms of relations between Turkey and Kosovo.

This research aimed to find whether Ottoman civil architecture has provided contributions to the cultural development and enrichment in Kosovo, if impact of Turkish culture still continues in Kosovo, and whether the Kosovars have protected the Ottoman civil architecture. In addition, this study will research if the Turkish government has fulfilled its duties in terms of the survival and protection of Turkish culture in Kosovo.

In the study, a survey was carried out in order to learn the thoughts of Kosovo Turks/Kosovo Albanians about Ottoman cultural heritage's effects and contributions to the region. Since people of different ethnic origin live in Kosovo, the questionnaire was prepared in three languages (Turkish, Albanian and English). The findings have been found by analyzing survey responses through a statistical program.

The results of the study show that the effect of the Ottoman civil architecture in Kosovo is still continuing, Kosovo Turks have the most important role in preservation and protection of Turkish culture and Turkish identity in Kosovo. Besides, the activities in terms of the survival and preservation of Turkish culture in Kosovo are insufficient. Findings of the research verify that the Republic of Turkey endeavors to protect this cultural heritage. On the other hand, the findings show that cultural heritage has not been protected as it deserves and the most important reason is unawareness and neglect rather than the systematic efforts (ideological reasons).

In the first section of the study, the research's purpose and significance were stated and the theoretical framework and the hypotheses were described.

In the second section of the study; general information about the research region, Kosovo, was given. Tangible (architectural works) and intangible effects (customs and traditions) of Ottoman / Turkish heritage in Kosovo were explained. Afterwards, the reasons for protection or deterioration of cultural heritage were discussed.

In the third section of the study; concepts used in the research, the research population and sampling, methods, data collection and analysis was described.

In the fourth section of the study; findings were given.

In the fifth section of the study; conclusions and test of hypotheses were presented.

In the sixth section of the study; recommendations were made in accordance with the conclusions.

Keywords: Kosovo, cultural heritage, Ottoman civil architecture, Turkish culture, protection

KAYNAKÇA

Ağca, Fehmi, “Batı Balkanların Geleceğinde Avrupa Birliği ve Türkiye’nin Rolü”, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, **Girişimcilik ve Kalkınma Dergisi**, Çanakkale, 2010.

Ahunbay, Zeynep, **Tarihi Çevre Koruma ve Restorasyon**, İstanbul, YEM Yayınları, 1996.

Arslan, Osman, “Türkiye Çevre Vakfının Yürüttüğü Sivil Toplum Kuruluşları Araştırması Sonuçları”, **Sivil Toplum ve Türkiye Gerçeği**, İstanbul, Bayrak Yayınları, 2001.

Arseven, Celal Esad, **Sanat Ansiklopedisi**, İstanbul, Milli Eğitim Bakanlığı Basımevi, 1950.

Aruçi, Muhammet, “Kosova”, **İslam Ansiklopedisi**, Ankara, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2002.

Akipek, Serap, **Ulusal ve Uluslararası Hukuk Açısından Kültür Malları**, Ankara, Turhan Yayınevi, 1999.

Aksoy, Asu, Enil, Zeynep, **Kültürel Miras Yönetimi**, Eskişehir, Anadolu Üniversitesi Yayını, 2012.

Akman, Halil, **Paylaşılamayan Balkanlar**, İstanbul, IQ Kültür Sanat, 2006.

Arık, Rüçhan, “Türkiye’de Eski Eser Kaçakçılığı, Tahribatı ve Korunması Sempozyumu”, **Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi**, Ankara, 1991.

Ayverdi, İlhan, “Şadırvan”, **Misalli Büyük Türkçe Sözlük**, İstanbul, Bilnet Matbaacılık, 2011.

Bacque-Grammont ve diğerleri, “Tarihsel Kaynak Olarak Osmanlı Mezarlıkları” Erdem, 1990.

Babayonuz, Berna, **Kosova’da Türkçe Eğitim Kapsamında Verilen Tarih Eğitiminin Program ve Ders Kitapları Yönünden İncelenmesi**, Balıkesir, Balıkesir Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü İlköğretim Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2012.

Babuna, Aydın, “The Albanians of Kosovo and Macedonia: Ethnic Identity Superseding”, **Nationalities Papers**, 2000.

Baykara, Tuncer, **Türk Kültürü Araştırmaları**, İzmir, Akademi Kitabevi, 1997.

Beyhan, Mehmet Ali, “Zengin Bir Kültür Kaynağımız Olarak Osmanlı Arşivleri”, **2. Milli Kültür Şurası Bildirileri** (5-8 Aralık 1989), Ankara, T.C. Kültür Bakanlığı Araştırma Planlama ve Koordinasyon Kurulu Başkanlığı, 1990.

Büyük Larousse, “Gelenek”, İstanbul, Gelişim Yayınları, 1992.

Boynik, Taner, “Beşinci Bağımsızlık Yılında Kosova” **Paradigma Dergisi**, Prizren, Sayı:7, Yıl:3, 2013.

Çınar, Ali Abbas, **Türk Dünyası Halk Kültürü Üzerine Araştırma ve İncelemeler**, Muğla, Muğla Üniversitesi Matbaası, 1996.

Durmuşçelebi, Mustafa, Koro, Bedrettin, “XX. Yüzyılda Kosova’da Türkçe Öğretim Programlarının Uygulanması, **Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**,

Sayı: 32, Yıl: 2012/1, s. 137-154.

Emniyet Genel Müdürlüğü Kaçakçılık ve Organize Suçlarla Mücadele Daire Başkanlığı 2001 Raporu, Ankara, EGM – KOMDB Yayınları, 2002.

“Eski Eser Kaçakçılığının Nedenleri”, **1998 Yılı Anadolu Medeniyetleri Müzesi Konferansları**, Ankara, T.C. Kültür Bakanlığı Anadolu Medeniyetleri Müzesi Yayınları, 1999.

Er, Tülay, **Kına Türkülerinde Halkımızın Evlilik Felsefesi**, Ankara, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 1982.

Ergüvenç, Yılmaz, <http://www.kenthaber.com> (Erişim Tarihi: 04.06.2010).

Gökdağ, Bilgehan Atsız, “Kosova Türkleri”, **Balkanlar El Kitabı**, Çağdaş Balkanlar, Ankara, Araştırma ve Kültür Vakfı Yayınları, 2006.

Görsel Büyük Kültür Ansiklopedisi “kültür” maddesi, **Görsel Ansiklopedisi**, 9. Cilt, Görsel Yayınları, 1984.

Görgülü, Zekai, “Kültürel Mirasımızın Korunması Üzerine Bir Kez Daha Düşünürken”, **Kent ve Planlama Geçmişi Korumak Geleceği Tasarlamak**, Ankara, İmge Yayınevi, 2007.

Gülşen, Ayşegül, **19. Yüzyılda Gilan Kazası**, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir, 2008.

Günay, Ünver, **Din Sosyolojisi**, İstanbul, İnsan Yayınları, 2005.

Günay, Reha, **Kültür Mirasını Korumada Çeşitli Yaklaşımlar**, İstanbul, Colloquium Anatolicum, 2007.

Güner, Saadet, “Kültürel Miras ve Savaşlar”, **21. Yüzyılda Ulusal Savunma Sempozyumu**, Beykent Üniversitesi Stratejik Araştırmalar Merkezi, 2009.

Güvenç, Bozkurt, **Türk Kimliği – Kültür Tarihinin Kaynakları**, Ankara, Remzi Kitabevi, 1993.

Güvenç, Bozkurt, **İnsan ve Kültür**, İstanbul, Remzi Kitabevi, 1994.

Güvenç, Bozkurt, **İnsan ve Kültür**, İstanbul, Remzi Yayınları, 2002.

Güvenç, Bozkurt, **Kültürün ABC’si**, İstanbul, YKY Yayınları, 2004.

İbrahimgil, Mehmet Z., Konuk, Neval, **Kosova’da Osmanlı Mimari Eserleri**, Ankara, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2006.

İğciler, Ahmet, **Prizren’de Yok Olan Osmanlı İzleri**, Prizren, Türk Araştırmacılar Derneği Kitap Yayınları, 2004.

Jokilehto, Jukka, **A History of Architectural Conservation**, Butterworth-Heinemann, Oxford, 1999.

Johnstone, Diana, “Ahmakların Seferi- Yugoslavya”, **NATO ve Batı’nın Aldatmacaları**, (Çeviren: Emre Ergüven –Ergin Bulut), İstanbul, Bağlam Yayıncılık, 2004.

Karpuz, Haşim, “Eski Eser ve Anıtların Korunmasında Halkın Eğitimi”, **Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi**, Ankara, C.34,1990, s. 405-408.

Karatay, Osman, **Kosova Kanlı Ova**, İstanbul, İz Yayıncılık, 1998.

Karatay, Osman, **Balkanların Gülen Çehresi**, Ankara, Spor Kitabevi, 1999.

Karaoğlu Şahin, Sultan, Güner, Saadet, **Kültürel Miras Korunması ve Sivil Toplum Örgütleri Arasındaki İlişki**, İzmir, Uluslararası Geleneksel Sanatlar Sempozyumu, Dokuz Eylül Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi, Sabancı Kültür Merkezi, 2006.

Keleş, Ruşen, “Kent ve Kültür Üzerine”, <http://www.mulkiyederigi.org> (Erişim Tarihi: 04.01.2010).

Keleş, Ruşen, Hamamcı, Can, **Çevrebilim**, 4.Baskı, Ankara, İmge Kitabevi, 2002.

Kiper, Perihan, **Küreselleşme Sürecinde Kentlerin Tarihsele- Kültürel Değerlerin Korunması**, İstanbul, Sosyal Araştırmalar Vakfı, 2006.

Kosova Cumhuriyeti Ülke Raporu, Konya, Etüd Araştırma Servisi, 2009.

Kosova Stability Initiative, **Priştina’nın Geçmişi İçin Bir Gelecek**, Pristine, 2006.

Kosova artık bağımsız, <http://www.cnnturk.com> (Erişim Tarihi: 21.11.2010).

Koro, Bedrettin, “Kosova’da Türkçe Eğitimin Gelişimi”, **Sofra Kültür ve Sanat Dergisi**, Mamuşa, 1999.

Kuban, Doğan, **Tarihi Çevre Korumanın Mimarlık Boyutu**, Birinci Baskı, İstanbul, YEM Yayıncılık, 2000.

Kuban, Doğan, **Osmanlı Mimarisi**, İstanbul, 2007.

Loxha, Rezarta, **Kosova Eski Konutları ve Osmanlı Sivil Mimarisindeki Yeri**, İzmir, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Sanatı Anabilim Dalı, Yayınlanmamış

Yüksek Lisans Tezi, 2008.

Madran, Emre, Özgönül, Nimet, **Kültürel ve Doğal Değerlerin Korunması**, Ankara, TMMOB Mimarlar Odası Yayınları, 2005.

Malcolm, Noel, **Kosova: Balkanları Anlamak İçin**, (Çeviren: Özden Arıkan), İstanbul, Sabah Kitapları, 1999.

Nobirdalı, Beyto, “Rumeli’de Bir Şehir Gilan”, **Bay Dergisi**, Priştine, 2000.

Örnek, Sedat Veyis, **Türk Halkbilimi**, Ankara, Kültür Bakanlığı Yayınları, 2000.

Ömer, Esin, **Kosova’nın AB’ye Üyelik Sürecinde Uyum Politikaları**, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Avrupa Birliği Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2011.

Özgünel, Coşkun, “Kültürel Mirasımızın Korunması Üzerine Bir Kez Daha Düşünürken”, **Kent ve Planlama Geçmişi Korumak Geleceği Tasarlamak**, Ankara, İmge Yayınevi, 2007.

Özel, Sibel, **Uluslararası Alanda Kültür Varlıklarının Korunması**, İstanbul, Alkım Yayınları, 1998.

Özlem, Doğan, **Kültür Bilimleri ve Kültür Felsefesi**, İstanbul, İnkılâp Yayınevi, 2000.

Öztürk, Hasan Hüseyin, **Tarihi ve Kültürel Çevrenin Korunmasında Sivil Toplumun Rolü: Hamamönü Örneği**, Ankara, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2007.

Pajko, Sebil, **Kosova Geleneksel Konutlarının Osmanlı Sivil Mimarisindeki Yeri ve Prizren: Şehzade Musa Konağı Örneğinde Koruma Yaklaşımı**, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü Mimarlık Fakültesi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2011.

Recepoğlu, Altay Suroy, **Kosova’da Türk Kültürü veya Türkçe Düşünmek**, Ankara, T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları Başbakanlık Basımevi, 2001.

Recepoğlu, Altay Suroy, **Kosova’da Sultan Murat Türbesi**, Prizren-Kosova, Siprint Basımevi, 2007.

Rizaj, Skender, **Falsifikimet e Historiografis Serbe**, Pristine, Shtypshkronja a-print, 2006.

Sayan, Yüksel, **Uşak Evleri**, Ankara, 1997.

Sayan, Yüksel, “Türk Kültür Mirasının Korunması ve Tarihi Çevre Bilinci Üzerine”, **Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi**, İzmir, 2009.

Sayar, Ahmed Güner, **A. Süheyl Ünver Hayatı, Şahsiyeti ve Eserleri 1898-1986**, İstanbul, Eren Yayınevi, 1994.

Selver, Mustafa, **Balkanlara Stratejik Yaklaşım ve Bosna**, İstanbul, IQ Yayıncılık, 2003.

Sipahioğlu, Bahtiyar, **Tarihi ve Siyasi Yönüyle Kosova**, Prizren, Balkan Aydınları ve Yazarları Yayınları, 2009.

Sipahioğlu, Bahtiyar, **Dünden Bugüne Balkanlar**, İstanbul, Akademi Matbacılık, 2010.

Sofuoğlu, Ebubekir, Topsakal, Cem, “Osmanlı Devleti’nin Kosova Eğitim Sistemine Yönelik Eğitimsel Düzenlemeleri”, **Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi**, 2007.

Tekeli, İlhan, “Kentsel Korumada Değişik Yaklaşımlar Üzerine Düşünceler”, **Planlama Dergisi**, TMMOB Şehir Plancıları Odası, 1988.

Tezcan, Mahmut, **Türk Aile Antropolijisi**, Ankara, İmge Kitabevi, 2000.

Toçi, Fatmir, **Kosova ne Veshtrim Enciklopedik**, Tiran, Akademia e Shkencave Qendra e Enciklopedis Shqiptare Botimet Toena, 1999.

Türkiye’nin Belgrad Büyükelçiliği, **Priştina Eşgüdüm Başkanlığı Verileri**, 2005.

Tılıç, L. Doğan, **Milliyetçiliğin Pençesindeki Kartal Kosova**, Ankara, Ümit Yayıncılık, 1999.

Türkçe Sözlük, Ankara, Türk Dil Kurumu Yayınları, 2005.

Uçankuş, H.Tahsin, “Tarihi Çevre”, **Bir İnsan ve Uygarlık Bilimi Arkeoloji**, Ankara, Kültür Bakanlığı Yayınları, 2000.

Umar, Bilge, **Eski Eserler Hukuku**, İzmir, Ege Üniversitesi Basımevi, 1981.

UNMIK Development Agenda, Nisan 2006.

Uyar, Tevfik, “Balkan Haritası Yine Değişti, Yine Değişecek mi?”, <http://www.tevfikuyar.com> (Erişim Tarihi: 25.11. 2010).

Uygur, Mermi, **Kültür Kuramı**, İstanbul, Remzi Yayınları, 1984.

Uygur, Mermi, **Kültür Kuramı**, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 1996.

Ünsal, Deniz, Pulhan, Gül, **Kültürel Miras Yönetimi**, Eskişehir, Anadolu Üniversitesi Yayını, 2012.

Tekeli, İlhan, **Kültür Politikaları ve İnsan Hakları Bağlamında Doğal ve Tarihi Çevreyi Korumak**, İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2009.

Tezcan, Mahmut, “Türk Evlenme ve Düğün Gelenekleri Modeli”, **Türk Halk Kültürü Araştırmaları 1997**, Ankara, Kültür Bakanlığı Yayınları, 1998.

Tuğlacı, Pars, **Osmanlı Şehirleri**, İstanbul, Milliyet Gazetesi Yayınları, 1985.

Vırmıça, Raif, **Kosova’da Osmanlı Mimari Eserleri**, Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1999.

Vırmıça, Raif, **Kosova Hamamları**, T.C. Kültür Bakanlığı Sanat Eserleri, Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 2002.

Vırmıça, Raif, “Tarihi Kent Prizren”, **Medeniyet Araştırma Bilim Dergisi**, Prizren, 2002.

Vırmıça, Raif, **Araştırma Notları**, Prizren, 2007.

Vırmıça, Raif, Kişisel Konuşma, Kosova Yeni Dönem Gazetesi Başyazarı, 2007.

Vırmıça, Raif, **Kosova Tarihi ile ilgili Araştırma Çalışması**, 2007.

Vırmıça, Raif, **Prizren’de Kültür Sanat ve Şairlik Geleneği**, Prizren, Kosova Türk Araştırmacılar Derneği Kitap Yayınları, 2008.

Vırmıça, Raif, **Prizren’de Rotlalar Hâkimiyeti ve Vakfiyesi**, Prizren, Kosova Türk Araştırmacılar Derneği Kitap Yayınları, 2008.

Vırmıça, Raif, **Kosova'da Fatih Devri Eserleri**, Prizren, Kosova Türk Araştırmacılar Derneği Kitap Yayınları, 2009.

Vırmıça, Raif, **Kosova Tekkeleri, Türbeleri ve Kitabeli Mezar Taşları**, İstanbul, Sufi Kitap, 2010.

Yeni Dönem Gazetesi, Yıl: 9, Sayı: 390, 2007.

Yeni Dönem Gazetesi, Yıl: 10, Sayı: 431, 2008.

Yeter, Enis, **Kentsel Gelişme ve Kültür Değerleri**, Ankara, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kamu Yönetimi ve Siyaset Bilimi Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi, 2007.

6 Kasım 2000 tarihli 7/2508 sayılı Türkiye Büyük Millet Meclisine verilen yazılı soru önergesi.

14 Kasım 2000 tarihinde Sayın İsmail CEM imzalı Dışişleri Bakanlığı, Siyaset Genel Müdürlüğünün 584 sayılı yazısı.

İnternet Kaynakları

<http://tdkterim.gov.tr/kategori=veritbn&kelimesec=213093> (Erişim tarihi: 03.01.2010).

[http://dtik.org.tr/DC/Editor/File/Dünyada Diaspora Stratejileri](http://dtik.org.tr/DC/Editor/File/DünyadaDiasporaStratejileri)(Erişim Tarihi17.12.2011)

<http://www.unmikonline.org> (Erişim Tarihi: 17.02.2008).

<http://www.osce.org> OSCE, Kosovo As Seen, As Told, An analysis of the human rights findings of the OSCE Kosovo Verification Mission October 1998 to June 1999, OSCE Office for Democratic Institutions and Human Rights (Erişim Tarihi: 28.12.2009).

<http://www.albanur.net>, Kosovo (Erişim Tarihi: 10.06.2010).

<http://www.esnaf-ks.org> (Erişim Tarihi: 08.08.2010).

<http://www.haberaktuel.com>, Geçmişten Günümüze Kosova Haberi (Erişim Tarihi: 06.08.2011).

<http://www.kushtetutakosoves> (Erişim Tarihi: 11.06.2011).

<http://www.ihlassondakika.com>, “400 Yıllık Osmanlı camileri yıkıldı, sesimiz çıkmadı”, (Erişim Tarihi: 22.09.2011).

<http://www.tumgazeteler.com> (Erişim Tarihi: 21.11.2010).

<http://www.whc.unesco.org/en/conventiontext> (Erişim Tarihi: 21.11.2010).

<http://www.btso.org.tr/databank/countryreport/34-kosova.pdf> Kosova (Erişim Tarihi: 25.11.2012).

EKLER

Ek-1: Anket Formları (Arnavutça, Türkçe, İngilizce)

Konu: Kosova’da Osmanlı Sivil Mimari Örneklerinin Işığında Kültürel Mirasın Korunması

Sayın .....

Bu araştırma, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü kapsamında yürüttüğüm bir doktora tezi için yapılmaktadır. Bu çalışmadan elde edilen sonuçların doğruluğu vereceğiniz yanıtların içten ve samimi olmasına bağlıdır. Ankette yer alan soruları nesnel ve doğru olarak yanıtladığınız için ve değerli zamanınızı ayırdığınız için çok teşekkür ederim. Ankette üç grup soru yer almaktadır. Lütfen her grubun başındaki açıklamayı okuduktan sonra soruları yanıtlayınız.

Tamer Efe

Doktora Öğrencisi

A. KİŞİSEL BİLGİLERLE İLGİLİ SORULAR

Adınız Soyadınız : .....

Yaşınız : .....

Cinsiyetiniz : .....

Eğitim Durumunuz : .....

Mesleğiniz : .....

Tabiyetiniz : .....

Doğum Yeriniz : .....

B. MİMARİ VE KÜLTÜREL DEĞERLERLE İLGİLİ SORULAR

Aşağıda öncelikle mimari (kültürel miras) ve kültürel değerlerle ilgili bir soru, o sorunun altında da beş adet seçenek verilmiştir. Sizden soruyu okuduktan sonra, seçeneklerden size uygun olanını çarpı (X) ile işaretlemeniz beklenmektedir. Bazı sorularda görüşünüzü yazmanız için açık uçlu bir soruda yer almaktadır. Lütfen işaretleme yaptıktan sonra, görüşünüzü yazmayı unutmayınız.

1. Osmanlı Sivil Mimari eserlerinin günümüzdeki Kosova mimarisi üzerinde ne derece etkili olduğunu düşünüyorsunuz? Görüşünüze uygun seçeneği işaretleyiniz ve görüşünüzle ilgili açıklamanızı aşağıda ayrılan yere lütfen yazınız.

- ( ) Hiç
( ) Çok az
( ) Oldukça
( ) Tamamen
( ) Bilmiyorum

Açıklarmısınız :

2. Osmanlı eserlerinin Kosova halkının günlük yaşamı üzerinde ne derece kültürel katkılarının olduğunu düşünüyorsunuz? Görüşünüze uygun seçeneği işaretleyiniz ve katkısı olduğunu düşündüğünüz örnekler veriniz?

- ( ) Hiç
( ) Çok az
( ) Oldukça
( ) Tamamen
( ) Bilmiyorum

Örnekler :

3. Kosova halkının Osmanlı sivil mimari eserlerine ne derece sahip çıktığını düşünüyorsunuz? Görüşünüze uygun seçeneği işaretleyiniz ve görüşünüzle ilgili açıklamanızı aşağıda ayrılan yere lütfen yazınız.

☐ Hiç

☐ Çok az

☐ Oldukça

☐ Tamamen

☐ Bilmiyorum

Açıklarmısınız :

4. Kosova ile Türkiye arasındaki kültürel işbirliğini yeterli buluyor musunuz? Görüşünüze uygun seçeneği işaretleyiniz ve görüşünüzle ilgili açıklamanızı aşağıda ayrılan yere lütfen yazınız.

☐ Hiç

☐ Çok az

☐ Oldukça

☐ Tamamen

☐ Bilmiyorum

Açıklarmısınız :

5. Kosova'daki Türk sivil toplum kuruluşlarını Kosova'daki Türk kültürünün ve kimliğinin korunup yaşatılmasında ne derece etkin buluyorsunuz? Görüşünüze uygun seçeneği işaretleyiniz ve görüşünüzle ilgili açıklamanızı aşağıda ayrılan yere lütfen yazınız.

☐ Hiç

☐ Çok az

☐ Oldukça

☐ Tamamen

☐ Bilmiyorum

Açıklarmısınız :

6. Kosova halkının kültürel çevre bilinci ve duyarlılığı hangi seviyededir? Görüşünüze uygun seçeneği işaretleyiniz.

☐ Hiç

☐ Çok az

☐ Oldukça

☐ Tamamen

☐ Bilmiyorum

7. Kosova'daki Osmanlı sivil mimari eserlerinin ve Türk kültürünün ve kimliğinin korunup yaşatılmasında Türkiye Cumhuriyeti üzerine düşen görevleri ne derece yapmaktadır? Görüşünüze uygun seçeneği işaretleyiniz ve görüşünüzle ilgili açıklamanızı aşağıda ayrılan yere lütfen yazınız.

- ☐ Hiç
- ☐ Çok az
- ☐ Oldukça
- ☐ Tamamen
- ☐ Bilmiyorum

Açıklarmısınız :

8. Kültürel yönden Osmanlı sivil mimari eserlerinin Kosova'ya katkılarından ne derece memnunsunuz? Görüşünüze uygun seçeneği işaretleyiniz ve görüşünüzle ilgili açıklamanızı aşağıda ayrılan yere lütfen yazınız.

- ☐ Hiç
- ☐ Çok az
- ☐ Oldukça
- ☐ Tamamen
- ☐ Bilmiyorum

Açıklarmısınız:

9. Kosova’da Türk kültürünün yaşatılması ve korunması anlamında yapılan etkinlikleri ne derece yeterli buluyorsunuz? Görüşünüze uygun seçeneği işaretleyiniz ve görüşünüzle ilgili açıklamanızı aşağıda ayrılan yere lütfen yazınız.

- ☐ Hiç
- ☐ Çok az
- ☐ Oldukça
- ☐ Tamamen
- ☐ Bilmiyorum

Açıklarmısınız :

10. Yaklaşık altı asır bu yörelerde idare kurup hüküm süren Osmanlı Devleti döneminde bu topraklarda kültür sömürüsü veya asimilasyonu yapılmış mıdır? Görüşünüze uygun seçeneği işaretleyiniz ve katkısı olduğunu düşündüğünüz örnekler veriniz?

- ☐ Hiç
- ☐ Çok az
- ☐ Oldukça
- ☐ Tamamen
- ☐ Bilmiyorum

Örnekler:

11. Kosova’da Osmanlı sivil mimari eserlerinin korunmasında mevcut mimari eserlerin kayıtlarının ve listesinin çıkarılması ve bu eserlerin korunması ile restorasyonunda ortak standartlar belirlenmesinin ne derece gerekli olduğunu düşünüyorsunuz? Görüşünüze uygun seçeneği işaretleyiniz ve görüşünüzle ilgili açıklamanızı aşağıda ayrılan yere lütfen yazınız.

- ☐ Hiç
- ☐ Çok az
- ☐ Oldukça
- ☐ Tamamen
- ☐ Bilmiyorum

Açıklarmısınız:

12. Kosova’da Osmanlı sivil mimari eserleri kültür gelişmesini ve zenginleşmesini ne derece sağlamıştır?

- ☐ Hiç
- ☐ Çok az
- ☐ Oldukça
- ☐ Tamamen
- ☐ Bilmiyorum

13. Türk kültürünün varlığı Kosova’da ne derece kendini hissettirmektedir?

- ☐ Hiç
- ☐ Çok az
- ☐ Oldukça
- ☐ Tamamen
- ☐ Bilmiyorum

C. ÖNEM DERECEŚİYLE İLGİLİ ANKET SORULARI

Aşağıda öncelikle bir soru, o sorunun altında da beş adet cümle verilmiştir.

Sizden soruyu okuduktan sonra, cümleleri kendinize göre önem sırasına koymanız beklenmektedir. Önem sırasını **en çoktan (1’den) en aza (5’e) doğru numaralandırarak sıralayınız. Rakamları parantezin içine yazınız.**

14. Kosova’da yaşayan Türkler, Türk kültürünün yaşaması ve korunması için ne türlü etkinliklerde bulunmaktadır? En çoktan (1’den) en aza (5’e) doğru numaralandırınız.

- ☐ Türk televizyon ve radyosunun çalışmalarını sürdürmesi
- ☐ Halen evlerde Türkçe konuşulması
- ☐ Türkiye’deki milli ve dini bayramların büyük bir coşkuyla kutlanması
- ☐ Türk okullarının eğitimini sürdürmesi
- ☐ Türk kültür ve dayanışma derneklerinin çalışmalarına devam etmesi

15. Osmanlı eserlerinin Kosova halkının günlük yaşamında en çok hangi alanda etkisi vardır? En çoktan (1'den) en aza (5'e) doğru numaralandırınız.

- ( ) Konuşma dili
- ( ) Şehir planlaması – İnşaat
- ( ) Mutfak kültürü
- ( ) Düğün törenleri
- ( ) Dini inançlar

16.Kosova'daki Türk kültürünün ve kimliğinin korunup yaşatılması, kalkınmasında en önemli rol kime veya kimlere düşmektedir? En çoktan (1'den) en aza (5'e) doğru numaralandırınız.

- ( ) Kültür ve Dayanışma Derneklerine
- ( ) Türk Tiyatro Kolu Faaliyetlerine
- ( ) Kosova Türklerine
- ( ) Türkiye Cumhuriyeti Kültür ve Turizm Bakanlığına
- ( ) Türkçe yayın yapan TV ve Radyolara

17. Kosova'daki Türk kültürünün ve kimliğinin korunup yaşaması için neler yapılmalıdır? En çoktan (1'den) en aza (5'e) doğru numaralandırınız.

- ( ) Türkçenin aile içinde konuşulmasının sağlanması
- ( ) Okullarda Türkçe eğitimin yaygınlaştırılması ve yeni nesillere öğretilmesi
- ( ) Osmanlı eserlerinin daha iyi korunması
- ( ) Türk adet, gelenek ve göreneklerinin yaşatılmasına önem verilmesi
- ( ) Kosova'daki Türklerin bu konuda bilinçlendirilmesine önem verilmesi

18. Kosova'da en sık rastlanan Osmanlı mimari eseri hangisidir? En çoktan (1'den) en aza (5'e) doğru numaralandırınız.

- ( ) Cami
- ( ) Kütüphane
- ( ) Köprü
- ( ) Hamam
- ( ) Çeşme

19. Kosova’da Osmanlı Sivil Mimari eserlerinin en yoğun bulunduğu yer neresidir? En çoktan (1’den) en aza (5’e) doğru numaralandırınız.

- ( ) Priştina
- ( ) Prizren
- ( ) Peja
- ( ) Mitrovica
- ( ) Yakova (Gjakova)

20. Kosova’da Türk gelenek ve göreneklerinin en canlı olarak yaşandığı bölge neresidir? En çoktan (1’den) en aza (5’e) doğru numaralandırınız.

- ( ) Priştina
- ( ) Prizren
- ( ) Peja
- ( ) Mitrovica
- ( ) Yakova (Gjakova)

21. Kosova’da Osmanlı Türk hamamları ile ilgili bilimsel, kültürel ve katalog çalışmalarının yapıldığını göz önünde bulundurarak Osmanlı mimarisinde önemli bir yere sahip olan hamamların toplum yaşantısında ne tür etkileri olmuştur? En çoktan (1’den) en aza (5’e) doğru numaralandırınız.

- ( ) Toplumda temizlik duyarlılığının artmasını sağlamıştır
- ( ) Mimari açıdan Kosova'ya zenginlik kazandırmıştır
- ( ) Türk hamam geleneğinin benimsenmesini sağlamıştır
- ( ) Hayır kurumlarına gelir sağlamıştır
- ( ) Toplumdaki birlik ve beraberliklerin gelişmesini sağlamıştır.

22. Osmanlı Devletinin Kosova topraklarından çekilmesinin ardından (1912) günümüze kadar geçen sürede Osmanlı sivil mimari eserlerinin büyük ölçüde tahribat gördüğü ve yok olduğu yönündeki iddialar dikkate alındığında bundaki en etken faktör nedir? En çoktan (1'den) en aza (5'e) doğru numaralandırınız.

- ( ) 1999 Kosova Savaşı
- ( ) Eserlere sahip çıkılmaması
- ( ) Bilinçsizlik ve ihmalkârlık
- ( ) Zamanın acımasız şartları
- ( ) Eserin ideolojik şekilde tadilat edilerek orijinalliğinin bozulması

23.1999 Kosova Savaşının Osmanlı sivil mimari eserlerine nasıl etkileri olmuştur?

En çoktan (1'den) en aza (5'e) doğru numaralandırınız.

- ( ) Birçok eserin tahribat görmesine ve yıkılmasına neden olmuştur.
- ( ) Birçok eserin tamamen yok olmasına neden olmuştur.
- ( ) Savaşta eserlerin korunması sağlanmıştır.
- ( ) Eserlerin farklı amaçlarla kullanılmasına sebep olmuştur.(Depo, vs)
- ( ) Eserlerin tamamen kendi kaderlerine ve zamanın acımasız şartlarına bırakılmasına neden olmuştur.

24. Kosova'daki Osmanlı sivil mimari eserlerinin, Türk kültürünün ve kimliğinin korunup yaşatılmasında Türkiye Cumhuriyeti neler yapmalıdır? En çoktan (1'den) en aza (5'e) doğru numaralandırınız.

- ( ) Kosova'daki Osmanlı mimari eserlerini yakından takip etmelidir.
- ( ) Eserlerin onarımı ve korunması için gerekli proje ve faaliyetlerin uygulanmasında maddi destek sağlamalıdır.
- ( ) Kültürel paylaşımın yoğunlaştırılması gereklidir.
- ( ) Kosova'da bulunan Türkiye Cumhuriyeti Priştine Büyükelçiliğinin etkinliğinin artırılması gereklidir.
- ( ) Yetkili makamların ve halkın bilinç ve duyarlılığının artırılması için gerekli çalışmaları yapmalıdır.

25. Osmanlı sivil mimari eserlerinin ve Kosova'daki Türk kültürünün ve kimliğinin korunup yaşatılmasında en büyük engel nedir? En çoktan (1'den) en aza (5'e) doğru numaralandırınız.

- ( ) Maddi imkânların yetersiz oluşu
- ( ) Eğitim eksikliği
- ( ) Bilinç ve duyarlılığın yeterli olmayışı
- ( ) Hayat koşulları
- ( ) İdeolojik faaliyetler ve tarihe karşı saygısızlık

26. Kosova’da yaşamakta olan Türk kültürünün ve kimliğinin korunup yaşatılmasında en önemli faaliyetleri yapan kültür sanat derneklerinin başında hangisi gelmektedir? En çoktan (1’den) en aza (5’e) doğru numaralandırınız.

- ( ) Doğru Yol Türk Kültür Sanat Derneği
- ( ) Gerçek Kültür Sanat ve Spor Derneği
- ( ) Prizrenliler Kültür ve Yardımlaşma Derneği
- ( ) Kosova Türk Yazarlar Derneği
- ( ) Kosova Türk Gazeteciler Derneği

27. Osmanlı Devletinin Kosova topraklarından çekilmesinin ardından (1912’den) günümüze kadar gelenek haline gelen Kosova’da çok beğenilen Türk yemek kültüründen bahsedildiğinde en fazla övgüyü alan ve tercih edilen yemek hangisidir? En çoktan (1’den) en aza (5’e) doğru numaralandırınız.

- ( ) Sarma ve dolma
- ( ) Börek
- ( ) Yemeklerde baharatın sevilmesi
- ( ) Tatlı kültürü (baklava, sütlaç, helva vs.)
- ( ) Biber turşusu ve boza

28. Osmanlı Sivil Mimari Eserlerinin günümüzdeki mevcut durumları nasıldır?

En çoktan (1'den) en aza (5'e) doğru numaralandırınız.

- ( ) Bakımsız ve ihmal edilmiş durumdadırlar
- ( ) Yok olma tehlikesiyle karşı karşıyadırlar
- ( ) Farklı amaçlarla kullanılmaktadırlar (Depo, vs.)
- ( ) Bilinçsiz ve ideolojik şekilde tadilat edilerek eserler tahrip edilmektedir
- ( ) Bakımları ve tadilatları düzenli olarak yapılmaktadır

29. Osmanlı Devletinin Kosova'da uyguladığı iskân politikasından bahsedermisiniz? Uyguladığı iskân politikasındaki en önemli amacı nedir? En çoktan (1'den) en aza (5'e) doğru numaralandırınız.

- ( ) Sistemli bir iskân politikasının uygulanmasını sağlamak
- ( ) Yeni yerleşim yerlerinin kurulmasını sağlamak
- ( ) Türk şehir dokusunun bölgede hâkim olmasını sağlamak
- ( ) Mevcut dokusunu korumak
- ( ) Türk şehir dokusuyla mevcut dokunun kaynaşmasını sağlamak

30. Türkiye ile Kosova arasındaki mevcut ilişkilerin en çok hangi alanda etkin olduğunu gözlemliyorsunuz? En çoktan (1'den) en aza (5'e) doğru numaralandırınız.

- ( ) Ekonomi
- ( ) Eğitim
- ( ) Kùltür ve mimari
- ( ) Kalkınma yardımı
- ( ) Siyasi ilişkiler

Ankete ilave etmek istediğiniz önerileriniz ve değişik fikirleriniz varsa lùtfen belirtiniz:

Tema: Ruajtje E Trashegimisë Kulturore Në Kosovë Nën Dritën E Shembujve Të Arkitekturës Civile Osmane

I/E Nderuar .....

(Ju lutem shkruani emrin dhe mbriemrin tuaj këtu)

Këtë anketë e kam përgatitur në kuadër të studimeve të temës për doktoraturë në kuadër të Institutit të Shkencave Sociale të Universitetit të Ankarasë. Vërtetësia e rrezultateve të kësaj ankete është e ndërlidhur ngushtë me nivelin e sinqeritetit dhe objektivitetit të përgjigjeve tuaja. Ju falenderoj për kohën e ndarë për dhënien e përgjigjeve objektive dhe të vërteta në këtë anketë.

Anketa është e ndarë në tri grupe. Ju lutem që të përgjigjeni pas leximit të sqarimit që gjendet në krye të çdo grupi të pyetjeve.

Tamer Efe

Student i doktoraturës

A. PYETJET PERSONALE

Emri Juaj : .....

Mosha : .....

Gjinia : .....

Niveli i shkollimit : .....

Profesioni : .....

Kombësia : .....

Vendlindja : .....

B. PYETJET RRETH VLERAVE KULTURORE DHE ARKITEKTORALE

Më poshtë është dhënë një pyetje që ka të bëjë me vlerat kulturore dhe arkotektorale dhe janë dhënë 5 mundësi për përgjigje. Pas leximit të pyetjes ju lutem që të shenjoni me X përgjigjen adekuate. Në disa pyetje është lënë vend edhe për sqarimin tuaj në lidhje me përgjegjen tuaj. Lu lutem që pas përgjigjes në ato pyetje të jepni edhe sqarimin tuaj.

1. Sa mendoni se kanë ndikim veprat civile të arkitekturës osmane në arkitekturën e sotme të Kosovës? Ju lutem të shenjoni me X përgjigjen adekuate dhe të jepni sqarimin përkatës.

( ) Aspak

( ) Pak

( ) Mjaft

( ) Shumë

( ) Nuk e di

Sqarimi juaj:

2. Cili është ndikimi i veprave të arkitekturës osmane në jetën e përditshme kulturore të qytetarëve të Kosovës? Ju lutem të shenjoni me X përgjigjen adekuate dhe të jepni disa shembuj përkatës.

☐ Aspak

☐ Pak

☐ Mjaft

☐ Shumë

☐ Nuk e di

Shembuj :

3. Sa janë qytetarët e Kosovës të vetëdijshëm për mbrojtjen dhe ruajtjen e arkitekturës civile osmane në Kosovë? Ju lutem të shenjoni me X përgjigjen adekuate dhe të jepni sqarimin përkatës

☐ Aspak

☐ Pak

☐ Mjaft

☐ Shumë

☐ Nuk e di

Sqarimi juaj:

- 4. A është në nivel të kënaqshëm bashkëpunimi kulturor në mes Kosovës dhe Turqisë? Ju lutem të shenjoni me X përgjigjen adekuate dhe të jepni sqarimin përkatës.**

( ) Aspak

( ) Pak

( ) Mjaft

( ) Shumë

( ) Nuk e di

Sqarimi juaj:

- 5. Sa është aktive shoqëria civile turke e Kosovës në mbrojtjen dhe jetësimin e kulturës dhe identitetit turk në Kosovë? Ju lutem të shenjoni me X përgjigjen adekuate dhe të jepni sqarimin përkatës.**

( ) Aspak

( ) Pak

( ) Mjaft

( ) Shumë

( ) Nuk e di

Sqarimi juaj:

6. Në çfarë niveli është vetëdija e qytetarëve të Kosovës mbi mjedisin kulturor? Ju lutem të shenjoni me X përgjigjen adekuate.

☐ Aspak

☐ Pak

☐ Mjaft

☐ Shumë

☐ Nuk e di

7. Sa është e përkushtuar Republika e Turqisë në ruajtjen dhe jetësimin e veprave civile të arkitekturës osmane, kulturës dhe identitetit turk në Kosovë? Ju lutem të shenjoni me X përgjigjen adekuate dhe të jepni sqarimin përkatës.

☐ Aspak

☐ Pak

☐ Mjaft

☐ Shumë

☐ Nuk e di

Sqarimi juaj:

8. Sa jeni të kënaqur me ndikimin në aspektin kulturor të veprave të arkitekturës civile osmane në Kosovë? Ju lutem të shenjoni me X përgjigjen adekuate dhe të jepni sqarimin përkatës.

( ) Aspak

( ) Pak

( ) Mjaft

( ) Shumë

( ) Nuk e di

Sqarimi juaj:

9. Sa janë të mjaftueshme aktivitetet për mbrojtjen dhe jetësimin e kulturës turke në Kosovë? Ju lutem të shenjoni me X përgjigjen adekuate dhe të jepni sqarimin përkatës.

( ) Aspak

( ) Pak

( ) Mjaft

( ) Shumë

( ) Nuk e di

Sqarimi juaj:

10. A mendoni se ka patur asimilim kulturor gjatë sundimit gjashtë shekullor të Perandorisë Osmane në këto hapësira? Ju lutem të shenjoni me X përgjigjen adekuate dhe të jepni disa shembuj përkatës.

( ) Aspak

( ) Pak

( ) Mjaft

( ) Shumë

( ) Nuk e di

Shembuj :

11. Sa mendoni se është e nevojshme që të bëhet evdidentimi i veprave të arkitekturës civile osmane në Kosovë, ruajtja e tyre dhe caktimi i standardeve të përbashkëta për reastaurimin e tyre Ju lutem të shenjoni me X përgjigjen adekuate dhe të jepni sqarimin përkatës.

( ) Aspak

( ) Pak

( ) Mjaft

( ) Shumë

( ) Nuk e di

Sqarimi juaj:

12. Sa ka ndikuar në zhvillimin dhe pasurimin e kulturës në Kosovë arkitektura civile osmane?

- ☐ Aspak
- ☐ Pak
- ☐ Mjaft
- ☐ Shumë
- ☐ Nuk e di

13. Sa ndihet dhe vërehet prania e kulturës turke në Kosovë?

- ☐ Aspak
- ☐ Pak
- ☐ Mjaft
- ☐ Shumë
- ☐ Nuk e di

C. PYETJET SIPAS RËNDËSISË

Më poshtë, për një pyetje keni 5 përgjigje të ofruara. Ju lutem që pasi ta keni lexuar pyetjen përgjigjet e ofruar t'i rradhisni sipas rëndësisë nga 1 deri në 5, gjithnjë sipas bindjes suaj.

14. Me çfarë aktivitetesth merren qytetarët e komunitetit turk të Kosovës për ruajtjen dhe jetësimin e kulturës turke në Kosovë? Ju lutem që pëgjigjet e ofruara t'i rradhisni nga 1 deri në 5 sipas rëndësisë dhe bindjes tuaj.

( ) vazhdimi i transmetimit të emisioneve televizive dhe të radios në gjuhën

turke;

( ) vazhdimi i përdorimit të gjuhës turke në jetën e përditshme;

( ) vazhdimi i kremtimit të festave nacionale dhe fetare të Turqisë në Kosovë;

( ) vazhdimi i arsimimit në gjuhën turke;

( ) vazhdimi i punës së shoqërive kulturore turke;

15. Në cilën sferë të jetës së përditshme të qytetarëve të Kosovës ndihet më së shumti ndikimi i veprave të kulturës osmane? Ju lutem që pëgjigjet e ofruara t'i rradhisni nga 1 deri në 5 sipas rëndësisë dhe bindjes tuaj.

( ) gjuha e folur;

( ) planifikimi urban-ndërtimtaria;

( ) kulturën ushqimore – kuzhinë;

( ) ceremoni martesore;

( ) besimi – feja.

16. Kush duhet ta ketë rolin kryesor në jetësimin dhe rimëkëmbjen e kulturës dhe identiteti turk në Kosovë? Ju lutem që pëgjigjet e ofruara t'i rradhisni nga 1 deri në 5 sipas rëndësisë dhe bindjes tuaj.

- ( ) shoqëritë kulturore;
- ( ) Teatri Turk; (ministria e kulturës e Kosovës)
- ( ) turqit e Kosovës;
- ( ) Ministria e Kulturës e Republikës së Turqisë;
- ( ) Televizionet dhe radiot në gjuhën turke.

17. Çka duhet të bëhet për ruajtjen dhe jetësimin e kulturës dhe identitetit turk në Kosovë? Ju lutem që pëgjigjet e ofruara t'i rradhisni nga 1 deri në 5 sipas rëndësisë dhe bindjes tuaj.

- ( ) sigurimi i përdorimit të gjuhës turke në familje;
- ( ) përhapja e arsimimit në gjuhën turke;
- ( ) ruajtja e veprave të arkitekturës osmane;
- ( ) t'i jipet më shumë rëndësi jetësimit të zakoneve, adeteve dhe traditës turke;
- ( ) vetëdijësimi i qytetarëve turq të Kosovës mbi këtë çështje.

18. Cili nga objektet e poshtëshënuara të arkitekturës civile osmane është më e pranishme në Kosovë? Ju lutem që pëgjigjet e ofruara t'i rradhisni nga 1 deri në 5 sipas rëndësisë dhe bindjes tuaj.

- ( ) Xhami
- ( ) Bibliotekë
- ( ) Urë
- ( ) Hamam
- ( ) Çeshme

19. Në cilin qytet të Kosovës janë më të pranishme veprat e arkitekturës civile osmane? Ju lutem që pëgjigjet e ofruara t'i rradhisni nga 1 deri në 5 sipas rëndësisë dhe bindjes tuaj.

- ( ) Prishtinë
- ( ) Prizren
- ( ) Pejë
- ( ) Mitrovicë
- ( ) Gjakova

20. Vendi ku traditat dhe rutinat Turke jane me te theksuara? Ju lutem që pëgjigjet e ofruara t'i rradhisni nga 1 deri në 5 sipas rëndësisë dhe bindjes tuaj.

- ( ) Prishtinë
- ( ) Prizren
- ( ) Pejë
- ( ) Mitrovicë
- ( ) Gjakova

21. Cili është ndikimi i Hamamit, si një vepër me rëndësi në arkitekturën civile osmane, në jetën përditshme? Ju lutem që pëgjigjet e ofruara t'i rradsisni nga 1 deri në 5 sipas rëndësisë dhe bindjes tuaj.

- ( ) ka ndikuar në ngritjen e vetëdijes për pastërti;
- ( ) ka pasuruar Kosovën në aspektin e arkitekturës;
- ( ) ka ndikuar në ngritjen e popullaritetit të hamamit turk;
- ( ) ka siguruar të ardhura për organizatat bëmirëse;
- ( ) ka ndikuar në rritjen e unitetit në mesin e qytetarëve;

22. Cili nga faktorët e mëposhtëm ka ndikuar në dëmtimin e trashëgimisë osmane në Kosovë që nga largimi i Perandorisë Osmane nga këto hapësira? Ju lutem që pëgjigjet e ofruara t'i rradsisni nga 1 deri në 5 sipas rëndësisë dhe bindjes tuaj.

- ( ) Lufta e vitit 1999;
- ( ) mos mbrojtja e atyre veprave;
- ( ) pakujdesia;
- ( ) ndikimi i kohës;
- ( ) ndërrimi i origjinalitetit me rastin e riparimeve të ndryshme.

23. Si ka ndikuar Lufta e vitit 1999 në arkitekturën civile osmane në Kosovë? Ju lutem që pëgjigjet e ofruara t'i rradhisni nga 1 deri në 5 sipas rëndësisë dhe bindjes tuaj.

- ( ) ka ndikuar në dëmtimin apo rrënimin e shumë objekteve;
- ( ) ka ndikuar në zhdukjen e shumë objekteve;
- ( ) është mundësuar ruajtja e atyre objekteve gjatë luftës;
- ( ) ka ndikuar në ndërrimin e destinimit të tyre (depo...etj);
- ( ) ka shkaktuar lënien në lënien në harresë të atyre objekteve.

24. Çka duhet të bëjë Republika e Turqisë për ruajtjen dhe jetësimin e veprave të arkitekturës civile osmane dhe kulturës e identiteti turk në Kosovë? Ju lutem që pëgjigjet e ofruara t'i rradhisni nga 1 deri në 5 sipas rëndësisë dhe bindjes tuaj.

- ( ) duhet të ndjekë nga afër gjendjen e veprave të arkitekturës osmane;
- ( ) duhet të japë mbështetje financiare në projekte që kanë të bëjnë me restaurimin dhe ruajtjen e atyre veprave;
- ( ) duhet të rritet shkëmbimi kulturor në mes dy vendeve;
- ( ) duhet të rritet niveli i aktivitetit të Zyrës Ndërlidhëse të Republikës së Turqisë në Kosovë;
- ( ) duhet të ndërmarrë hapat e nevojshëm me qëllim të vetëdijësimit të organeve kompetente dhe qytetarëve në lidhje me këtë qështje.

25. Cila është pengesa kryesore në ruajtjen dhe jetësimin e veprave të arkitekturës osmane dhe kulturës e identitetit turk në Kosovë? Ju lutem që përgjigjet e ofruara t'i rradhisni nga 1 deri në 5 sipas rëndësisë dhe bindjes tuaj.

- ( ) mungesa e mjeteve financiare;
- ( ) mungesa e arsimimit;
- ( ) mungesa e vetëdijes;
- ( ) kushtet e jetesës;
- ( ) aktivitetet ideologjike.

26. Cila është shoqata kulturore më aktive që merret me ruajtjen dhe jetësimin e kulturës e identiteti turk në Kosovë? Ju lutem që përgjigjet e ofruara t'i rradhisni nga 1 deri në 5 sipas rëndësisë dhe bindjes tuaj.

- ( ) Shoqata Kulturore “Doğru Yol Türk Kültür Sanat Derneği”;
- ( ) Shoqata Kulturore “Gerçek Kültür Sanat ve Spor Derneği”;
- ( ) Shoqata Kulturore “Prizrenliler Kültür ve Yardımlaşma Derneği”;
- ( ) Shoqata e Shkrimtarëve Turq të Kosovës;
- ( ) Shoqata e Gazetarëve Turq të Kosovës.

27. Ju lutem që t'i rradhisni nga 1 deri në 5 sipas rëndësisë dhe bindjes tuaj gjellërat më të pëlqyera të kuzhinës turke në Kosovë.

- ( ) Sarma dhe dollma;
- ( ) Byrek;
- ( ) përdorimi i erëzave në gjellëra;
- ( ) kultura e ëmbëlsirës;
- ( ) turshia dhe boza.

28. Cila është gjendja aktuale e veprave të arkitekturës civile osmane në Kosovë?

Ju lutem që pëgjigjet e ofruara t'i rradhisni nga 1 deri në 5 sipas rëndësisë dhe bindjes tuaj.

- ( ) nuk kanë mirëmbajtje të mjaftueshme;
- ( ) janë në prag të zhdukjes;
- ( ) u është ndërruar destinimi për përdorim;
- ( ) ndërrimi i origjinalitetit me rastin e riparimeve të ndryshme;
- ( ) vazhdimisht mbikqyren dhe riparohen.

29. Cila ka qenë qëllimi i politikave urbanistike të Perandorisë Osmane në Kosovë? Ju lutem që përgjigjet e ofruara t'i rradhisni nga 1 deri në 5 sipas rëndësisë dhe bindjes tuaj.

- ( ) aplikimi i politikave të sistematizuara urbanistike;
- ( ) krijimi i vendbanimeve të reja;
- ( ) mbizotërimi i strukturës urbane turke në këto hapësira;
- ( ) ruajtja e strukturës aktuale urbane;
- ( ) integrimi i strukturës urbane turke me strukturën aktuale të kohës.

30. Në cilën nga fushat e mëposhtme ka marrëdhënie më të mëdha në mes të Turqisë dhe Kosovës? Ju lutem që përgjigjet e ofruara t'i rradhisni nga 1 deri në 5 sipas rëndësisë dhe bindjes tuaj.

- ( ) Ekonomi;
- ( ) Arsim;
- ( ) Kulturë dhe ndërtimtari;
- ( ) Fonde Zhvillimore;
- ( ) Marrëdhënie Politike.

Nëse keni ndonjë keshillë apo ndonjë mendim të ndryshëm ju lutemi që të shënoni :

**Subject: Protection of Cultural Heritage in the Light of The Ottoman Civil
Architecture in Kosovo**

Dear .....

This survey is being done for my doctorate thesis Ankara University Institute of Social Sciences. The results are entirely related to how sensible you are while answering the questions. I really appreciate you for answering the questions accurately and also sparing your precious time for my survey.

In the survey there are three groups of questions. Please answer the questions after reading the instructions above the group of the questions.

Tamer Efe

Doctorate Student

A. QUESTIONS ABOUT PERSONAL INFORMATION

Name and Surname : .....

Age : .....

Gender : .....

Graduation : .....

Occupation : .....

Etnicity : .....

Place of Birth : .....

B. QUESTIONS ON ARCHITECTURE AND CULTUREL LITERATURE

Below there are questions on architecture and culturel literature and 5 answer options. You are supposed to checkmark the options (X) which are accordance with your thoughts after reading the questions. Some questions are open to write your opinions. Please write your thoughts after checkmarking your answers.

1. What is your personal opinion on the effects of Ottoman Civil Architecture over present Architect of Kosovo? Please checkmark the option in accordance with your opinion and explain your thoughts in the blank below the options.

( ) None

( ) Little

( ) Much

( ) Completely

( ) I do not know

Please explain your thoughts:

- 2. What is your thoughts on the culturel contributions of Ottoman literature and works of art in Kosovo over daily life of community in Kosovo? Please checkmark the option in accordance with your opinion and give some examples about the effects.**

☐ None

☐ Little

☐ Much

☐ Completely

☐ I do not know

Please give some examples:

- 3. What is your opinion on in which degree community in Kosovo saved Ottoman Civil Architecture? Please checkmark the option in accordance with your opinion and explain your thoughts in the blank below the options.**

☐ None

☐ Little

☐ Much

☐ Completely

☐ I do not know

Please explain your thoughts:

4. According to you is the relationship between Turkey and Kosovo enough?

Please checkmark the option in accordance with your opinion and explain your thoughts in the blank below the options.

☐ None

☐ Little

☐ Much

☐ Completely

☐ I do not know

Please explain your thoughts:

5. Are Turkish Non-governmental Organizations in Kosovo effective to save and to carry Turkish Culture and identity in Kosovo in life? Please checkmark the option in accordance with your opinion and explain your thoughts in the blank below the options.

☐ None

☐ Little

☐ Much

☐ Completely

☐ I do not know

Please explain your thoughts:

6. In which level are community in Kosovo sensible and aware of culture environment? Please checkmark the option in accordance with your opinion.

☐ None

☐ Little

☐ Much

☐ Completely

☐ I do not know

7. How does Turkish government be effective to save Ottoman Civil Architecture in Kosovo and to carry into life Turkish culture and identity in Kosovo? Please checkmark the option in accordance with your opinion and explain your thoughts in the blank below the options.

☐ None

☐ Little

☐ Much

☐ Completely

☐ I do not know

Please explain your thoughts:

8. How do you satisfied about the contributions of Ottoman Civil Architecture in culturel life of Kosovo? Please checkmark the option in accordance with your opinion and explain your thoughts in the blank below the options.

☐ None

☐ Little

☐ Much

☐ Completely

☐ I do not know

Please explain your thoughts:

9. What is your opinion on how effective the culturel events being done to save and carry into life Turkish culture in Kosovo? Please checkmark the option in accordance with your opinion and explain your thoughts in the blank below the options.

☐ None

☐ Little

☐ Much

☐ Completely

☐ I do not know

Please explain your thoughts:

10. Was any assimilation in cultural matters done in this territory while Ottoman Empire ruled in Kosovo for almost six hundred years? Please checkmark the option in accordance with your opinion and give some examples about the assimilation.

☐ None

☐ Little

☐ Much

☐ Completely

☐ I do not know

Please give some examples:

11. Do you think that it is necessary to mark the Ottoman Civil Architecture acts in Kosovo, their preservation and determination of common standards for their restoration. Please checkmark the option in accordance with your opinion and give some examples about the assimilation.

☐ None

☐ Little

☐ Much

☐ Completely

☐ I do not know

Please explain your thoughts:

12. How much the Ottoman Civil Architecture influenced in culture development and enrichment in Kosovo?

- ☐ None
- ☐ Little
- ☐ Much
- ☐ Completely
- ☐ I do not know

13. How much you feel and notice Turkish culture in Kosovo?

- ☐ None
- ☐ Little
- ☐ Much
- ☐ Completely
- ☐ I do not know

C. QUESTIONS ACCORDING TO IMPORTANCE

Below, for every question you have 5 answers. Please after you read the question, the below answers list according to importance from 1 up to 5, always according to your persuasion.

14. What activities do the citizens of Turkish community of Kosovo for preservation and vitalization of Turkish culture in Kosovo? Please give your answer listing from 1 up to 5 according to importance and your persuasion.

( ) continuation of broadcasting of the television and radio programs in Turkish language;

( ) continuation of use of Turkish language in everyday life;

( ) continuation of celebration of Turkish national and religious holidays of in Kosova;

( ) continuation of education in Turkish language;

( ) continuation of activity of Turkish culture associations;

15. In which field of everyday life the citizens of Kosovo feel more the influence of Ottoman Culture Acts? Please give your answer listing from 1 up to 5 according to importance and your persuasion.

( ) communication language;

( ) urban – construction planning;

( ) food – kitchen culture;

( ) marriage ceremonies;

( ) religion;

16. Who should play the most important key role in protection, perpetuation and regeneration of the culture and Turkish identity in Kosovo? Please give your answer listing from 1 up to 5 according to importance and your persuasion.

- ( ) Associations Of Culture;
- ( ) Turkish Theatre Association's Activities
- ( ) Kosovo Turks;
- ( ) The Ministry of Tourism and Culture of Turkish Republic
- ( ) TV and Radio Stations/Chanel's broadcasting in Turkish Language

17. What must be done to protect Turkish Culture and identity in Kosovo? Please give your answer listing from 1 up to 5 according to importance and your persuasion. (Please rate from 1 (maximum) to 5 (minimum)).

- ( ) To provide Turkish as speaking language in families.
- ( ) To spread Turkish education in schools and via this to teach new generations
- ( ) To make better protect for ottoman works
- ( ) To attach importance to keep Turkish custom and routine alive.
- ( ) To attach importance to make Turks living in Kosovo conscious on that issue.

18. The most frequent ottoman architectural type which can be seen in Kosovo.

Please give your answer listing from 1 up to 5 according to importance and your persuasion. (Please rate from 1 (maximum) to 5 (minimum)).

☐ Mosque

☐ Library

☐ Bridge

☐ Turkish Bath

☐ Fountain

19. Where is the area where can be seen Ottoman Civil Architecture works more often. Please give your answer listing from 1 up to 5 according to importance and your persuasion. (Please rate from 1 (maximum) to 5 (minimum)).

☐ Priştina

☐ Prizren

☐ Peja (Ipek)

☐ Mitrovica

☐ Ferizaj (Ferizovik)

20. The place where the Turkish customs and routines live most alive? Please give your answer listing from 1 up to 5 according to importance and your persuasion. (Please rate from 1 (maximum) to 5 (minimum)).

- ( ) Priştina
- ( ) Prizren
- ( ) Peja (Ipek)
- ( ) Mitrovica
- ( ) Ferizaj (Ferizovik)

21. Take under consideration that scientific, cultural and catalogue researches have been done on Ottoman Turkish baths located in Kosovo, what kind of effect was made in society by Turkish baths which take important place in ottoman architecture. Please give your answer listing from 1 up to 5 according to importance and your persuasion.(Please rate from 1 (maximum) to 5 (minimum)).

- ( ) They spread cleanliness sensitivity ahead society.
- ( ) They put affluence to Kosovo for architectural side.
- ( ) They provided to adopt Turkish baths custom around society.
- ( ) They made income for charity institutions.
- ( ) They provided to improve association and cooperation at the society.

22.Which is the most important factor for disappearing of ottoman civil architectural works having under consideration there are some claims that since Ottoman Empire receded from Kosovo (1912), the Ottoman Civil Architectural works have been damaged or annihilated in very great amount? Please give your answer listing from 1 up to 5 according to importance and your persuasion.(Please rate from 1 (maximum) to 5 (minimum)).

- ☐ 1999 Kosovo war
- ☐ To not get under control of these works
- ☐ Unconsciousness and negligence
- ☐ Merciless conditions of time
- ☐ To interfere original work with the ideological aim.

23.How did 1999 Kosovo war effect on Ottoman Civil Architectural works? Please give your answer listing from 1 up to 5 according to importance and your persuasion.(Please rate from 1 (maximum) to 5 (minimum)).

- ☐ It caused to damages or ruins many architectural works.
- ☐ It caused to destroy many architectural works completely.
- ☐ Protection was provided during war times for architectural works.
- ☐ It caused to use architectural works for different reasons (warehouse, etc.)
- ☐ It caused to live architectural works to their faith and to merciless conditions

of time.

24. What Turkish Republic must to do to protect and make alive Ottoman Civil Architectural arts, Turkish custom and identity in Kosovo. Please give your answer listing from 1 up to 5 according to importance and your persuasion. (Please rate from 1 (maximum) to 5 (minimum)).

- ( ) Turkey has to observe Ottoman works in Kosovo very closely.
- ( ) Turkey has to give donation for projects and activities on protect and restoration of ottoman works.
- ( ) Cultural sharing has to be made more dense.
- ( ) The efficiency of Turkish Liaison office located in Kosovo must be more powerful.
- ( ) The necessity activities must be done to improve conscious and sensitivity among to authorized officials and society.

25. What is the most important obstacle to protect and make alive Ottoman Civil Architectural works and Turkish custom and identity in Kosovo. Please give your answer listing from 1 up to 5 according to importance and your persuasion. (Please rate from 1 (maximum) to 5 (minimum)).

- ( ) Insufficient sources of money.
- ( ) Insufficient education
- ( ) Insufficient conscious and sensitivity
- ( ) Life conditions
- ( ) Ideological activities and disrespect against history.

26.Which is the most efficient cultural and art association to protect and make alive (perpetuate) Turkish custom and identity in Kosovo? Please give your answer listing from 1 up to 5 according to importance and your persuasion.

- ( ) (Doğru Yol) True Path Turkish Culture and Art Association
- ( ) Gercek Organization of Turkish Culture, Art and Sport
- ( ) Prizrenliler Culture and Aid Association
- ( ) Kosovo Turk Authors Association
- ( ) Kosovo Turk Journalists Association

27.Which Turkish meal of the Turkish kitchen culture that has become a tradition and welcomed in Kosovo after Ottoman Empire's withdraw in 1912 is the most liked and commended? Please give your answer listing from 1 up to 5 according to importance and your persuasion.

- ( ) Sarma or dolma
- ( ) Burek
- ( ) Spices (in the meals)
- ( ) Desserts (baklava, sütlaç, helva, etc..)
- ( ) Pickle and Boza

28.How are the actual status of the Ottman Civil Architectural Works in Kosovo? Please give your answer listing from 1 up to 5 according to importance and your persuasion.

- ☐ Neglected and uncared
- ☐ Faced with to be dissapeared
- ☐ Being used with the different aims (depot, etc.)
- ☐ Being destroyed by ideologically and/or unconsiosly
- ☐ Regularly being maintenanced and modiflicated

29.What do you think about the settlement policies of the Ottoman Empire in Kosovo? Which one is the most important aim of this policy? Please give your answer listing from 1 up to 5 according to importance and your persuasion.

- ☐ To provide to apply the systematic settlement policy
- ☐ To provide to establish new settling areas
- ☐ To provide the Turkish civic style be in control in the region
- ☐ To protect the present structure
- ☐ To provide to together Turkish civic style and the present style

30. Which are the most effective relations between Turkey and Kosovo for the moment? Please give your answer listing from 1 up to 5 according to importance and your persuasion.

( ) Economy

( ) Education

( ) Culture and Architecture

( ) Aid for development

( ) Political relations

Please; If you have different idea or suggestions, you can write here. Thank you for your assistance.

Best regards.

Ek-2: Araştırma Bölgesinden Resimler

Resim 1. Prizren’de Osmanlı Döneminden Günümüze Kadar Gelen Osmanlı Evi

Resim 2. Prizren’de Osmanlı Döneminden Kalma Osmanlı Evlerinden Genel Görünüm

Resim 3. Prizren’de Osmanlı Döneminden Kalma Osmanlı Evlerinden Genel Görünüm

Resim 4. Prizren’de Osmanlı Döneminden Kalma Sinan Paşa Camisi

Resim 5. Prizren’de Osmanlı Döneminde 1455 yılında inşa edilen “Kırık Camii” adıyla anılan Namazgâh

Resim 6. Prizren’de Osmanlı Döneminden Kalma Fatih Sultan Mehmet Namazgâhı

Resim 7. Priştine’de Sultan Murat I. Hüdâvendigâr Türbesindeki Mezarlardan Görünüm

Resim 8. Priştine’de Sultan Murat I. Hüdâvendigâr Türbesinden Görünüm

Resim 9. Priştine’de Bayraktar Türbesinden Görünüm

Resim 10. Priştine’de Sultan Murat I. Hüdâvendigâr Türbesinden Görünüm

Resim 11. Prizren merkez

Resim 12. Kosova’da 23 Nisan Ulusal Egemenlik ve Çocuk Bayramı Kutlamaları

Resim 13. Kosova’da 23 Nisan Ulusal Egemenlik ve Çocuk Bayramı Kutlamaları

Resim 14. Kosova’da 23 Nisan Ulusal Egemenlik ve Çocuk Bayramı Kutlamaları

Resim 15. Kosova’da 23 Nisan Ulusal Egemenlik ve Çocuk Bayramı Kutlamaları

Resim 16. Kosova’da 23 Nisan Ulusal Egemenlik ve Çocuk Bayramı Kutlamaları

Resim 17. Kosova’da 23 Nisan Ulusal Egemenlik ve Çocuk Bayramı Kutlamaları

Resim 18. Kosova’da 23 Nisan Ulusal Egemenlik ve Çocuk Bayramı Kutlamaları

Resim 19. Kosova’da 23 Nisan Ulusal Egemenlik ve Çocuk Bayramı Kutlamaları

Resim 20. Kosova’da 19 Mayıs Gençlik ve Spor Bayramı Kutlamaları

Resim 21. Kosova’da 19 Mayıs Gençlik ve Spor Bayramı Kutlamaları

Resim 22. Kosova’da 19 Mayıs Gençlik ve Spor Bayramı Kutlamaları

Resim 23. Kosova'da Gerçek Kültür Sanat ve Spor Derneği Faaliyetleri

Resim 24. Kosova'da Gerçek Kültür Sanat ve Spor Derneği Faaliyetleri

Resim 25. Kosova’da Gerçek Kültür Sanat ve Spor Derneği Faaliyetleri

Resim 26. Kosova’da Türk Döner Partisi

Resim 27. Kosova’da Türk Döner Partisi

Resim 28. Kosova’da Düğün Törenlerinden Görünüm

Resim 29. Kosova Pristine Müzesi

Resim 30. Kosova Demokratik Türk Partisi Gilan Şubesi Faaliyetleri

Resim 31. Kosova’da Araştırmacı Yazar Sayın Raif VİRMİÇA ile Görüşme

Resim 32. Kosova’da Osmanlı Mezarlarından Görünüm

Resim 33. Kosova'da Birleşmiş Milletler Polis Çalışmaları

Resim 34. Kosova'da Ev Bahçelerinden Görünüm

Resim 35. Kosova’da İç Çatışmalardan Görünüm

Resim 36. Kosova’da İç Çatışmalardan Görünüm

Resim 37. Kosova’da İç Çatışmalardan Görünüm